

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI

Marian OLARU

MIȘCAREA NAȚIONALĂ
A ROMÂNILOR DIN BUCOVINA

EDITURA SEPTENTRION
RĂDĂUȚI, 2002

ACADEMIA ROMÂNĂ
Filiala IAȘI
CENTRUL DE STUDII “BUCOVINA”
RĂDĂUȚI

Marian OLARU

**Mișcarea națională a românilor din Bucovina
la sfârșitul secolului al XIX-lea
și începutul secolului al XX-lea**

Cuvânt înainte
de
Prof. univ. dr. Gh. Platon
Membru al Academiei Române

EDITURA SEPTENTRION
RĂDĂUȚI – 2002

Redactor: **Vasile I. SCHIPOR**

Coperta: **Traian POSTOLACHE** (*Compoziție*)

Tehnoredactare: ing. **Liviu BUMBU**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OLARU, MARIAN

**Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul
secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea / Marian Olaru ;**

pref.: Gheorghe Platon. – Rădăuți : Septentrion, 2002

256 p.; 16×23 cm. – (Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii ; 9)

Bibliogr.

Index.

ISBN 973-99058-7-0

I. Platon, Gheorghe (pref.)

94(498.6)

Copyright©2002

Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
Centrului de Studii „Bucovina“ Rădăuți

CUVÂNT ÎNAINTE

Domnul Marian Olaru, distins profesor al prestigiosului Colegiu „Eudoxiu Hurmuzachi“, din Rădăuți și membru al colectivului grupat în jurul Centrului de Studii „Bucovina“ al Academiei Române, s-a aplecat asupra istoriei Bucovinei nu numai din curiozitate științifică, ci și dintr-un acut simț al responsabilității civice și morale. Angajarea în descifrarea istoriei acestui „colț de țară românească“ implică o responsabilitate care depășește interesul strict documentar, științific. Politica ocupantului, aici a Monarhiei Habsburgice, nu a fost la fel de opresivă ca a țarismului în Basarabia, sau a nobilimii maghiare în Transilvania; a fost mai suplă, plină de capcane înșelătoare, însă, cu consecințe care se repercutează negativ și astăzi în realitățile sociale și politice ale provinciei, împărțită între România și Ucraina. Cartea ne călăuzește spre înțelegerea acestor realități.

Imigrarea masivă în Bucovina a rutenilor, evreilor, germanilor, la care s-au adăugat și ale altor naționalități (armeni, poloni ș.a.) a avut drept consecință o dislocare a proprietății funciare și o scădere continuă a potențialului demografic al populației românești, majoritară în primii ani ai ocupației. Alipirea la Galiția și controlul administrativ și juridic al Curții de la Viena – chiar și în perioada în care, devenind ducat, Bucovina și-a câștigat autonomia – a înlesnit aplicarea, aici, a politicii habsburgice. Menținută și tratată în continuare drept o provincie de margine, având un potențial economic cu mult mai scăzut decât celelalte regiuni ale monarhiei, Bucovina a fost supusă unei politici demografice, sociale și culturale speciale. În intențiile (utopice, desigur) ale Austriei, acest pământ românesc smuls din trupul Moldovei, care a ajuns să cuprindă 12 naționalități și 10 confesiuni, trebuia să devină o „Elveție răsăriteană“ sau „o mică Europă“.

După expresia unui contemporan, aici se vorbeau mai multe limbi decât în întreaga Austrie. S-a crezut – și, în pofida realității, s-a accentuat asupra faptului – că *Ausgleich*-ul (înțelegerea, acordul) din 1909 a izbutit să estompeze asperitățile dintre naționalități, putând să reprezinte începutul modelării unui om de tip nou – *Homo Bucovinensis* – fără apartenență națională, având o singură patrie – cea imperială, a

Habsburgilor. Nu puțini sunt aceia care – și astăzi – cred că un asemenea specimen ar putea reprezenta un prototip al noului cetățean pe care ar trebui să-l creeze Uniunea Europeană. În împlinirea acestui obiectiv, Bucovina ar putea fi un câmp de studiu și de experiență pentru oamenii politici chemați să pună bazele noii formații comunitare.

Așa cum s-a dovedit, însă, *Ausgleich*-ul din 1909 (ultimul dintr-un îndelungat șir anterior) a fost „o iluzie fără viitor”¹. Societatea idilică în care urmau să trăiască, în armonie, oameni aparținând unor naționalități deosebite, nu s-a putut înfăptui în Imperiul multinațional al Habsburgilor și nici *bucovinismul*, stare de spirit sau de existență paradisiacă nu a putut să reprezinte o trăsătură caracterizantă pentru oamenii care trăiau în Moldova aflată sub stăpânirea coroanei imperiale. Realitățile care au urmat primului război mondial o dovedesc.

Pierdute atunci, iluziile sunt revigorate astăzi, în atmosfera creată de construcția noii Europe. Ele sunt întreținute, în parte, atât de foștii locuitori ai Bucovinei, risipiți pretutindeni, în lume, care-și mărturisesc, cu nostalgie și emoție, atașamentul față de locurile pe care le-au părăsit, cât și de bogata literatură, aparținând tuturor genurilor, în care este reluată atât tema *bucovinismului*, precum și disputa cu privire la preponderența slavă sau la rolul civilizator al germanilor.

Interesul pentru Bucovina, pentru cunoașterea istoriei sale, a realităților sociale, politice sau culturale care o definesc au fost materializate în constituirea, în România, a *Centrului de Studii „Bucovina”*, la Rădăuți, care funcționează sub egida Academiei Române, în Ucraina a *Centrului de Studii Bucovina*, din Cernăuți, de pe lângă Universitatea „I. Fedcoviți”, iar în Germania a Centrului din Augsburg – Bukowina-Institut.

Cele trei institute s-au situat pe o linie rodnică de colaborare, organizând întâlniri periodice, pentru a-și cunoaște poziția, a-și verifica punctele de vedere și a-și organiza, eventual, cercetarea pe baza unor programe comune. Rezultatele obținute până acum sunt satisfăcătoare. Pe planul activității științifice, deși punctele de vedere sunt divergente, adesea, s-a constatat că dialogul este posibil și el poate să reprezinte o punte pentru apropierea politică.

¹ Acad. Radu Grigorovici, *Viitorul unei iluzii*, în vol. *Bucovina 1861 – 1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită ?*, publicat de Centrul de Studii „Bucovina”, Rădăuți, 2002, p. 157 – 167.

Cartea domnului Marian Olaru – care finalizează cercetări anterioare – este un rezultat al activității desfășurate în acord cu programul Centrului de Studii de la Rădăuți. Ea este o contribuție importantă, de ținută, la istoria Bucovinei din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și de la începutul celui următor, când s-au cristalizat curente și partidele politice. Autorul își rostește, echilibrat, punctele de vedere, cu privire la problemele și tendințele pe care le comportă astăzi studiul istoriei Bucovinei.

Mișcarea identitară a românilor, devenită națională, nu este desprinsă din contextul istoric în care s-a desfășurat. Este urmărită în implicațiile și interferențele sale multiple cu mișcările similare ale celorlalte naționalități, toate desfășurându-se într-o ambianță politică întreținută și cultivată de Curtea de la Viena, care, prin organele sale reprezentative, controla situația din provincie.

Exista o limpede distincție între stăpânirea Rusiei în Basarabia și cea a Austriei, în Bucovina. Față de politica mereu brutală și opresivă a Rusiei, Austria a oferit mereu iluzia unei autorități echilibrate, realizând exploatarea economică și dominația politică a provinciei într-un climat mai destins, cu o administrație controlată, din care nu au lipsit elementele de civilizație modernă, ce au întreținut respectul față de autoritate și cel din raporturile interumane. Aceste deosebiri țin, însă, de caracteristicile fundamentale ale celor două civilizații: una orientală, despotică, cealaltă occidentală, rafinată și mai maleabilă. Avea dreptate Mihai Eminescu care, referindu-se la deosebirea existentă între consecințele influenței ruse și a celei austriece asupra românilor (asupra celor din Bucovina) constata că aceasta nu este de *esență* ci de *sistem*. *Rusia îi strivește, în timp ce Austria îi macină*².

Firește, cartea domnului Marian Olaru nu a putut urmări politica austriacă – față de Principate, în general și față de românii din Bucovina, în special – în toate distorsiunile sale. O înfățișează în liniile sale generale în capitolul introductiv, sugerându-i mereu consecințele. După pierderea posesiunilor din Italia și a influenței în Confederația germană, rolul politic al Austriei în occidentul Europei se terminase. Politicienii timpului îi acordau drept ultimă șansă orientarea efortului spre răsărit, pentru *civilizarea* ținuturilor care se aflau sub dominația Turciei și a Rusiei. O asemenea schimbare însă trebuia s-o pună în conflict direct și imediat cu imperiul țarilor. Austria a ales dualismul cu Ungaria. Bucovina a

² M. Eminescu, *Opere*, vol. IX, București, 1980, p. 331 – 332.

continuat să rămână sub dominația sa, fără amestecul partenerului maghiar, fiind supusă însă influenței ruse, exercitată, mai cu seamă, prin intermediul populației rutene.

Din expunerea domnului Marian Olaru – ale cărei obiective esențiale sunt altele – nu poate fi urmărit, în detaliile sale, slalomul politicii austriece printre interesele deosebite ale naționalităților. Acesta poate fi desprins doar din deciziile administrației, din legislație și din intruziunea autorității centrale în mișcările politice naționale, care fac obiectul principal al lucrării. Autorul a stăruit asupra marginalizării românilor. Marginalizarea, fără să fi fost urmărită direct, ostentativ, a fost realizată, totuși, prin politica de basculă a Curții de la Viena, care favoriza sau defavoriza, pe rând, o naționalitate în raport cu alta, întreținând o atmosferă în cuprinsul căreia, mereu, autoritatea centrală se erija în instanță de apel și arbitru.

Locul lipsit de însemnătate rezervat românilor în politica Habsburgilor este reliefat și de faptul că, în apelul ultimului împărat, adresat „Popoarelor mele credincioase“, românii nici măcar nu sunt menționați drept o naționalitate cu statut deosebit. Ei nu erau chemați să contribuie la noua organizare și revitalizarea monarhiei.

Spre deosebire de românii din Transilvania, care au luptat organizat împotriva politicii discriminatorii a maghiarilor, invocând și prevalându-se de legislația habsburgică, românii din Bucovina au manifestat o legalitate nedesmințită și loialitate față de „bunul împărat“. Deosebirea în formele de manifestare ale mișcării naționale existentă în cele două provincii din cuprinsul aceluiași imperiu este determinată de regimul politic.

Maniera de constituire și rolul societăților culturale românești, organizarea vieții politice a românilor, constituirea sau reactivarea partidelor și *lupta pentru tricolor*, manifestările de solidaritate cu *Țara*, la începutul secolului al XX-lea, limpede și convingător prezentate de autor, scot în relief existența solidarității identitare, care evoluase spre o limpede afirmată conștiință națională. Totodată însă, mișcarea politică românească din epoca ce face obiectul lucrării, apariția, disoluția și refacerea continuă a formațiunilor politice nu sunt rezultatul numai a unor deosebiri de opinii între liberalii radicali și conservatori; deosebirea exprimă, totodată și atitudinea față de monarhie și față de formațiile politice ale celorlalte naționalități, care apar tot în această perioadă istorică. Fluctuația continuă în interiorul partidelor, schimbarea denumirii și alianțele tactice sau electorale cu formații aparținând celorlalte naționalități sunt – sigur este – și un reflex al politicii habsburgice în *mozaicul* de naționalități al Bucovinei.

Existența solidarității etnice, a spiritului identitar, a conștiinței naționale la întreaga populație românească a Bucovinei este atestată și de faptul că toate partidele politice nou înființate, indiferent de componența și orientarea lor, adoptă denumirea de *național*, atunci când formațiunea românească ce definea caracterul etnic dispăruse din viața politică. Există grija ca o formație politică *națională* să existe mereu.

Capitolele consacrate rolului societăților culturale și politice și cel al elitelor, al curentelor și partidelor politice (1892 – 1910), cel consacrat luptei pentru tricolor și importanței sale în afirmarea identității naționale, care alcătuiesc substanța lucrării, sunt de mare autoritate sub raportul informației și al interpretării.

Portretele politice din final dau mai mult relief rolului elitelor în viața socială și politică a Bucovinei, dar, totodată și atitudinii diferențiate a acestora în raport cu autoritatea habsburgică.

Bibliografia bogată, prezentată în orientările sale generale cărora le dă expresie, sporește substanțial valoarea lucrării.

Cartea domnului Marian Olaru răspunde exigențelor vremurilor noastre. Este concepută într-un orizont larg, oferindu-ne date importante pentru reconstituirea evenimentelor și a atmosferei care a dominat în Bucovina în deceniile care au precedat primului război mondial. Ea reprezintă un răspuns, autorizat, al istoriografiei românești la multiplele probleme care se discută astăzi în legătură cu istoria Bucovinei. Prin natura materialului și prin maniera de tratare, prin numeroasele sugestii ce le conține, ea poate fi și este un important punct de plecare pentru cercetare viitoare, în care să lipsească clișeele și tendințele de tratare autonomă, spiritul apologetic sau cel vindicativ, național. Se înscrie în rândul lucrărilor valoroase asupra istoriei Bucovinei și, ne exprimăm convingerea, nu va rămâne fără ecou în rândul cititorilor iubitori de istorie și, firește, în rândul specialiștilor.

Prof. univ. dr. Gh. Platon
Membru al Academiei Române

INTRODUCERE

Prezentă în conștiința și cultura românității și, în bună măsură, în cea europeană, privită mai ales din punct de vedere nostalgic, al unui posibil Eden pierdut, Bucovina istorică și ceea ce i-a succedat constituie subiectul a peste 20000 de studii substanțiale, care i-au cercetat istoria, cultura, demografia, economia, geologia, geografia și botanica.

Resurecția fenomenului istoriografic, de după sfârșitul Războiului Rece, a readus Bucovina, cu și mai multă forță, în preocupările istoricilor români, germano-austrieci, ucraineni, ruși, polonezi, evrei etc. Uneori, în studiile invocate, modul în care e prezentată istoria Bucovinei este o continuare a istoriografiei interbelice sau a celei de dinaintea primului război mondial. În aceste scrieri, găsim multe dintre *hetero* și *auto-cliseele istoriografice* ale acelor perioade, unele potențate de anumite „mode” sau curente cultural-politice contemporane. Printre cele mai disputate teme din istoriografia dedicată Bucovinei istorice amintim: rolul factorului civilizator german (austriac) și stadiul dezvoltării societății românești în anii 1774 – 1775; dezvoltarea cultural-națională a etniilor română și ucraineană și rolul implantărilor populaționale ale austriecilor în Bucovina istorică; desfășurarea revoluției de la 1848/1849 în Bucovina; deputații bucovineni și activitatea lor în parlamentul vienez de la 1848 – 1849; ridicarea Bucovinei la rangul de ducat și impactul acestui statut asupra dezvoltării cultural-naționale de după anul 1861; rolul Dietei Bucovinei și implicațiile parlamentarismului bucovinean; dezvoltarea vieții politice și rolul partidelor politice din Bucovina; Ausgleich-ul, „Homo Bucovinensis” etc.

Față de problematica foarte diversă a perioadei sfârșitului de secol al XIX-lea și începutului celui de al XX-lea, preocuparea noastră pentru aceasta se explică prin caracterul oarecum expedit al acesteia în lucrările românești și insistența, motivat exagerată a istoriografilor austro-germani și ruso-ucraineni asupra unor chestiuni precum: dezvoltarea vieții politice bucovinene și rolul Dietei Bucovinei (în care locul românilor este în cel mai bun caz minimalizat); mișcarea cultural-națională a românilor

bucovineni pusă exclusiv pe seama sprijinului material și a „exportului“ de ideologie din Regatul României; curentul politic democrat, rolul lui Aurel Onciul și al alianței Freisinnige Vereinigung („Tovărășia Tărănească“, realizată între românii democrați, ucrainenii, germanii și evreii) și înfăptuirea Ausgleich-ului (1909) etc.

Într-o perioadă în care schimbările social-economice, politice și culturale au un ritm foarte alert, ne-am aplecat asupra mișcării naționale a românilor bucovineni la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dintr-o pornire ce ține, inițial, de modul în care istoriografia română de până la 1989, reflectase această problematică. Determinante în această preocupare a noastră au fost numărul redus al scrierilor, insuficiența și parțialitatea abordărilor istoriografice și a izvoarelor istorice ale acestei probleme. Într-o oarecare măsură, la această alegere, a contribuit și prezența în mentalul local a unor imagini de factură politică, socială și culturală, care vorbeau despre Bucovina istorică și fenomenele istorice ce i-au succedat după Marea Unire din 1918, cu un soi de nostalgie sau cu, uneori, acidă critică.

În ceea ce privește obiectul de studiu al prezentei cercetări, noi ne-am propus să evaluăm modul în care mișcarea națională a românilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea este prezentată de istoriografiile română, ruso-ucraineană și austro-germană în cele mai importante scrieri ale lor, dedicate acestor probleme. Am încercat, de asemenea, să surprindem rolul societăților național-politice și culturale și al partidelor politice românești din Bucovina în dezvoltarea mișcării politico-naționale a românilor bucovineni între anii 1892 – 1910. Această prezentare a noastră se realizează prin raportarea mișcării naționale românești din Bucovina la mișcările identitare similare mai importante din ducat: mișcarea ucrainenilor, a germanilor și cea a evreilor.

În contextul mișcărilor identitare care au cuprins națiunile europene aflate sub dominație străină la sfârșitul secolului al XIX-lea, un loc deosebit am acordat prezentării luptei pentru însemnul identității naționale românești – *Tricolorul*. Aceasta a generat, în perioada amintită, o adevărată înfruntare politică și națională a românilor bucovineni și a elitelor lor cu autoritățile imperiale. Acest fapt a probat, în mod cu totul deosebit, maturitatea de acțiune a unei noi generații politice a românilor bucovineni.

Afirmarea noilor curente politice românești din Bucovina, strâns legată de transformările și acțiunile celorlalte națiuni dominate din Imperiul Austro-Ungar, în strânsă legătură cu confrății din celelalte provincii românești aflate

sub ocupație străină și cu românii din Regatul României, a dus la afirmarea unor noi lideri politici români. Ne-am oprit asupra activității a două dintre numele de marcă ale epocii: dr. Iancu cavalier de Flondor și dr. Aurel cavalier de Onciul. Primul a reprezentat cu demnitate aspirațiile curentului naționalist românesc, celălalt – o personalitate controversată și uneori puțin agreată în epocă și după aceea – liderul curentului democrat român din Bucovina și reprezentantul tendinței europeniste (universaliste) ce se manifesta atunci în Imperiul Dualist.

Analiza noastră este întreprinsă asupra acelei perioade în care aspectul național-politic este preponderent în manifestările mișcărilor identitare din Bucovina și cu deosebire în cea a românilor. Aceștia reușiseră mai devreme decât ceilalți locuitori ai Bucovinei să-și structureze o mișcare identitară proprie, în care partidul politic național a avut un rol determinant. Mai buna organizare național-politică a românilor se realiza în perioada în care mișcările identitare ale ucrainenilor și evreilor erau legate de activitatea unor partide de la Viena sau din Galiția. Ucrainenii din Bucovina și-au organizat firave partide politice autohtone abia în jurul anilor 1905 – 1907, fapt care explică, cel puțin parțial, situația politică a acestei etnii așezate în Bucovina.

În lucrarea noastră am încercat să realizăm o prezentare adecvată a particularităților fenomenului național, dintre anii 1892 – 1910, prin componentele culturală și politică, prin înmănuncherea informațiilor edite și inedite culese din bibliotecile și arhivele românești din țară și de la Cernăuți, accentuând asupra luptei pentru apărarea *Tricolorului* ca simbol al mișcării identitare românești. În economia lucrării, un loc deosebit îl ocupă prezentarea activității politice naționale a lui Iancu cavalier de Flondor – reprezentant de marcă al activismului politico-național românesc din Bucovina, boierul luminat de la Storojineț, care, în calitate de lider politic român, a înțeles să își sacrifice nu numai averea și banii, ci și să-și dedice întreaga viață propășirii idealului național românesc. La antipodul percepției colective românești din Bucovina istorică, luând ca reper activitatea lui Iancu Flondor, a fost receptată activitatea lui Aurel cavalier de Onciul, inițiatorul curentului democrat din Bucovina, cel care este prezentat în istoriografiile austro-germană, ruso-ucraineană și în unele lucrări românești, ca fiind inițiatorul unui model de înțelegere interetnică, specific bucovineană, exprimată prin *Ausgleich*. Prin folosirea izvoarelor edite și inedite care ne-au stat la îndemână, noi încercăm o prezentare echilibrată și nuanțată a activității cunoscutului politician român, prin debarasarea de

clișeele istoriografice care se mai regăsesc încă în unele cercetări contemporane referitoare la activitatea lui Aurel Onciul

Noutatea științifică a lucrării constă în realizarea unei introspecțiuni în câmpul evenimentelor politice și cultural-naționale ale identitarismului românesc dintre anii 1892 și 1910, prin realizarea unei priviri sincrone asupra manifestărilor celorlalte identitarisme din Bucovina istorică. În felul acesta noi nu susținem teza lui „Homo Bucovinensis“, ca rezultat deliberat al „înțeleptei“ politici vieneze în această mică provincie a Imperiului Austriac și nici ideea concordiei generale rezultate din politica amintită, ca virtute a Austriei imperiale, nostalgic evocată ca model pentru Europa integratoare, supranațională și suprastatală de mâine.

Pentru realizarea acestei lucrări am folosit alături de scrierile istorice, pe cele literare, cronicile științifice și cele ale simpoziunilor din țară și străinătate (cu deosebire din Germania, Austria, Polonia și Ucraina), presa vremii existentă în bibliotecile din România (B.A.R., Arhivele Naționale Istorice Centrale, Biblioteca Muzeului Bucovinei din Suceava, Biblioteca Centrului de Studii „Bucovina“ al Academiei Române – Filiala Iași, Biblioteca Națională „Mihai Eminescu“ din Iași, Biblioteca Centrală Universitară București, Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga“ București, Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare“ Suceava etc.), cea de la Arhivele Statului din Regiunea Cernăuți, de la Universitatea „I. Fedkovič“ Cernăuți și de la Centrul de Studii Bucovinene de pe lângă Universitatea din Cernăuți. Cele mai multe lucrări din spațiul cultural austro-german, referitoare la Bucovina istorică, au fost consultate cu sprijinul cercetătorilor de la Bukowina Institut, din Augsburg – Germania și al realizatorilor publicațiilor „Kaindl-Archiv“ și „Der Südöstdeutsche“, publicate la München și Augsburg – Germania.

În țară, am consultat fondurile arhivistice: *Microfilme* – „Austria“, „Hurmuzachi“, „Iancu Flondor“ și „Teodor Balan“ de la Arhivele Naționale Istorice Centrale. În fosta capitală a Bucovinei am cercetat fondul *Consistoriul Mitropolitan* și „Fondul Școlar al Țării“, existente la Arhivele Statului din Regiunea Cernăuți.

Din perspectivă practică, lucrarea noastră se dorește un demers recuperatoriu care privește acea parte a istoriei Bucovinei mai puțin cunoscută, dar și de încercare a unor noi abordări asupra unor chestiuni supuse analizei prezente. Prin această lucrare, încercăm să punem la îndemâna celor interesați un nou instrument de lucru pentru realizarea unor lucrări ulterioare, care să aibă în vedere mai buna cunoaștere a

istoriei naționale în desfășurarea ei pe provincii istorice românești și în interdependența acestora în cadrul organismului național-românesc.

Dificultățile cele mai importante pe care le-am întâmpinat sunt legate de extraordinara dispersie a materialului informativ, atât în țară cât și în străinătate. Practic, soarta arhivelor Bucovinei istorice ilustrează, încă o dată în plus, destinul dramatic al românilor din acest petec de pământ din Țara de Sus a Moldovei. Aceștia, de la „unirea“ cu Austria, la raptul sovietic din 1940, au cunoscut opresiunea continuă a istoriei generate de poftele de „civilizare“ sau cotropire ale diverșilor stăpâni ai acestor pământuri românești. Astăzi, urmașii sau moștenitorii evenimentelor din 1940 te împiedică, la Arhivele Statului din Regiunea Cernăuți și la Universitatea din Cernăuți, să consulți arhivele sau lucrările dorite, folosind metode coercitiv-birocratice, manifestându-și agresiv surprinderea că pe cercetătorii români îi interesează acele documente sau acele lucrări pe care ei le au în custodie.

O altă dificultate majoră este legată de faptul că presa de limbă germană din Bucovina istorică nu poate fi consultată nicăieri în țară, ci doar la Viena sau la Cernăuți. În această din urmă localitate, publicațiile germane amintite au fost puse în circuit doar relativ recent, fiindu-ne foarte dificil a le consulta.

Această lucrare a noastră a putut fi realizată cu sprijinul de o deosebită competență și autoritate științifică al domnului academician Gheorghe Platon, îndemnurilor și sugestiilor științifice făcute de domnii academicieni Radu Grigorovici și Vladimir Trebici și sprijinului deosebit pe care l-am primit din partea domnului prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc – directorul Centrului de Studii „Bucovina“ al Academiei Române.

Mulțumim, pe această cale, domnului conf. univ. dr. Ștefan Purici de la Universitatea „Ștefan cel Mare“ din Suceava pentru sprijinul concret pe care ni l-a acordat la realizarea prezentei lucrări, precum și colegilor noștri de la secția de istorie a Centrului de Studii Bucovina al Academiei Române care, prin sugestiile făcute în dezbaterile tematice ale Centrului, ne-au ajutat în mod deosebit.

Aceleași mulțumiri le adresăm muzeografilor și bibliotecarilor de la Muzeul Bucovinei din Suceava, cercetătorilor de la Institutul de Istorie „N. Iorga“ din București și Bukowina – Institut din Augsburg, fără înțelegerea și colaborarea cărora, scrierea acestei lucrări ar fi întâmpinat și mai mari dificultăți.

I

Ducatul Bucovinei și Imperiul Austro-Ungar

Dimensiunile politice ale raporturilor dintre provincie și centru la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

Provincie extrem orientală a Imperiului Austro-Ungar, căreia îi fusese acordată numai formal autonomia prin constituția imperială din 4 martie 1849, devenită țară de coroană¹ în 1861, Bucovina a fost mereu neglijată de către autoritățile imperiale. Pentru că avea o populație redusă, Ducatul Bucovinei trimitea în parlamentul imperial doar cinci deputați. Aceștia, mai tot timpul, din rațiuni politice, mergeau împreună cu guvernele austriece care s-au aflat la putere. Cu toate acestea Bucovina nu s-a bucurat de sprijinul imperialilor în politica de păstrare a caracterului românesc al provinciei². Dimpotrivă, cercetările istorice dovedesc o constantă preocupare a autorităților imperiale de susținere a alogenității în defavoarea autohtonilor români, experiența bucovineană în domeniul realizării unor relații interetnice ideale fiind considerată o „experiență neizbutită”³.

Pe fundalul extinderii spațiului exprimării politice ca urmare a mișcărilor național-politice din imperiu care au dus la reformele electorale din 1897 și 1907, în Austria, ca și în Bucovina, autodeterminarea sub toate aspectele ei a fost subminată de faptul „că noi, cei de aici, eram tratați ca niște obiecte – obiecte ale aranjamentelor imperiale, ale tratatelor de pace, ale împărțirii sferelor de influență”⁴.

¹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774 – 1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, p. 434 – 442.

² Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775 – 1918. (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996, p. 107 – 109.

³ Radu Grigorovici, *Modelul Bucovinei*, „Analele Bucovinei”, III, nr. 2, 1996, p. 292.

⁴ György Konrad, intervenție la masa rotundă organizată la New York de Fundația Wheatland, în iunie 1989, la Conferința despre Literatură, cu tema: *Europa Centrală –*

Aparținătoare Austriei și, prin ea, spațiului Mitteleuropei, Bucovina trebuia să fie, asemeni acestora, o „lume“ a naționalităților amestecate, o „lume“ de tip „hinter“ în care se producea „un schimb continuu de identități, un proces de îmbogățire și de pierdere a identității“⁵. De fapt, politica imperialilor în Bucovina a fost una de realizare a unui „compromis nivelator“ între naționalități, în prima etapă, apoi, realizarea așa-zisului *Homo Bucovinensis*, „personaj inventat, fără identitate națională“ care trebuia să servească scopurilor politicii austriece în această provincie a imperiului⁶. Realizarea acestor obiective a însemnat pentru Bucovina, în special la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de al XX-lea, o perioadă a incertitudinii, a imprevizibilului, a insecurității, „de alternanță amănunțită între continuu și discontinuu, întreg și fragmentar, dependent și independent, centripet și centrifug“⁷, caracteristici pe care le regăsim la scara întregului imperiu. Acesta se afla atunci în ceea ce unii numesc „Apocalipsa Veselă“⁸, datorită crizei profunde în care se aflau instituțiile politice cele mai importante din acea vreme, care existau între inerție și reformă.

Imperiul Austro-Ungar, definit de unii ca fiind o „varietate maximă într-un spațiu minim“, care aparținea organic Europei Centrale, era perceput de contemporani ca fiind „situat din punct de vedere geografic în centru, din punct de vedere cultural în Vest și din punct de vedere politic în Est“⁹. El întrunea o sumă de ambiguități și paradoxuri care porneau de la următoarele: Imperiul nu avea un nume general acceptat, fiind în același timp imperiu și regat (K. und. K.); era un stat liberal „condus în chip clerical“; toți cetățenii erau egali în fața legii din punct de vedere formal, dar se practica intens *Protekion*-ul de către arhiduci, duci și principii, care anula egalitatea declarată în condițiile în care nici toți locuitorii Imperiului nu erau cetățeni; exista un parlament în care se putea

identitate și cultură, în *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*. (Antologie coordonată de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu), Iași, Editura Polirom, 1997, p. 326.

⁵ *Ibidem*, p. 329, intervenția lui Claudio Magris.

⁶ Dimitrie Vatamaniuc, „*Homo Bucovinensis*“ – o teorie nouă și totuși veche, „*Analele Bucovinei*“, VI, nr. 2, 1999, p. 461 – 462.

⁷ *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, intervenția lui Czesław Miłosz, p. 9.

⁸ William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială, 1848 – 1938*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 409.

⁹ *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, p. 9 – 10, punctul de vedere al lui Milan Kundera.

folosi libertatea de exprimare, dar în perioada analizată el a fost deseori blocat prin metode extraparlamentare (până în 1907) și ținut închis, timp în care monarhul conducea fără el, folosindu-se de codicilul privitor la stările excepționale¹⁰.

Paradoxurile constituționale, sociale și politice pe care le încorporează monarhia în ansamblul ei pot fi regăsite și la Ducatul Bucovinei: deși era o provincie preponderent românească (cel puțin statistic, până la sfârșitul secolului al XIX-lea), reprezentanții împăratului în provincie au fost toți străini¹¹; instituțiile provinciale dominate de alogeni au intervenit abuziv în viața politică, economică și socială a provinciei, Bucovina devenind un adevărat teren de dispută etnică, religioasă și economică în care imperialii au acordat câștig de cauză altora decât românilor; aflată la extremitatea răsăriteană a imperiului, Bucovina era destinată să fie un factor important de răspândire a civilizației germane, dar acest lucru era greu realizabil pentru că nemții reprezentau doar 9,2% din totalul populației¹² și această

¹⁰ Allan Janik, Stephen Toulénin, *Viena lui Wittgenstein*, traducere de M. Floreta, București, Editura Humanitas, 1998, p. 35 – 36.

¹¹ În funcția de guvernator, reprezentant al împăratului în Ducat au fost: Wenzel Mortina (1861 – 1862); Rudolf Amadei (1862 – 1865); Francisc Myrbach von Rheinhold (1865 – 1870); Felix de Pino Freiherr von Friedenthal (1870 – 1874); Hieronymus Freiherr von Alessani (1874 – 1887); Felix de Pino (1887 – 1890); Anton Graf Goess (1894 – 1897); Friedrich Freiherr Bourguignon von Baumberg (1897 – 1903); Konrad Hohenlohe-Schillingsfürst (1903 – 1904); Freiherr Oktav Regner von Bleyleben (1904 – 1911); Rudolf Graf von Meran (1912 – 1917) și Joseph Graf von Ezdorf (1917 – 1918). După cum se observă, 17 dintre guvernatori și-au exercitat o singură dată funcția în Bucovina, unul de două ori (Felix Pino). Dintre aceștia unii sunt cehi (Martino), francezi (Bourguignon), italieni (Amadei, Pino, Alessani, Pace), unsprezece sunt din imperiu, unul din Olanda (Goess) și unul din Germania (Beyleben). Cf. *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, vol. II, coord. Adolf Armbruster, Augsburg, Hofmann Verlag, 1993, p. 434 – 437.

¹² Recensământul austriac din anul 1910, realizat după metode contestate de clasa politică românească din Bucovina, are date ușor diferite în sursele românești și în cele germane. Ponderele principalelor etnii ale Bucovinei este următoarea la Vladimir Trebici: români 273216 (34,36%), ucrainenii 303013 (38,12%) și evrei 102899 (12,09%). La Rudolf Wagner cifrele sunt următoarele: români 273216 (34,36 %), ucrainenii 305222 (38,39 %) și evrei 95706 (12,03 %). La o populație de 794869 (după Vl. Trebici) sau 794945 (R. Wagner), germanii erau, în 1910, în număr de 73073: alte naționalități erau în număr de 47728 (6%). Cf. Vladimir Trebici, *Demografia, Excerpta et selecta, Academicianul la vârsta de 80 de ani*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 127; Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur*

sarcină a revenit mai ales elementului iudeu al provinciei (12,9%), împreună au constituit, în 1910, un cadastru național (iudeo-german); Fondul Religionar Ortodox al Bucovinei, instituție creată de Iosif al II-lea din daniile medievale ale domnitorilor Moldovei, era folosită în scopuri străine înființării sale și dominat de funcționarii alogeni; dorind să realizeze mult râvnita concordie interetnică, imperialii au acționat pentru realizarea „compromisului” bucovinean (Ausgleich) în anul 1909, dar ale cărui roade nu au putut fi verificate datorită izbucnirii războiului mondial.

Unitate politică și administrativă, cu titlul de Ducat, din anul 1861, fapt confirmat și de *Diploma Imperială din 9 decembrie 1862*, care vorbește despre caracterul etnic românesc al provinciei, cu o istorie ce merge până în negura vremurilor, la antica Dacie și, apoi, la statul medieval românesc al Moldovei¹³, Bucovina cuprindea în sine și un așazis complex geografic reieșit din faptul că, provincia creată de Habsburgi în 1775, rupea unitatea organică a teritoriului Țării de Sus, ceea ce o făcea să graviteze economic și în virtutea organicității sale spre statul din care fusese desprinsă. De aceea, raporturile dintre provincie și centru, acesta din urmă reprezentat prin funcționarii săi, au fost în foarte multe cazuri conflictuale.

Devenită Țară de Coroană (Kronland) ca urmare a insistențelor românilor bucovineni conduși de boierii Hurmuzăchești, această nouă situație trebuia să stăvilească înstrăinarea pământului românesc. Dar procesul nu a putut fi oprit, ci doar redus în ritmurile sale¹⁴. Cu toate acestea, *instaurarea ordinii imperiale austriece în Bucovina* a avut drept rezultat rutenizarea masivă a districtelor din partea de Nord-Vest Bucovinei (cu procente ale rutenilor cuprinse între 77,1%, la Vijnița și 89,5%, la Zastavna), în care populația românească¹⁵ era doar de 0,3% și

Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag, Augsburg, Hofmann – Verlag, 1991, p. 145.

¹³ Radu Grigorovici, *Diploma Imperială din 9 decembrie 1862*, „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, București, Editura Academiei Române, p. 463 – 469.

¹⁴ Idem, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor și Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. II. Știința de carte*, „Analele Bucovinei”, I, 1994, nr. 2, p. 351 – 367; *Studiu comparativ al recensământurilor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (I)*, „Analele Bucovinei”, V, 1998, nr. 2, p. 293 – 312.

¹⁵ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 128.

constituirea a *trei lumi paralele* (sate, orașe și domenii)¹⁶, cu dominante etnice și economice diferite.

Într-o vreme în care naționalismul politic cuprinde masele, în care politica de germanizare și sprijinire a așezării alogenilor în Bucovina este constanta preocupare a guvernului imperial, se produce în rândul elitelor urbane și alogene, al funcționarilor imperiali, o continuă subevaluare a istoriei culturale a românilor bucovineni, cu reflexe ample în perioada interbelică și în istoriografia contemporană austro-germană a provinciei¹⁷. Conform acesteia, în perioada pe care o analizăm, viața culturală a românilor, de esență populară, nu putea fi comparată cu „înalta cultură germană“ („*deutsche Hochkultur*“)¹⁸ și, în aceeași optică, naționalismul românesc sau daco-românismul nu era decât o ideologie de „import“, introdusă în spațiul Bucovinei istorice de iredentismul stipendiat de Regatul României¹⁹. Reacția românilor bucovineni față de o astfel de atitudine a fost afirmarea identității naționale în plan cultural, prin sprijinirea presei culturale și naționale, a școlilor românești, înființarea de noi societăți culturale în frunte cu Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, implicarea mai activă a elitelor românești în demersurile naționale ale Bisericii Ortodoxe din Bucovina etc. Acest fapt se producea atunci când exista o societate multietnică, rezultat al unui susținut proces de colonizare, care a condus, concomitent cu afirmarea identitar-națională a etniilor componente, la multiplicarea opozițiilor interetnice și sporirea dificultăților de soluționare echitabilă a solicitărilor acestora, la receptarea negativă a acestor politici în plan provincial²⁰, fapt care a grăbit disoluția imperiului. De aceea, astăzi, Imperiul Austro-Ungar

¹⁶ Radu Grigorovici, *Trei lumi paralele*, „Analele Bucovinei“, III, 1996, nr. 1, p. 83 – 109.

¹⁷ Radu Grigorovici, *Modelul Bucovinei*, „Analele Bucovinei“, III, 1996, nr. 2, p. 294; Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1996, p. 109 – 125.

¹⁸ Radu Grigorovici, *op. cit.*, p. 295; S. S. Kostisin, *Universitatea de Stat din Cernăuți – centru cultural și științific al Bucovinei*, în *Vecea populară a Bucovinei, 1913 – 1993*, Cernăuți, Editura „Prut“, 1994, p. 1.

¹⁹ Erich Procopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus*, Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn, Graz-Köln, Verlag Herman Böhlons Nachf, 1965.

²⁰ Marian Olaru, Ștefan Purici, *Bucovina – mirajul identitar supranațional*, „Analele Bucovinei“, VI, nr. 2, 1999, p. 259 – 262.

este atât de diferit definit²¹, de cele mai multe ori antitetic, încât este ușor să-i descoperi pe nostalgicii alcătuirii statale simbolizate ca o lume a statorniciei de împăratul Franz Joseph și pe criticii acestei „Hinternaționalia“, „Habsburgia“ sau „Babilonului european“²².

Milenara împărăție a habsburgilor oferea, cel puțin aparent, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, imaginea unei constituirii statale solide și stabile²³, fapt care fusese consolidat în imaginea popoarelor supuse prin sărbătoririle prilejuite de împlinirea a cincizeci și, apoi, a șaizeci de ani de „glorioasă“ domnie ai împăratului. La constituirea acestui mit a contribuit, în proporții însemnate, domnia (una dintre cele mai lungi ale unui monarh european²⁴) lui Franz Joseph, care se bucura în rândurile supușilor săi de imaginea întâului și a celui mai conștiincios slujitor al imperiului. Imaginea pozitivă a monarhului a generat un anumit atașament al supușilor față de Austria, numit „austriacism“. În manifestarea așa-zisului „austriacism“ al supușilor, presa vremii și nostalgia de ieri și de azi ai imperiului invocă faptul că, în Bucovina, în fiecare casă de țaran român, alături de icoana Maicii Domnului și cea a lui Iisus Hristos, până la primul război mondial, dar și după aceea, în unele cazuri, se găsea portretul cunoscut al împăratului²⁵ (tipărit în milioane și milioane de exemplare în 1898 și în 1908).

²¹ El este definit de Adriana Babeți ca fiind «un „concept“, o „noțiune“ (pur și simplu) sau o „noțiune istorică și geopolitică“ (Uneori „prea paseistă și prea puțin eficientă în timpul nostru“), o „paradigmă“, o „sintagmă“ („destul de opacă“, un „model“ economic, social, politic, cultural, spiritual), o „temă“ („cu sau fără variațiuni“), o „proiecție mentală“ (cu precizarea: „o proiecție de tip ideologic a gândirii radicale din Apus“), o „entitate“, un „mit“, o „utopie“, un „proiect“, o „idealizare a nostalgiei noastre culturale“, un „vis“, un „sentiment“, un „spirit“, un „produs al imaginației“, o „imagine poetică fantasmatică“, o „ficțiune“, o „nostalgie“, o „modă“, un „spirit intelectual“ [...] „închisoare a popoarelor“, un „potențial utopic de multiculturalitate și multilingvism“, un „tărâm al gânditorilor și poezilor“, un „paradis al ereticilor“, un „spațiu tragic“, o „comunitate de supliciu și memorie“, un „teritoriu sacru“» când vorbește despre Europa Centrală, identificabilă în bună măsură cu Imperiul Austro-Ungar, în lucrarea *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, p. 9.

²² *Ibidem*, p. 10.

²³ Ștefan Zweig, *Lumea statorniciei, în Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă* (vol. coord. de Horia Babeți și Cornel Ungureanu), Iași, Editura Polirom, 1998, p. 24 – 37.

²⁴ Franz Joseph a domnit între anii 1848 – 1916.

²⁵ *Die Osterreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Wien, Druck und Verlag der Kaiserlich-Königlichen Hof und Staatsdruckerei, 1886 – 1902, volumul dedicat Bucovinei a apărut în anul 1899; Whilliam M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie*

Într-un imperiu în care cultura, preocuparea asiduă pentru ascensiune prin știință de carte (dar în care împăratul Franz Joseph, până la vârsta de 80 de ani „nu citise și nici măcar nu pusese mâna pe vreo carte, afară de regulamentul militar”²⁶), în care preocuparea pentru artă a lumii vieneze era imitată de centrele culturale importante ale provinciilor, trebuie să remarcăm că afirmarea național-identitară prin cultură era o caracteristică definitorie a elitelor Bucovinei. Așa au fost aduse trupe de teatru românești, până în jurul anului 1910, au fost invitați artiști de operă, scriitori români în vogă, de la București și tot ceea ce avea mai ales spiritul românesc la acea vreme²⁷.

Într-o perioadă în care secolul al XIX-lea era privit ca unul al spiritului liberalist și epocile istorice anterioare erau disprețuite de către elitele vieneze pentru că acestea fuseseră cuprinse de războaie, răscoale, boli și foamete, când se credea că omenirea se îndrepta spre „cea mai bună dintre lumi”²⁸, nu puțini erau aceia care contestau așa-zisa „stabilitate”, siguranța lumii în care trăiau, considerând-o ca pe una profund nedreaptă. Nu toți locuitorii imperiului, cei din capitală și, cu atât mai puțin, cei din provincii, în cazul nostru românii din Transilvania și Bucovina, erau preocupați de imitarea capitalei imperiale, a stilului de viață și a setei de viață, a gustului pentru teatru și muzică de acolo, încât vienezii nu mai distingeau exact dacă evenimentele erau reale sau se petreceau pe scenă²⁹. Contradicția dintre realitate și ficțiunea estetist-mondenă a făcut din Viena și din imperiu un spațiu tragic, în care numeroși intelectuali foloseau moartea ca refugiu³⁰. În aceste condiții Lucian Blaga, care a debutat la Cernăuți, cu *Poemele luminii*, în 1919, avea să scrie că se simțea un cetățean tolerat în această lume austriacă și fără să aibă „conștiința vreunei datorii” față de aceasta. Mai mult, el

intelectuală și socială, 1848 – 1938, traducere de Magda Teodorescu, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 45 – 50.

²⁶ Stefan Zweig, *op. cit.*, p. 34.

²⁷ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775 – 1918. (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996, p. 287 – 288; Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa, secolele XVIII – XX*, Traducere de Andrei-Paul Corescu, Camelia Capverde și Giuliano Sfichi, Iași Editura, Polirom, 2000, p. 98.

²⁸ Ștefan Zweig, *op. cit.*, p. 24.

²⁹ *Ibidem*, p. 32.

³⁰ William M. Johnston, *op. cit.*, p. 188 – 194.

credea că „față de împărăție aveam conștiința că trebuie repudiat orice gest ce ar fi putut contribui, într-un chip sau altul, la supraviețuirea ei”³¹.

În perioada „Apocalipsei Vesele”, cum a denumit Hermann Brach³² intervalul dintre 1848 și 1918, Imperiul Austriac oferea imaginea unei lumi caracterizată prin *longevitatea fragilității*. „Monarhul Biedermeier” al Austriei, conducea statul prin cultivarea atașamentului față de tradiție, neacceptând schimbările decât în situații de criză extremă (în anii 1860, 1867 și 1907). Personificarea însăși a dinastiei, Franz Joseph s-a dovedit un spirit autoritar și conservator, care nu a avut relații prea bune cu multe dintre rudele sale, inclusiv cu fiul său Rudolf și cu Franz-Ferdinand, Kronprinz-ul Austriei, nepotul său. A păstrat la curte ceremonialul spaniol și insista ca supușii să i se adreseze cu formula „Majestatea Voastră Apostolică, mult iubitul nostru Împărat și Domn Franz Joseph”, după care urma, în titulatura oficială, o înșiruire a vreo douăzeci de titluri³³ moștenite, fiind mai curând un personaj-simbol decât omul cu înfăptuiri concrete. Împăratul a devenit întruchiparea voinței de supraviețuire a imperiului, în numele acesteia încheind tot soiul de concordate, acte de uniune personală și „compromisuri” de genul celui morav și a celui bucovinean (primul încheiat în 1905 și cel de al doilea în 1910).

Iubit și urât de puțini, dar respectat de aproape toți supușii săi, Franz Joseph era laborios și lipsit de imaginație. Ca liant al imperiului, el era întâiul slujbaș al acestuia³⁴. Conducea imperiul într-o manieră autoritară, dovedind ingraturdine crasă față de miniștrii săi, care trebuiau să considere un privilegiu faptul de a-l sluji pe împărat. Acesta era riguros și conservator în ceea ce privea regulile impuse, fapt care contrasta grav cu frivolitatea Curții³⁵.

Imperiul Austriac era condus de 80 de familii aristocratice, dintre care 66 erau arhiduci și arhiducese, descendenți ai celor 16 copii ai Mariei Tereza și ai celor 17 copii ai lui Leopold I. Aceștia concentrau în mâinile lor averi imense și interveneau activ în deciziile de natură economică, administrativă și politică prin așa-zisul *Protektion*, care influențau cariere și destine din imperiu. Fără organizare și conducere, „puterea lor amorfă, anonimă, iresponsabilă” funcționa într-o singură direcție „să împiedice

³¹ *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, p. 147 – 149.

³² William M. Johnston, *op. cit.*, p. 15.

³³ *Ibidem*, p. 45.

³⁴ *Ibidem*, p. 50.

³⁵ *Ibidem*, p. 51.

orice inovație, să îndeparteze forțele noului³⁶. Deși Bucovina ocupa o poziție periferică, nu numai din punct de vedere al amplasării sale geografice, toți cei care erau trimiși ai împăratului în această provincie făceau parte dintre acei potențați nobili ai imperiului, răsplătiți cu titluri și funcții ca urmare a serviciilor aduse împăratului. De aceea, în unele cazuri, în funcția de guvernator al Bucovinei găsim persoane de stirpe aleasă, precum au fost Leopold Graf Goess și „prințul roșu“, Konrad Hohenlohe Schillingsfürst.

În Bucovina, la Cernăuți în mod special, exista ideea că funcționarii, preoții (îndeosebi cei catolici), profesorii, ofițerii și aristocrații se bucurau de stimă din partea împăratului, aceștia fiind tratați cu condescendență, ca servitori ai lui personali. În această lume adevărurile erau spuse numai pe jumătate și imperiul se întemeia pe temporizare. Secretomania învăluia afacerile publice, întreținând mania zvonurilor și a conspirațiilor.

Birocrația austriacă era cea care făcea legătura între împărat și supuși, și, pentru a-și justifica existența, își îndrepta eforturile spre sporirea numărului demersurilor, a hârtiilor și instituirea unei mitologii a funcționarului austriac exact, meticolos și eficient. De aceea se afirma despre Imperiul Austriac că era unul susținut de birocratie sau birocratic în primul rând³⁷. Așa-zisele reguli stricte după care se ghida birocratia austriacă, în general și cea din Bucovina, în special, ascundeau venalitatea, caracterul conservator, învechit al acesteia, și faptul că mita devenise „un element al rutinei“³⁸. Înainte de căderea imperiului, funcționarii încurajau mai ales inerția decât progresul, trăgându-și ei se ghidau după sloganul „Noi putem aștepta!“³⁹.

Imperiul Austro-Ungar era unul în care birocratii dovedeau exces de zel, mai ales în ceea ce numim cenzura presei, mergându-se până la „cenzura preventivă“. Prin aceasta, înalții funcționari ai poliției notificau ziarelor problemele care trebuiau trecute sub tăcere. În locul articolelor considerate inadecvate apărea scris *confiscat* în periodicele de limba

³⁶ Păreră aparține lui Hanns Sachs, *op. cit.*, p. 55.

³⁷ *Ibidem*. Partea I. *Birocrația habsburgică – inerție versus reformă*, cap. *Un imperiu al funcționarilor*, p. 57 – 88; I. E. Torouțiu, *Românii și intelectualii din Bucovina. Notițe statistice*, Cernăuți, 1911.

³⁸ William M. Johnston, *op. cit.*, p. 60.

³⁹ *Ibidem*.

română⁴⁰ și *konfisziert*, în cele de limba germană (această din urmă situație o putem întâlni mai ales la ziarele centrale, ca „Neue Freie Presse“ și mai puțin sau deloc, în publicațiile locale de limba germană). Prin aceste metode era grav afectată libertatea de exprimare, fapt care poate fi mai clar conturat și de practica interzicerii unor cărți care nu erau suficient de laudative la adresa unor personaje în vogă, la acel moment⁴¹. Un impediment important în libertatea de informare era dat de necesitatea obținerii licenței pentru vânzarea ziarelor. Până în anul 1903, comerțul cu ziare era restrâns și se desfășura prin intermediul chioșcurilor, care erau destul de puține în marile orașe (Cafenele cernăuțene, după modelul celor vieneze, dispuneau de colecții întregi ale ziarelor locale și centrale. Acolo se întruneau intelectualii de marcă și studenții, pentru a citi presa și pentru a dezbate chestiuni politice și culturale. Aceasta îl determină pe Jaques Le Rider să afirme că până la primul război mondial Bucovina s-a străduit să „urmeze ultima modă vieneză“⁴²).

În Bucovina, ca în întreaga Cisleithanie, prin incompetența funcționarilor din diversele segmente de activitate ale Ducatului se provocau acele fapte care generau criticile, pe care, apoi, tot funcționarii se străduiau să le ascundă sau să împiedice difuzarea prin presă, sau către opinia publică. Așa se face că presa locală din Bucovina și, nu de puține ori, cea vieneză, reflectă abuzurile și gafele funcționarilor bucovineni, care aveau să erodeze imaginea idilică a Imperiului „civilizator“ și a birocraților extrem de devotați ideii imperiale.

În Ducatul Bucovinei a existat, până în timpul primului război mondial, o singură mare unitate militară și anume Regimentul 41 din Cernăuți. Acesta era format din fiii locurilor bucovinene și comandat de

⁴⁰ Numărul delictelor de presă în Bucovina, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, a fost foarte mare. Cel mai ilustrativ este cazul publicației „Patria”, organul de presă al Partidului Național Radical Român, condus de dr. Valeriu Braniște, aflat în conflict fățiș cu guvernatorul Bourguignon. Așa se explică în parte prigoana la care a fost supusă publicația și redactorii acesteia, cărora li se confiscau de foarte multe ori articolele pe teme politice și naționale, mai ales în anii 1899 și 1900. Cf. Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809 – 1944)*, [Suceava], 1991, p. 39 – 50; Valeriu Braniște, *În slujba Bucovinei, în slujba neamului românesc. Articole politice*, Ediție și studiu introductiv de Ioan Cocuz, [Suceava], Editura „Bucovina Viitoare”, 1998.

⁴¹ Cartea lui Hermann Bahr, *Wien*, a fost confiscată la ordinul primarului Vienei, dr. Luegger, din motivul arătat mai sus.

⁴² Jaques Le Rider, *Mitteleuropa*, Traducere de Anca Opric, Prefață Andrei Corbea, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 119.

ofițeri austrieci care foloseau, pentru comunicarea cu subalternii, așa-zisa limbă de comandă, cu un fel de dicționar care cuprindea aproximativ 100 de noțiuni și expresii necesare coordonării trupei.

Regimentul 41 din Cernăuți a participat, între anii 1848 – 1878, la evenimentele militare în care Imperiul Austriac a fost implicat și în luptele din primul război mondial. Pe frontul italian au luptat îndeosebi ostașii bucovineni, așa cum o dovedesc sursele istorice, dar și pe frontul din Răsărit, în Galiția. Evoluția raportului de forțe, în general, și din Bucovina, în special, dovedește că numărul soldaților și echiparea acestora nu au permis austriecilor o bună apărare a Bucovinei⁴³. În timpul primei conflagrații mondiale, asemeni întregii armate imperiale, Regimentul 41 de la Cernăuți s-a bucurat mai ales de respect decât a fost temut⁴⁴ nereușind nici să fie eficient din punct de vedere militar.

Armata a fost, alături de burocrația austriacă, un simbol și, în același timp, un liant al unității Imperiului Austro-Ungar care și-a sfârșit virtuțile o dată cu începutul primului război mondial. Problemele generate de slăbiciunile militare ale Austro-Ungariei dovedeau că dincolo de formalism nu exista decât „golicione și haos“, „legi“ care dominau în „amestecul neguvernabil“ de germani, ruteni, italieni, slovaci, români, polonezi, cehi, maghiari, croați, slovaci, sași transilvăneni și sârbi⁴⁵. În acest context a apărut ideea înființării *corpului de voluntari ucraineni și a corpului de legionari români*⁴⁶, în noiembrie 1914, la inițiativa lui Koko Wassilko și a lui Aurel Onciul⁴⁷. Inițiativa aceasta, care urmărea manifestarea credinței față de imperiu și apărarea ducatului de trupele rusești, avea să sfârșească tragic prin înfrângerea lor de către armata rusă, care a ocupat, la începutul lui decembrie 1914, aproape întreaga Bucovină.

Includerea părții de nord a Moldovei în cadrele Imperiului Habsburgic, în 1775, a fost urmată de *instituirea ordinii imperiale*

⁴³ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 354 – 358.

⁴⁴ William M. Johnston, *op. cit.*, p. 68.

⁴⁵ Allan Junik, Stephen Toulénin, *op. cit.*, p. 39.

⁴⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 358 – 362; Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial. Idei generale*, în „Codrii Cosminului“, VI, 1929 – 1930, Cernăuți, 1930, p. 10 – 18.

⁴⁷ Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial – und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*, Whisbaden, Harrassowitz Verlag, 1993, p. 41, afirmă că Aurel Onciul a dus o politică de sinceră loialitate față de statul austriac. Din această perspectivă, autorul menționat critică „naționalismul mărginit“.

austriece cu componentele: militară, economică și ritualică. Acestea reprezintă tot atâtea etape ale modelării micii provincii – Bucovina – după chipul și asemănarea imperiului și realizarea elementelor de dominație imperială în Ducat. Procesul acesta presupunea trecerea printr-un efort modernizator „de sus în jos“, de la civilizația tradițională românească a acestei părți a Țării de Sus a Moldovei la o civilizație modernă de tip iosefinist, în care implanturile etnice au avut drept scop întărirea stăpânirii austriece în provincie. În acest context, formarea elitelor culturale locale se realizează sub impactul cultural al limbii germane care devine o adevărată *lingua franca*⁴⁸, fenomen care se accentuează o dată cu înființarea Universității Francisco-Iosefine din Cernăuți, unde limba de predare era germana, cu excepția catedrelor de limbă română și a celei de ucraineană⁴⁹. De aceea, școala a jucat un rol deosebit în procesul de modernizare a Ducatului Bucovinei. Într-o societate preponderent agrară, cu o bipolaritate tradițională (aristocrație funciară/țăranime), ascensiunea prin cultură sau schimbarea statutului social a dus la formarea noilor elite (burgheze) ale Bucovinei⁵⁰.

În ciuda afirmațiilor unor istorici care spun că în Bucovina celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea s-ar fi constituit o așa-zisă „naționalitate lingvistică“⁵¹, observăm o accelerare a procesului de afirmare național-politică a diverselor etnii ale Bucovinei: români, ucraineni, evrei, polonezi ș.a. Lupta politică dintre diferite tabere naționale din Bucovina s-a dat îndeajuns de mult și pe tărâmul înființării școlilor cu limba *maternă* de predare. Reformele austriece ale învățământului, din 1869 și 1908 aveau să contureze în imperiu, dar și în Bucovina, un învățământ modern pentru acea vreme. Concepția imperialilor privitoare la așa-zisul „compromis nivelator“, care trebuia să funcționeze în această provincie, existența utracvismului (bilingvism) în școlile primare, greutatea cu care erau înființate la gimnaziile secțiile românești, paralele, recrutarea inspectorilor de către Consiliul Școlar al Țării au dus la amplificarea disputelor identitar-naționale din Bucovina, în special între români și ucraineni. Așa se explică de ce, în 1905, învățământul bucovi-

⁴⁸ Andrei Corbea, *Paul Celan și meridianul său. Repere vechi și noi pe un atlas central-european*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 27.

⁴⁹ Irma Bornemann, Paula Tiefenthaler, Rudolf Wagner, *Czernowitz – Eine Stadt im Mandel der Zeit*, mit besonderer Berücksichtigung ihres deutschen Kulturellen Lebens, München/Stuttgart, Verlag „Der Südostdeutsche“, 1988, p. 36 – 41.

⁵⁰ Andrei Corbea, *op. cit.*, p. 26.

⁵¹ Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 30 – 32.

nean a fost divizat în trei compartimente: românesc, ucrainean și german⁵². În acest context apar primele școli particulare (în 1899 erau 22 de astfel de școli⁵³) susținute de asociații sau fundații culturale. Remarcăm în acest sens eforturile depuse de „Școala Română“, Societatea Doamnelor Române și Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și activitatea lui George Tofan în acest sens (acțiuni similare înregistrăm și la celelalte etnii ale Bucovinei – n.n). Cu toate acestea, în ceea ce privește numărul de școli și gradul de frecventare a acestora, Ducatul Bucovinei se afla pe una dintre cele de mai jos poziții, în ierarhia țărilor Imperiului Austriac.

În școală, în presă și în viața publică se insufla ideea că indivizii participau la un demers cultural început cu milenii în urmă. De aceea erudiții, membrii elitelor culturale, studenții și profesorii, elevii de gimnaziu făceau frecvente trimeri la autorii antici, greci și latini. Tinerilor învățăcei li se insufla ideea tradiției, a legăturii intrinseci cu antichitatea greco-romană, într-un demers pe care ei nu aveau să-l egaleze vreodată⁵⁴.

Gimnaziul impunea o disciplină foarte severă. Timpul elevilor, mai ales al celor de la internate, era atent măsurat și supravegheat. Într-o societate ierarhizată, după norme stricte, dorința elevilor era aceea de a se supune acestora și de a avea succes. „Frica de eșec era profundă“⁵⁵. După o perioadă de școlaritate, parcursă sub imperiul emoției generate de un sistem care cultiva în mică măsură inițiativa și creativitatea, urma Bacalaureatul (Era dificil, mai ales pentru cei ce veneau de la sate și care aveau cunoștințe puține de limba germană. De aceea, ei preferau să memoreze mecanic textele pe care nu le înțelegeau). Trecerea cu succes a acestuia, ce-i drept de către puțini, însemna pătrunderea în societatea ierarhizată și obținerea unei distincții durabile⁵⁶. Examenul de bacalaureat îi obișnuia pe elevi cu ideea prezentării în fața superiorilor, a membrilor birocrăției și a colegilor lor, îi pregătea pentru statutul de studenți.

O dată intrați la facultate, studenții se bucurau de un statut deosebit în societate, de aprecierea contemporanilor și beneficiau de o serie de drepturi legate de parcurgerea studiilor și reducerea serviciului militar

⁵² Marian Olaru, Ștefan Purici, „*Bucovinism*” și „*Homo Bucovinensis*”, în „*Analele Bucovinei*”, III, 1996, nr. 1, p. 10.

⁵³ Mircea Grigoroviță, *Învățământul în Nordul Bucovinei (1775 – 1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R. A., 1993, p. 43 – 48.

⁵⁴ William M. Johnston, *op. cit.*, p. 80.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 81.

⁵⁶ *Ibidem*.

(după 1870). Pe parcursul studenției, tinerii erau îndemnați să participe la viața universitară și culturală din orașul în care își făceau studiile, luau parte la activitatea societăților studențești, atât de numeroase în imperiu, dar și la Cernăuți. Studenții erau încurajați să aspire la posturi înalte în justiție, administrație, învățământ, instituții culturale sau să practice profesiile liberale ale vremii.

Profesorii, mai ales universitarii, se bucurau de un statut aparte în Imperiul Austriac, fiind asimilați birocrăției și priviți ca servitori personali ai împăratului. Acesta, prin intermediul Ministerului Învățământului, exercita un control strict asupra numirii profesorilor. Aici regula Protektion-ului se aplica în mod foarte strict. Profesorii de valoare ca și erudiții din alte domenii ale activității intelectuale se bucurau de apreciere și erau primiți în *Herrenhaus*.

Dar, după 1870, și în învățământ, ca în mai toate domeniile, se resimte tot mai acut criza care cuprinsese Imperiul Austro-Ungar. Componenta identitar-națională a diverselor demersuri este tot mai prezentă. Învățământul nu mai putea face față „exigențelor evoluției imperiului”⁵⁷. Destinată să fie un factor de germanizare, Universitatea Francisco-Iosefină din Cernăuți a contribuit la ridicarea elitelor cultural – naționale ale Bucovinei. Acestea aveau să contribuie în mod esențial la disoluția Imperiului Dualist, după primul război mondial, într-un fenomen de consonanță cu elitele națiunilor supuse de Habsburgi.

Mica provincie Bucovina avea să contribuie în mod specific la conturarea mozaicului cultural, etnic și religios, care era Monarhia Habsburgilor la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Într-un imperiu dominat de catolici și reformați, Bucovina, alături de Transilvania, Banat, teritoriile Zara și Cattaro și învecinata Galiție, venea cu a sa Biserică Ortodoxă să amplifice structura mozaicului imperial⁵⁸.

Organizată ca Episcopie, cu sediul inițial la Rădăuți, apoi la Cernăuți, supusă Mitropoliei Carlovățului în cele dogmatice și în cele spirituale, de la 1775 și până în 1873, adică din vremea lui Dositei Herescul și până la Eugenie Hacman, Biserica Ortodoxă din Bucovina a contribuit în mod esențial la conservarea identității românești a provinciei. Diploma imperială din 30 martie 1874 avea să consacre o nouă situație a Bisericii

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Chișinău. Editura „Știința”, 1993, p. 361 – 364.

Ortodoxe din Bucovina, prin ridicarea eparhiei la rangul de Mitropolie, cu două episcopii sufragane, cea de Zara și cea de Cattaro.

De la mitropolitul neînscăunat care a fost Eugenie Hacman, mort în 1873, și până în vremea arhiepiscopiei lui Vladimir de Repta (mitropolit între anii 1902 – 1924), lista arhiepiscopilor din Bucovina înregistrează nume deosebite pentru implicarea lor cultural-națională (precum mitropolitul Teofil Blajevici, 1877 – 1879 și mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici, 1880 – 1895).

În perioada 1800 – 1919, efortul de afirmare identitar-națională s-a materializat prin: construirea a 326 de capele și biserici⁵⁹, sprijinirea școlii românești prin stipendii de la Fondul Religionar Ortodox al Bucovinei sub forma lucrărilor de întreținere sau de construcție a școlilor, burse acordate elevilor și studenților merituoși, sprijinirea producției de manuale școlare în limba română, dezvoltarea învățământului teologic, deschiderea unei tipografii devenită a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina sub numele de Societatea Tipografică Bucovineană, crearea presei teologice (de la „Steaua Bucovinei“ a lui Silvestru Morariu, din 1864 – la „Candela. Jurnalul bisericescu literar“, 1882 – 1914, seria I), organizarea unor biblioteci pe lângă instituțiile teologice și la Palatul Mitropoliei⁶⁰, conservarea bunurilor de patrimoniu, care vorbeau despre dimensiunea spirituală extraordinară a tezaurului cultural nord-moldav și implicarea activă în acțiunile de asistență socială⁶¹.

Disputele dintre centru și provincie, în perioada analizată, intervin datorită: sprijinului evident de care se bucură uniții și catolicii, uneori folosindu-se, pentru aceștia, fondurile provenite din resursele Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei; politiciile servile a unor ierarhi ai Bucovinei, precum Arcadie Ciupercovici, care nu doreau să se pună rău cu autoritățile imperiale centrale sau locale; dorinței rutenilor, manifestate în spiritul „compromisului nivelator“, de împărțire a eparhiei în două (o episcopie pentru români cu sediul la Suceava și alta, cu sediul la Coțmani, pentru ucrainenii); precum și dorinței manifestate de tinerii ruteni de împărțire egală a mănăstirilor bucovinene între ucrainenii și români și numirea unui ucrainean ca succesor la scaunul mitropolitan al Bucovinei

⁵⁹ Dumitru Valenciuc, *Ierarhii Bucovinei*, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii – Bucovina Viitoare, 2001, p. 18.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 34.

⁶¹ *Ibidem*, p. 39.

(fapt împiedicat de rezistența îndârjită a lui Vladimir de Repta și declanșarea primului război mondial).

Instaurarea stăpânirii habsburgilor în teritoriul pe care l-au denumit, apoi, Bucovina a însemnat trecerea acestei părți de țară românească de la economia agrară și cu o structură ocupațională determinată de preponderența rurală, la o economie în care regulile economiei burgheze începeau să fie dominante și structura ocupațională urbană se afla în plină expansiune. Ocupanții pământului nord-moldav au încercat și, în mare parte, au reușit să valorifice în chip superior și intensiv resursele economice și umane ale provinciei, nu de puține ori printr-o politică activă de inserție socială și economică a unor grupuri de colonizatori, favorizați economic, în cele mai diverse moduri, de către austrieci. Toate acestea s-au făcut printr-o constantă defavorizare a elementului etnic românesc, concurat acerb de elementele străine așezate în provincie, acestea din urmă fiind principalii privați ai integrării austriece a provinciei și ai germanizării acesteia.

Antrenarea Bucovinei în circuitul economic european, modernizarea structurilor economice și sociale ale provinciei s-au făcut în condițiile în care aceasta își păstra caracterul de hinterland agrar și forestier al imperiului⁶² iar politica austriacă de minime alocări bugetare situa această parte a imperiului printre ultimele țări de coroană. De altfel, datorită preponderenței sectoarelor extractive, în detrimentul celor prelucrătoare, putem deduce că austriecii n-au vrut să creeze în Bucovina o economie care să intre în concurență cu metropola, ci una complementară, care era mai mult o piață de desfacere pentru mărfurile industriale austriece și sursă de materii prime pentru industriile existente în imperiu.

Măsurile administrative și reformele impuse de către austrieci au făcut ca în domeniul agrar să se extindă suprafețele agricole cultivate, mai ales pe seama Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei, să se introducă noi tehnici agrare, noi soiuri de plante și noi rase de animale care făceau din potențialul agricol al Bucovinei unul dintre cele mai atractive pentru imperiali. Menținerea unor practici oneroase generate de lipsa capitalului necesar dezvoltării agriculturii și sprijinirii gospodăriilor țărănești a făcut ca, în Bucovina, să se producă o fluctuație extraordinară a proprietăților, mai ales în defavoarea țăranilor români, agravată de fenomenul cametei și cel alarendășiei. Ca urmare, marea proprietate agrară a provinciei,

⁶² Ioan Cocuz, Dumitru Cucu, *Băncile și creditul funciar românesc din Bucovina (1840 - 1918)*, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii - Bucovina Viitoare, 1999, p. 21.

majoritar românească, a fost afectată de lipsa capitalurilor necesare. Această cauză, ca și altele de natură socio-politică, a făcut posibilă masiva înstrăinare a marii proprietăți românești⁶³ la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

În domeniul industrial, o pondere deosebită au avut-o exploatarea lemnului și producerea cherestelei, industria alimentară, care dispunea de resurse ieftine și de calitate, industria zahărului și cea a berii și spiritului. În Bucovina au existat, până în anul 1918, numeroase fabrici de materiale de construcții, în special cele care produceau teracotă și cărămizi.

Până către anii '70 ai secolului al XIX-lea, austriecii au acordat o atenție deosebită exploatării bogățiilor subsolului, unele exploatare miniere existând încă de pe vremea domnitorilor moldoveni. Se valorificau zăcămintele de fier, cupru, argint, plumb, calcopirită și sare. Concomitent cu industria extractivă, valorificând întinsele suprafețe de pădure, au fost ridicate și topitorii sau cuptoare de topit metale, mai ales în ținutul Dornelor și în zona Câmpulung Moldovenesc⁶⁴, dar și ateliere sau fabrici de producere a sticlei.

Cele 120 de meserii practicate în Bucovina în sate sau orașe, precum și comerțul, erau dominate de elementele etnice alogene, în special de evrei, germani, armeni, polonezi ș.a. Ponderea meseriașilor și a comercianților români în aceste domenii era foarte redusă⁶⁵. Chiar și în aceste condiții, trebuie să arătăm că transformarea burgheză a Bucovinei, deci și a românilor, a luat o deosebită amploare mai cu seamă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, fapt care este vizibil în schimbarea ponderii diverselor curente politice și apariția „valului” burghez al Bucovinei.

În această perioadă, disputa cultural-identitară dintre români și alogeni, dar și metodele persuasive de dominare politică asupra autohtonilor, au importante contingente cu evoluțiile în plan financiar-bancar. Înțelegând acest lucru, intelectualii români din Bucovina au sprijinit activ construirea asociațiilor de credit a însoțitorilor districtuale de economie și credit, a cooperativelor de credit sau a băncilor populare de tip Raiffesen și a Băncii Țării⁶⁶.

Provincie extrem orientală a Imperiului Austro-Ungar, încadrată administrativ în structurile imperiale, Bucovina avea o economie pe care

⁶³ *Ibidem*, p. 57 – 60.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁶⁵ I. E. Torouțiu, *Românii și clasa de mijloc din Bucovina. Partea întâia. Meseriașii*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1912.

⁶⁶ Ioan Cocuz, Dumitru Cucu, *op. cit.*, p. 61 – 114.

austriecii și-ar fi dorit-o tot mai mult legată de imperiu, a rămas prin poziția sa geografică și tradiția culturală și economică a autohtonilor în orbita economică a României. Dovadă, deosebita dezvoltare economică a ducatului până în anul 1886, când multe dintre produsele bucovinene aveau ca debușeu piața românească. Declanșarea războiului comercial (vamal) dintre Austria și România, ca urmare a suspendării convenției vamale din 1875 a avut importante efecte negative asupra multora dintre ramurile economice ale provinciei. Dar și după acest episod, Ducatul Bucovinei a continuat să graviteze economic spre România, fapt care este ilustrat de bogata activitate a iarmaroacelor înființate în Regat, la granița cu Bucovina, numărul mare al lucrătorilor bucovineni angajați de marii proprietari din Regat, pe perioada campaniilor agricole, comerțul activ cu lemn din Bucovina prin porturile dunărene sau maritime ale României etc.

Bucovina, „o bucată de teritoriu pentru care nu există nici o explicație logică“ de apartenență la Imperiul Austro-Ungar, „departe de tot restul“⁶⁷ care constituia acest stat a cunoscut la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea evoluțiile sale specifice, care o singularizau ca provincie a imperiului. Ea a fost afectată de evoluțiile sociale, politice și economice care afectau monarhia ce a trecut prin perioada „revirimentului habsburgic“ a epocii Taafe (1879-1893), a „anilor de derută“ de la Taafe la Badeni (1893 – 1897), prin „tentativa democratică“ sau „vara indiană a Monarhiei Habsburgice“, dintre 1897 – 1908, când democratizarea imperiului părea să dea roade.

Experimentele și experiențele politice din Imperiul Austro-Ungar menite doar să prelungească viața acestei ciudate alcătuirii statale au eșuat în fața mișcărilor identitar-naționale, impunând „soluția violentă“ care a dus la dispariția Monarhiei bicefale și constituirea statelor naționale pe ruinele acesteia. În acest context, românii bucovineni, ca și alte nații ale fostei monarhii, au ales calea eliberării naționale, opțiune politică și cultural-identitară care le animase idealurile încă de la marea sărbătoare de la Putna, din 1871 și care fusese obiectivul politic major, subînțeles, al tuturor afirmărilor identitar-naționale din perioada pe care o analizăm. Geniul politic al elitelor românești din Bucovina, politica externă a Regatului României și conjunctura politică favorabilă au făcut posibilă realizarea acestui proiect politic și național românesc, la 27 octombrie și 28 noiembrie 1918.

⁶⁷ A. J. P. Taylor, *Monarhia Habsburgică, 1809 – 1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, Traducere Cornelia Bucur, București, Editura Alfa, 2000, p. 224.

II

Mișcarea națională a românilor din Bucovina

Excurs bibliografic

Bucovina este numele pe care l-au dat austriecii părții de nord a Țării de Sus a Moldovei, locul unde, din vechime, se pomenește despre începuturile statalității românești de la răsărit de Carpați. Actul de la 1774 – 1775, adică ocuparea de către austrieci a teritoriilor amintite, este tratat în mod diferit¹ de istoriografiile română, austro-germană și rusoucraineană. Acest fapt duce la abordarea diferită a consecințelor acestuia, a problematicii economice, demografice, culturale și politice și, în consecință, a istoriei fostei Bucovine.

În abordarea temei privitoare la dezvoltarea mișcării de emancipare a românilor, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, trebuie să ținem cont de multitudinea surselor de informare (Erich Beck a identificat până acum aproximativ 20000 de lucrări sau studii mai ample dedicate problematicii istoriei și culturii din Bucovina²) și de contextul istoric în care acestea au fost scrise.

În evoluția istoriografiei române până la sfârșitul celui de al doilea război mondial și în perioada de până la 1989, constatăm o evidentă

¹ Autoritățile austriece au denumit teritoriul ocupat, în 1774 – 1775, din partea de nord a Moldovei, „Moldova austriacă” – la început „Plonina”, mai apoi, „Comitatul de Suceava” și în final „Bucovina”, pentru a ascunde faptul că acesta este pământ românesc, parte a statalității românești de la est de Carpați. Inventarul termenilor folosiți pentru denumirea ocupării părții de nord a Moldovei de către austrieci este foarte bogat. În literatura istorică română termenii utilizați sunt: „răpire”, „rapt”, „furt”, „fapt odios”, „vânzare”, „tratată înjositor”, „anexare”, „detrunchieră”.

În literatura istorică austro-germană sunt utilizați termeni ca: „achiziție”, „împreunarea Bucovinei cu Austria”, „unire” și „cedare benevolă”. Acest din urmă termen îl propune Rudolf Wagner în lucrarea *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Band I, *Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, f. l., Hoffmann Verlag, 1991, p. 267.

² Erich Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina*, München, 1966 și *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina*, Dortmund, 1985.

preocupare pentru analizele secvențiale și pe componentele de bază ale fenomenelor economice, sociale, culturale și politice din „societatea multiethnică” creată de austrieci în Bucovina istorică. Fără să lipsească efortul de sinteză, în perioada menționată, accentul cade, în scrierea istoriei, asupra factorilor defavorizatori ai stăpânirii austriece în Bucovina sau pe măsurile vexatorii ale autorităților împotriva românilor, pe sprijinirea sau favorizarea, prin măsuri economice, culturale și politice a alogenilor. Pentru impactul produs în epocă și contribuția adusă la cunoașterea principalelor momente ale devenirii naționale a românilor din Bucovina istorică remarcăm lucrările lui G. Bogdan-Duică³, T. Balan⁴, Nicolae Iorga⁵, C. Loghin⁶, Ion I. Nistor⁷, I. G. Sbiera⁸ ș.a.

După ce, în urma celui de al doilea război mondial, valurile unei istorii dramatice au afectat din nou Bucovina, într-o vreme când cu greu putea fi scris și rostit numele de „Bucovina”, datorită încorsetărilor ideologice impuse de comunism, la Suceava a apărut, oarecum ritmic, între anii 1969 – 1989, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, fenomen cultural local care a ținut trează preocuparea investigării trecutului istoric al fostei Bucovine.

³ G. Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, 1895; Idem, *Românii și evreii*, București, 1913.

⁴ T. Balan, *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi*, Cernăuți, 1925, *Arcășiile din Bucovina*, Cernăuți, 1926, *Bucovina în războiul mondial*, în „Codrul Cosminului”, VI, 1929 – 1930; *Procesul Arboroasei, 1875 – 1878*, Cernăuți, 1937.

⁵ N. Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1905; *Legăturile culturale între Bucovina și Principatele Românești*, București, 1914; *Histoire de roumains de Bucovina a partir de l'annexion autrichienne (1775 – 1914)*, Jassy, 1917; *Conferințe bucovinene*, București, 1919, *Intrarea României în război*, Extras din „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 8, august, 1936; *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938.

⁶ C. Loghin, *Istoria literaturii române în Bucovina (1774 – 1918)*, Cernăuți, 1926; *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina la 80 de ani. Istoric și realizări (1862 – 1942)*, Cernăuți, 1943.

⁷ Ion I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Editura Academiei Române, 1915; *Istoria Bisericii din Bucovina și a roșului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916; *Unirea Bucovinei – 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, București, 1928; *Problema ucraineană în lumina istoriei*, în „Codrul Cosminului”, VII, 1933 – 1934.

⁸ I. G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradiție și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899; *O pagină din istoria Bucovinei din 1848 – 1850 împreună cu niște Notițe despre familia Hurmuzachi*, Cernăuți, 1899.

După revoluția din 1989 efortul istoriografic se îndreaptă mai ales spre demersul reparatoriu și de recuperare a valorilor autentice românești și ale societății „multietnice“ din fosta Bucovină. În același timp, au apărut lucrări ca acelea ale istoricilor N. Ciachir⁹, M. Iacobescu¹⁰, Radu Economu și Ioan Cocuz¹¹, au fost reeditate studii sau lucrări de referință în istoriografia română¹² sau lucrări care în anii regimului comunist n-au putut fi tipărite¹³. În aceeași arie de preocupări se situează și apariția unor noi periodice științifice care au ca preocupare studierea istorică și culturală a fostei Bucovine¹⁴.

Scrierile istoriografice recente din spațiul cultural românesc analizează din diferite perspective stăpânirea austriacă în Țara de Sus a Moldovei, punându-i în lumină aspectele negative (dominația străină, colonizările, defavorizarea economică, socială și politică a elementului autohton românesc etc.) ca și pe cele pozitive (cei 140 de ani lipsiți de război, unele împliniri pe tărâm școlar și cultural, unele modernizări în domeniul economic, dar toate făcute nu dezinteresat de către austrieci și prin folosirea resurselor autohtone). Deși prin poziția sa și contactul, prin

⁹ N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775 – 1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1993.

¹⁰ M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774 – 1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993.

¹¹ Radu Economu, *Unirea Bucovinei – 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994; Ioan Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România (Aspecte militare)*, [Suceava], Editura „Suceava“, 1997.

¹² D. Onciul, *Din istoria Bucovinei*, Chișinău, Editura Universitas, 1992; *Bătălia pentru Bucovina*, volum îngrijit de Stelian Neagoe, Timișoara, Editura Helicon, 1992, volumul cuprinde lucrarea lui M. Kogălniceanu – *Răpirea Bucovinei după documente autentice și documente privitoare la raptul sovietic din 1940*; C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775 – 1918, (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun“, 1996, M. Eminescu, *Răpirea Bucovinei*, Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, București, Editura Saeculum I.O., 1996.

¹³ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I și II, București, Editura Anima, 1996.

¹⁴ „*Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură*“ (de aici înainte „*Glasul Bucovinei*“), vol. I, II, București, Editura Anima, 1996, Cernăuți – București, apare trimestrial din anul 1994 și are ca redactor-șef pe Alexandrina Cernov, „*Analele Bucovinei*“, publicația Centrului de Studii „Bucovina“ al Academiei Române, ajunsă în al nouălea an de activitate și „*Analele științifice de istorie «Codrul Cosminului»*“, (serie nouă) nr. 1 (11), 1995 ale Universității „Ștefan cel Mare“, editate de „Fundația Culturală a Bucovinei“.

intermediul limbii germane, cu cultura occidentală, Bucovina a fost o „fereastră“ către Vest a Moldovei, trebuie spus că „Austria a lăsat românilor bucovineni o groaznică moștenire“¹⁵.

În sensul unei noi abordări a istoriei Bucovinei se înscriu și preocupările unor editori de a aduce în mediul cultural românesc lucrările unor renumiți cercetători străini, precum Jaques Le Rider¹⁶, Klaus Heitmann¹⁷ și Keith Hitchins¹⁸. Lucrările autorilor menționați au darul de a determina o viziune cât se poate de obiectivă asupra fenomenelor economice, sociale și politice din această parte de țară, deși în unele se pot recunoaște clișee istoriografice datorate însușirii punctelor de vedere ale surselor consultate¹⁹.

Trecutul Bucovinei istorice a interesat și interesează, în cel mai înalt grad, pe unii istorici din spațiul lingvistic german. Atitudinile în acest sens merg de la „uitarea“ trecutului românesc al provinciei, devenită „țară“ în monarhia austriacă, negarea existenței culturii autohtone, la ocuparea de către austrieci a nordului Moldovei, idealizarea rolului statului și administrației austriece²⁰, „factori civilizatori“, prezentarea deformată a rolului unor populații alogene stabilite cu concursul autorităților în fosta Bucovină²¹, prezentarea unirii Bucovinei ca „anexare“²² la

¹⁵ Radu Grigorovici, *Bucovina fereastră către Vest a Moldovei*, „Analele Bucovinei“, I, nr.1, 1994, p. 13.

¹⁶ Jaques Le Rider, *Modernitatea vieneză și crizele identității*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 1995; Idem, *Mittleeuropa*, Iași, Polirom, 1997.

¹⁷ Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775 – 1918. Un studiu imagologic*, București, Editura Univers, 1995.

¹⁸ Keith Hitchins, *România, 1866 – 1947*, București, Humanitas, 1996.

¹⁹ Jaques Le Rider în lucrarea *Mittleeuropa*, după ce realizează o analiză obiectivă asupra principalelor determinante etnice, culturale și de civilizație ale acestei zone, referindu-se la Galiția și Bucovina – teritorii ale Cislethaniei scrie la pagina 114: „sunt provincii fără nici o altă identitate istorică, culturală, geografică decât aceea, în întregime creată, care s-a format în timpul perioadei integrării lor în monarhia austro-ungară“. Aceste afirmații sunt în contradicție cu adevărul istoric.

²⁰ H. J. Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischer Verwaltung (1775 – 1875)*, Lemberg, 1876; J. Polek, *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*, Czernowitz, 1891.

²¹ C. Kozak, E.Fischer, *Heimatskunde der Bukovina. Zum Gebrauche für Schulen and zum Selbstunterricht Hrsq*, Czernowitz, 1900; *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatskunde verfasst anlässlich des 50 jährigen glorreichen Regierungsjubiläums, Kaiserlichen Königlichen Apostolischen Maiestät unseres Allergnädigsten Kaisers und Obersten Kriegsherrn*, XIII, Czernowitz, 1899.

România și românizarea Universității din Cernăuți²³, după primul război, ca „provincializare“ a acesteia etc. O atenție deosebită s-a acordat, după 1956, în scrierile lui Erich Prokopowitsch, Rudolf Wagner și, mai recent, ale lui Adolf Armbruster, Luzian Geier, Otto Hallabrin, Ort. Kotzian în publicația Institutului „Bukowina“ din Augsburg²⁴, sublinierii „mentalității bucovinene“ sau chiar susținerii existenței unui *om nou*, numit „Homo Bucovinensis“. Acesta ar fi rezultat, datorită politicii practicate de austrieci în Bucovina istorică și rolului de echilibru jucat de factorul german în acest ducat, unde, în 1909, s-a ajuns la celebrul „Ausgleich“ – exemplu de înțelegere și toleranță ce s-a realizat în această „Elveție a Austriei“²⁵ – prefigurare a politicii actuale de integrare europeană.

Pe lângă aceste aspecte controversate menționate mai sus, în literatura istorică austro-germană există și abordări pertinente pentru fenomenele economice, social-culturale și politice din fosta Bucovină. În acest sens este de menționat lucrarea lui Iulius Plätter *Der Wucher in der Bukowina*, apărută la Jena, în 1878, și care, pe lângă analiza sistematică a economiei agrare în Bucovina, arată și cauzele fenomenului emigrației în S.U.A. Lucrarea lui Ernst Mischler *Mitteilungen des statistischen Landesamtes*, apărută la Cernăuți, în 1892, surprinde multiplele mutații demografice din Bucovina și vorbește despre faptul că orașele Bucovinei nu-și află rezervorul de admigrare în satele acestei „țări“. Aceasta dovedește masiva imigrare a alogenilor din Galiția și celelalte provincii ale imperiului în orașele bucovinene.

Abordări pertinente pot fi găsite în multe dintre lucrările menționate precum și la E. Prokopowitsch, R. Wagner, A. Armbruster ș.a.

Simptomatică pentru eforturile de înțelegere a realităților din fosta Bucovină, în spațiul lingvistic german, este lucrarea lui Hannes Hofbauer

²² Erich Prokopowitsch, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, München, Verlag K. Oldenbourg, 1959; Idem, *Die römänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus, Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn*, Graz-Köln, Verlag Hermann, Bohllans Nachf, 1965.

²³ Rudolf Wagner, *op. cit.*, și *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der österreichischen Bukowina*, München, Verlag „Der Südostdeutsche“, 1984; *Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachigen Nationalitäten-Universität in Czernowitz*, München, Verlag Hans Meschedörfen, 1975.

²⁴ „Kaendl-Archiv“, nr. 21, 1995.

²⁵ Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 149 – 207, A. Armbruster, *Suesse Bukowina*, în *Auf den Spuren der eigenen Identität*, București, 1991.

și Viorel Roman, intitulată *Bucovina, Basarabia, Moldova (O țară între Europa de Vest, Rusia și Turcia)*, apărută în 1995, la București²⁶. Această lucrare analizează din perspectivă diacronică problematica istoriei românilor dintre Carpați și Nistru.

Sintetizând putem afirma că în istoriografia austro-germană s-a idealizat rolul factorului german, al administrației și al celorlalți „factori de civilizare“, ignorându-se sau minimalizându-se rolul românilor, trecutul lor istoric și nivelul lor specific de dezvoltare culturală, de aici rezultând o mulțime de denaturări, interpretări unilaterale care afirmă că mișcarea națională a românilor și daco-românismul sunt fenomene de „import“ din Regat sau Ardeal²⁷. *Bucovina. Țară între Orient și Occident*²⁸, „fericită“ și sub stăpânirea „gloriosă“ a lui Franz Joseph, avea rolul de avanpost al culturii germane în această parte – mult prea îndepărtată de Viena – a Europei. Teza realizării unui „Homo Bucovinensis“ sub stăpânirea austriacă se constituie ca un corolar al întregii acțiuni de prezentare deformată a proceselor sociale și politice din Bucovina istorică, mult invocată în spațiul austro-german, de curând și în spațiul lingvistic ucrainean și, din motive de „patriotism local“, de unii oameni de cultură români.

Istoriografia ruso-ucraineană de până la începutul secolului al XX-lea este puțin preocupată de problematica în dezbatere. Abia după venirea galițianului Ștefan Smal-Stocki, la Cernăuți, apare o lucrare care analizează și problematica mișcării naționale a românilor²⁹. *Rusia*

²⁶ Lucrarea menționată a apărut în variantă germană: *Bukovina, Besserabien, Moldawien: vergessnes Land zwischen Westeuropa, Russland und der Türkei*, Wien, Promedia, 1993.

²⁷ Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*, Wisbaden, Harrasowitz Verlag, 1993, p. 168 – 186; Erich Prokopowitsch în *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus, Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn*, Graz-Köln, Verlag Herman Bohlan's Nachf., 1965, afirmă la pagina 124: „Ideile daco-românismului au fost un bagaj de idei care au fost aduse în rândurile românilor bucovineni din afară, mai ales din regatul României. Prin propaganda neconținută și condusă deosebit de abil din partea lui Iorga și a „Ligii culturale“ s-au dezvoltat chiar strădanii iredentiste excepționale, care, însă, au fost reprezentate de un cerc mic de intelectuali. Majoritatea intelectualilor și marea masă a poporului român, mai ales țărani, păstrau, în ciuda tuturor ispitelor, credința statului austriac“ [s.n.].

²⁸ Erich Beck, *Bukowina. Land zwischen Orient und Okzident*, f.l., Panonia - Verlag Freilassing, 1963.

²⁹ St. Smal-Stocki, *Bukovynska Rusi: Kuliturno - istorycinyi obrazok*, Cernivți, 1897.

bucovineană a autorului menționat consideră că, până la 1848, mișcarea națională a românilor n-a existat în Bucovina, aceasta fiind, chipurile, artificială și susținută de românii ardeleni. În același timp, Smal-Stocki aprecia revoluția de la 1848 – 1849, din Bucovina și maturitatea politică a conducătorilor români. Tezele lui Smal-Stocki au făcut carieră în istoriografia ruso-ucraineană, fiind adoptate de aceasta.

În perioada sovietică a fost acordată o atenție exagerată fenomenului social și „luptei de clasă“, timp în care se regretă despărțirea Bucovinei de Galiția, în 1861.

Istoricii ucraineni stabiliți în Occident abordau de pe poziții naționaliste problematica Bucovinei istorice. Arkadii Jukovski a republicat, relativ recent, *Istoria Bucovinei*³⁰, în două volume, în «Biblioteca gazetei „Ceas“». Lucrarea amintită „amendează“ serios ideile cunoscute în istoriografia română și, uneori, în cea austro-germană, plecând de la supoziția că slavii sunt cei mai vechi locuitori ai teritoriului de la răsărit de Carpați și că moldovenii au suportat puternice influențe ucrainene fiindcă au făcut parte din statul Halici-Volânia. Dovadă, spun istoricii ucraineni, documentele medievale moldovenești sunt elaborate într-un soi de ucraineană!

Într-un limbaj puțin despărțit de formulările staliniste – surprinzător pentru un rezident occidental – Arkadii Jukovski încearcă să demonstreze că termenul de „Bucovina“ are accepțiuni administrativ-politice încă de pe vremea lui Roman I și că, în vremea Imperiului Austro-Ungar, populația ruteană din Bucovina ar fi avut cel mai mult de suportat datorită faptului că austriecii au făcut numeroase concesii românilor și mișcării naționale a acestora. Contradictoriu în „demonstrațiile“ sale, A. Jukovski, fost elev al Liceului „Aron Pumnul“ din Cernăuți, arată că rutenii din Bucovina și-au înființat partide politice abia pe la 1907, iar organizațiile lor „culturale și științifice“ erau bine garnisite de galițieni stabiliți în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea. El elogiază activitatea politică a unor români trecuți în tabăra ucraineană – „celebrul“ Koko Wassilko (Nicolae Wassilko) și pe Aurel Onciul – considerat „trădător“ de către români. Tendința evidentă a lui A. Jukovski este de a asimila termenul de *bucovinean* cu cel de *ucrainean* și de a prezenta mișcarea națională

³⁰ Arkadii Jukovski, *Istoria Bukovîni. Ciastyna perșa do 1774 r.*, Cernivți, 1991 și *Istoria Bukovîni. Ciastyna druha pislea 1774 r.*, Cernivți, 1993. Limbajul, abordarea problematicii în discuție trădează poziția de „aparatic“ a autorului, fapt explicat și prin aceea că lucrarea a fost scrisă, deși în exil, în Franța, în anii de până la 1956.

românească cu termenii „românizare“ și „antiucrainean“³¹, iar dezvoltarea culturală din Bucovina istorică este analizată doar din perspectivă ucraineană³². Amintim aici tendința de a supraestima orice întemeiere culturală ucraineană – „590 de diferite societăți și instituții ucrainene“ [!!]³³ – în Bucovina istorică.

Aceleași teze sunt susținute de A. Jukovski, cu exagerările cunoscute, și într-o lucrare apărută în 1993, în Franța. În această lucrare, cu titlul *Histoire de l'Ukraine*, autorul accentuează asupra tezei „românizării“ și a „persecuțiilor antiucrainene“ din Bucovina interbelică. Cu toate acestea, A. Jukovski recunoaște că „mais c'est seulement en Bukovine que les ukrainiens organiserent une activite culturale et politique“³⁴, spre deosebire de situația politică din Ucraina sovietică și Polonia, unde aceștia au fost supuși unor ample presiuni nivelatoare, cu consecințe tragice.

Între lucrările de după 1991, publicate sub egida Facultății de Istorie de la Universitatea „Jurii Fedkoviči“ din Cernăuți, se regăsesc, cu oarecare moderație și apropiere de ideile scrierilor istorice austro-germane cele ale lui V. M. Botușanski³⁵, O. V. Dobrjanski³⁶, S. Osadciuk³⁷ și S. S. Kostîșin³⁸, I. Makar³⁹.

Istoriografia din spațiul est-slav s-a situat și se situează pe poziții de minimalizare a mișcării naționale a românilor, de subapreciere a rolului unor personalități românești din Bucovina și de prezentare unilaterală a vieții politice din acest ducat al monarhiei dualiste. O analiză pertinentă a istoriografiei ucrainene, dedicată mișcării culturale românești, lipsește până

³¹ *Ibidem*, vol. II, p. 69 – 70.

³² *Ibidem*, p. 71 – 86.

³³ *Ibidem*, p. 76.

³⁴ A. Jukovski, *Histoire de l'Ukraine, aux Editions du Dauphin*, [s.l.], 1993.

³⁵ V. M. Botușanski, *Naționalinîi sklad naselenia Pivnicinoi Bukovyny / druga polovyna XIX - pociatok XX st.*, în *Pytania novoy i novitnioy istorii krain Evropy i Pivnicinoy Ameriki*, Vypusk druhii, Ciastyna I, 1993.

³⁶ O. V. Dobrjanski, *Kuliturno-osvitnia robota ukrainiskih tovaristv na Bukovyni u dr. pol. XIX - na poci. XX st.*, în *Pytannia istorii novogo ta novitniogo ciasu*, Vypusk tretii, Cernivți, 1994.

³⁷ Serghii Osaciuk, *Nimți ta nimețki tovaristva na Bukovyni (druha polovyna XIX - pociatok XX st.)*, Cernivți, 1993.

³⁸ S. S. Kostîșin, *Cernivețkii derjavnyi universitet – naukovo-kulturnyi țentr Bukovyny*, în *Narodne Vice Bukovyny, 1918 – 1993*, Cernivți, 1993; Idem, *Bucovyna – Istorycyniy naris*, Cernivți, Zelena Bucovyna, 1998.

³⁹ I. Makar (și colectivul), *Istoria Ukrainy - vid naidavnișyh ceasiv do našyh dniv*, Cernivți, 1998.

la această oră, în timp ce tineri istorici cernăuțeni vorbesc, în ultima vreme, despre adoptarea de către „autohtoni“ a unei „mentalități europene“ încă din timpul stăpânirii austriece în Bucovina istorică⁴⁰. Ori această mentalitate nu se regăsește la cei mai mulți dintre actualii istorici de la Cernăuți.

Integrată structurilor imperiale ale Cisleithaniei, Bucovina cunoaște la sfârșitul secolului al XIX-lea o intensificare a mișcării naționale românești. Aceasta se datorează evoluției factorilor interni – specifici societății românești din Bucovina și din provinciile românești aflate sub dominație străină și din Regat – dar și faptului că Imperiul Dualist cunoaște, cu deosebire în ultimul deceniu al secolului trecut, o accentuare a procesului de disoluție prin intensificarea acțiunii „factorilor centrifugi“⁴¹. Deși Austria reprezenta „un paradox politic și, totodată, un anacronism în viață“⁴², afectată tot mai mult de crizele interne și de evoluția raporturilor de forțe pe plan mondial, privită nostalgic de către unii istorici, este oferită acum ca model pentru organizarea contemporană a Europei.

Fără a fi un *fenomen de import*⁴³, mișcarea națională a românilor bucovineni se încadrează firesc în procesele istorice de afirmare

⁴⁰ Cultura germană a contribuit „la formarea conștiinței europene la locuitorii din ținut“ și „practic [în Bucovina istorică – n.n.] nu a avut loc nici un fel de procese de asimilare, de abolire a unei culturi de către alta“, „s-a format *un om de tip nou* [s.n.] care și-a păstrat și dezvoltat specificul său național-cultural“ - scrie Sergheii Osadciuc, *op. cit.*, p. 7. Aceste definiții ale lui „Homo Bucovinensis“ evită să pună în discuție fie doar și procesele de asimilare ale populației românești din regiunea cuprinsă între Prut și Nistru, așa cum au fost constatate ele de Dimitrie Țopa în lucrarea *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, sau George Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 53 – 68 și 118 – 215. Octavian Lupu, în lucrarea *Bemerkungen zur Lage der Rumänen in der Bukowina während der habsburgischen Herrschaft*, Roma, Fondation Européene Dragan, 1980, consemna la pag. 26 aprecierea prefectului de Cernăuți, dr. Würfel, din 1910: „În 135 de ani noi am dezromânizat două treimi din românii bucovineni, n-o să dureze nici 50 de ani și nu va exista nici urmă de român în Bucovina“.

⁴¹ Louis Leger, *Histoire de l'Autriche - Hongrie depuis les origines jusqu'à l'année 1894*, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1895, p. 592 – 595; Réne Henry, *Question d'Autriche - Hongrie et question d'Orient*, Paris, Librairie Plan, 1907, p. 78; Henri Wickham Steed, *La Monarchie des Habsbourg*, Paris, Librairie Armand Colin, 1914, p. 41 – 43; Oscar Jaszi, *The dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago - Illinois, The University of Chicago Press, 1929, p. 161 – 201; J. Droz, *L'Europe Centrale. Revolution historique de l'idée de „Mitteleuropa“*, Paris, Payot, 1960, p. 153 – 221.

⁴² Hugo Hantsch, *L'Autriche - Hongrie*, în *L'Europe du XIXe-et du XXe -siècle (1870 - 1914). Problèmes et interpretations historiques*, Milano, Marzorati Editor, f.a., p. 324 – 325.

⁴³ Emanuel Turczynski, *op. cit.* și Erich Prokopowitsch, *op. cit.*

națională⁴⁴, care, după cucerirea independenței și constituirea Regatului, găsește în România sprijinul și imboldul de care avea nevoie. Marcată profund de consecințele serbării de la Putna, mișcarea națională a fost stimulată de tinerimea română strânsă în jurul mormântului marelui voievod, încât era anunțată „lumea ce va să vină“, fiind, în același timp, expresia „cuprinsă în sufletul poporului românesc“⁴⁵ – cum scria Mihai Eminescu. „Necalculabilele rezultate“ ale acestei manifestări și ale primului Congres al studențimii române de pretutindeni au fost reprezentate și de mersul continuu ascendent al mișcării naționale: afirmarea Partidului Național Român din Transilvania ca reprezentant legitim al poporului din această provincie, procesul Memorandumului din 1892 – 1894 și afirmarea generației politice a Marii Uniri condusă de Ion Rațiu, Ștefan Ciceo-Pop, Vasile Goldiș ș.a., sprijinirea demersurilor culturale și naționale ale românilor din teritoriile ocupate de către elitele politice din Regat; afirmarea unității culturale și naționale prin mijloace specifice de către *Astra*, *Iredenta Română*, *Societatea „Carpați“*, *Liga Culturală*, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, *Societatea „Transilvania“*⁴⁶ etc. La acestea adăugăm formarea și afirmarea Partidului Național Român din Bucovina, între 1892 – 1900, lupta pentru școală românească și prosperarea culturală a românilor bucovineni, afirmarea demnității naționale împotriva opreliștilor austriece de a purta tricolorul etc. Toate acestea ne îndreptătesc să afirmăm că perioada analizată a fost dintre cele mai bogate în realizări pe tărâm național-cultural.

În ciuda evidențelor înainte arătate, există numeroase subiecte în care abordările istoriografiilor ruso-ucraineană și austro-germană se diferențiază net de punctele de vedere exprimate în istoriografia română. Uneori,

⁴⁴ Gh. Platon, *Ideea Daco - României în conștiința generației de la 1848. Geneză și continuitate*, Extras din «Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”», XIV, 1977; Keith Hitchins, *România, 1866 – 1947*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 252 – 260.

⁴⁵ *Apud* Teodor Balan, *Serbarea de la Putna – 1871*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1932, p. 30.

⁴⁶ V. Netea, C. Gh. Marinescu, *„Liga Culturală” și unirea Transilvaniei cu România*, Iași, Editura Junimea, 1978; Gh. Șora, *Vasile Goldiș. Militant pentru desăvârșirea idealului național. 1 Decembrie 1918*, Timișoara, Editura Facla, 1980; Pompiliu Teodor, Liviu Maior, N. Bocșan, S. Polverejan, D. Radosav, T. Nicoară, *Memorandul 1892 – 1894. Ideologie și acțiune politică românească*, Ediția a II-a, București, Editura Progresul Românesc, 1994, Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, Editura Humanitas, 1994.

abordările din istoriografiile amintite sunt în contradicție cu cele din istoriografia românească, fără să aducă în sprijinul acestora o argumentație suficientă.

În legătură cu folosirea termenului de „țară“ pentru a desemna teritoriul ocupat, în 1774 – 1775, punctele de vedere sunt foarte diferite. Ion Simionescu în lucrarea sa *Bucovina*, apărută în 1939, constata cu îndreptățire că atunci când te nimereai lângă „cordun“, hotar nedrept pe trupul fostei Moldove, te apuca sentimentul revoltei⁴⁷. Autorul amintit arată că denumirea de „Bucovina“, cu care a fost numită de austrieci partea ocupată a Moldovei, „a fost dată pentru a i se pierde urma originii ei moldovenești“⁴⁸. Aceasta reprezenta pentru autor „piatra prețioasă în încheietura inelului“ al cărei contur întregea „cercul aproape desăvârșit care formează granița României Mari“, pe pământul ei „încheindu-se Basarabia, Transilvania, Moldova și Maramureșul“⁴⁹. Românească prin trecut și prin ponderea populației de origine latină, Bucovina nu reprezenta decât o etapă în cucerirea în întregime a Moldovei de către austrieci – scria N. Iorga. Ea nu a fost o „țară“, ci un accident istoric, pentru că austriecii s-au oprit la granițele cunoscute numai sub presiunea „protestărilor celui despoiat“⁵⁰. Dovada acestei aserțiuni o constituie faptul că, după primul război mondial, dominația austriacă din Bucovina a fost o relație ușor înlăturată⁵¹. În această țară poporul român a fost năpădit de regulamente austriece, totul se făcea pentru a uita trecutul românesc, în consecință neputându-se crea o cultură originală „măcar ca un titlu de laudă pentru vreo expoziție jubiliară“⁵².

⁴⁷ Precaritatea hotarului este subliniată de faptul că acesta „nu era uneori decât o simplă potecă, alteori cel mult un pâraiaș secat în mijlocul verii; nici nu le știai numele Lucavița, Molnița, Somuzul-Mare, Somuzul-Mic. Hotarul făcea numai colțuri, ba dealungul Prutului, ba al Siretului ori Sucevei. Se cunoștea tendința de a fura tot mai mult din pământul fără stăpân“, Ion Simionescu, *Bucovina*, Seria „Cunoștințe Folositoare. Din lumea largă“, nr. 5, București, Editura Cartea Românească, [1940], p. 1 – 2.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 2.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 3.

⁵⁰ Atunci când se întâmplă aceasta, austriecii n-au putut crea „până la hotarele opririi lor o formă capabilă de viață proprie, ci avem a face numai cu un accident istoric“, Nicolae Iorga, *Conferințe bucovinene*, București, Tipografia Cultura Neamului Românesc, 1919, p. 28 – 29.

⁵¹ *Ibidem*. În patosul evenimentelor pe care le trăia, în 1919, N. Iorga afirmă că dominația austriacă „n-a fost sfărâmată, ci suflată, cum se suflă un lucru netrebnic“.

⁵² *Ibidem*, p. 30.

„Informă“ în ceea ce privește granițele și „desființată național“ prin colonizările practice de austrieci și prin alipirea la Galiția, Bucovina a fost pentru austrieci o problemă, dovadă fiind faptul că nici n-au știut cum s-o denumească, folosind la început termenii de „district“, „voievodat“, „ducat“. Analiza de mai sus se constituie ca o continuare firească a aceleia întreprinse în 1905. Atunci, Nicolae Iorga constata că Bucovina este „Țara mică, dar bogată cum nu mai e alta în deosebiri, în nepotriviri și în dușmăni – ale pământului și ale oamenilor“⁵³. Semnul de unire al locuitorilor săi „vrăjmași“ era prezența evreilor⁵⁴ care, alături de funcționarii austrieci și prin bunăvoința „Cârmuirii“, dominau asupra țaranului român⁵⁵.

În anii dramatici ai celui de al doilea război mondial, când înfăptuirile anului 1918 fuseseră grav amenințate de poftele revizioniste ale unora dintre vecinii României, Al. Procopovici scria că prin țară nu se înțelege doar o bucată de pământ cu bogăția ei, ci aceasta presupune, mai mult decât orice, sufletul omenesc, oamenii⁵⁶. Din acest punct de vedere Bucovina istorică poartă „în întregimea ei, în toată extensiunea ei cronologică și spațială [...] pecetea duhului românesc“⁵⁷. Sesizând această realitate, Karl Lemayer, funcționar în ministerul instrucției publice din Austria, credea, în 1875, că politica Vienei în Bucovina trebuia să se rezime pe ucraineni și evrei⁵⁸. Profesorul universitar D. Marmeliuc, fost primar al orașului Cernăuți în timpul ministeriatelor liberale din perioada interbelică, scria nostalgic, dar și cu acrimă despre mișcarea națională românească din Bucovina și rostul ei în cultura neamului, trecând în revistă sintagmele cu care a fost definită partea din Țara de Sus a Moldovei, răpită de austrieci. Astfel, Vasile Alecsandri definea, acest colț de Țară Românească, „veselă grădină“, Mihai Eminescu, „diamant din stema lui Ștefan“, Nicolae Iorga vedea în ea „cunună a Moldovei“ și „țara dumnezeiască“, iar cărturarii și românii de rând, din

⁵³ Idem, *Neamul românesc în Bucovina*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Minerva“, 1905, p. 242 – 243.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 118.

⁵⁶ Alexe Procopovici, *Luptele naționale din celălalt veac: Bucovina, care a fost și care va să fie*, Extras din „Transilvania“, an 1973, nr. 12, Sibiu, 1942, p. 3.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Idem, *Bucovina noastră*, Extras din „Transilvania“, an 72, nr. 5 – 6, iulie – august, 1941, Sibiu, 1941, p. 2.

această parte a Țării Moldovei, o denumeau „tezaur voievodal”⁵⁹ – referire directă la bogatul patrimoniu artistic medieval care amintea de trecutul istoric al statalității românești de la răsărit de Carpați. De aceea, Bucovina este pentru români „ceea ce Sfântul Mormânt înseamnă pentru pelerinii creștini sau Mecca pentru cei mahomedani”⁶⁰.

Recenta lucrare a lui M. Iacobescu destinată istoriei Bucovinei până la 1862, care a stârnit vii reacții în istoriografia austro-germană și ucraineană, readuce în discuție sintagma folosită de habsburgi pentru Bucovina, de „cheie a Moldovei”. Autorul demonstrează, pe baza unei informații extrem de bogate, etapele politicii imperiale austriece în țelul ei de atingere a gurilor Dunării⁶¹. Demonstrația în sine arată caracterul artificial al unor construcții de genul „Homo Bucovinensis” sau denumirea de „Țară a Bucovinei”, deosebită de celelalte provincii românești, ca urmare a politicii austriece pe acest teritoriu.

Lucrările istoricilor austro-germani mai vechi și mai noi recunosc că „Ținutul așezat pe povârnișurile Carpaților cu o suprafață de 10442 km²” a fost desemnat ca „Bucovina” din 1775, că aceasta înseamnă „Țara Fagilor”⁶² – termenul a fost preluat din limba ucraineană și se referea la

⁵⁹ D. Marmeliuc, *Bucovina în cultura Neamului*, extras din „Revista cursurilor și conferințelor universitare”, București, 1944, p. 3.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 11 și 49 – 91.

⁶² Termenul de „Bucovina” provine din limba slavă și înseamnă făget. În documentele moldovenești timpurii se vorbește de mai multe „bucovine” - fără ca prin aceasta să se dea termenului conotații politico-administrative, așa cum încercă să „demonstreze” unii istorici din spațiul cultural est-slav. Termenul, deși de origine slavă, este format pe teritoriul limbii române (o „bucovină” - două „bucovine”, în sensul de făget - făgete). Austrieicii au preluat termenul amintit din motivele enumerate mai sus, deși mai folosesc și corespondentul de „Buchenland”. Boierii români conduși de Hurmuzăchești au acționat pentru obținerea autonomiei acestui ținut, în 1861, Bucovina devenind „țară de coroană” („land”) cu titlul de ducat. Aceasta ca o modalitate de salvare a caracterului românesc și ca stavilă față de valurile slave care se așezaseră în ținut cât timp aceasta fusese unită cu Galiția. Aceasta nu înseamnă că, din 1861, s-a creat sau s-a denumit o realitate etnică hotărâtor diferită de celelalte provincii românești aflate sub dominație străină (deși austrieicii au dus o politică asiduă în acest sens). Ocuparea părții de nord a Moldovei de către austriecci i-a făcut, între altele, pe aceștia, să caute o denumire pentru noul teritoriu „achiziționat”, care să mascheze apartenența lui la un spațiu etnic determinat – cel românesc. Atunci, austrieicii au denumit succesiv acest teritoriu cu numele de: *Moldova austriacă*, *Comitatul Sucevei* și *Bucovina*. Acest din urmă termen s-a impus după 1786, când partea de nord-vest a Moldovei ocupate a fost inclusă în Galiția. Pentru zona amintită, în corespondența vremii, în documente oficiale a mai fost

început la un ținut păduros din apropierea graniței cu Galiția⁶³. Lucrările menționate, la care putem adăuga pe cele jubiliare⁶⁴ și lucrarea citată a lui V. Roman și H. Hofbauer⁶⁵, recunosc faptul că acest teritoriu a aparținut principatului român al Moldovei. Deși vorbește despre „câștigarea Bucovinei de către împăratul Joseph al II-lea”⁶⁶, R. Wagner consideră că istoria Bucovinei a fost cea a Moldovei, până la 1775. În urma dominațiilor tătară și poloneză, în nordul Moldovei, acest ținut, menționează istoricul german, „s-a destrămat” într-o jumătate nordică – poloneză și una sudică – moldovenească, așa cum este împărțită „Bucovina”, azi, între Ucraina și România, în urma ultimatumului sovietic⁶⁷, din 1940. Acest mod de prelucrare a datelor este specific istoricului menționat, care scria, în lucrările sale precedente, că termenul de „moldovean”, cuprins în statisticile inițiale ale austriecilor, ar include și pe ucraineni⁶⁸. Demonstrația de mai sus constituie, probabil, o justificare a raptului sovietic, din 1940, îndreptat împotriva României.

Istoriografia ruso-ucraineană consideră că denumirea de „Bucovina” are din străvechime o semnificație politico-administrativă, fiind locuită de slavi din cele mai vechi timpuri. Pentru Arkadii Jukovski denumirea de „bucovinean” este echivalentă cu cea de ucrainean. Autorul menționat consideră că istoria „Bucovinei” cuprinde patru perioade: slavă, moldovenească, austriacă și română. Ruptă de context și de legăturile sale firești, istoria ținutului numit „Bucovina”, de la 1775, este urmărită din secolul al V-lea, apoi în vremea Rusiei Kievene, a principatelor Halici și

utilizat și termenul de „Cordon”. Acesta înseamnă fie „zonă ocupată”, fie „graniță” sau „hotar”. Cf. M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 109 – 115.

⁶³ Arkadii Jukovski, *Istoria Bukovyny, Ciastyna perșa do 1774*, Cernivți, 1991, p. 7.

⁶⁴ *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatskunde ...*, p. 7 – 14.

⁶⁵ Hannes Hofbauer, Viorel Roman, *op. cit.* P. 18 – 21. Autorii folosesc termenul de „anexare” a Bucovinei.

⁶⁶ Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 267.

⁶⁷ *Ibidem*, E. Turczynski în lucrarea citată, capitolul I, utilizează insistent termenii de „Südbukowina” și „Nordbukowina” - ca desemnând două regiuni deosebite.

⁶⁸ Tudor Morariu, *Rudolf Wagner și Bucovina. Între principalitate și părtinire*, în „Analele Bucovinei”, I, nr. 2, 1995, p. 293. O dată cu traducerea lucrării lui Gabriel von Spleny, *Beschreibung der Bukowina*, apărută sub titlul *Opis Bukovini*, Cernivți, Editura „Ruta”, 1995, O.D. Odhui și M.M. Saiko afirmă în comentariul de la pagina 8: «În perioada dată (1775 – 1786, n.n) conștiința națională a populației nu era suficient de cristalizată, iar pe general [Spleny – n.n.] îl interesa nu apartenența etnică ci cea confesională și de stat. În acest context „moldoveanul” reprezintă pe locuitorul acelei părți a Principatului Moldova care a fost alipită la Austria, adică e sinonim al termenului „bucovinean”».

Halici-Volînia și în perioada „vasalității“ Bucovinei față de turci etc., în volumul I. În volumul al II-lea al *Istoriei Bucovinei*, A. Jukovski încearcă să „demonstreze“ permanența și preponderența rutenilor în Bucovina în viața economică, socială și politică a acestui ținut⁶⁹.

Istoriografia română a analizat în mai multe rânduri datele statistice cuprinse în recensămintele austriece din Bucovina, cu deosebire în cele din anii 1880, 1890, 1900 și 1910. Se impută acestor recensăminte lipsa unor criterii obiective de evidențiere a populației (recenzarea populației după limba de conversație – „Umgangssprache“ – criteriu contestat și de Raimund Friedrich Kaindl) și tendința autorităților, evidențiată de documentele vremii, de a reduce în mod artificial numărul românilor. Pentru anul 1775 este acceptat că numărul locuitorilor provinciei, nou create de austrieci, era de 75000, aflați în 3 orașe și 229 de comune. La sfârșitul secolului al XIX-lea populația Bucovinei se ridica la 723504 locuitori, aflați în 5 orașe, 11 târguri și 320 de comune⁷⁰. În intervalul menționat populația a crescut de 10 ori, cu o rată medie anuală de 1,8%. În anul 1910, politica austriacă de sprijinire a colonizării alogenilor își arată roadele. Conform statisticii oficiale românii reprezentau 34,4% din populația Bucovinei, iar rutenii 38,1%. În perioada menționată numărul românilor a crescut de 4,3 ori, al rutenilor de 36 de ori, iar al evreilor de 196 de ori⁷¹. Campania de presă desfășurată de români cu prilejul recensământului din 1910, i-a procurat lui I. E. Torouțiu motivele recalculării datelor statistice oficiale. Acesta ajunge la concluzia⁷² că numărul românilor era de 313254 – adică 39,4%, iar al rutenilor de 263013 – adică 33,1%. Mergând pe aceeași linie, acad. Radu Grigorovici, într-un studiu recent⁷³ dedicat recensământului din 1880, compară datele cuprinse în (1) *Rezultatele recensământului efectuat asupra populației și animalelor din gospodăriile Bucovinei la data de 31 decembrie 1880*, editat în 1882 și (2) *Repertoriul special al localităților din Bucovina*, editat în 1885. Concluzia acestor studii este edificatoare pentru practica

⁶⁹ Arkadii Jukovski, *op. cit.*, vol. I, p. 7 – 27; 41 – 69; vol. II, p. 3 – 80.

⁷⁰ Vladimir Trebici, *Bucovina. Istorie și demografie*, „Septentrion“, I, nr. 2 – 3, 1990, p. 11 – 12.

⁷¹ *Ibidem*, p. 12.

⁷² *Apud* Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 12.

⁷³ Acad. Radu Grigorovici, *Studiu critic al recensământului din 1880 cu privire la populația Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 2, 1994, p. 351 – 357.

autorităților austriece care au căutat să mărească numărul alogenilor în detrimentul românilor. Acest lucru a fost posibil prin adăugarea a 30119 (în 2) locuitori care își aveau domiciliul în afara Bucovinei la populația autohtonă. Dintre aceștia, la data recensământului, 24315 locuitori recenzați își aveau domiciliul în Galiția⁷⁴. Această cifră trebuie raportată la populația autohtonă de 551651 locuitori (limita inferioară) sau 554055 locuitori (limita superioară). Aceeași constatare a făcut-o și George Bogdan-Duică, folosind datele lui H. Rauchberg, din 1899. Numai că, la data menționată, fenomenul era mult mai amplu. În 1890, în Bucovina, 1 din 20 de locuitori era de origine galițiană, iar numărul străinilor era de 54 la 1000 de locuitori (în Galiția 6 străini/1000 locuitori). La acea dată trăiau în Bucovina 31614 galițieni la 646 591 locuitori, iar în Galiția 9097 bucovineni la 6607816 locuitori⁷⁵. Datele arătate, mai înainte, reliefează modul în care Imperiul Austriac a înfăptuit „multiethnicitatea” în Bucovina sau a făcut, din această provincie românească, o „Elveție a Austriei”⁷⁶. Aceeași demonstrație o susțin Aurel Morariu⁷⁷, George Bogdan-Duică⁷⁸, I. E. Torouțiu⁷⁹, C. Lacea⁸⁰, Nicolae Iorga⁸¹ ș.a.

Istoriografia ruso-ucraineană contestă prelucrarea datelor așa cum a fost făcută de I. Nistor și pune semnul identității între termenii de „moldovean” și „ucrainean”, pentru recensămintele lui Spleny și Enzenberg, pentru a „demonstra” preponderența slavă în teritoriul moldovenesc ocupat de Austria⁸², în 1775. Toate acestea pentru a susține că „Bucovina e ruteană” sau slavă⁸³, conform tezelor panslaviste.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 354 – 357, Octavian Lupu, *op. cit.*, p. 35 arată că în 1870, în Bucovina, fuseseră înregistrați 12500 locuitori care-și aveau domiciliul în afara acestui ducat.

⁷⁵ George Bogdan-Duică, *Românii și Ovreii*. București, 1913, p. 74. Până în 1890 populația românească a crescut în proporție de 334 %, cea ruteană de 1985 % și ceilalți de 4834 % față de 1775, cf. O. Lupu, *op. cit.*, p. 35.

⁷⁶ Expresia aparține lui Adolf Armbruster, *op. cit.*

⁷⁷ Aurel Morariu, *Bucovina, 1774 – 1914*, București, 1915, p. 7 – 35.

⁷⁸ George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, p. 119 – 215.

⁷⁹ I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916.

⁸⁰ C. Lacea, *La Bucovina*, Paris, 1919, p. 22 – 26.

⁸¹ N. Iorga, *Histoire des roumains et leur civilisation*, Paris, 1920, p. 281 – 289.

⁸² Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 16 – 23.

⁸³ Ștefan Smal-Stocki, *op. cit.*, V. Botușanski, G. Botușanska, G. Skoreiko, *Naționalintii i relihiinii sklad naselenia Cernivțiv za uriadovymi perepysamy druhoi pol. XIX - pociatku XX st.*, în „Visnik Ţentru Bukovinoznavstva”. Seria istoricina, Vîpusk I, Cernivți, 1993, p. 116 – 130.

Istoriografia austro-germană de după al doilea război mondial nu pune în discuție procesele de deznaționalizare, nu folosește termenii de „ucrainizare“ sau „germanizare“. Sunt utilizate cifrele așa cum sunt furnizate de statisticile oficiale austriece, fără nici un fel de interpretare sau nuanțare a „realităților“ consemnate de acestea⁸⁴. Cu toate acestea, E. Turczynski recunoaște că „Bucovina n-a fost un teritoriu multinațional, ci unul național românesc“, unde populația s-a împărțit în două categorii: autohtoni și imigranți⁸⁵.

Încă din 1875, unele lucrări austriece sunt preocupate de a demonstra progresul economic pe care-l realizase Bucovina sub stăpânire austriacă⁸⁶. Dr. Iulius Plätter, în lucrarea citată⁸⁷, arată o slabă preocupare a austrieșilor pentru economia agrară a Bucovinei, iar ideea influenței pozitive a germanilor, în acest domeniu, asupra românilor și rutenilor, trebuie amendată, susține Hacquet. Aceasta deoarece coloniștii germani din Bucovina, ca și cei din Galiția, proveneau, în general, din bazinul Rinului Inferior și erau puțin preocupați de o viață laborioasă⁸⁸. Influența coloniștilor germani asupra agricultorilor băștinași a fost minoră, românii continuau să cultive pământul după metode tradiționale. Rudolf Wagner constată, în lucrarea *Von Moldauwappen zum Doppeladler*, că germanii din „Țara Fagilor“ (Buchenland), care erau în număr de 75533, în 1910, erau activi în agricultură (25,2%), meserii (10,4%), comerț (23,4%), erau zilieri, casnici și liber profesioniști (17,5%). Deci, cu o structură foarte diversă, în timp ce românii și rutenii erau preponderent agricultori. Evreii erau liber profesioniști sau se ocupau cu comerțul⁸⁹.

Deși consideră „Bucovina un avanpost al Apusului“, E. Turczynski constată că, după cei 144 ani de stăpânire austriacă, Bucovina rămâne o „regiune austriacă subdezvoltată“, o regiune menită să facă legătura între Ucraina și estul Europei⁹⁰. H. Hofbauer și V. Roman constată că Bucovina,

⁸⁴ Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 30.

⁸⁵ Venirea numeroșilor imigranți în Bucovina se datora avantajelor oferite de autorități alogenilor: scutirea de serviciul militar pe 30 de ani – la începutul stăpânirii austriece, pentru ca apoi scutirea să fie extinsă la 50 de ani – la care se adăuga împământarea acestora pe terenurile Fondului Religios Ortodox din Bucovina și scutirea pe un anumit număr de ani de unele taxe și impozite, sprijin material etc.

⁸⁶ H. J. Bidermann, *op. cit.*, C. Kozak, E. Fischer, *op. cit.*

⁸⁷ Iulius Plätter, *op. cit.*, p. 31.

⁸⁸ *Apud* George Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 28 – 29.

⁸⁹ Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 271.

⁹⁰ Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 5 – 26.

ca și Transilvania, «au rămas până la căderea monarhiei imperiale și regale „colonii interne“»⁹¹. Organic legată de spațiul românesc, prin formele de relief ce înconjoară coloana vertebrală a Carpaților, cu toate stăruințele autorităților austriece, Bucovina a continuat să graviteze și din punct de vedere economic alături de patria istorică. Situația practicării agriculturii, a creșterii vitelor, exploatării bogățiilor solului și subsolului se regăsește amplu reflectată în lucrările lui P. S. Aurelian⁹², George Bogdan-Duică⁹³, Ion I. Nistor⁹⁴, Aurel Morariu⁹⁵, I. E. Torouțiu⁹⁶ ș.a. Concluziile acestor lucrări arată că Bucovina se afla pe locul penultim între provinciile Cisleithaniei, ca dezvoltare economică, înaintea Galiției⁹⁷. Acest fapt se datorează menținerii unei structuri economice arhaice și unei slabe preocupări a autorităților pentru dezvoltarea economică modernă. În același timp, Bucovina mai mult importa decât exporta.

În condițiile unei dominații străine în comerț, industrie și finanțe (în general, evrei, germani, poloni, armeni) românii și ucrainenii sunt prin excelență agricultori. În acest domeniu predomina proprietatea mică, apăsată de numeroase datorii față de cămătarii evrei și față de proprietarii de cârciumi. Marea proprietate românească a fost treptat înlocuită de una străină, la sfârșitul secolului al XIX-lea⁹⁸. Așa apare fenomenul emigrării⁹⁹ spre America. În această situație, I. E. Torouțiu scria: „Avem o clasă de țărani care trăiesc în ignoranță și mizerie, care sunt exploatați, speculați, nedeșteptați prin cultură și prea puțin apărați de jupuiitorii străini. Pătura de jos: temelie bolnavă și de tot slabă în măsură cu

⁹¹ H. Hofbauer, V. Roman, *op. cit.*, p. 27.

⁹² P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică*, București, 1916.

⁹³ George Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 22 – 79.

⁹⁴ Ion I. Nistor, *Istoria Fondului Bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1929.

⁹⁵ Aurel Morariu, *op. cit.*, p. 4 – 30.

⁹⁶ I. E. Torouțiu, *Românii și clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic. Partea întâi: Meseriași*, Cernăuți, 1912. *Românii și clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic, Partea a doua: Neguțătorii*, Cernăuți, 1912.

⁹⁷ C. Daicovicu, M. Constantinescu (red.), *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, 1964.

⁹⁸ Ion I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 302 – 307, Mihai Ștefan Ceaușu, *Die historische Entwicklung der rumänischen politischen Parteien in der Bukowina und ihre bedeutendsten Vertreter in dem Bukowinischen Landtag und im Reichstag (1861 – 1918)*, manuscrisul comunicării ținute la Augsburg-Germania, august 1998, p. 4 – 5.

⁹⁹ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, *Meseriași*, p. 129.

aspirațiile noastre de neam. Câtă vreme nu vom căuta să ne întărim acolo jos, în zadar ne vom strădui să ne zidim cetățuia noastră¹⁰⁰.

Așa cum arată numeroase scrieri din epocă, în Bucovina funcționarii de stat erau în majoritate străini. Astfel, pentru guvernul central lucrau doar 33 de români, față de 39 de evrei și alți 243 „străini“. „Importați“ din Vest, uneori trimiși în Bucovina în mod „disciplinar“, aceștia se întorceau acasă și prezentau în modul cel mai defavorabil starea de lucruri din acest

¹⁰⁰ Datele statistice furnizate de I. E. Torouțiu pot să ne ofere o imagine veridică despre situația economică, socială și politică a românilor din Bucovina istorică. Astfel, raportându-ne la populația înscrisă în recensământul din 1910, în Bucovina, meseriașii români erau în număr de 737, adică 7,9% din totalul meseriașilor (9322). Meseriașii evrei erau în număr de 5091, adică 54,6%, iar ceilalți proveniți din rândul rutenilor, germanilor etc. erau 3494, adică 37,4%. Numărul negustorilor români era de 444, ceea ce reprezenta 4,3% din totalul de 10312, al celor evrei era de 8642, adică 83,8%, iar ceilalți erau 1226, adică 11,8%. Situația clasei intelectuale este și ea relevantă pentru stabilirea caracteristicilor situației social-economice și politice a românilor din fosta Bucovină. Este cunoscut faptul că intelectualii români erau mai ales preoți (sprijinul material al Fondului Religios Ortodox pentru cei ce doreau să devină preoți și-a avut rolul său deosebit în acest sens), învățători, profesori, avocați și funcționari în administrația centrală din Cernăuți, medici sau farmaciști. Astfel, din cei 445 judecători înregistrați de I. E. Torouțiu, în 1911, 76 erau români (17,07%), 141 erau evrei (31,6%) și 228 aparțineau celorlalte naționalități (51,23%). Din cei 161 de avocați, existenți la acea dată în Bucovina, 11 erau români (6,8%), 136 erau evrei (84,4%) și 14 aparțineau celorlalte naționalități (8,6%). Notari erau 21 în toată Bucovina, 8 erau români (38,0%), evrei erau 4 (19,04%) și 9 aparțineau celorlalte naționalități (42,8%). În ceea ce privește persoanele încadrate în întreg sistemul justiției, românii erau în număr de 95 (15,1%), evreii 281 (44,8%) și 251 (40,1%) aparțineau celorlalte naționalități. În domeniul învățământului, ca urmare a eforturilor făcute de diferite societăți național-culturale românești, cu toate opreliștile autorităților, la sfârșitul secolului al XIX-lea și-n primul deceniu al celui următor, situația este ceva mai bună. Acest fapt a fost sesizat și de unii cercetători contemporani. Numărul „puterilor didactice“ românești era, după Torouțiu, de 860, adică 35,5%, al celor evreiești era de 203, adică 8,8% și până la 100% aparțineau celorlalte naționalități. Dacă raportăm numărul total al „puterilor didactice“ din ducat la masa populației Bucovinei, obținem faptul că învățătorii și profesorii reprezentau 0,208%. Dintre români (273126) – 0,314% erau cadre didactice, în 1910 – 1911, dintre evrei (102899) – 0,197% erau învățători și profesori, iar ceilalți (ucraineni, germani, armeni, polonezi etc.) (418844) – 0,294%. Aceasta înseamnă că în urma eforturilor intelectuale și materiale făcute de Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, de celelalte societăți culturale și fundații culturale românești, cu sprijinul material al preoților și învățătorilor, între anii 1890 – 1910, românii din Bucovina reușiseră să egaleze numeric „puterile didactice“ ale celorlalte etnii, cu toată politica evidentă a imperialilor de sprijinire în acest domeniu a alogenilor. Idem, *Românii și clasa intelectuală din Bucovina. Notițe statistice*, Cernăuți, 1911, p. 5.

ducat austriac. În felul acesta, contribuiau la potențarea imaginii defavorabile a românilor în spațiul lingvistic german¹⁰¹. Membru al unei categorii sociale privilegiate, funcționarul din Bucovina, fie chiar și unii români, caută să urce treptele ierarhice, cât mai repede, uitându-și originea etnică, limba maternă etc., căutând a fi prin limbă, port și loialitate acceptați în societatea germanilor austrieci. „E tipul renegatului lipsit de convingeri naționale“¹⁰² – scria Ion I. Nistor –, posibilă întruchipare a ceea ce istoriografia contemporană austro-germană numește „Homo Bucovinensis“.

În Bucovina, austriecii au urmărit pe lângă aspectele economice specifice și o întărire a autorității lor prin acțiunea de colonizare. Este evidentă, încă de la începutul stăpânirii austriece, folosirea coloniștilor și a urmașilor acestora pentru realizarea unor noi ordini „rituale“ și economice în provincie și ca o contrapondere pentru populația majoritară românească¹⁰³. În condițiile unei intensificări a proceselor de deznaționalizare, mai ales în regiunea dintre Prut și Nistru¹⁰⁴, a lipsei pământului (în 1900, 91% din proprietăți aveau până la 5 ha.), a intensificării emigrației spre America, a ruinei economice (între 1862 – 1892, un număr de 77165 de gospodării a fost scos la licitație pentru datorii) și a dezvoltării unei burghezii cămătărești străine, asistăm la înrăutățirea situației țărănimii. Situația evocată capătă noi accente în timpul războiului vama dintre Austro-Ungaria și România (1886 – 1893). În aceste condiții, intelectualitatea română a fost preocupată de

¹⁰¹ Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775 – 1918. Un studiu imagologic*, București, Editura Univers, 1995, p. 82 – 89; 122 – 175.

¹⁰² Ion I. Nistor, *Homo Bucovinensis*, „Glasul Bucovinei“, I, nr. 23, 11 decembrie 1918, p. 1, M. Olaru, Șt. Purici, „Bucovinism“ și „Homo Bucovinensis“ – *Considerații preliminare*, „Analele Bucovinei“, an III, nr. 1, 1996, p. 1 – 11, Marian Olaru, *Despre „Homo Bucovinensis“ sau împreună cu Klaus Heitmann despre imagologie*, „Analele Bucovinei“, III, nr. 2, 1994, p. 457 – 465.

¹⁰³ Emilian Dan-Petrovici, *Aspecte ale activității cultural-naționale românești din Bucovina în lumea satelor*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“ (de aici înainte „Suceava“), XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991 – 1992, p. 328.

¹⁰⁴ Dimitrie Țopa, *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, p. 43 – 52. În Bucovina – susține autorul – Austria a căutat să îndeplinească două obiective: a) slavizarea populației și b) convertirea ei la confesiunea unită. Primul scop era îndreptat contra României prin crearea „ucrainismului“ și cel de al doilea scop era îndreptat împotriva Rusiei. Prin acesta se urmărea împiedicarea creșterii influenței rusești prin intermediul ortodoxismului. Vezi și C. Olaru, *Urmele Românismului în unele localități din nordul Bucovinei – anul 1991 în comparație cu 1926. (Un mic adaos peste 65 de ani de la lucrarea lui Dimitrie Țopa...)*, „Glasul Bucovinei“, I, nr. 1, 1994, p. 28 – 36.

combaterea fenomenelor sociale ce rezultă din această stare: sărăcie, analfabetism, lipsa de igienă, alcoolism etc. Aceasta a dus la multiplicarea și diversificarea eforturilor de ridicare culturală și națională prin diverse societăți național-culturale. Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina¹⁰⁵ (1862), Societatea Academică „Junimea”¹⁰⁶ (1878), Academia Ortodoxă (1884), Societatea Mazililor și Răzeșilor (1900), Societatea Academică „Dacia”¹⁰⁷ (1905), Școala Română¹⁰⁸ (1888), Asociația Corpului Didactic Român (1905) etc.

Istoricii austro-germani și ruso-ucraineni se arată deosebit de preocupați de a demonstra că, doar de la 1848, se poate discuta despre o mișcare cultural-națională a românilor bucovineni, cu deosebire după 1862, mai ales sub impulsul unor transilvăneni ca Aron Pumnul¹⁰⁹. Istoriografia română a realizat pe parcursul timpului numeroase studii și lucrări dedicate mișcării cultural-naționale din Bucovina istorică, subliniind organicitatea acesteia, continuitatea și înscrierea acesteia în context general românesc¹¹⁰, prin cauze, modalități de manifestare și consecințe.

Nicolae Iorga a fost, pentru perioada de început de secol XX, exemplul intelectualului angajat în lupta pentru înfăptuirea unității naționale. Născut la Botoșani, în apropierea nedreptului „cordun”, care despărțea în două ținutul voievodal al întemeierii românești de la răsărit de Carpați, marele istoric i-a însuflețit pe românii de o parte și de alta a

¹⁰⁵ C. Loghin, *Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina, 1862 – 1932. Schiță istorică cu prilejul jubileului de 70 de ani*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1932.

¹⁰⁶ Ilie Dugan, *Istoricul Societății Academice Române „Junimea” din Cernăuți. Partea întâia: Arboroasa (1875 – 1877)*, București, Editura Societății, 1930; Emilian Dan-Petrovici, *Repertoriul societăților cultural-naționale românești din Bucovina (1848 – 1918)*, “Suceava”, XX, 1993, p. 219 – 238.

¹⁰⁷ Filaret Doboș, *Societatea Română „Dacia”. 25 de ani de viață studențească, 21 mai 1905 – 21 mai 1930*, f.l., 1930 și *Arcașii: Gânduri și fapte din Țara de Sus, 1905 – 1940*, Cernăuți, 1940.

¹⁰⁸ Iorgu Toma, *Școala Română – Societate culturală în Suceava*, f.l., 1908.

¹⁰⁹ Erich Prokopowitsch, *Die rumanische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus*, p. 111.

¹¹⁰ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 274 – 361, surprinde principalele momente ale mișcării cultural-naționale în perioada 1774 – 1848. Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina în anii 1775 – 1861 (teză de doctorat)*, Chișinău, 1995. În lucrarea menționată sunt amplu analizate geneza și evoluția mișcării naționale a românilor bucovineni, legăturile cu românii din celelalte teritorii românești în afirmarea idealului unității naționale.

granițelor nedrepte prin lucrări de referință ca *Istoria lui Ștefan cel Mare* și prin studii și articole dedicate diverselor aspecte de cultură și civilizație românească din Bucovina istorică. În 1905, făcea o radiografie la zi a stării claselor românești din ducatul Bucovinei¹¹¹, constatând situația dramatică a țărânului român, important pentru „Cârmuire“ doar pentru că plătea impozite, faptul că învățătorii erau supravegheați de stat, unii dintre ei reprezentau tipul funcționarului austriac perfect și o parte din preoți nu aveau aderența necesară la cultură, mai ales la cea națională¹¹².

N. Iorga prin „Neamul românesc“, prin cursurile „Universității de vară“ de la Vălenii de Munte (la care au participat și numeroși intelectuali din Bucovina) și prin activități culturale în cadrul Ligii Culturale, s-a dovedit activ în tot ceea ce putea determina soarta românilor și a devenit pentru austrieci cel mai periculos om politic român. Ca urmare, în 1909, i s-a interzis intrarea pe teritoriul Bucovinei. În vara lui 1919, după zece ani, a revenit în Bucovina și a ținut un șir de conferințe, ulterior publicate¹¹³. În aceste conferințe combate ideea necesității autonomiei Bucovinei în cadrul României Mari, definește ideea iredentismului românesc¹¹⁴, abordează problema colonizării practicate de austrieci, a primilor străini veniți pe teritoriul Moldovei, demonstrând că sub regimul austriac elementul românesc n-a prosperat, ba dimpotrivă. Critică ideea unor oameni de cultură germani care denumeau Bucovina ca „țara urșilor“, pentru a pune în evidență rolul factorului german ca fiind unul civilizator. Aceasta pentru a arăta că Bucovina fusese ridicată din starea de înapoiere în care o găsiseră austriecii, în 1775, devenind land între landurile austriece, mulțumită „alăturării“ la Austria. Pentru a evita trecutul românesc, „împodobitorul“ Palatului Administrativ din Cernăuți a reprezentat niște țărani pascănd oile într-un verde crud, nefiresc. Niște huțani trăgând bârne, iar în vitraliu „Trei țărani idioți, care se iau la trântă cu un urs! Bucovina, cu toate veacurile ei de dezvoltare, în aceasta se

¹¹¹ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1905.

¹¹² Dezamăgit, Nicolae Iorga scria despre această stare de lucruri din Bucovina acelor vremuri: „Creșterea austriacă, din care iese spirit de clasă, fetișism față de Stat, iubirea bunurilor materiale ale vieții... Încrederea în popor, în românimea toată, în alt viitor, nu se vede“, *Ibidem*, p. 120.

¹¹³ Idem, *Conferințe bucovinene*, 1919; *Cuvântare pentru aniversarea intrării în războiu, ținută la Cernăuți, în ziua de, 28 august 1919*, București, 1919.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 7 – 8.

rezumă pentru austrieci!“¹¹⁵. Cu același prilej, abordează politica tradițională a lui Carol I, de sprijinire a cauzei românești și chestiunea jertfei poporului de rând pentru înfăptuirea României Mari, în momentul intrării în Războiul de reîntregire a neamului¹¹⁶. În 1936, arăta că, în anii 1890 – 1900, o altă lume românească se năștea, o nouă generație politică se afirma în lupta pentru înfăptuirea idealului românesc. O generație cu conștiința mai acută a trecutului, cu mai cuprinzătoare cunoaștere a ținuturilor românești, creatoarea unei literaturi naționale care-i oglindea starea de spirit, în adevăr nouă și revoluționară¹¹⁷.

În lucrarea *Românismul în trecutul Bucovinei*, Nicolae Iorga abordează activitatea complexă a lui Silvestru Morariu-Andrieșici, fost mitropolit al Moldovei, pentru ridicarea culturală, socială și politică a neamului românesc din Bucovina. Acesta se remarcă prin preocuparea pentru îmbunătățirea stării culturale a românilor bucovineni (între anii 1874 – 1880 a fost vicepreședinte al Societății pentru Cultură), convocarea Congresului bisericesc (iulie 1882), înființarea unei tipografii (care i-a purtat numele mai târziu), conservarea monumentelor istorice medievale prin lucrări de restaurare (îl sprijină pe Epaminonda Bucevschi) și lupta împotriva „uniației“ în Bucovina¹¹⁸. Este prezentată noua generație politică, în frunte cu Iancu Flondor și Gheorghe Popovici, caracterizați de Iorga ca fiind mai democrați și „liberi de superstițiile dinastice“¹¹⁹. Marele istoric român analizează apoi activitatea lui Arcadie Ciupercovici, care i-a urmat lui Silvestru Morariu, atitudinea politică dușmănoasă față de români a guvernatorului Bourguignon, prezintă activitatea mitropolitului Vladimir de Repta și înființarea Partidului

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 27. Aceeași idee este pomenită și de Iorgu Toma, *op. cit.*, p. 340 – 341, ca fiind prezentă în publicațiile de limbă germană din Bucovina la începutul sec. al XX-lea și vehiculată de unii istorici. După cum se vede, cu unele nuanțări, aceleași idei sunt prezente și în scrierile contemporane din spațiul lingvistic german.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 12: „Era ceva divin în aer. De câte ori o jertfă mare se împlinește, natura se divinizează printr-un fel de înțelegere, printr-un fel de presentiment al acelei jertfe“.

¹¹⁷ Idem, *Intrarea României în război*, Extras din „Revista Fundațiilor Regale“, nr. 8, august, 1936, p. 6.

¹¹⁸ Ion I. Nistor îl critică pe mitropolitul Silvestru pentru această atitudine a sa, pentru că dacă n-ar fi făcut așa, credea cunoscutul istoric, ucrainenii ar fi trecut la greco-catolicism în timp ce românii ar fi rămas ortodocși, nemaifiind posibilă identificarea sub numele de ortodox atât a românilor cât și a ucrainenilor și, în final, progresul procesului de slavizare-ucrainizare în Bucovina.

¹¹⁹ Idem, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938, p. 109.

Național Român din Bucovina, în 1892. N. Iorga, bun cunoscător al mișcării național-culturale a românilor din teritoriile aflate sub dominație străină, prezintă, în lucrarea amintită, ridicarea curentului democrat condus de Aurel Onciul și caracteristicile vieții politice din Bucovina istorică după reforma electorală din 1907. Condamnându-l pe Fischer, „călăul Bucovinei“ din anii primului război mondial, pentru faptul că nu cunoștea în Bucovina decât trei nații (germanii, evreii și trădătorii)¹²⁰, istoricul român constata că, în Bucovina, de la acea dată, se regăseau încă urmașii vitejilor de odinioară din Moldova, ei reprezentau „vechiul drept al autohtonilor care, prin munca lor îndărătnică, au creat pământul însuși pe care-l călcau în picioare armatele“¹²¹.

Ion I. Nistor, apropiat prin metodă de școala critică, a urmărit, prin întreaga sa operă și activitate, înfăptuirea unirii tuturor românilor și consolidarea acesteia printr-o politică adecvată. Profund atașat de istoria locurilor natale, istoricul bucovinean a realizat o importantă operă istorică dedicată principalelor momente ale mișcării naționale, un loc important fiind acordat sfârșitului de secol XIX și începutului celui de al XX-lea. Istoricul menționat scrie despre Biserica Ortodoxă din Bucovina și rostul ei național-cultural, analizează politica guvernatorilor austrieci Pace și Bourguignon și condamnă atitudinea servilă a mitropolitului Arcadie Ciupercovici, evidențiază rolul deosebit al lui Vladimir de Repta în mișcarea națională românească din Bucovina, surprinde momentele de tensiune în rândul politicianilor români din această provincie¹²² etc. Titularul catedrei de *Istoria Europei sud-estice, cu deosebită considerație a istoriei românilor*, Ion I. Nistor a abordat în discursul de recepție, la Academia Română, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774 – 1857* (publicat în „Academia Română. Discursuri de recepțiune“, XLIV, București, 1916, p. 1-64). Acest fapt a condus la realizarea unui întreg șir de lucrări pe această tematică, influențând în mod hotărâtor abordarea problematicii în istoriografia română interbelică și postbelică. Cunoscut prin rolul său în momentele Marii Uniri, Ion I.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 117.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² Ion I. Nistor, *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, Czernowitz, 1912; *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu critic și statistic*, București, 1915; *Istoria Bisericii din Bucovina și rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916; *Istoria Fondului Bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1929; *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934.

Nistor nu uită să-l pună în umbră pe Iancu Flondor¹²³ – liderul politic de necontestat în Bucovina, până la 1918, devenit incomod concurent politic în provincia reunită cu Țara.

În lucrarea *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Ion I. Nistor constată că politica de concesiuni a austrieșilor, față de ucraineni și în defavoarea românilor, se intensifică după 1850. El arată că, din punct de vedere politic, în rândurile rutenilor erau două curente: filorus („rutenii bătrâni“) și naționalist („rutenii tineri“). Dacă „rutenii bătrâni“ visau o Rusie Mare, care urma să cuprindă Basarabia și Bucovina, „rutenii tineri“ doreau înfăptuirea unei provincii autonome, care să cuprindă și Bucovina. Autorul menționat surprinde, apoi, activitatea asociațiilor culturale și politice „Proswita“ (1868), „Ruska Rada“ și jocurile politice austriece care sugerau rutenilor ideea înființării unei Ucraine obediente habsburgilor. Dovadă, arhiducele Karl, vărul ultimului împărat, își ia numele de Wasyli Wyschewanyi – hatman Stepanowitsch și conta pe sprijinul a 15000 de galițieni pentru a-și înfăptui un imperiu propriu¹²⁴.

În anul 1927, cu prilejul semicentenarului neatârării, istoricul Ion I. Nistor susținea în cadrul Universității Libere, de la Ateneul Român, o Conferință dedicată războiului de independență¹²⁵, în care afirma că premisa înfăptuirii idealului național era¹²⁶ continuitatea de acțiune dintre generația de la 1877 și generația de la 1918.

În studiul introductiv la lucrarea *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918*, Ion I. Nistor arată constanțele politicii austriece în Bucovina:

¹²³ *Idem, Istoria Bucovinei*, p. 266, susține că după plecarea lui George Popovici din Partidul Național Popular, care era singurul ce avea încrederea tineretului și respectul bătrânilor, i-a urmat Iancu Flondor care „nu avea nici pregătirea, nici autoritatea și nici prestigiul lui Popovici. Era un tânăr însuflețit de frumoase simțăminte naționale, activ și impulsiv, dar *prea strâns legat de tagma boierească din care făcea parte și prea puțin apropiat de masele compacte ale țărănimii, ale opincii, cum se zicea [s.n.]*”.

¹²⁴ Octavian Lupu, analizează pe larg acest moment din istoria dublei monarhii, *op. cit.*, p. 42 – 43.

¹²⁵ În *Războiul neatârării, 1877 – 1878*, Conferințe ținute la Ateneul Român, 1927, Ion I. Nistor, *Consecințele războiului pentru neatârare asupra românilor din Bucovina și Basarabia*, p. 154 – 186.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 179 – 180, „Ideea înfăptuirii idealului național integral zăcea ascunsă în sufletele tuturor ca și scânteia în amnar. Se aștepta numai ca oamenii politici să pregătească iasca și ca marele nostru Rege Ferdinand I să lovească cu oțelul pentru ca să sară scânteia care a luminat mințile și a aprins sufletele celor ce s-au adunat la Chișinău, la Cernăuți și la Alba Iulia pentru a vota Unirea“.

a) autoritățile imperiale au împiedicat transformarea ei în provincie autonomă românească neluând în seamă trecutul ținutului, ponderea populației românești, așezămintele de cultură românești etc.;

b) frica de „Piemontul românesc“ a determinat politica de contrabalansare austriacă prin sprijinirea culturală, economică și politică a alogenilor cu consecința cea mai dureroasă – deznaționalizarea unor părți însemnate din neamul românesc din Bucovina¹²⁷.

Fiind în „situația rară și fericită nu numai să scrie istorie, ci și să facă“, Ion I. Nistor „și-a îndreptat străduințele de cercetător istoric“ asupra întregii Moldove și asupra părților ei înstrăinate¹²⁸. A abordat în scrierile sale marile probleme ale istoriei românești, de la istoria antică și până la cea contemporană, dar întotdeauna s-a preocupat de acele chestiuni care „se cereau corect receptate“¹²⁹ de către cercurile științifice străine și opinia publică. De aceea lucrările sale istorice au făcut o adevărată școală istoriografică. Considerat de Nicolae Iorga ca fiind unul dintre istoricii români care prin studiile sale a adus în cercetare o informație „cu totul nouă“, dând istoriei provinciei natale o atenție deosebită, Ion I. Nistor a lăsat în manuscris *Istoria Bucovinei*, lucrare capitală pentru înțelegerea istoriei provinciei românești detrunchiate, din trupul Moldovei, în 1775. Lucrarea amintită a lui Ion I. Nistor, publicată în 1991, a readus în circuitul științific temeinice argumente care susțin dreptul românesc asupra acestui teritoriu.

Teodor Balan, fost profesor de liceu la Cernăuți și Suceava și conferențiar la Universitatea din Cernăuți (1938 – 1940), a fost considerat ca fiind unul din istoricii ideii naționale, alături de Augustin Bunea, Silviu

¹²⁷ *Ibidem*, p. 9, Sprijinirea evidentă a ucrainenilor în Bucovina – constata Nistor – se exprimă prin concesiile pe țărâm religioasă (împărțirea arhidiecezei în două: ucraineană și română), falsificarea recensămintelor populației în dauna românilor; întreținerea discordiei din rândul clasei politice românești etc. Serbarea de la Putna, din 1904, este considerată de autor ca fiind momentul afirmării unui nou curent politic și cultural care „pornea de la tineretul intelectual ce-și făcuse educația suflându-se la lectura produselor literare din România liberă“, prin publicațiile „Sămănătorul“ și „Neamul Românesc“ și care se grupau în jurul revistei „Junimea Literară“ din Cernăuți „Reprezentanții acestui curent – scria Ion. I. Nistor – propovăduiau cu hotărâre și curaj ideea unității culturale a românilor de pretutindeni care trebuia să premergea unirii politice a tuturor românilor în hotarele etnice și politice“

¹²⁸ Vasile Grecu, *Ion. I. Nistor ca istoric*, Cernăuți, 1937, p. 26.

¹²⁹ Ștefan I. Ștefănescu, *I. I. Nistor și opera sa istorică*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 1, 1994, p. 29 – 37.

Dragomir și Ioan Lupaș. Lucrările¹³⁰ sale privesc mișcarea națională românească din Bucovina în timpul revoluției de la 1848 și rolul familiei Hurmuzachi („Gracchii Bucovinei“) în renașterea națională din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Moșia Cernauca – arată T. Balan – a fost pentru români locul de convergență a eforturilor naționale românești și unde s-a formulat programul revoluționar de la 15 august 1848, în care se aborda problema unirii românilor. Tot aici, la Cernauca, în 1857, Doxachi Hurmuzachi a formulat cunoscutul testament politic care cuprindea cele „trei îndatoriri mari și sfinte: patria, limba și biserica“. Acesta a fost un veritabil program politic ce poate fi regăsit în toate acțiunile național-culturale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Preocupat de diverse aspecte ale istoriei naționale și locale, T. Balan a fost și editor de documente. Între anii 1933 – 1942 a publicat 6 volume în colecția *Documente bucovinene*. În *Bucovina în războiul mondial*, T. Balan surprinde principalele aspecte ale evoluției politice a ucrainenilor în Bucovina istorică, evidențiind diferența dintre „tinerii“ și „bătrânii“ ruteni. Subliniază contribuția Hurmuzăcheștilor la obținerea autonomiei Bucovinei și „austrofilismul“ de după 1861 al unor boieri români. În lucrarea amintită, T. Balan arată că înființarea Universității din Cernăuți, în 1875, a avut o contribuție importantă la formarea intelectualității române în Bucovina. De asemenea, profesorul cernăuțean, indică etapele renașterii naționale și ale luptei pentru demnitate națională¹³¹. Analizând lupta pe teren național, între români și maloruși (ucraineni), care căpăta noi valențe și noi domenii de manifestare pe tărâm școlar și bisericesc, T. Balan arată că mișcarea ucraineană a fost folosită de către imperiali ca armă împotriva curentului iredentist românesc. În conducerea treburilor politice din Bucovina, ucrainenii au cerut mai întâi paritatea și mai târziu exclusivitatea¹³². În aceste condiții „școala naționalistă“ românească, cum îi spunea T. Balan, și-a găsit aderenți în

¹³⁰ T. Balan, *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina“*, Cernăuți, 1924; *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi*, Cernăuți, 1925; *Eudoxiu Hurmuzachi. Discurs festiv rostit la 23 martie 1924 cu prilejul semicentenarului morții sale*, Cernăuți, 1924; *Bucovina în anul 1848*, Cernăuți, 1942; *Corespondența lui Gheorghe Tofan*, Cernăuți, 1943.

¹³¹ *Idem*, *Bucovina în războiul mondial*, în „Codrul Cosminului“, VI, 1929 – 1930, p. 5.

¹³² T. Balan aprecia că după „o plutire îndelungă în apele austriece, neamul românesc din această provincie, îndemnat de intelectualii săi, ține să accentueze puternic sentimentul național și să demonstreze astfel izolarea sa de ceilalți cetățeni“, *Ibidem*, p. 8 și *Bucovina în războiul mondial*, Extras din „Codrul Cosminului“, VI, 1929, p. 5 – 15.

rândul tinerilor profesori, al absolvenților universităților, care cereau, spre sfârșitul deceniului întâi al sec. al XX-lea, revenirea la exclusivismul național. Aceasta, deoarece, curentul democrat al lui Aurel Onciul și Florea Lupu, prin înțelegerile cu ucrainenii, evreii și nemții, periclitase poziția românilor în ducatul Bucovinei.

Alexe Procopovici – profesor universitar la Cernăuți, a slujit prin scrisul său cauza națională a românilor bucovineni, mai ales în anii dramatici ai celui de al doilea război mondial. Preocupările sale istoriografice merg de la evocarea lui I. G. Sbiera, profesorul curajos care își ținea prelegerile în limba română în fața studenților de la Cernăuți, călăuză în păstrarea caracterului românesc al bisericii și provinciei¹³³, la evocarea luptelor din celălalt veac din Bucovina¹³⁴ și ilustrarea dezvoltării culturale a românilor și pe tărâm școlar pentru a rezista tendințelor evidente de deznaționalizare¹³⁵.

Alexe Procopovici insistă în lucrările sale pe misiunea europeană a românilor în această parte a Europei, pe faptul că românii au rezistat veacuri de-a rândul multor silnicii. Cu toate acestea, „Bucovina românească“ pășea la începutul secolului al XX-lea cu o „vioaie“ mișcare economică și cooperatistă, cu numeroase case de citire, cu o rețea de școli românești în comunele înstrăinate, toate cu efortul organizatoric și material al Societății pentru Cultură – „mama tuturor societăților culturale“ românești din Bucovina¹³⁶.

Contribuții însemnate la cunoașterea dezvoltării cultural-naționale a românilor bucovineni, de la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea, au adus: C. Loghin¹³⁷ (prin studiile dedicate dezvoltării literaturii și

¹³³ Al. Procopovici, *I.G. Sbiera*. Discurs rostit la serbarea organizată de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în ziua de 1 noiembrie 1936, Cernăuți, 1936, p. 5.

¹³⁴ Idem, *Luptele din celălalt veac: Bucovina care a fost și care va să fie*, Extras din „Transilvania“, anul 73, nr. 12, 1942.

¹³⁵ Idem, *Bucovina noastră*, Extras din „Transilvania“, an 72, nr. 5 – 6, 1941, p. 2.

¹³⁶ Idem, *25 de ani de la Unirea Bucovinei*, Extras din „Transilvania“, an 74, nr. 11 – 12, 1943, p. 4 – 8.

¹³⁷ C. Loghin, *O sută de ani de la nașterea lui Alecu Hurmuzachi*, Cernăuți, 1924; *Istoria literaturii române în Bucovina*, Cernăuți, 1926; *Gheorghe Hurmuzachi. La 50 de ani de la moartea sa*, Cernăuți, 1932; *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina la 80 de ani. Istoric și realizări (1862 – 1942)*, Cernăuți, 1943.

rolului național – cultural al Societății pentru Cultură), D. Marmeliuc¹³⁸, Ion Grămadă¹³⁹, Filaret Doboș, Iorgu G. Toma ș.a.

Începând cu anul 1969, după relativa deschidere ce a urmat evenimentelor de la Praga, istoriografia română, în mod special cercetătorii Muzeului Județean Suceava și colaboratorii lor au acordat atenția cuvenită studierii diferitelor aspecte de cultură materială și spirituală din spațiul fostei Bucovine. Sunt numeroase subiectele economice¹⁴⁰, cele culturale, cele dedicate diferitelor societăți culturale¹⁴¹, precum și cele privitoare la presa politică și partidele politice din fostul ducat austriac. În legătură cu acest din urmă subiect este de remarcat contribuția lui Ioan V. Cocuz privitoare la cunoașterea vieții politice românești din Bucovina istorică¹⁴². Studiile sale, bazate pe informațiile din presa vremii, sunt analize pertinente ale fenomenului politic și cultural-național din fostul ducat al Bucovinei.

Intensificarea și diversificarea demersului istoriografic, după anul 1989, au fost dictate de interesul crescut, în țară și străinătate, față de istoria și cultura Bucovinei istorice și ca urmare a prezenței unei însemnate „diaspore bucovinene“, mai ales în Germania și Austria, care prezintă experiența fostei stăpâniri austriece într-un mod idealizat. Istoricii români, după revoluția din

¹³⁸ D. Marmeliuc, *Bucovina în cultura Neamului*, Extras din „Revista cursurilor și conferințelor universitare“, București, 1944; în colaborare cu I. Andrieșescu, *Eroului de la Cireșoaia – omagiu prietenesc și camaraderesc*, Cernăuți, 1936.

¹³⁹ Ion Grămadă, *Societatea academică socială literară „România Jună“ din Viena (1871 – 1911). Monografie istorică*, Arad, 1912.

¹⁴⁰ Mihai Lazăr, *Consecințele războiului vama dintre România și Austro-Ungaria asupra situației economice a Bucovinei*, „Suceava“, V, 1978; Ion Negură, *Industria, meseriile și sistemul financiar-bancar în Bucovina sub stăpânirea habsburgică (1775 – 1918)*, „Suceava“, X, 1983, Alexandru Duță, *Legăturile comerciale ale Bucovinei cu România prin intermediul navigației pe Prut la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, „Suceava“, XXI, 1994.

¹⁴¹ Emilian Dan-Petrovici, *Aspecte ale activității societăților cultural-naționale românești din Bucovina în lumea satelor*, „Suceava“, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991, 1992; Brândușa Steiciuc, *Societatea scriitorilor români din Bucovina în preajma Marii Uniri*, „Suceava“, XVII, XVIII, XIX, 1990 – 1991 – 1992; Orest Tofan, *Societățile academice din Bucovina (1875 – 1938)*, „Suceava“, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1992; Olga Ștefanovici, *Societatea Doamnelor Române din Bucovina*, „Suceava“, XVII – XIX, 1990 – 1992; Sevastița Irimescu, *Relațiile societăților culturale din Bucovina cu celelalte provincii românești (1862 – 1918)*, „Suceava“, XXI, 1994, Petru Rusșindilar, *Cernăuca Hurmuzăcheștilor – centru al unității naționale românești*, „Suceava“, XXI, 1994.

¹⁴² Ioan V. Cocuz, *Viața politică românească în Bucovina (1900 – 1914)*, „Suceava“, X, 1983; *Începuturile activității parlamentare în Bucovina*, „Suceava“, XI – XII, 1984 – 1985 și în colaborare cu Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809 – 1944)*, f. I., 1991.

1989, și-au îndreptat atenția spre acele personalități ale culturii române a căror activitate este indisolubil legată de mișcarea național-culturală de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Au fost reanalizate legăturile lui Alecsandri cu Bucovina¹⁴³, activitatea lui Dimitrie Onciul¹⁴⁴, contribuția lui Nicolae Iorga¹⁴⁵ la mișcarea națională a românilor bucovineni, a fost repusă în lumina istoriei personalitatea lui Iancu Flondor¹⁴⁶ și contribuția lui Ion I. Nistor¹⁴⁷ la evenimentele din 1918 și la scrierea istoriei Bucovinei, a început rediscutarea rolului lui Aurel Onciul¹⁴⁸ în mișcarea politică și națională din primele decenii ale secolului al XX-lea, au fost începute demersurile pentru rescrierea sau lămurirea unor aspecte mai puțin cunoscute în știința istorică românească referitoare la Marea Unire, din 1918 și la generația care a înfăptuit acest act¹⁴⁹, la caracteristicile politicii austriece în Bucovina¹⁵⁰ etc. Demersul istoriografic contemporan se impune prin aducerea în discuție a constantelor mișcării național-culturale românești,

¹⁴³ Maria Platon, *V. Alecsandri și Bucovina: O lecție de patriotism și iubire*, „Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994.

¹⁴⁴ Gheorghe Platon, *Dimitrie Onciul (1856 – 1923). O personalitate exemplară a spiritualității românești*, Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994.

¹⁴⁵ Gavril Irimescu, *Nicolae Iorga și Bucovina*, „Suceava”, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991 – 1992.

¹⁴⁶ Radu Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, „Analele Bucovinei”, I, nr.1, 1994; Florin Pintescu, *Concepții politice la Iancu Flondor și Ion I. Nistor*, „Codrul Cosminului”, [I], nr. 1 (11), 1995.

¹⁴⁷ Ștefan I. Ștefănescu, *II Nistor și opera sa istorică*, „Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994; Doina Huzdup, *Ion I. Nistor și rolul său în viața culturală a Cernăuțului*, „Analele Bucovinei”, I, nr. 2, 1994; Doina Alexa, *Ion Nistor în acțiunea pentru realizarea Marii Uniri – itinerar cronologic*, „Codrul Cosminului”, [I], nr. 1 (11), 1995.

¹⁴⁸ Marian Olaru, *Aurel Onciul și revista „Privitorul”*, „Analele Bucovinei”, I, nr. 2, 1994, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904 – 1918*, „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995; *Despre crezul politic al lui Aurel Onciul*, „Analele Bucovinei”, IV, nr. 1, 1997.

¹⁴⁹ Radu Economu, *Unirea Bucovinei – 1918*, București. Editura Fundației Culturale Române, 1994; Vladimir Trebici, *Unirea Bucovinei cu România*, „Analele Bucovinei”, nr. 1, 1994.

¹⁵⁰ Radu Grigorovici, *Die österreichische Politik der Bukowina und ihre oft unerwarteten Folgen*, „Analele Bucovinei”, II, nr. 1, *Trei lumi paralele*, „Analele Bucovinei”, III, nr. 1, 1996, *Modelul Bucovinei*, „Analele Bucovinei”, III, nr. 2, 1996; *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei III, Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 și 1900*, „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995.

amplu analizate de istoriografia română¹⁵¹ de până la 1944 și prin accentul deosebit pe care îl pune pe istoria mentalităților (cu preocupări imagologice) și fenomenul spiritual general din Bucovina istorică¹⁵².

În mod deosebit trebuie remarcată preocuparea Centrului de Studii „Bucovina“ pentru punerea în valoare a documentelor și lucrărilor fundamentale privitoare la Bucovina istorică. În acest sens se poate aminti lucrarea lui Nicolae Grămadă, cenzurată pe vremea regimului comunist, intitulată *Toponimia minoră a Bucovinei*¹⁵³, vol. I și II. De asemenea, prin osârdua domnului academician Radu Grigorovici publicarea ediției bilingve intitulată *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*¹⁵⁴. Dr. D. Vatamaniuc, directorul Centrului de Studii „Bucovina“, pe lângă seria de articole publicate în „Analele Bucovinei“, adaugă preocupările D-Sale pentru cunoașterea operei lui Mihai Eminescu, antologia cuprinzând texte ale poetului național referitoare la *Răpirea Bucovinei*¹⁵⁵. Acest demers este realizat pentru prima dată în cultura românească și cuprinde toate scrierile eminesciene referitoare la Țara de Sus a Moldovei, publicate sau rămase în manuscris până acum.

În peisajul publicistic, legat de preocuparea pentru cunoașterea trecutului istoric al fostei Bucovine, se impune tot mai mult revista „Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură“. Publicația apare, începând din anul 1994, cu sprijinul Fundației Culturale Române,

¹⁵¹ Petru Rușindilar, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică în Bucovina*, Iași, Editura „Glasul Bucovinei“, 1995; George Tofan – tribun al românismului în Bucovina, Suceava, Editura „Hurmuzachi“, 1998; M. Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775 – 1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1993 și *Din istoria culturii în Bucovina (1775 – 1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1994; E. Satco și Ioan Pânzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, f.l., Editura Junimea, 1995; Ioan Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România (Aspecte militare)*, [Suceava], Editura Suceava, 1997.

¹⁵² Radu Grigorovici, *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 1, 1994; D. Vatamaniuc, *Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare*, „Analele Bucovinei“, I, nr. 2, 1994 și *Eminescu și Bucovina*, „Analele Bucovinei“, II, nr. 1, 1995.

¹⁵³ Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, ediție îngrijită de Ion Popescu-Sireteanu, introducere D. Vatamaniuc, vol. I și II, București, Editura Anima, 1996.

¹⁵⁴ *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998.

¹⁵⁵ M. Eminescu, *Răpirea Bucovinei*, Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, București, Editura Saeculum I.O., 1996.

propunându-și „recuperarea adevărului istoric”¹⁵⁶. În mod deosebit, colectivul redacțional se arată preocupat de activitatea partidelor politice din Bucovina istorică, de aspecte ale vieții spirituale, de prezentarea unor personalități marcante ale culturii românești din Bucovina istorică, de chestiuni ale demografiei istorice etc. Alături de istorici, oameni de cultură din România care publică în „Glasul Bucovinei”, remarcăm un grup de tineri istorici români de la Cernăuți, preocupați de aflarea permanențelor fenomenelor istorice din Bucovina. Evidențiem articolele lui Ilie Luceac¹⁵⁷, Ștefan Purici¹⁵⁸, Mircea Lutic¹⁵⁹, Dragoș Olaru¹⁶⁰ ș.a.

În ciuda faptului că istoriografia privitoare la Bucovina s-a constituit de-a lungul a 150 de ani, fapt care impune de la sine importante diferențieri de informare, de acces la izvoarele istorice și de abordare, descoperim trei modele distincte de abordare a istoriei acestei provincii: austro-german, ruso-ucrainean și românesc.

Istoriografia austro-germană susține ideea rolului civilizator și de echilibru al factorului german în această provincie extremă a Imperiului Dualist, în care ideile naționalismului românesc au fost importate din Regat. Bucovina este înfățișată, în mai toate lucrările din spațiul lingvistic german, ca un spațiu al multietnicității și înțelegerii interetnice, rod al înțelepției politice imperiale materializate, în 1909, prin Ausgleich-ul bucovinean.

Istoricii ruso-ucraineni, mai vechi sau mai noi, susțin ideea primordialității slave pe aceste pământuri, faptul că stăpânirea austriacă (alături de „stăpânirea” moldovenească, de până în 1774 și cea românească, dintre 1918 – 1944) nu a reprezentat decât o etapă spre integrarea firească a spațiului bucovinean în Marea Rusie (apoi U.R.S.S.) sau la Ucraina

¹⁵⁶ Alexandrina Cernov, „Glasul Bucovinei” – la început de drum, „Glasul Bucovinei”, [I], nr. 1, 1994, p. 5.

¹⁵⁷ I. Luceac, *Un pictor bucovinean. Epaminonda Bucevschi*, „Glasul Bucovinei”, [I], nr. 1, 1994; Idem,

O corespondență dintre Ciprian Porumbescu și Epaminonda Bucevschi, „Glasul Bucovinei”, [I], nr. 3, 1994.

¹⁵⁸ Șt. Purici, *Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775 – 1848)*, „Glasul Bucovinei”, [I], nr. 3, 1994; *Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775 – 1861*, „Glasul Bucovinei”, [I], nr. 4, 1994.

¹⁵⁹ M. Lutic, *Ierarhi ai Bucovinei. O făclie a credinței și etnicității românești*, „Glasul Bucovinei”, [I], nr. 1, 1994; *Ierarhi ai Bucovinei: Bărbat de aleasă simțire națională și de înaltă virtute creștinească*, „Glasul Bucovinei”, [I], nr. 2, 1994.

¹⁶⁰ D. Olaru, *Sextil Pușcariu. Scrisori către Ion Nistor*, „Glasul Bucovinei”, [I], nr. 1, nr. 3, 1994.

(independentă din 1991). În perioada de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la primul război mondial, mișcarea cultural-națională ucraineană din Bucovina, aflată în strânsă legătură cu cea din Ucraina nipreană și cea din Galiția, a avut de luptat împotriva primordialității românilor susținuți de politica vieneză. În afara politicii vexatorii a Vienei față de ucrainenii bucovineni, istoricii ucraineni contemporani susțin în studiile lor că politica imperialilor a avut și urmări pozitive: *multiculturalitatea Bucovinei* și crearea lui *Homo Bucovinensis*.

Istoricii români care au scris despre Bucovina sfârșitului de secol al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au abordat cele mai diverse probleme, de la cele social-economice la cele politice și culturale. Aceștia au scris despre rolul diverselor personalități politice și culturale ale vremii, au prezentat rolul numeroaselor asociații, societăți și fundații cultural-naționale, au arătat legăturile economice, culturale și politice ale Bucovinei cu Regatul României și cu provinciile românești aflate sub dominație străină etc. În ciuda acestei deosebite diversități tematice, istoricii români, mai ales cei care au scris în perioadele interbelică și postbelică, au fost profund marcați de modul în care au abordat aceste probleme Ion I. Nistor, C. Loghin și T. Balan.

De aceea, multe din aspectele invocate de istoricii străini privitoare la multietnicitate, interculturalitate, Ausgleich, mișcări și partide politice ale alogenilor etc. nu au fost studiate de istoricii români sau au fost expediate în doar câteva rânduri. Această tendință de prezentare parțială a istoriei este ușor sesizabilă și în studiile și articolele istoricilor austro-germani sau ruși și ucrainenii privitoare la istoria românilor bucovineni. Istoricii români contemporani, prin studiile realizate, se arată a fi cei dintâi dispuși a renunța la clișeele istoriografice moștenite. Aceștia sunt tot mai mult preocupați de a aborda istoria ducatului din perspectiva modernă a deschiderii spre alteritate, a aducerii unor noi domenii în câmpul cercetării istorice și a tratării Bucovinei istorice ca entitate unică.

III

Rolul societăților culturale, politice și al elitelor în lupta națională a românilor bucovineni

1. Cadrul instituțional

Specificul vieții politice din Bucovina istorică a fost dat de situația particulară a acestei provincii în cadrul Imperiului Dualist. În anul 1910, cu cei 10 442 km² ai săi, ea reprezenta 1,5% din suprafața Imperiului Austriac și circa 1,6% din populația totală a acestuia¹. Bucovina a fost organizată ca ducat² începând din anul 1861, iar la 9 decembrie 1862, împăratul a acordat acestei provincii stema proprie (bourul moldovenesc pe fundalul culorilor roșu și albastru, dispuse vertical) și recunoștea cu această ocazie istoria sa milenară și apartenența la spațiul etnic românesc.

Conform Patentei din februarie 1861, Dieta Bucovinei era compusă din 30 (ulterior 31) de membri, din care 29 aleși, repartizați în patru colegii. Repartizarea acestora era: colegiul marilor proprietari laici și ecleziastici – 12 deputați; colegiul Camerei de Comerț și Industrie – 2 deputați; colegiul comunelor urbane – 3 deputați și colegiul comunelor rurale (în care votarea se făcea indirect) – 12 deputați. Episcopul Bisericii Ortodoxe (apoi mitropolitul) era numit de către împărat în Dietă și, după înființarea Universității din Cernăuți, rectorul acesteia era de drept

¹ Vladimir Trebici, *Demografie - excerpta et selecta. Academicianul la vârsta de 80 de ani*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 110.

² În urma revoluției de la 1848, Bucovinei i s-a recunoscut autonomia prin constituția imperială din 4 martie 1849. În anul 1851, prin reintroducerea regimului absolutist monarhic, Bucovina își pierde autonomia, dar fără a mai trece sub administrația Galiției. Bucovina a fost condusă în această perioadă de un guvernator numit împărat. La 22 aprilie 1860, prin decret imperial, Bucovina a fost înglobată Galiției, hotărâre revocată datorită protestelor populației autohtone și ale fruntașilor români A. Mocioni, A. Șaguna și Eudoxiu Hurmuzachi, la 20 octombrie 1860. Constituția din 1861 a recunoscut definitiv autonomia Bucovinei. Instituirea dualismului austro-ungar, în 1867, nu a afectat în mod direct Ducatul Bucovinei.

membru al organismului amintit. Dieta era un parlament provincial cu atribuții legislative care priveau chestiunile de interes provincial și care nu erau expres rezervate parlamentului din Viena.

Mandatul deputaților dietali era de patru ani. Din rândurile membrilor Dietei, împăratul numea un președinte care mai purta și titlul de *căpitan al țării*, (*Landeshauptmann* – numit impropriu, în presa vremii, *mareșal al țării*, funcție echivalentă pentru țările de coroană mai mari) și pe locțiitorul acestuia. Căpitanul țării și locțiitorul său împreună cu *Comitetul Țării* reprezentau puterea autonomă a provinciei. *Comitetul țării* sau *Delegația permanentă* avea atribuțiuni de organ de control și de tutelă față de administrațiile comunale și celelalte servicii din provincie³. În Bucovina, împăratul numea un reprezentant al puterii centrale și care purta numele de *Guvernatorul Țării* sau *Președintele Țării* – *Landespräsident*. Acesta avea sub autoritatea sa administrațiile județene, în frunte cu câte un prepozit districtual – *Bezirksvorsteher*. Reprezentantul împăratului în Ducat avea competențe în domeniile: percepșii și administrării impozitelor, întreținerii șoselelor naționale și a drumurilor împărășești, serviciului poștal și telegrafic și învățământului secundar și superior. Problematika privitoare la justiție și armată era controlată direct de ministerele de resort de la Viena. Ducatul Bucovinei trimitea în parlamentul de la Viena un număr de 5 deputați, în raport cu numărul populației sale. Până în anul 1870, alegerea celor 5 deputați pentru parlamentul vienez se făcea din rândurile membrilor Dietei, apoi au fost aleși prin intermediul celor patru colegii electorale.

Schimbările demografice rapide survenite în structura populației Bucovinei și modificarea treptată a opticii politice a electoratului din această provincie au făcut ca, începând din 1892, numărul celor ce se pronunțau pentru reforma electorală să fie tot mai mare. Pentru prima dată, propunerea pentru reforma electorală a fost făcută de George Popovici, președinte al Partidului Poporal Național, dar nu a găsit aderența necesară la deputații români din Dieta Bucovinei⁴. În anul 1903, Aurel Onciul, prin intermediul societății politice „Unirea“, s-a adresat

³ Emil Satco, Ioan Pânzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, (Iași), Editura Junimea, 1995, p. 42; Delegația permanentă se compunea din Căpitanul Țării, locțiitorul acestuia și alți patru membri care „împărșeau între ei diferite agende administrative“, cf. Ioan V. Cocuz, *Începuturile vieții parlamentare în Bucovina*, în „Suceava“, XI – XII, 1984 – 1985, p. 232 – 233.

⁴ *Idem*, *Viața politică românescă în Bucovina (1900 – 1914)*, în „Suceava“, X, 1983, p. 607.

Comitetului Țării cerând înființarea celui de al cincilea colegiu (sau curie), destinat lucrătorilor agricoli, în care sufragiul urma să se exprime direct și secret. Ca urmare a răspunsului *Comitetului Țării*, partenerii politici ai lui Aurel Onciul, reprezentanții evreilor, germanilor și ucrainenilor – grupați, din 1904, în „Tovărășia țărănescă” – au negociat la Viena repartitia mandatelor în Dietă. Numărul mandatelor sporea, astfel, de la 29 la 59, la care se adăugau și 2 virilisti. Românilor le reveneau 22 de mandate, ucrainenilor 17, evreilor 10, germanilor 6 și polonezilor 4. Noua distribuie a mandatelor avea să-i avantajeze pe ucraineni (care aveau un plus de 12 mandate față de vechea Dietă), și pe evrei (de la 12 mandate la 10). Prin aceasta, românii au pierdut majoritatea în Camera provincială⁵. În urma dezbaterilor în sesiunea Dietei din 15/16 octombrie 1909, s-a ajuns la celebrul „Nationalitätenausgleich”⁶. Componența Dietei Bucovinei era următoarea: 23 deputați români (aici intra și mitropolitul), 17 deputați ucraineni, 10 deputați evrei, 7 germani și 6 polonezi. În alegerile din 1911, în urma Ausgleich-ului, au fost introduse cadastrele naționale: germano-evreu, ucrainean, român și armeano-polon.

Legea electorală din 1907, privitoare la introducerea votului universal, direct și secret în Austria, a dus și la modificarea reprezentării Bucovinei în parlamentul vienez. Alegerile pentru Camera vieneză se făceau pe curii naționale, ca și la Dietă. Numărul mandatelor ce reveneau Bucovinei era 14, din care: 5 – românilor, 5 – ucrainenilor, 3 – evreo-germanilor și 1 mandat – polonezilor.

2. Considerații generale privitoare la elite și la curentele politice din Bucovina

Bucovina a cunoscut, în timpul celor 144 de ani de stăpânire austriacă, profunde transformări demografice, rezultate din politica susținută de colonizare a imperialilor și din dorința de a crea din teritoriul ocupat o provincie de tip austriac. Dacă la începutul ocupației austriece în Bucovina era o densitate a populației de 7 locuitori pe km², în 1910 densitatea populației era de 76 de locuitori pe km². În cifre absolute⁷

⁵ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Humanitas, 1991, p. 322 – 323.

⁶ Rudolf Wagner, *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, München, Verlag „Der Südostdeutsche“, 1984, p. 149 – 208.

⁷ Vladimir Trebici, *op. cit.* p. 117.

aceasta a crescut de la 75000 locuitori în 1774, la 794924 locuitori, în 1910. De remarcat că, în perioada 1786 – 1846, populația Bucovinei a crescut cu 197%, „ceea ce este foarte mult față de o creștere normală”⁸, care ar fi trebuit să fie de 77%. În perioada 1786 – 1910, populația Bucovinei a crescut de 5,7 ori, numărul românilor de 3 ori, al rutenilor de 9,6 ori și celelalte naționalități și-au mărit numărul de 18 ori. Ceea ce înseamnă că ponderea românilor a scăzut continuu⁹ de la 68%, în 1786, la 34,4%, în 1910. În același timp este spectaculoasă creșterea evreilor în ansamblul populației Bucovinei, de la 526 în 1784, la 102919 – în 1910.

În afara politicii oficiale de susținere a colonizării Bucovinei cu alte numeroase elemente etnice alogene (prin scutirea de a presta serviciul militar pe 30 de ani, extinsă apoi la 50 de ani, reducerea robotei și o serie de alte facilități), cauzele migrațiilor în această provincie mai erau determinate și de condițiile naturale prielnice activităților agrare și practicării diverselor meserii, la care se adaugă și dorința unora de îmbogățire etc. Oricum, una dintre constantele politicii austriece în Bucovina a fost aceea „de a se alia cu cei mai slabi din afară și dinlăuntrul ei, și nicidecum cu cei mai tari” (români – n.n.)¹⁰.

Racordarea Bucovinei, prin încorporarea ei în Austria, la o economie modernă, impactul produs prin introducerea „ordinii imperiale” austriece, au determinat schimbarea structurală a numărului și importanței diferitelor profesii, introducerea treptată a unora noi, necunoscute până atunci în Bucovina. Cu toate acestea, societatea din Bucovina istorică a rămas pe parcursul stăpânirii austriece, una *agrară și alfabetizată*¹¹. Valorile fundamentale ale acestei societăți sunt *ierarhizarea sau plasarea cât mai favorabilă pe scara ierarhică și aristocratismul*. Totodată, accesul la cultura germană a devenit o modalitate de diferențiere socială. Rangul social putea fi îmbunătățit prin cultura germană.

Menținerea ordinii austriece în Bucovina, la fel ca în restul imperiului, s-a realizat prin constrângere și consens. În funcție de etapele stăpânirii austriece, constatăm preponderența uneia sau alteia. Constrângerea a

⁸ *Ibidem*, p. 118.

⁹ *Ibidem*, p. 119.

¹⁰ Radu Grigorovici, *Politica austriacă și rezultatele ei adeseori neașteptate*, „Septentrion – Foaița Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” (de aici înainte „Septentrion”), III, nr. 10, 1995, p. 2.

¹¹ Ernest Gellner, *Nations and nationalism*, Oxford, Basil Blackwell Publisher Limited, 1984, p. 8 – 18.

predominat până în deceniul al șaptelea al secolului trecut și consensul după aceea, în condițiile amplificării mișcărilor naționale, până la înfăptuirea celebrului *Ausgleich* (1909).

Având în vedere principiile care stau la baza teoriei elitelor și plecând de la criteriile lui Weber (de autoritate, prestigiu și cunoaștere), considerăm că, pentru a defini elitele din Bucovina sfârșitului de secol al XIX-lea, reprezentative sunt proprietatea și modul în care indivizii respectivi se raportează la putere¹² sau participă la viața politică a ducatului. Considerând că intelectualitatea, al cărei număr crește simțitor după 1875, este în cea mai mare parte cuprinsă în elitele bucovinene, apreciem că numărul celor implicați în mod direct, sau preocupați de politică (în sensul practicării, urmării unor obiective politice sociale sau naționale, sau a susținerii acțiunilor politice) era de minimum 2000 și maximum 5000. Susținem această afirmație pe datele statistice publicate de I. E. Torouțiu¹³ (în 1911) și pe numărul de ziare și tirajul acestora¹⁴ (din 1897). Astfel, „Czemowitzer Zeitung“ avea un tiraj de 800 de exemplare, „Bukowinaer Nachrichten“ – 1000 de exemplare, „Bukowinaer Rundschau“ – 800 de exemplare, „Bukowinaer Post“ – 1100 de exemplare, „Czemowitzer Presse“ – 200 de exemplare, „Blätter“ – 650 de exemplare, „Genossenschafts und Vereinzeitung“ – 350 de exemplare, „Bukowyna“ – 1000 de exemplare, „Bukowynsky Widmosti“ – 850 de exemplare, „Pravoslavnaya Bukowyna“ – 850 de exemplare, „Seliynyn“ – 500 de exemplare, „Gazeta Bucovinei“ – 700 de exemplare și „Deșteptarea“ – 1250 de exemplare.

În perioada 1875 – 1914, numărul publicațiilor românești din Bucovina care susțineau cultural sau politic înfăptuirea idealului național era de 62. Acestea se remarcă prin diversitatea și amploarea informațiilor, menținerea mereu trează a conștiinței integralității românimii și aducerea în prim-plan a faptului cultural sau național românesc. Aceasta ne îndreptățește să afirmăm că presa a fost în Bucovina istorică unul dintre vectorii importanți de penetrare național-culturală, de înfăptuire a unei vieți politice, în sensul modern al cuvântului. Prin presă s-au realizat cele mai ample dispute politice și în plan național, mai ales între români și ucraineni, dar și între aceștia și celelalte etnii așezate în Bucovina,

¹² Dragoș Aligică, *Observații privind teoria elitelor*, „Polis“, nr. 4, 1995, p. 7 – 9.

¹³ I. E. Torouțiu, *Români și clasa intelectuală din Bucovina, Notițe statistice*, Cernăuți, 1911.

¹⁴ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, fond 3, inv. nr. 1, dosar nr. 7197, fila 2 (de aici înainte ASRC).

devenită multi-etnică. Susținerea culturii și a accesului la informație a etniilor Bucovinei a însemnat, totodată, o politică deliberată de susținere a elitelor acestora și de afirmare a identității lor naționale. De aceea guvernul român a susținut financiar presa română din Bucovina și Transilvania, iar organizațiile panslaviste sau ale „rusinilor“, susținuți de Viena, au sprijinit financiar presa rusă sau ucraineană din Bucovina istorică. Prima societate politică a românilor a fost înființată în 1872 sub numele de Societatea autonomiștilor naționali și care avea ca organ de presă publicația „Der Patriot“¹⁵, iar primul partid politic în sensul curent al cuvântului, a fost înființat la 7 martie 1892 de societatea „Concordia“, sub numele de Partidul Național Român – „Concordia“.

Deși, încă din 1902 – 1903, pe teritoriul Bucovinei, la Cernăuți, apăreau publicațiile Partidului Revoluționar Ucrainean („Haslo“ și „Selianny“), istoriografia ucraineană consideră că primul partid politic al rutenilor din Bucovina s-a constituit în anul 1905, de către „poporaniști“, sub numele de Consiliul Național al Rutenilor din Bucovina sau Partidul Popular Democrat¹⁶.

Chiar dacă germanii, evreii, armenii și polonii sunt deseori invocați, în literatura istorică sau în presa vremii, ca fiind forțe politice importante în Dieta Bucovinei, constatăm că aceștia nu au dezvoltat partide politice proprii la nivelul provinciei. Pe marii proprietari armeano-poloni îi întâlnim până în ultimul deceniu al secolului trecut asociați cu marii proprietari români sau, în primul deceniu al secolului nostru, asociați cu ucrainenii, germanii și evreii împotriva românilor. Cât îi privește pe germani și pe unii evrei implicați în viața politică a ducatului, trebuie să constatăm că ei erau membri ai partidelor germane din capitala imperiului (P. Catolic, P. Naționalist German, P. Creștin-Social, P.S.D. Austriac). Deci, ei duceau în această provincie politica partidelor de la centru. În ceea ce privește comunitățile locale germane așezate pe teritoriul Bucovinei, opțiunea lor politică era uneori exprimată sau

¹⁵ I. V. Cocuz, *Viața politică românească în Bucovina (1900 – 1914)*, în „Suceava“, X, 1983, p. 627 – 628.

¹⁶ O. Dobrjanski, *Do pytannia pro ideinu spriamovanisti ukrainskoho naționalinoho ruhu na Bukovyni pociatku XX st.*, în *Materialy III Mijnarodnoy Istoriko-kraeznavicoy naukoy konferențiy, prisviacenoj 120 – riciu zasnuvannia Cernivețkoho Universitetu, 29 veresnia – 1 jovnia 1995 r, Cernivți*, (de aici înainte *Materialy III ...*), Cernivți, Ruta, 1995, p. 31; A. Jukovski, în *Istoria Bukovyny, Ciastyna druha pislea 1774 r*, Cernivți, Vidavnicia Spilka „Ceas“, 1993, p. 48, arată că în anul 1907 a fost ales Consiliul Național „care avea misiunea de a întemeia un partid al poporului“.

de sprijinirea punctelor de vedere ale românilor, sau de cele ale ucrainenilor din Bucovina. Dovadă, faptul că presa de limba germană din Bucovina, în unele momente de dispută politică dintre români și ucraineni, a fost împărțită: parte susținând forțele politice românești, parte susținând forțele politice ucrainene.

Având în vedere particularitățile Bucovinei ca provincie a Imperiului Austro-Ungar și faptul că, aici chestiunea dominantă era cea națională, la partidele politice bucovinene nu putem opera o clasare a acestora pe criterii ideologice stricte, în liberale și conservatoare. Atât partidele politice românești cât și cele ucrainene din Bucovina cuprind în programele lor revendicări cu caracter economic, social, cultural, politic și național – care trebuiau împlinite imediat sau prin metoda pașilor mărunți. În acest sens distincțiile cu care operăm în rândul claselor politice românești și ucrainene sunt „conservatorii“ („tradiționaliștii“ sau „marii proprietari“) și „democrații“ – adepții unor transformări mai rapide și care sunt recrutați din tinerii intelectuali, formați după 1875, care mai sunt numiți ca fiind „noul val“, burghez, al Bucovinei. Se cuvine să menționăm, în acest context, că prin „conservatorii“ români se înțelegea, în epocă, boierii¹⁷ care dominaseră scena politică din Bucovina, până către anii 1880. După această dată, structura mării proprietăți agrare se schimbă radical, urmare a proceselor demografice din perioada stăpânirii austriece. În consecință, marii proprietari, către sfârșitul secolului, nu mai sunt preponderent românii, dar rămân, în bună parte, alături de marii proprietari români. Cele câteva familii boierești care dominau viața politică a Bucovinei desfășurau o activitate politică după model austriac¹⁸ – spune C. Loghin. Dacă luăm în considerație transformările economice, sociale și culturale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, trebuie să-i dăm dreptate lui François Furet, care afirma că între burghezie și aristocrație s-a produs o apropiere și, în final, o asimilare a statutului și rolului social. Deși „masele nu joacă decât un rol minor, limitat la replicile scrise de elite“¹⁹, boierii români erau convingși că

¹⁷ T. Larionescu, *Familii vechi bucovinene*, în „Arhiva Genealogică Română“, (I), ianuarie 1944, p. 15 – 29, notează că la primul recensământ austriac au fost înscrși în Bucovina 18 familii de boieri mari, 119 familii de boieri mici și 154 de familii de mazili.

¹⁸ C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775 – 1918*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun“, 1996, p. 196 – 197.

¹⁹ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul al XX-lea*, București, Humanitas, 1996, p. 27.

democratizarea societății afecta și statutul lor politic, social și juridic, dar ei nu s-au opus reformelor, ba mai mult, le-au preconizat și susținut prin activitatea lor politică.

În presa ucraineană a vremii, prin „conservatori“ erau desemnați acei lideri politici care urmăreau o orientare „moscofilă“ sau îi susțineau în demersurile lor politice pe marii proprietari români din Dietă și ierarhia românească a Bisericii Ortodoxe din Bucovina²⁰.

În urma hotărârii din 1897 a P.S.D. din Austria²¹, de a funcționa pe baza principiului național, în Bucovina au luat naștere secții (numite de unii „partide“) precum cea română, ucraineană, evreiască și poloneză.

Bucovina, una dintre cele mai mici provincii ale Imperiului Dualist și cu un ritm redus al transformărilor social-economice (ocupa penultima poziție între provincii), a cunoscut la sfârșitul secolului al XIX-lea fenomenul dezvoltării elitelor sale economice, culturale și politice. Dincolo de multiculturalitatea creată a provinciei, evidentă mai ales în capitală – Cernăuți – și în orașele mai importante, elitele, în mod deosebit cele românești, ucrainene și evreești s-au angajat cu resursele pe care le dețineau în afirmarea fenomenului național-identitar. Acest lucru a fost posibil prin susținerea școlilor și a învățământului național, a numeroaselor publicații de informare sau culturale și afirmarea voinței politice a etniilor bucovinene prin constituirea partidelor politice proprii.

În rândul elitelor politice și culturale din Bucovina și-au făcut simțită prezența două curente mai importante: la români și la ucraineni; curentul conservator și cel democratic, legat de transformările burgheze din Bucovina, care s-a regăsit la toate etniile provinciei. Legat de aceleași transformări social-economice, amintite mai sus, în Bucovina istorică, până în 1918, și-a făcut simțită prezența și social-democrația, reprezentată în provincie de nume de marcă, confirmate apoi și de scena politică a României Mari.

Despre conservatorii români din Bucovina se impune să remarcăm faptul că deși erau generic numiți boieri, departe de a fi legați de un model vetust al vieții economico-sociale, cei mai mulți dintre ei au înțeles și susținut necesitatea modernizării întregii societăți bucovinene și a celei românești, în special, fiind totodată activ implicați în susținerea materială a fenomenului cultural-național românesc din provincie. Practic, între Independență și Marea Unire, boierii sunt alături de „valul“ burghez din Bucovina în toate momentele cultural-naționale și politice ale provinciei și cele ale neamului românesc.

²⁰ A. Jukovski. *op. cit.*, p. 46 – 47.

²¹ I. V. Cocuz, *op. cit.*, p. 629; „Kameneary“, I, nr. 1, 8 mai 1909, p. 6.

3. Rolul societăților politice și cultural-naționale în viața politică din Bucovina istorică

Pentru a înțelege cadrul general al vieții politice și al afirmării identităților naționale din Bucovina istorică, se cuvine să supunem analizei activitatea desfășurată de societățile politice sau asociațiile culturale cele mai diverse care la sfârșitul secolului al XIX-lea cunosc o dezvoltare explozivă. Explicația acestei nemaipomenite diversități constă în mișcarea generală de rezonanță pe care o realizează grupurile etnice din Bucovina cu identitățile naționale ale căror părți sunt (română, ucraineană, evreiască, poloneză). Acest lucru se petrece în condițiile în care imperiul multinațional austro-ungar (ca și alte imperii) este cuprins de criza specifică determinată de afirmarea națiunilor aflate sub dominația sa de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. În același timp, asistăm la trecerea la cea de a treia etapă a manifestărilor mișcărilor naționale europene, anume de la faza acțiunii micilor grupuri agitatoare, animate de patriotism, care-și revendicau identitatea ca o recunoaștere a capacității de a-și forma un stat, la faza iruperii maselor în spațiul public și politic pentru susținerea ideii dreptului de a-și crea un stat național²². Toate aceste desfășurări au ca suport cultura și limba națională și se desfășoară, în parte, în și prin societățile cultural-naționale sau politice. Obiectivul a fost ca prin unitatea culturală să se asigure trecerea la unitatea națională în cadrele unui singur stat. De altfel, pentru serviciile de urmărire ale Ministerului de Interne din Austro-Ungaria, unitatea de obiective mai sus explicată este dată și de situarea asociațiilor, uniunilor sau societăților culturale pe același tabel cu cele politice cu denumirea de „Vereine“ și „politischen Vereine“²³.

Din punct de vedere formal și legal, activitatea oricărei societăți culturale sau politice era reglementată de legea întrunirilor, din 15 noiembrie 1867, care, prin paragraful 15, îi obliga pe organizatorii unor astfel de manifestări să solicite în scris aprobarea autorităților competente (pentru Bucovina formula era „Înalte Guvern c.r. al Țării“). În cererea

²² François Bedarida, Nicolas Roussellier, *Temes majeurs; Nations, peuples et Etats (Ethnies et peuples indigenes, Etats – nations et Etats multiculturels; anciens et nouveaux nationalismes, dans XVIII-e Congres International de Sciences Historique. Actes*, Montreal, 1995, p. 11.

²³ ASRC, fond 3, inv. nr. 1, dosar 6055, filele 40 și 40a.

respectivă erau menționate cu exactitate scopul și programul întrunirii respective, locul și data ținerii acesteia. Organizatorii trebuiau să susțină întrunirea în limita prevederilor statutare ale societății²⁴. Conform legii invocate mai sus, organizatorii își asumau și răspunderea că întrunirea respectivă nu urma să aibă un caracter antistatal. În acest context, trebuie să remarcăm că etniile din Cisleithania puteau aborda în întruniri, la manifestări politice etc., chestiunile privitoare la existența lor națională, dar fără a pune în discuție legitimitatea stăpânirii austriece în acele teritorii sau granițele imperiului, la acel moment. Din documentele de arhivă studiate până acum, reiese că la fiecare întrunire a acestor societăți, în mod oficial, erau prezenți reprezentanți ai autorității de stat. Aceștia întocmeau, în mod obligatoriu, un raport detaliat asupra desfășurării întrunirii sau acțiunii respective²⁵. În astfel de întruniri, în funcție de gravitatea chestiunilor abordate, erau trimise rapoarte și la Ministerul de Interne al Austriei. În cazul unor modificări ale statutului, în componența conducerilor societăților culturale sau politice, acestea erau aduse imediat la cunoștința autorităților²⁶.

Correspondența pe care o desfășurau aceste societăți cu autoritățile din Bucovina se făcea în limba etniei căreia îi aparținea societatea culturală sau politică respectivă. Registrele de casă și procesele verbale, de asemenea. Atunci când, în Dieta Bucovinei, erau ridicate chestiuni privitoare la aceste societăți, deputații români sau ucraineni aveau dreptul să o facă în limba lor. Folosirea limbilor naționale de către etnicii din

²⁴ *Ibidem*, dosar 5920, fila 1: „Comitetul Societății subsemnate are onoarea a aduce la cunoștința înaltului Guvern c.r. al Țării, conform prgf. 15 al legii întrunirii din 15 noiembrie 1867, cum că în 13/25 decembrie 1892, la 3 oare după amiază se va ține, în Cernăuți, în localitățile Societății (Strada Transilvaniei, nr. 7), adunarea generală ordinară publică a Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina. Programul adunării va fi: 1) Raportul Comitetului despre lucrările sale pe timpul de la 1 decembrie 1891 până la finea lui noiembrie 1892; 2) Raportul revisorilor despre cercetarea socotelilor pe anul 1893; 3) Încuviințarea bugetului Societății pe anul 1893” etc.

²⁵ *Ibidem*, dosar nr. 7109, fila 6. Raportul din 11 septembrie 1897 îl informează pe președintele Țării despre „conflictul” din cadrul adunării Societății „Concordia” în care lideri politici români ca Popovici și V. Pruncul au criticat politica guvernului Pace.

²⁶ *Ibidem*, dosar 7414, fila 3, Societatea de meseriași „Frăția” anunță că în adunarea generală din 28 decembrie 1897/9 ianuarie 1898 alesese un nou organ „dirigent și administrativ”, în frunte cu dr. Ion G. Sbiera – ca președinte; În același fond, dosarul 7410, fila 3, Reuniunea Pedagogică Română din Bucovina anunță că, la 5 martie 1898, alesese un nou comitet, care era prezentat nominal, și care-l avea ca președinte pe Dimitrie Socolean etc.

Bucovina, în astfel de împrejurări, reiese din statutul de autonomie al provinciei²⁷. În dezbaterile curente și de interes general s-a folosit numai limba germană, deoarece se invoca faptul că, unii deputați, nu ar fi înțeles limbile română sau ruteană (deși acestea erau recunoscute ca limbi ale Țării). Atunci, s-a acceptat folosirea acestor limbi doar în cazul unor interpelări în Dietă sau memorii, cereri sau diferite adrese ale societăților culturale sau politice, din Bucovina istorică, adresate autorităților ducatului. Trebuie să arătăm că au existat și încercări ale ucrainenilor de a introduce limba ucraineană ca limbă de dezbateră a Dietei. Este vorba de propunerea profesorului Isidor Martinovici, care a fost respinsă de Dietă, la 13 decembrie 1869, argumentându-se, conform celor spuse de Silvestru Morariu-Andrievici, că limba ucraineană trebuia să se dezvolte mai întâi în Galiția, ca apoi să fie folosită în Dieta Bucovinei²⁸. Argumentele lui Silvestru Morariu-Andrievici erau corecte, deoarece principiile ortografiei fonetice²⁹, pentru limba ucraineană, au fost introduse abia în anul 1893. Desigur, au fost numeroase și încercările românilor de folosire a limbii române în Dieta Bucovinei. La 12 martie 1864 deputatul român Grigore Iliuț a susținut o interpelare în chestiunea limbii de dezbateră în Dietă și în serviciile publice. Această interpelare a fost susținută de alți 22 de deputați dietali. Răspunsul guvernatorului Bucovinei, Rudolf Amadei (1862 – 1865), a fost că guvernul imperial se preocupa de mult timp ca slujbașii publici „și îndeosebi aceia care vin în nemijlocita atingere cu partidele, să cunoască limba țării”. Același rezultat l-a avut și intervenția deputatului Costin, în ședința Dietei din 5 februarie 1866³⁰. Un caz asemănător este arătat de ziarul „Patria”, când, la 3/5 ianuarie 1899, deputații români au afirmat „în mijlocul aplauzelor furtunoase ale unui numeros public care asista la ședință, că se găsesc în țara lor, acasă la ei, în Bucovina lor [...]. De multă vreme Dieta Bucovinei nu mai auzise discursuri rostite în limba română”³¹. Orationii români invocați de autorul articolului au fost: Popovici, Wassilko, Volcinski, Flondor și Lupul (cel din urmă era mareșal al țării).

²⁷ M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774 – 1862), București, Editura Academiei Române, 1993, p. 441 – 442.

²⁸ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 44.

²⁹ V. M. Botușanski, *Utverdjennia naționalinoy samosvidomosti bukovynskih ukraințev (II pol. XIX – pociat. XX st.)*, în *Materialy* III, p. 13.

³⁰ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 113 – 114.

³¹ „Patria”, III, nr. 223, 3/15 ianuarie 1899, p. 2 și nr. 224 din 6/18 ianuarie 1899, p. 1.

În ceea ce privește tipologia societăților, asociațiilor, uniunilor culturale, științifice sau politice existente în Bucovina istorică, putem afirma că acestea se deosebeau prin obiective, număr de membri, bază materială și modalități de desfășurare a activității proprii sau în colaborare cu alte societăți similare, aparținătoare aceleiași etnii sau ale altora din Bucovina sau din afara ei. În acest din urmă caz, sunt des invocate colaborările realizate de societățile culturale ale ucrainenilor, din Bucovina istorică, cu cele ale conașionalilor lor din Galiția sau Ucraina nipreană. Acest fapt a contribuit la așa-zisa formare a „conștiinței ucrainene a bucovinenilor”³². Dacă unele s-au dovedit a fi efemere, alte societăți au continuat să existe pe lungi perioade de timp, unele până în preajma celui de-al doilea război mondial.

Societățile studențești care, prin ritmicitatea manifestărilor, durata de existență și tradiția culturală pe care au format-o și impus-o în conștiința contemporanilor, sunt cele mai reprezentative din Bucovina istorică. Administrația austriacă interzicea studenților să participe la activitatea organizațiilor cu caracter politic. Permisul pentru înființarea unei societăți studențești era acordat numai în cazul în care statutele acestora menționau, în mod expres, caracterul lor apolitic. În acest context trebuie să remarcăm faptul că, după procesul „Arboroasei”³³, încheiat în februarie 1878, autoritățile austriece devin mai circumspecte în chestiunea societăților culturale românești, fapt concretizat și printr-o mai atentă supraveghere a acestora. Aceasta se contura ca o preocupare mai insistentă în condițiile când România își cucerise independența și se afirma în relațiile internaționale în mod suveran.

Cele mai cunoscute societăți studențești din Ducatul Bucovinei au fost, pentru austrieci: „Austria” (1875 – 1918), „Lesalle” (1875 – 1918), „Gothia” (1876 – 1930), „Allemania” (1877 – 1938). Pentru studenții germani funcționau societățile: „Arminia” (1877 – 1938), „Theutonia”, (1903 – 1938) și „Franconia” (1903 – 1938). Societatea catolică „Unitas” (1891 – 1906) care nu avea caracter național. Societățile studențești românești de la Cernăuți au fost cel mai bine apreciate în epocă și se remarcă prin deosebita influență pe care o aveau asupra celorlalți studenți și asupra românilor din diferite straturi sociale. Acestea au fost: „Arboroasa” (1875 – 1878), „Junimea” (1878 – 1938), „Bucovina” (1880

³² V. M. Botușanski, *op. cit.*, p. 12.

³³ C. Loghin, *op. cit.*, p. 203 – 204.

– 1938), „Academia Ortodoxă“ (1884 – 1938), „Dacia“ (1905 – 1938), „Moldova“ (1910 – 1938). Societățile studențești organizate de ucrainenii din Bucovina au fost: „Sojuz“ (1875 – 1921), „Zaporoje“ (1909 – 1938), „Cernomore“ (1913 – 1938), „Sicz“ (1902), „Moloda Ukraina“. Societățile studențești poloneze au fost: „Ognisko“ (1875 – 1940) și „Lechia“ (1910 – 1938), Academia Obștească din Cernăuți „Carpați“ a „moscofililor“³⁴. Societățile studenților evrei au fost: „Hasmoneea“ (1891 – 1938), „Zephirah“ (1897 – 1938), „Hebronia“ (1899 – 1938), „Humanitas“ (1900 – 1918), „Emunag“ (1903 – 1938), „Hetid“ (1918 – 1938)³⁵. Societățile studențești se deosebeau între ele prin ținuta deosebită, portul emblematic al culorilor naționale, faptul că fiecare avea un imn al său și respectau, în mod deosebit, codul onoarei. Societățile studențești aveau ca scop și sprijinul material al membrilor lor, împlinirea unor obiective cultural-naționale³⁶ sau de „iluminare culturală“, precum și aprofundarea cunoștințelor științifice dintr-un domeniu sau altul al cunoașterii umane.

Societățile cultural-naționale sporesc continuu ca număr și ca importanță pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul secolului al XIX-lea și de începutul secolului al XX-lea. Activitatea acestora este foarte diversă, de la opera de luminare culturală a membrilor lor și până la organizarea unor acțiuni cu caracter cultural-național în chestiuni de importanță majoră, ce priveau etnia respectivă. Ca de exemplu: chestiunea Fondului Religionar Ortodox din Bucovina, convocarea congresului bisericesc,

³⁴ *Ibidem*, dosar 7417, fila 3, se menționează că această societate studențească era condusă de Wladimir Pawluk, Leo Semaka și Leo Tyblewicz, în anul 1898.

³⁵ *Cernivetskii universytet, 1875 – 1995. Storinky istoriy*. Cernivți, Ruta, 1995, p. 31 – 32. (Capitolul semnat de V.M. Botușanski).

³⁶ Dovadă că obiectivele societăților studențești erau ale întregului neam, căruia îi aparțineau tinerii respectivi. Ilie Dugan afirma că întreaga populație simpatiza cu tinerii arboreșeni judecați de autoritățile austriece, iar boierul Dimitrie Neculiță-Popovici, din Stupca, „oferise întreaga sa avere ca garanție pentru eliberarea din prevenție până la judecarea celor 5 arestați“. Cf. Ilie Dugan, *Istoricul Societății Academice Române „Junimea“ din Cernăuți. Partea întâia: Arboroasa (1875 – 1877)*, București, Editura Societății, 1930, p. 27. „Arboroasa“, „Junimea“, „Bucovina“, „Academia Ortodoxă“, „Dacia“ și „Cercul Arboroasa“ – iată școli în care se dezvoltă sentimentul național, dragostea pentru patrie și popor, sentimentul unității întregii suflări românești, ideea de a munci pentru binele poporului – virtuți fără de care istoria nu ar scrie pagini glorioase atât pentru trecutul cât și pentru viitorul nostru“, scrie Orest Tofan în *Societățile academice din Bucovina (1875 – 1938). Scurta privire istorică*, în „Suceava“, XVII – XVIII – XIX, 1990, 1991, 1992, p. 327.

înființarea unei episcopii ortodoxe la Cozmeni, politica școlară a autorităților din Ducat, portul culorilor naționale de către români ș.a.

Dacă unele societăți au avut o existență efemeră (și aceasta legată de vreun moment cultural sau politic mai mult sau mai puțin trecător) trebuie să remarcăm că au fost unele societăți cu existență durabilă și care au determinat un adevărat fenomen cultural-național în jurul lor. În acest caz este vorba de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina – întemeiere culturală și națională a boierilor Hurmuzăchești și a intelectualilor români din Bucovina influențați de Aron Pumnul³⁷. Activitatea acestei societăți se identifică cu însăși lupta de supraviețuire a românismului în spațiul fostei Bucovine. Remarcabil este faptul că prin mijloacele materiale pe care le posedă această societate culturală a susținut 35 de fundații culturale și naționale diverse, a susținut efortul românilor de dezvoltare a învățământului românesc din Bucovina și a intensificat legăturile culturale și naționale cu românii din celelalte teritorii înstrăinate sau din Regat. Președinții, vicepreședinții și secretarii ei au fost unele dintre cele mai cunoscute personalități ale Bucovinei istorice: Gheorghe Hurmuzachi, Alexandru Hurmuzachi, Mitropolitul Silvestru Morariu, Miron Călinescu, Dionisie Bejan, Mitropolitul Vladimir de Repta, Iancu Flondor, Sextil Pușcariu, Constantin Loghin, Grigore Nandriș ș.a.

Pentru că Bucovina prezenta caracteristicile unei societăți în care existau „trei lumi paralele”³⁸, „bătălia” societăților cultural naționale s-a dat mai ales la sate³⁹, unde etnicul își păstrase caracteristicile de bază, dar care trebuia adus la o conștiință națională superioară sau recuperat din starea de deznaționalizare care se petrecuse, mai ales, în partea dintre Prut și Nistru. Societăți care și-au îndreptat cu prioritate activitatea spre lumea satelor au

³⁷ Vezi în acest sens: I. Negură, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, în „Suceava”, IV, 1977; Grigore Nandriș, *Din Istoria Societății pentru Cultură. Centenarul. Cernăuți, 1862 – 1962, New-York, Basarabia și Bucovina*, Londra, Editura Societății pentru Cultura și Literatura Românilor din Străinătate, 1962; Vladimir Trebici, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (125 de ani de la înființarea ei)*, în „Suceava”, XIII – XIV, 1986 – 1987.

³⁸ Radu Grigorovici, *Trei lumi paralele*, „Analele Bucovinei”. III, nr. I, 1996, p. 83 – 109.

³⁹ Emilian Dan-Petrovici, *Aspecte ale activității societăților cultural-naționale românești din Bucovina în lumea satelor*, „Suceava”, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991 – 1992, p. 328 – 340, *Idem*, *Repertoriul societăților cultural-naționale românești din Bucovina (1848 – 1918)*, „Suceava”, XX, 1993, p. 219 – 238.

fost: „Societatea pentru Cultură“, „Societatea Doamnelor Române“, „Academia Ortodoxă“, „Dacia“, „Asociația Corpului Didactic“, „Școala Română“, „Junimea“, „Societatea Mazililor și Răzeșilor din Bucovina“ etc.

Ucrainenii sau rutenii din Bucovina, din ce în ce mai numeroși către sfârșitul secolului al XIX-lea, ca urmare a politicii imperiale austriece de sprijinire a acestui element etnic, s-au manifestat, în calitatea lor de „subiect care participă la soluționarea destinului acestui pământ“⁴⁰, după anii 1880. Dar curentele moscovil și poporanist (naționalist) își facuseră cunoscută prezența, în Bucovina, de prin anii 1860 – 1870. Reprezentanții de marcă ai „moscoviliei“ au fost, până în anii 1880: frații Gherovski, E. Kozak, Gr. Kupceanko și C. Bohatireț. Intensificarea activității național-culturale a ucrainenilor din Bucovina⁴¹ a fost determinată și de venirea la Cernăuți a galițienilor Ștefan Smal-Stocki, Osip Macovei, Miron Corduba, Vasile Simovici și Zenencu Zelea. Istoriografia ucraineană contemporană consideră că naționalismul ucrainean a fost fundamentat prin scrierile lui B. Grincenko, intitulate *Scrisori din Ucraina nipreană*. Acestea au fost publicate în anii 1892 – 1893 și formulau ideea reunirii tuturor pământurilor ucrainene într-un singur stat.

Anii 1883 – 1884 sunt considerați ca determinanți pentru începutul mișcării de „renaștere“ națională a ucrainenilor din Bucovina. Poporaniștii Maxim Mihalek, Irotei și Iustin Pihuleak, Ivan Timinski, Omelian Popovici ș.a. au reușit să preia conducerea societăților „Ruska Rada“ și „Ruska Besida“. Efectele acestei schimbări au fost resimțite prin preocuparea pentru dezvoltarea învățământului în limba ucraineană, a presei rutene din Bucovina (1885 – bilunarul „Bukovyna“, devenit din 1892 săptămânal, iar între 1895 – 1910, cotidian), ridicarea nivelului general de cunoaștere al populației rutene de la sate (societăți de lectură), dezvoltarea legăturilor culturale cu ceilalți slavi din Galiția și din Rusia etc. Pe linia aceluiași preocupări, s-au situat și societățile ucrainene din Bucovina ca „Ruska Scola“, „Ukrainska Scola“, „Sojuz“, „Sicz“⁴². Dacă adăugăm la societățile culturale și politice însoțirile economice („Ruska Kasa“) și pe cele agricole („Selianska Kasa“) avem, în

⁴⁰ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 21.

⁴¹ În rapoartele autorităților austriece data înființării societății „Ruska Rada“ este 31 august 1870, cf. ASRC, fond 3, inventar nr. 1, dosar 6055, fila 40a. „Ruska Besida“ a fost înființată în 1869 și era subvenționată de stat, scria „Gazeta Bucovinei“, V, nr. 10, 2/14 februarie 1895 p. 1. Aceeași publicație scria că în anul înființării societății „Ruska Besida“, Irotei Pihuleac era elev la Școala Reală din Cozmeni și că acesta a studiat la Viena pe spesele amintitei societăți.

⁴² A. Jukovski, *op. cit.*, p. 73 – 75.

mare, o imagine a eforturilor de afirmare a identității ucrainenilor din Bucovina care, prin eforturile lor culturale, economice și din domeniul învățământului, se contrapuneau eforturilor românilor bucovineni. De aici s-a realizat și o anume politică de alianțe a rutenilor cu germanii, evreii și polonezii, în primul deceniu al secolului al XX-lea („Uniunea liber cugetătoare“ – 1904), pentru edificarea întâietății lor politice în Dieta Bucovinei, în Consiliul Școlar al Țării și pentru ruperea Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei în două și crearea episcopiei ortodoxe de Cozmeni, pentru credincioșii ruteni.

În timp ce naționaliștii ucraineni, precum Iurii Fedkovici, vorbeau despre „drepturile lor istorice“ asupra Bucovinei, „moscofilii“ grupați în societatea „Carpați“ solicitau înființarea unei universități – în Imperiul Austriac – cu limba rusă de predare și, până atunci, solicitau catedre de istorie, de limba și literatura rusă și de drept, la Universitatea din Cernăuți. Ei considerau că viitorul Bucovinei trebuia să se regăsească într-o „Mare Rusie“, care trebuia să se întindă de la Carpați la Kamciatka.

Alături de societățile cultural-naționale românești și ucrainene au funcționat în Bucovina istorică și societăți, asociații sau uniuni ale germanilor, polonezilor („Dom Polski“), evreilor și armenilor. Numărul acestora a fost redus, ca și ponderea comunităților pe care le reprezentau. Acestea au contribuit în mod hotărâtor la îmbogățirea peisajului cultural-etnic al fostei Bucovine, care, cu toate acestea, continuă să rămână un subspațiu al etnicului românesc.

IV

Mișcarea național-politică a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

1. Acțiuni și curente politice, 1861 – 1892

Pentru prima dată termenul de „partid“ este utilizat în istoriografia Bucovinei în legătură cu acțiunea boierilor români din Bucovina conduși de Doxache Hurmuzachi, pentru realizarea unei largi alianțe a celor interesați de separarea Bucovinei de Galiția, în anul 1848. La „*Partidul patrioților*“ (*Patriotenpartei*) au aderat, alături de români, nemți și unii ucraineni. Este evident că utilizarea noțiunii de „partid“ în situația dată nu are conotația contemporană pe care o dăm termenului, ci este mai mult o situație pe aceeași poziție politică a fruntașilor pașoptiști din Bucovina¹. Aceștia au fost: D. Hurmuzachi, I. Wassilko, M. Zotta, C. Popovici, I. Miculi, Al. Hurmuzachi și Gh. Hurmuzachi.

Organizarea și realizarea primelor alegeri în Bucovina autonomă² au scos în evidență *machiavelismul* autorităților imperiale în ceea ce privește politica față de etniile din Bucovina. Totodată, a fost evidențiată tensiunea fundamentală care a marcat decisiv viața politică din ducat, care a constat în: opoziția dintre aspirațiile românilor de a păstra caracterul românesc al provinciei și dorința alogenilor (în special a rutenilor) de a ocupa o poziție cât mai importantă și, în final, dominantă în structurile economice și politice ale Bucovinei.

Viața politică din Ducatul Bucovinei a fost determinant marcată de prezența preponderentă a boierilor români pe scena politică a provinciei, care – în mod generic – sunt amintiți ca fiind membrii ai „partidului“ conservator³. Ei au făcut, în Bucovina, politica Partidului Centralist și au

¹ Ștefan Purici, *Problema autonomiei între anii 1775 – 1861*, în „Codrul Cosminului“, II, 1996, nr.2, p. 241.

² Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 434 – 443.

³ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 44

crezut că, prin poziția lor politică, își arătau loialitatea față de cei care, prin crearea ducatului, au dat câștig de cauză stopării fenomenului rutenizării acestei provincii. Printre centraliști pot fi enumerați cei mai mulți dintre membrii boierimii naționale în frunte cu Eudoxiu Hurmuzachi⁴, care a fost și căpitan al țării până la moartea sa, în 1874. Constantin Tomașciuc, profesor și primul rector al Universității din Cernăuți, a fost cunoscut ca fiind unul dintre membrii reprezentativi ai centralismului în Bucovina. Între anii 1871 – 1875, el a reprezentat circumscripțiile electorale sătești din Cernăuți, Siret, Storojineț și comunele urbane din Suceava, Rădăuți și Siret. Membru marcant al Dietei Bucovinei, până în anul 1888, Tomașciuc a jucat un rol important în Consiliul de Stat și a avut rolul determinant în impunerea germanei ca limbă de predare la Universitatea din Cernăuți. Faptul acesta i-a atras adversitatea istoricilor ucrainofili care l-au considerat un „românizator al Universității din Cernăuți”⁵ și un susținător al „planului de germanizare și românizare a Bucovinei”⁶. Curentul politic centralist, cu o ideologie liberală, sprijinea constituția din 1861 și se baza pe elementul etnic german din imperiu reprezentat de mari proprietari, industriași, negustori, orășeni și mici proprietari rurali. Alături de intelectuali, unii boieri români din Bucovina au susținut centralismul, la care se adaugă cele 70 de comunități germane, meseriașii, intelectualii și funcționarii germani din orașe.

Față de Partidul Centralist, în Imperiul Austriac, s-a afirmat ca o contrapondere Partidul Autonomist. Acesta susținea reintroducerea constituției federaliste, din 1859 și o largă autonomie pentru țările de coroană. Baza socială a curentului autonomist o reprezentau marii proprietari, o parte a clerului catolic din teritoriile slave, orășenimea poloneză și cehă și unii țărani mai înstăriți. Rezultă că autonomiștii erau, în marea lor majoritate, reprezentanții popoarelor slave din monarhie. Frații Gheorghe și Alexandru

⁴ Ion Nistor, *op. cit.*; p. 209, Teodor Balan afirma cu prilejul semicentenarului morții lui Eudoxiu Hurmuzachi că „austrofilismul” lui se explică prin aceea că „a avut atitudinea impusă de împrejurări. El a luptat pentru păstrarea caracterului românesc al Bucovinei, a inaugurat viața parlamentară a acestei țări și a crezut că poporul român trebuie să se alăture de popoarele din vestul Europei, care erau pe cale de a-și democratiza viața politică”, cf. Teodor Balan, *Eudoxiu Hurmuzachi Discurs festiv rostit la 23 martie 1924 cu prilejul morții sale, în sala Teatrului Național din Cernăuți*, Cernăuți, 1924, p. 11.

⁵ A. Jukovski, *Etapy rozvytku ukrainskoho naționalizmu na Bukovyni*, în *Materialy* III, Cernivți, Ruta, 1995, p. 24.

⁶ *Idem*, *Istoria Bukovyny, Ciastyna druha pislea 1774 r.*, Cernivți, Vidavnicia Spilka „Ceas”, 1993, p. 43.

Hurmuzachi aderaseră la Partidul Autonomist din aceeași dorință a conservării caracterului românesc al Bucovinei⁷.

Pentru ca în această parte a Imperiului Austriac procesul de modernizare a structurilor sociale și economice, propice structurării unei vieți politice moderne, se desfășura mai greu⁸, frunțașii românilor ai germanilor (și mai puțin cei ai ucrainenilor) erau adepții partidelor vieneze sau cu reprezentare la scara imperiului. În acest timp, activitatea politică avea o importantă tentă națională și se desfășura în cadrul societăților cultural-naționale. În acest sens, românii au avut întâietatea prin activitatea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, înființată la 1862. Aceasta a avut drept scop „promovarea pe toate căile și în toate direcțiile a culturii naționale”. Ea a sprijinit scrierea cărților românești didactice și beletristice, a încurajat autorii prin acordarea de premii, a acordat burse elevilor și studenților români, a înființat o tipografie proprie, a ridicat internate pentru tinerii meseriași români, a sprijinit dezvoltarea presei românești și a propus înființarea unei catedre de istoria românilor etc. În timpul cât Gheorghe Hurmuzachi a fost președintele Societății pentru Cultură (până în 1882) și Silvestru Morariu-Andrievici ca vicepreședinte, această instituție cultural-națională a reunit în rândurile ei „aproape pe toți intelectualii români din Bucovina”⁹. Prin aceasta, Societatea pentru Cultură a devenit un fel de parlament al românilor bucovineni, iar „Foaia Societății” (1865 – 1869) „un monitor oficial” în care se înregistrau dezbaterile din adunările generale¹⁰. Definind soluțiile păstrării naționalității în condițiile unui imperiu multinațional și „cosmopolitic”¹¹, într-una din adunările generale ale Societății pentru Cultură, Alexandru Hurmuzachi, afirma că „fără națiune nu este omenire, fără naționalitate nu este umanitate”¹².

La 15/27 august 1869, se împliniseră 400 de ani de la ctitorirea mănăstirii Putna, de către Ștefan cel Mare, prilej pentru tinerii studenți

⁷ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 210.

⁸ C. Daicoviciu, M. Constantinescu (red.), *Destrămarea Monarhiei Austro-Ungariei, 1900 – 1918. Comunicări prezentate la Conferința istoricilor din 4 – 9 mai 1964 de la Budapesta*, Biblioteca Historica Romaniae, 1, București, Editura Academiei Române, 1964.

⁹ C. Loghin, *op. cit.*, p. 123.

¹⁰ *Ibidem*, p. 124.

¹¹ Marian Olaru, *Alexandru Hurmuzachi și societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*, în „Almanahul Societății pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuți”, București, Editura Fundației Culturale Române, [1993], p. 91.

¹² „Foaia Societății”, II, 1866, nr. 3, p. 88.

români de la Viena¹³ de a lansa un *Apel*¹⁴ către „comilitonii“ de la mai multe universități (București, Iași, Torino, Budapesta, Pisa, Sibiu, Oradea, Cernăuți) și de a alcătui un *Proiect de program pentru serbarea națională la mormântul lui Ștefan cel Mare (15/27 august 1870)*. Datorită împrejurărilor și, mai ales, declanșării războiului franco-prusac, din 1870 – 1871, serbarea planificată pentru august 1870 a fost amânată pentru anul 1871. Această primă mare manifestare panromânească a însemnat, așa cum sublinia M. Eminescu, o „piatră de hotar între trecut și viitor“, dovedind că tânăra generație de la 1870 – 1871 devenea „un credincios agent al istoriei“. Prin însuflețirea și numărul participanților, prin importanța ideilor formulate la primul congres studentesc, organizat imediat după aceea, se evidențiază faptul că ideea serbării a fost „cuprinsă în sufletul poporului românesc“¹⁵. În timpul manifestării amintite, desfășurată la Putna, la 16/28 august 1871, reprezentanții studenților români de pretutindeni au adoptat un program care susținea necesitatea înființării unui „organ literar-științific al junilor români academici“, a formării unor comitete locale și centrale în fiecare provincie românească; era formulată necesitatea combaterii cosmopolitismului și susținută ideea luptei pentru drepturi naționale. În același timp studenții reuniți în jurul mormântului lui Ștefan doreau dezvoltarea economică și întărirea cu „clase pozitive“ a societății, precum cea a meseriașilor. Cu această ocazie s-a stabilit ca următorul congres al studenților români din toate provinciile să se țină la Turda¹⁶. „Necalculabilele rezultate“ ale primului congres studentesc, la care se referea D. Brătianu¹⁷, s-au arătat în timp și ele au însemnat

¹³ Paul Leu, *Contribuția lui Mihai Eminescu la jubileul de la Mănăstirea Putna*, în *România în istoria universală, IV, 2, Eminescu: sens, timp și devenire istorică*, volumul II, îngrijit de Gh. Buzatu, Stelea Cheptea și I. Saizu, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza“, 1989, p. 369.

¹⁴ Dimitrie Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu, 1870 – 1877*, Iași, Junimea, 1985, p. 59.

¹⁵ Teodor Balan, *Serbarea de la Putna – 1871*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1932, p. 30.

¹⁶ *Apud* Dimitrie Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 69 – 70.

¹⁷ *Apud* Teodor Balan, *op. cit.* p. 30. Același autor arăta, la p. 57 – 58, că după „consolidarea statului român, chestiunea română deveni acută. Nu se mai putea trăi în izolarea păgubitoare de până atunci, provincie de provincie, fiecare cu școala, tineretul și mentalitate ei. Ideea unității noastre naționale era atât de vie, încât căuta puncte de sprijin pentru a evidențiază asemănările între noi. Se vorbea de nivelarea Carpaților despărțitori de frați și de omogenitatea educației ce trebuia dată generației noi“.

afirmarea tot mai coerentă a românismului, ca ideologie națională, ce tindea spre înfăptuirea României Mari.

În anul 1907, René Henry considera că toată „istoria anterioară a Austro-Ungariei se poate rezuma la o serie de oscilații între centralism și federalism“, pentru că era „une Suisse monarchique“¹⁸ și, deși viabilă, ea era vulnerabilă¹⁹. Orice pericol, extern mai ales, o putea spulbera; Pentru a amâna (înlătura) o astfel de eventualitate, autoritățile imperiale au susținut cu multă persuasiune doctrina „bucovinistă“. Esența acesteia constă în stăruința de a transforma Bucovina într-o țară germană, *Buchenland*²⁰, ai cărei locuitori „bucovineni“²¹ trebuiau să fie lipsiți de conștiința națională, care foloseau mai puțin limbile lor materne și mai mult limba germană. Această doctrină avea drept scop să șteargă deosebirea dintre străini și băștinași. Armata, justiția și școala aveau menirea de a crea acel tip specific austriac pe care poporul l-a caracterizat cu cuvântul de „neamț“. Pentru un „neamț“ nu exista naționalitate, confesiune, aspirațiuni culturale, mai ales unele deosebite de cele germane²². Ion Nistor considera că primul câștigat pentru „bucovinism“ a fost episcopul Eugeniu Hacman. El a interzis preoților să facă politică și să promoveze naționalismul²³. Hacman, care a propovăduit moderația față de străini, a acceptat folosirea limbii rutene în catedrala din Cernăuți (1866 – 1867), s-a opus folosirii caracterelor latine socotindu-le „papistașe“ sau „daco-romane“, dovedindu-se ostil față de păstrarea caracterului românesc al Bisericii Ortodoxe din Bucovina. „Bucovinismul“ era împărtășit de unii proprietari români și mai ales de unii străini. Ilustrativă pentru această stare de fapt este situația în care a fost pus regele Carol I, căruia, atunci când s-a adresat în românește, la coborârea în gara din Cernăuți, Nicolae Mustață (Mustatza) i-a răspuns în nemțește: „Majestat, wir sind deutsch erzogen!“²⁴.

¹⁸ René Henry, *Questions d'Autriche – Hongrie et question d'Orient*, Paris, Librairie Plain, 1907, p. 72.

¹⁹ *Ibidem*, p. 78.

²⁰ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 208.

²¹ Marian Olaru, Ștefan Purici, „Bucovinism“ și „Homo Bucovinensis“, *Considerații preliminare*, „Analele Bucovinei“, III, nr. 1, 1996.

²² „Gazeta Mazililor și răzeșilor bucovineni“, III, nr. 9, 12 noiembrie 1913, p. 129 – 134.

²³ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 44 – 45, deplânge faptul că după moartea lui Eugen Hacman „partidul conservator“ a fost dominat de boierii români care au fost susținuți de administrația austriacă. Aceasta înseamnă că sub masca bucovinismului se promovau interesele agenților în detrimentul autohtonilor români.

²⁴ Cf. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 209.

Ca reacție față de răspândirea „bucovinismului“, boierii și intelectualii au înființat, în 1872, *Societatea autonomiștilor naționali*, considerată de Ion I. Nistor „un adevărat partid politic“ și care își propunea, prin program, să contribuie la ridicarea pregătirii politice și a conștiinței naționale a românilor, la „dezvoltarea organică a autonomiei în toate ramurile vieții publice“²⁵. Pentru realizarea acestor obiective se aveau în vedere următoarele mijloace: înființarea de societăți asemănătoare în localitățile Bucovinei; dezbateri în adunările Societății pe chestiunile conforme cu statutul; realizarea unor adunări populare; trimiterea către autorități a unor petiții, rezoluții și adrese; susținerea activă a controlului alegerilor din Bucovina și a candidaților demni de încredere; controlul sever al activității politice a deputaților aleși și publicarea de foi periodice, foi volante și broșuri pe chestiunile conforme cu statutul. Societatea a avut ca periodic (săptămânal) publicația „Der Patriot“. Aceasta apărea în limba germană pentru ca această publicație să fie mai ușor accesibilă autorităților locale și vienezze, pentru a cunoaște direct punctul de vedere al societății în chestiunile politice, economice, bisericesti și școlare din Bucovina. Publicația amintită era îngrijită de Frederic Cmeticz și a apărut între 30 aprilie și 14 decembrie 1872.

În 1875, la împlinirea a 100 de ani de la ocuparea Bucovinei, autoritățile imperiale și alogenii bucovineni s-au întrecut în a marca în mod corespunzător acest eveniment. Manifestările jubiliare trebuiau să evedențieze „opera de civilizare“ înfăptuită de austrieci în acest colț îndepărtat de imperiu, rolul deosebit al culturii și limbii germane ca factor de civilizare etc. „Bucovinismul“ căpătase contur și a fost teoretizat prin lucrarea lui A. Ficker²⁶ *Hunderjahrfeier der Vereinigung der Bukowina mit Österreich*. La Cernăuți, un comitet jubiliar a hotărât ridicarea unei statui în Piața Austriei (care infățișa o mamă care își strângea fiica la sân), iar împăratul Franz Joseph oferea, în dar, nou creată Universitate din

²⁵ *Ibidem*, p. 210 și Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809 – 1944)*, f.1., 1991, p. 28 – 29.

²⁶ Cf. Teodor Balan, *Procesul Arboreasei, 1875 – 1878*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei“, 1937, p. 16. Cu prilejul „serbării seculare“ au fost publicate o serie de lucrări: poezii ocazionale – *Landesfeier*: Moritz Amster și Ludwing Adolf Staufe – *Poetisches Gedenkbuch*; Ludwig Adolf Slmiginovici – Staufe – *Zwei Geschichtstudien Fest zu Ehren der Eröffnung der K.J Franz Josef Universität in Czernowitz, Czernowitz*, Verlag von Helnrich Pardini, 1875. De menționat că Adolf Slmiginowicz a fost român care, germanizându-se, și-a schimbat numele în Staufe și în 1875 a solicitat guvernatorului Bucovinei, Alesani, o declarație pentru că se considera „primul poet și scriitor german autohton al țării Bucovinei“, *Apud* T. Balan, *op. cit.*, p. 16.

Cernăuți. Aceasta a luat ființă ca urmare a eforturilor făcute în parlamentul vienez de deputații români Gheorghe Hurmuzachi și Constantin Tomașciuc. Deși era o dorință a românilor, exprimată încă din 1848 și fusese obiectul unor deosebite stăruințe ale Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, limba de predare acceptată de parlamentul vienez a fost germana. Pe tărâm național, concesiile autorităților imperiale s-au redus la aprobarea înființării unei catedre de limba română și a uneia de limba ruteană²⁷. Catedra de limba română a fost onorată până în 1906 de I. G. Sbiera²⁸, iar cea de limba ruteană de galițianul Ștefan Smal-Stocki.

La propunerea lui Arcadie Ciupercovici, comitetul care s-a deplasat la Viena pentru invitarea perechii imperiale la sărbătorirea celor 100 de ani a fost compus din: Anton Kochanowski – mareșalul țării, deputații – Wilhelm Alth, Ghedeon Constantinovici-Grecul și țăranul Teodor Macovei. Aceștia au fost primiți de împărat, la 14 iunie 1875. Împăratul a primit omagiile delegației Bucovinei dar, din motive financiare, a refuzat să participe la proiectata serbare și pentru că el nu putea „cere corpurilor legiuitoare votarea unui buget suplimentar”²⁹.

Comitetul serbării, numit „Landesfestkomitet“, era alcătuit din mareșalul Bucovinei, primarul orașului Cernăuți – Otto Ambros și primarii orașelor Suceava, Rădăuți, Siret și Câmpulung. Alături de aceștia erau cuprinși reprezentanții confesiunilor, ai Camerei de Comerț și ai marilor proprietari. Serbarea s-a desfășurat în 3 – 4 octombrie 1875, dar nu a beneficiat de prezența boierilor români. Aceasta se explică prin aceea că marii proprietari și intelectualii români s-au simțit jigniți de modul cum alogeni au organizat serbarea, prin faptul că organizatorii manifestării

²⁷ În primul an universitar au fost înscriși 188 de studenți, din care 119 erau din Bucovina. Românii (51) reprezentau 27,12% din numărul studenților, evreii (48) – 25,53%, rutenii (37) – 19,67%, nemții (27) – 13,82% și polonii (24) – 12,76%. Cf. Teodor Balan, *op. cit.* p. 17; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 218, da cifre diferite pentru primul an universitar.

²⁸ Al. Procopovici, *I. Gh. Sbiera*. Discurs rostit la serbarea organizată de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în ziua de 1 noiembrie 1936, Cernăuți, 1936, p. 5.

²⁹ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 4., Autorul citat considera că neparticiparea împăratului la „Hundertjahrfest” s-ar fi datorat nu lipsei de mijloace financiare, ci faptului că românii, „cel mai puternic factor politic din țară”, refuzaseră să participe și pentru că împăratul n-ar fi dorit să tulbure „raporturile de vecinătate cu Statul Român” – cum se exprima I. Gh. Sbiera, *Ibidem*, p. 211.

căutau să demonstreze rolul hotărâtor al coloniștilor în modernizarea Bucovinei și, un motiv deosebit de important, faptul că boierii români nu doreau să colaboreze la o acțiune pe care o considerau a fi antiromânească. Ion I. Nistor arăta că boierii români au refuzat să participe la serbarea celor 100 de ani pentru că, cei mai mulți, erau membrii ai Partidului Conservator Autonomist care se găsea în opoziție cu Partidul German Centralist, aflat atunci la putere³⁰. La atitudinea românilor s-au raliat boierii poloni și armeni. Principalii beneficiari ai serbării au fost evreogermații. Ei și aliații lor i-au acuzat pe români, începând de atunci din ce în ce mai des, de neloialitate. Iar a fi un bun „bucovinean“, în accepțiunea societății cosmopolite cernăuțene, însemna să fii loial imperiului.

În timpul pregătirilor serbării anexării Bucovinei, austriei sunt puși în fața unei situații neașteptate, generată de publicarea și răspândirea, și în Bucovina, a broșurii lui M. Kogălniceanu, intitulată *Răpirea Bucovinei*. Această lucrare, ce a apărut în limbile franceză și română, evidențiază mijloacele utilizate de Thugut și Kaunitz (amenințarea și corupția – n.n.) pentru ocuparea unei părți a Țării de Sus a Moldovei numită Bucovina. Ea evidențiază că nu era vorba, în nici un caz, de „die Vereinigung der Bukowina mit Österreich“ (unirea Bucovinei cu Austria), ci de un rapt teritorial înfăptuit în condițiile slăbiciunii Porții Otomane, pentru care a căzut capul vrednicului voievod Grigore Ghica al III-lea, la 12 octombrie 1777.

Inaugurarea Universității germane din Cernăuți, la 4 octombrie 1875, în ziua onomastică a împăratului Franz Joseph, avea să arate că nou înființata instituție urma să aibă menirea „de a desăvârși germanizarea Bucovinei și a arunca raze civilizatoare asupra Moldovei și Basarabiei“³¹, cum scria semioficiosul vienez „Neue Freie-Press“. Totodată, inaugurarea amintită avea să evidențieze seria de invective sau etichetări la adresa românilor, care au fost, apoi, preluate în teoria „bucovinismului“. Frederic Schuller Libloy, decanul Facultății de Drept, excela în astfel de etichetări și afirma că, până atunci, românii își duseseră traiul „cu tâmpenie și ascultare și plătind socotelile altora“, că ei nu contribuiseră, cu nimic, la dezvoltarea științei și că bucovinenii trebuiau „să fie fericiți că pot primi ceea ce ei n-au fost în stare să producă“³². Faptul că, în contextul dat, nu se amintea nimic despre existența unei universități la Iași și că alogenii,

³⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 215.

³¹ *Apud* Ion Nistor, *op. cit.*, p. 217.

³² Ion Nistor, *op. cit.*, p. 216.

mai ales germano-evreii, acordau o prea mare importanță instituției amintite a fost ridiculizat în scrierile lui Mihai Eminescu. În articolul *Numiri la Universitatea din Cernăuți*, marele poet evidențiază mediocritatea personalului didactic recrutat, despre a cărui „faimă” „răsuna Europa”³³.

Concluzionând asupra ansamblului manifestărilor, legate de sărbătorirea celor 100 de ani de la anexarea Bucovinei de către austrieci, trebuie să fim de acord cu Mihai Eminescu asupra faptului că românii din Bucovina s-au simțit «umiliți» „pentru că se serba acolo, pe pământul lor clasic, pierderea înrâuririi lor politice”³⁴.

În timp ce la Cernăuți se celebrau cei 100 de ani de «unire» a Bucovinei cu Austria, în capitala Moldovei, intelectualii români în frunte cu primarul Iașilor - Nicu Gane, comemorau jertfa viteazului voievod Grigore Ghica al III-lea, prilej pentru poetul Dimitrie Petrino de a rosti un aspru rechizitoriu la adresa politicii imperialilor. Discursul se încheia cu ideea că nu este „departe ziua când florile de pe mormânt vor deveni cununi de lauri și lacrimile unui secol pietre scumpe în Coroana României”³⁵. Iar în poezia *La mormântul lui Grigore Ghica* se formula ideea care anunța depășirea iredentismului cultural: „Deci de piatra pe mormântu-i spada noastră s-ascuțim!”³⁶.

În această atmosferă, în perioada octombrie – decembrie 1875, a luat ființă Societatea studențească „Arboroasa”, la inițiativa și cu sprijinul lui T. V. Stefanelli, fost coleg cu Eminescu la liceul din Cernăuți și la Universitatea din Viena. Până în noiembrie 1877, „Arboroasa” a desfășurat o remarcabilă activitate pe tărâm cultural și național, ea fiind foarte apreciată în rândurile cernăuțenilor și ale românilor din jurul revistei „Familia”, condusă de Iosif Vulcan. Societatea academică „Arboroasa” a contribuit, prin activitatea ei, la cimentarea societății românești, prin sporirea interesului pentru cultura națională și prin stabilirea legăturilor cu societățile studenților români din

³³ M. Eminescu, *Răpirea Bucovinei*, Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, București, Editura Saeculum I.O., 1996, p. 87 – 88, „cu această ocazie ne aducem aminte și noi de o convorbire cu un învățat din Moldova care era docent la universitatea comunală din Mălăești, ținutul Cârlișăului... .. Eminescu încheia articolul recomandându-i lui Stemayer, ministerului învățământului în Austria, o „prețioasă personalitate pentru ocuparea catedrei de filologie comparată a „limbilor semitice, Herșcu Șloim Zeilig care era „docent privat de ebraică, la mica universitate, improvizată sub un șopron, din Târgul-Cucului”.

³⁴ *Ibidem*, p. 96.

³⁵ *Apud* Ion Nistor, *op. cit.*, p. 227.

³⁶ *Ibidem*, p. 228.

Transilvania („Alexi Sincaiana“ – Gherla, „Inocentio Clainiana“ – Blaj), de la Pesta („Petru Maior“), Viena („România Jună“) și din Iași („Clubul Studenților Universitari“).

Primirea unei subvenții de 250 lei din partea ministrului instrucției publice din București și trimiterea, la 12 octombrie 1877, de către comitetul Societății „Arboroasa“ „din partea detrunchiată a vechii Moldove“ a unei telegrame³⁷, ca semn de adeziune la dezvelirea bustului lui Grigore Ghica al III-lea, au fost motivele pentru dizolvarea societății și arestarea conducătorilor ei. Au fost întemnițați Ciprian Porumbescu, Zaharie Voronca, Orest Popescu, Eugen Siretean și C. Morariu. Arestarea studenților români și acuzația de înaltă trădare care li s-a adus a determinat energice proteste atât în țară cât și în spațiul locuit de români³⁸. Se remarcă în acest sens publicațiile „Familia“ de Oradea, „Curierul“ de Iași și mai ales „Românul“ din București, care au criticat aspru gestul autorităților din Bucovina. Pledoaria avocatului Iosif Roth, atitudinea dărză a studenților acuzați, solidaritatea românilor cernăuțeni, a celor din Bucovina și din țară, faptul că președintele colegiului juraților era Alexandru Wassilko (același cu șeful grupării boierilor federaliști, de nuanță antiaustriacă) au făcut ca tinerii studenți arboroseni să fie achitați. Procesul intentat de guvernarea austriecă se încheia prin intonarea cântecului „Deșteaptă-te, Române“, de către publicul românesc aflat în sala de judecată³⁹. Știrea achitării a fost rău primită la Viena, dar se spera că, prin actul judecării tinerilor studenți, revendicările naționale românești se vor tempera. După cum se știe, anii care au urmat după aceste evenimente, 1877 – 1878, au fost aceia de reafirmare a demnității naționale prin cucerirea independenței României pe câmpul de luptă⁴⁰, iar idealurile tinerilor „arboroseni“ au fost continuate de o altă societate

³⁷ Al. Procopovici într-un discurs rostit la 1 noiembrie 1936, la Cernăuți, afirma că I. Gh. Sbiera care se dovedise „sufletul serbării“ de la Putna, a fost cel care „din avântul lui a pornit telegrama din 1877“ trimisă de studenții cernăuțeni primarului Iașului – Nicu Gane, cf. Al. Procopovici, *op. cit.*, p. 5.

³⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 93.

³⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 245; Ilie Dugan, *op. cit.*, p. 28, afirma: „Întâmplarea aceasta a prilejuit trezirea românilor la o nouă viață de redeșteptare națională“.

⁴⁰ Ion Nistor, în *Consecințele războiului pentru neatarnare asupra românilor din Bucovina și Basarabia, în Războiul neatarnării, 1877 – 1878, Conferințe ținute la Ateneul Român, 1927, în cadrul Universității Libere*, p. 271, (articolul *România liberă și independența Piemontului revendicărilor integrale românești*).

academică studențească „Junimea“. Primul președinte al acesteia a fost Dimitrie Onciul⁴¹.

În timp ce naționalismul ucrainean în Bucovina abia se înfiripa – prin afluența galițienilor la Cernăuți și în societățile politice – „Ruska Rada“ și „Ruska Besida“ – și se organiza, în plan cultural, prin impunerea rutenismului și a limbii ucrainene în școli, prin înființarea unor săli de lectură și susținerea presei rutene în Bucovina, clasa politică românească din Bucovina a făcut următorul pas spre organizarea unor partide politice proprii. În acest fel se depășea stadiul oarecum impropriu vieții politice moderne, de situare într-o grupare relativ amorfă, fără o ideologie și un program bine conturat („federaliștii“ sau „autonomiștii“ și „centraliștii“). Boierii rămân „stâlpii politiciii“ românești în Bucovina, dar, așa cum se exprima C. Loghin, nu mai sunt încercații bărbați politici⁴² de până la 1880. Frații Hurmuzachi muriseră (Alexandru în 1871, Eudoxiu la 1874 și Gheorghe la 1882) iar conducătorii politici ai românilor nu mai erau la fel de destoinici și dezinteresați⁴³. Această imagine constituie unul dintre miturile istoriei Bucovinei, creat de istoriografia românească interbelică și susținut în scrierile lui Ion I. Nistor, Teodor Balan și C. Loghin. Susținem aceasta deoarece acești boieri autonomiști – Alexandru Wassilko, George Flondor, Nicolae Hurmuzachi, Victor și Manolachi Stârcea, Iancu Zotta, I. Candea⁴⁴ ș.a. – sunt pomeniți ca fiind alături de clericii și cărturarii români, în frunte cu arhimandritul Silvestru Morariu-Andrievici, în sprijinirea cauzei românismului în Bucovina și a războiului de independență a României. Totodată, boierii amintiți sunt aproape aceiași cu cei care au înființat gruparea din jurul publicației „Der Patriot“ și care, din așa-zis oportunism politic⁴⁵, refuzaseră să participe la „Hundertjahrfest“⁴⁶. În acest context trebuie acceptat că o parte a boierilor

⁴¹ Emilian Dan Petrovici, *Societățile academice românești din Bucovina – forme ale luptei de emancipare socială și națională*, în „Suceava“, VIII, 1981, p. 359.

⁴² C. Loghin, *op. cit.*, p. 196.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 175.

⁴⁵ Teodor Balan considera că Alexandru Wassilko, după plecarea lui Alexandru Petrino, „pusese mâna pe acest grup de oameni inconstienți“ – „partidul Alexandru Wassilko“ „care se complăcea într-o poziție permanent opoziționistă și de nuanță antiaustriacă“. Cf. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 21.

⁴⁶ C. Loghin, *op. cit.*, p. 196 – 197, le imputa boierilor amintiți austriacismul: „Boierii, care conduc de acum destinele poporului român au intrat deabinelea în făgașul politicii austriece. Școala austriacă își dădea roadele bine chibzuite“. Acești boieri care negociau

români, poloni și armeni au devenit susținătorii „bucovinismului“ dar, marea majoritate a celor români, în condițiile date, se manifesta politic și național, în sens românesc.

Silvestru Morariu-Andrieuici a fost numit mitropolit al Bucovinei în 1880 și a păstorit până în 1896, având merite deosebite în redeșteptarea națională a românilor în calitatea sa de întâistătător al Bisericii Ortodoxe din Bucovina, dar și prin activitatea sa în cadrul Societății pentru Cultură. Este vremea când generația Marii Uniri se forma pe băncile școlilor și când prin eforturile tinerilor „junimiști“, intelectualii români se afirmau activ pe scena politico-națională. După 1875, se formează o pleiadă de intelectuali români, care, „fiind burghezi și nu boieri, deci neavând a păzi privilegiile economice“⁴⁷, susțineau dezvoltarea ideii naționale. În această perioadă au activat pe tărâm politic Vasile Găină, Isidor Onciul, Teodor Tarnavski, Eusebie și Constantin Popovici, Emilian Voiuțchi, Ștefan Saghin, Octavian Popescu, mulți dintre aceștia fiind enumerați între fondatorii Partidului Național Român – „Concordia“, din 1892. De acum, se constituie practic cele două curente politice românești: cel al „conservatorilor“ și cel al „tinerilor“. Primul format preponderent din marii boieri și cel de-al doilea din intelectuali, mulți formați pe băncile Universității din Cernăuți.

În anul 1885, a luat ființă societatea politică numită „Concordia“, al cărei scop a fost acela de a „deștepta interes[ul] pentru o viață politică națională“, de a instrui poporul despre drepturile și îndatoririle lui patriotice și politice“⁴⁸. Gruparea politică de la „Concordia“ s-a situat pe poziții politice mult mai radicale pregătind în acest fel formarea Partidului Național Român – „Concordia“. Societatea politică l-a avut ca președinte, din 1886, pe Ion Bumbac, vicepreședinte pe Vasile Marcu și secretar pe Grigore Halip. În rândurile ei au mai activat figuri politice importante în acțiunea politică românească din Bucovina: Iancu Zotta, Vasile Morariu, I. Procopovici, Modest Grigorcea, C. Ștefanovici ș.a. „Concordia“ n-a avut un organ de presă propriu, până în 1891, când a apărut publicația „Gazeta Bucovinei“ și care a fost oficiosul societății, până în 1897. Societatea „Concordia“ a activat până în anul 1900. Mesajul politic al „Concordiei“

cu mareșalul țării mandatate în Dietă „nu aveau nevoie de organizațiune politică cu statute și program“.

⁴⁷ Ion Nistor, *Bucovina în războiul mondial. Idei generale*, în „Codrul Cosminului“, VI, 1929 – 1930, Cernăuți, p. 7.

⁴⁸ *Apud* Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *op. cit.*, p. 31.

a fost dublat de eforturile „Revistei politice“, care a apărut la Suceava între mai 1886 și aprilie 1891. În ultimul an publicația bilunară suceveană a avut o apariție neregulată. Această publicație a dorit să cultive sentimentul de solidaritate al românilor, identificându-se cu aspirațiile acestora pe tărâm economic, social, cultural și politic. Ea a promovat intense legături cu presa românească din țară și din teritoriile înstrăinate. În paginile sale găsim nume ca: Iraclie Porumbescu, Teodor Stefanelli, Constantin Morariu, Dimitrie Dan, Vasile Bumbac, T. Robeanu, Averchi Macovei⁴⁹ ș.a.

În final putem afirma că între anii 1861 – 1892, mișcarea politică și națională a românilor bucovineni a cunoscut o continuă amplificare și diversificare și a fost stimulată și de stavila care se pusese în calea rutenizării prin crearea Ducatului. În perioada menționată, deși preponderente au fost formele de manifestare cultural-națională, românii bucovineni au realizat primele forme de organizare politică modernă: întâiul congres panromânesc al studenților, gruparea politică din jurul publicației „Der Patriot“, societatea politico-națională „Concordia“, societățile studenților români din Cernăuți etc.

Într-o perioadă în care locul generației pașoptiste era luat de ultimii mari boieri români din Bucovina (tot mai puțini spre anul 1900), care se manifestă în sens național prin sprijinirea politică și materială a tot ceea ce determina afirmarea sentimentului național românesc, pe scena politică a Ducatului, în rândul elitelor sale, se produce o schimbare profundă prin apariția „valului burghez“. Acest fapt a determinat și mai mult tendința de democratizare a societății bucovinene, prin cuprinderea în viața politică a ducatului și a imperiului a unor noi categorii sociale. Această situație a fost impusă și de reformele politice din Cisleithania, realizate sub presiunea tot mai mare a factorilor de disoluție a Imperiului Dualist.

Cu o societate civilă tot mai activă în plan politic și național, cu o intelectualitate în creștere numerică și tot mai mult aplecată spre afirmarea sentimentului național, românii bucovineni erau pregătiți, în ultimul deceniu al secolului trecut, să treacă de la etapa culturală la cea politică a naționalismului lor. Acest lucru s-a concretizat prin activitatea partidelor politice românești din Bucovina.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 31 – 33.

2. Partide politice în Bucovina, 1892 – 1910

Motive de ordin logic și psihologic⁵⁰, la care trebuie să adăugăm situația concretă din societatea bucovineană, au făcut ca la începutul deceniului zece al secolului al XIX-lea să ia ființă primul partid politic românesc din Bucovina. Unii marii proprietari continuau să fie adepții curentelor „federalist“ („autonomist“) sau „centralist“. Activitatea parlamentară în cadrul Dietei Bucovinei a dus în mod implicit la structurarea unor alianțe ușor mobile, mai ales la începutul secolului al XX-lea. În acea perioadă era oarecum tradițională alianța boierilor români cu unii armeano-poloni și cu „moscofilii“. Grupul germano-evreu a fost, de cele mai multe ori, în alianță cu rutenii și împotriva grupului parlamentar condus de români (cu excepția perioadei 1900 – 1901). Reprezentanții Bucovinei în parlamentul vienez s-au găsit de multe ori în poziția de a exprima atitudini comune în unele chestiuni politice. Ei făceau alianță cu diverse grupuri parlamentare pentru promovarea intereselor Bucovinei. Uneori se înțelegeau, pe chestiuni concrete, cu majoritatea parlamentară și guvernul, acordându-le votul. Astfel, o parte dintre marii proprietari români, evrei, germani, poloni, armeni și unii ucraineni au aderat la gruparea politică de dreapta, conservatoare, numită „Hohenwart“. De aceea, rutenii din Dieta Bucovinei îi acuzau pe reprezentanții românilor că la centru se aliază cu germanii, iar acasă sunt împotriva lor. Explicația acestei atitudini constă în faptul că autoritățile imperiale și deputații germano-evrei s-au raliat în chestiuni fundamentale (problema Fondului Religionar Ortodox și a Congresului bisericesc; numirea succesorului mitropolitului Vladimir de Repta, în persoana episcopului Manastyrski; înființarea episcopiei ortodoxe la Cozmeni etc.) cu rutenii bucovineni. Din „Hohenwart“, în 1891, făceau parte V. Stârcea, I. Lupul, dr. I. Țurcan, dr. Wolan, din partea ucrainenilor și dr. Ștefanovici, din partea marilor proprietari neromâni din Bucovina. În același timp, din „grupul liberal“ sau din „stânga germană unită“ făceau parte E. Hurmuzachi, din partea partidului german liberal, Popper, Wagner și Mikolczy, din partea „centrului liberal“. Presa vremii arată că un deputat bucovinean făcea parte din „Clubul Coronini“⁵¹.

⁵⁰ P. P. Negulescu, *Partidele politice*, Ediție îngrijită, prefață și note de Nicolae Gogoneață și Ioan C. Ivanciu, București, Editura Garamond, f.a. p. 58 – 59.

⁵¹ „Gazeta Bucovinei“, I, nr. 5, 16/28 mai 1891, p. 1, articolul: *Românii și partidele politice*.

Până în anul 1904 – când prin alianța „democraților“ români, conduși de Aurel Onciul, a germanilor conduși de dr. Skedl, a evreilor, având în frunte pe dr. Straucher și a rutenilor conduși de Koko Wassilko, a luat naștere «Uniunea liber cugetătoare» – accentul în viața partidelor politice s-a pus pe problemele naționale, la care, Partidului Țărănesc Democrat (A. Onciul), a adăugat latura socială. În chestiunea națională (1900 – 1908) n-a existat o unitate de vederi, „căci patriotismul și naționalismul sunt sentimente, iar sentimentele împing, e drept, la acțiune dar nu-i determină direcția“ – spunea C. Rădulescu-Motru⁵². Aceasta a fost determinată de elementele intelectuale iar unul și același sentiment poate duce la atitudini contradictorii – spunea P. P. Negulescu⁵³. Aceasta este perioada în care patriotismul „localnic“ s-a transformat într-un naționalism cultural și politic, așteptând timpul să se transforme în comunitate de destin. Iată de ce, în viața politică a Bucovinei, preponderente și dezvoltătoare de viață politică au fost partidele naționale sau cu program politic preponderent național. Ele au căutat să câștige cât mai mulți aderenți. Pentru a convinge au făcut apel la argumente care s-au regăsit în programele politice. Intelectualii au jucat un rol hotărâtor în argumentare, în definirea obiectivelor și în aplicarea lor, în acțiunea concretă. De aici, rezultă rolul tot mai mare pe care l-au jucat elitele în acțiunea politică și națională din Bucovina, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Perioada 1891 – 1892, cât Anton Pace a fost guvernator, a fost apreciată de români ca fiind foarte dificilă pentru mișcarea lor națională și legea ortodoxă datorită măsurilor punitive ale reprezentantului imperial în provincie⁵⁴. În același timp a circulat prin Cernăuți o broșură, pamflet la adresa mitropolitului Silvestru Morariu, care cuprindea „gravimentele“ românilor. Această broșură, editată de adversarii taberei românești,

⁵² C. Rădulescu-Motru, *Etnicul românesc – Comunitate de origine, limbă și destin. Naționalismul. Cum se înțelege – Cum trebuie să se înțeleagă*, București, Editura Albatros, 1986, p. 19.

⁵³ P. P. Negulescu, *op. cit.*, p. 62.

⁵⁴ „Gazeta Bucovinei“, I, nr. 49, 31 octombrie 1891, p. 1 – 2, în art.: *Două evenimente*, se arată de către Iancu Zotta, deputat dietal că „de un timp încoace, domnilor, este un curent care, cu părere de rău pot să vă spun, nu e favorabil pentru români și pentru legea ortodoxă orientală“. Zaharia Voronca arăta, cu același prilej, că în „inima fiecărui român este nobila însușire“ a ospitalității și amabilității. Însă aceste nobile însușiri se exploatează de către străini în mod perfid“.

propunea împărțirea Fondului Religionar Ortodox și constituirea a două episcopii: una ruteană, cu sediul la Cozmeni și, una românescă, în partea de sud a Bucovinei, la Suceava⁵⁵. Aceasta în timp ce, polonezii de la Cracovia și Liov, se arătau și ei foarte preocupați de soarta Bucovinei⁵⁶. În acest context se constată în rândurile masei de români o anumită dezinteresare pentru viața politică⁵⁷, iar unele familii de români puneau mai presus afirmarea loialității față de statul austriac, decât identitatea lor românescă⁵⁸. Față de unele practici ale autorităților imperiale, presa românescă, în special „Gazeta Bucovinei“, s-a situat pe poziții critice arătând cum unii funcționarii români din Ducat, erau șicanați de reprezentanții guvernului, nefiind trecuți pe listele de candidați dacă, la precedentele alegeri, nu votaseră partidul liberal german sau pentru că erau bănuși a fi „ultraiști“, „iredentiști“ sau „daco-romaniști“⁵⁹. Acest comportament al unora dintre autoritățile imperiale urmărea diminuarea atitudinii identitar-naționale a românilor bucovineni și favoriza ascendența politică a alozenilor cu „conștiință“ austriacă.

În tensionarea relațiilor dintre reprezentanții românilor și autoritățile imperiale, un rol deosebit l-a avut și incidentul provocat de guvernatorul A. Pace, la congresul bisericesc, din 18/30 septembrie 1891. Guvernatorul Bucovinei a polemizat cu mitropolitul Bucovinei, arătând că nu putea admite să se facă trimeri la constituirile sinodale din alte țări și cerea să se țină

⁵⁵ *Ibidem*, p. 4. art. *Ce vor uniții*. Sesizând pericolul extinderii „uniației“ asupra Bucovinei, mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici a alcătuit o *Apologie* care a determinat pe imperiali să oprească planul instalării unui episcop rutean catolic la Cernăuți, să fie mutată mitropolia greco-ortodoxă la Suceava sau Rădăuți și să fie împărțit Fondul Religionar Ortodox. Acest plan i-a fost destăinuit de dr. Erb, ministrul de interne al Austriei, lui Victor Stârcea, când acesta se afla în capitala imperiului. Ca urmare mitropolitul a alcătuit, la 18/30 ianuarie 1890, *Apologia* invocată către autoritățile imperiale, în limba germană, în care erau apărate drepturile românilor, în „Deșteptarea“, X, nr. 19, 7/20 martie 1902, p. 2.

⁵⁶ „Gazeta Bucovinei“, I, nr. 67, 19/31 dec. 1891, p. 2 – 3. art. *Opiniile polonilor din Bucovina*, „Scopul nostru a fost: înrolarea poporului românesc și a inteligenței poloneze într-o unică armată slavă, care s-ar opune veneticilor germanizării și ar salva pentru slavism acest petec de pământ [Bucovina – n.n.], care este înconjurat de țări slave“

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 13, 13/25, iunie 1891, p. 1, art. *Dezinteresarea în viața publică*.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 11, 6/18, iunie 1891, p. 1, în art. *Păcatele noastre*, Redactorii de la „Gazeta Bucovinei“ scriau că „A fi român întru toate nu înseamnă a fi rău patriot. Dimpotrivă, caracterul monarhiei noastre, spiritul conștiinței statului reclamă chiar că fiecare popor să-și conserve identitatea națională“.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 9, 30 mai/11 iunie 1891, p. 1, art. *Să fim sinceri*.

seama că, în eparhie, trăiau alături de români și ruteni⁶⁰. În fapt, guvernatorul era iritat de politica națională promovată de înaltul chiriarh al Bucovinei și de faptul că acesta, refuzase să vândă autorităților domeniul Rădăuți. În scrierile sale, A. Jukovski recunoaște că guvernatorul Bucovinei ducea o politică filo-ucraineană, înscriindu-se în politica generală a imperialilor de a miza pe cartea rutenismului. În vederea realizării jocului politic, „pentru a echilibra aspirațiile românilor desproprietăriți“, spre București, austriecii au susținut constant aspirațiile politice ale rutenilor⁶¹. Ca urmare, Congresul bisericesc a fost dizolvat și reluarea lui a fost amânată de către imperiali până la primul război mondial. Această hotărâre a guvernatorului A. Pace a fost, în mod sigur, determinată de intervenția lui Iancu Zotta (unul dintre oamenii politici de marcă ai momentului), care i-a cerut să răspundă românește la întrebările puse în congres.

Ca urmare a măsurilor represive luate de guvernatorul A. Pace, românii au simțit mai acut nevoia unei organizări la nivel de partid politic. La 7 martie 1892, în cadrul unei mari adunări naționale, a fost proclamată „solidaritatea tuturor românilor din Bucovina în afaceri politice, naționale, bisericești și organizarea lor într-un partid compact, reprezentat prin societatea politică „Concordia“⁶². Din anul 1893, președinte al Partidului Național Român a fost ales Iancu Zotta și, în 1896, în aceeași funcție a fost ales Varteres Pruncul. Printre liderii acestui partid au fost: Modest Grigorcea (vicepreședinte), Constantin Popovici, George Popovici, Florea Lupu, Constantin Berariu, Constantin Morariu, Zaharie Voronca ș.a. Membri ai

⁶⁰ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 277, „Gazeta Bucovinei“, I, nr. 41 din 22 septembrie/4 oct. 1891, p. 1, articolul *Despre atitudinea contelui Pace în congresul bisericesc (30 septembrie 1891)*. Acest congres se întrunea la 10 ani după cel din iunie 1882 și fusese amânat deoarece în statutul alcătuit în 1882 se prevedea dreptul congresului de a alege mitropolitul și de a supraveghea Fondul Religionar Ortodox din Bucovina. Aceste drepturi fiind considerate ca aparținând imperialilor, guvernul imperial și împăratul nu au sancționat acest statut. Cf. Ion Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916, p. 149.

⁶¹ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 46, Ion Nistor în lucrarea *Unirea Bucovinei – 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, București, Cartea Românească, 1928, p. 8, spune: „Nu era chip să se ridice din partea românilor o revendicare politică națională, culturală sau economică, fără ca aceasta să nu fi fost respinsă de guvernul de la Viena, sau să fi fost dublată imediat de o concesie în folosul aspirațiilor ucrainene“.

⁶² Ioan Gh. Sbiera, *Familia Sbiera după tradiție și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, p. 336 – 339; George Bogdan-Duică, în lucrarea *Bucovina. Notițe asupra situației*, Sibiu, 1895, p. 257, arăta că, la data apariției studiului său, „Concordia“ avea 600 de membri.

partidului erau din toate clasele sociale, dovadă a fuziunii celor două curente politice românești („conservatorii“ și „tinerii“). Publicația „Gazeta Bucovinei“ a devenit oficiosul acestui partid care, împreună cu comitetul electoral al partidului, a reușit să susțină candidații români pentru Dietă, în alegerile din 4/11 aprilie 1892. Succesul românilor în alegerile menționate a dus la înlăturarea guvernatorului A. Pace, care fusese ostil românilor. În locul său, a fost numit guvernator al Bucovinei Fr. Kraus (1892 – 1894) care, datorită legăturilor maritale cu familia Wassilko, a promovat o politică mai puțin ostilă românilor.

Pentru a înțelege caracteristicile vieții politice din Bucovina istorică, în perioada dată și a desprinde principalele linii de acțiune ale P.N.R. – „Concordia“, sunt ilustrative memoriile adresate de deputații români din Dietă și Parlamentul vienez și asociații lor⁶³. În memoriul adresat, în decembrie 1892, ministrului – președinte, contele Taaffe, se evidențiază constanta implicare a factorului executiv în viața politică a ducatului (guvernatorii Pino, 1887 – 1890 și Pace, 1891 – 1892), prin susținerea unor forțe politice antiromânești: „partidul“ rutenilor tineri și „partidul“ armeano-polon⁶⁴. Despre guvernatorul Pino se susține că era o fire „potrivnică dezvoltării liniștite a lucrurilor“, inconsecventă și pripită, el voind „cu tot dinadinsul, să creeze ceva nou, dar a mărit, prin aceasta, caleidoscopul bucovinean cu unele culori noi“. Contele Anton Pace este considerat de către autorii memoriului „nașul partidului armeano-polon“ și Pino, părintele „partidului“ rutenilor⁶⁵. Autorii memoriului arătau că, prin politica mai sus menționată, cei doi guvernatori au contribuit la afectarea gravă a echilibrului politic existent în provincie între cele patru grupe de interes: românii, rutenii, neții-izraeliții și marea proprietate unită.

Cunoscută prin toleranța deosebită a elementului etnic românesc, Bucovina a fost apreciată, de împăratul Franz Joseph, ca fiind „Tirolul de Est“. Cu toate acestea, autoritățile imperiale (e de menționat aici rolul deosebit al nobilimii poloneze în viața politică a imperiului și la Viena) și politica guvernatorilor Bucovinei au făcut posibilă crearea unei false probleme poloneze în ducat și intensificarea activității „propagandiștilor

⁶³ Marian Olaru, *Două memorii reprezentative pentru situația social-politică a românilor bucovineni la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Analele Bucovinei“, II, nr. 1, 1995, p. 179 – 205.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 189 – 190.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 100.

ideii rutenești⁶⁶. Simultaneitatea apariției „rutenilor tineri“ în viața politică a Ducatului și desprinderea armenilor de români îi determină pe autorii memoriului să considere că „la mijloc sunt mâinile aceluiași grădinar care a dat viață în mod artificial acestor plante“⁶⁷. Protestul reprezentanților românilor mai avea la bază și faptul că, prin apariția celor două „partide“, erau obligați să cedeze un număr de mandate în Dieta Bucovinei și, de aici, o slăbire a influenței acestora în forumul legislativ local și *Comitetul Țării*. Semnatarii memoriului solicitau: completa înlăturare a dependenței administrative de Galiția; deplina autonomie provincială în justiție și căile ferate, prin constituirea Curții de Apel de la Cernăuți și ridicarea Inspectoratului Căilor Ferate la rangul de Direcție a Căilor Ferate. Între semnatarii memoriului îi regăsim pe: mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici, Alexandru Wassilko, rectorul Emilian Voiuțchi, Ioan Țurcan, Ioan Bejan, Eugen Stârcea, Victor Stârcea, Iancu Zotta, I. V. Stefanelli, Ilarion Onciul, Iancu Volcinschi, Bazil Wolan și Ioan Tyminski – aceștia din urmă făceau parte din „Clubul rutenilor bătrâni“ și s-au asociat la memoriu.

Fost director al „Gazetei Bucovinei“, George Bogdan-Duică a cunoscut activitatea P.N.R.B. până în cele mai mici detalii. De aceea credem că punctul său de vedere poate fi însușit pentru înțelegerea realităților politice ale acelor vremuri. Analizând memoriul din 1892 al deputaților dietali și al celor din parlamentul imperial, Bogdan-Duică se exprima critic la adresa liderilor politici ai românilor bucovineni⁶⁸. Ca și autorii memoriului din 1892, el recunoștea „necesitatea dezvoltării intelectuale și culturale“ a românilor și rutenilor, dar socotea că această afirmare, a celor două identități naționale „nu era și la proprietarii mari un dor puternic“⁶⁹. Totodată, el imputa și „amăgirea“ acelor români care credeau că pot refuza rutenilor dreptul la viața națională, în timp ce românilor trebuia să li se dea acest drept. Bogdan-Duică îi critica pe marii proprietari, semnatarii ai memoriului din

⁶⁶ *Ibidem*, p. 189 – 190, „Gazeta Bucovinei“, III, nr. 13, 14/26 februarie 1893, p. 1; nr. 14, 18 februarie /2 martie 1893, p. 1; nr. 22, 18 /30 martie 1893, p. 1; nr. 23, 21 martie /2 aprilie 1893, p. 1; nr. 34, 3/15 mai 1893, p. 1.

⁶⁷ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 102.

⁶⁸ George Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 244, considera că punctul 10 din programul P.N.R.B. nu a fost aplicat, dovadă că „nici până azi partidul român din Bucovina nu-i organizat“. Autorul citat afirma aceasta deoarece nu era o „creștere naturală“ a curentului național.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 245.

1892, care se „tânguiau“ „după trecutul incolor“, perioadă în care „providența lor era guvernul și a poporului [erau] perfecții“⁷⁰. Ochiului său critic nu i-a scăpat moderația de care au dat dovadă politicienii români care nu au servit românismul, pentru că nu vorbeau românește în Dietă și în Comitetul Țării. Aceasta, deși la 14 ianuarie 1893, în clubul dietal s-a decis ca deputații să discute în club românește, să determine comunele să-și declare limba de gestiune pentru a corespunda cu Comitetul Țării în această limbă; inițiativele clubului românesc trebuiau să se trimită în românește⁷¹. Cât despre acuza, pe care germanii-liberali o aduceau P.N.R.B., că este un „partid al proprietarilor, al boierilor români“, Bogdan-Duică analizează, pe mai multe pagini, alegerile din 1892 și constată că boierii erau, de fapt, singurii reprezentanți în Dietă și nu națiunea română⁷². Era necesară o maturizare politică a colegiilor rurale și orășenești pentru ca românii să fie bine reprezentați în Dietă. Considerăm că cererile românilor, prin vocea lui Bogdan-Duică, erau consonante cu preocupările de reformă electorală din imperiu, care au dus la introducerea votului universal în imperiu, în 1907.

La moartea lui Alexandru Wassilko (1827 – 1893), clubul național român a hotărât înființarea unui „comitet“, care să gestioneze „afacerile naționale și politice“ ale românilor⁷³. Deși mitropolitul Silvestru Morariu și dr. I. Zotta au avut rezerve față de acest „comitet“, el s-a constituit în următoarea componență: Victor Stârcea – președintele clubului național român; baronul Mustață (Mustatza) – vicepreședinte; arhimandritul M. Călinescu – vicepreședinte și I. Lupul, care era mareșal al țării, din 1893. Constituirea acestui comitet s-a făcut fără consultarea „Concordiei“, fapt care a determinat protestul energic al lui M. Grigorcea – vicepreședintele „Concordiei“. Numai opoziția energică a arhimandritului M. Călinescu a împiedicat apariția, în „Gazeta Bucovinei“, a protestului amintit. (De fapt, comitetul amintit – spunea G. Bogdan-Duică – nu a funcționat deloc).

În timp ce „bătrânii“ (Alt-Rumänen) duceau o politică moderată pentru a nu avea neplăceri din partea Vienei sau acuze de neloialitate, două erau fenomenele importante ce se petreceau sub aspect socio-politic:

⁷⁰ *Ibidem*, p. 247.

⁷¹ *Ibidem*, p. 248 și 149, nota de la subsol.

⁷² *Ibidem*, p. 254 – 258. Dar nici boierii nu participau prea activ la viața politică și publică, dovadă că, la alegerile din 1892, doar 70 de mari proprietari au votat din 147. Ceea ce înseamnă mai puțin de jumătate. Cf. G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 259.

⁷³ *Ibidem*, p. 260 – 261, „Gazeta Bucovinei“, III, nr. 75, 23 septembrie/5 octombrie, p. 1 și nr. 81, 14/26 octombrie 1893, p. 1.

scăderea mării proprietăți românești în Bucovina⁷⁴ și progresul „rutenilor tineri”⁷⁵. Politica moderată a fost continuată și în 1894, dovadă că deputații români din Bucovina nu au intervenit în nici un fel pentru susținerea cauzei memorandiștilor. Această atitudine ne-o explicăm prin poziția deputaților români de la Viena de a nu se amesteca în treburile Transleithaniei⁷⁶.

În urma unei întâlniri a reprezentanților românilor din Bucovina, de la 31 martie 1894, s-a hotărât ca deputatul Eudoxiu Doxuță Hurmuzachi să intervină în parlamentul imperial pentru a arăta nemulțumirile românilor din această provincie. Iancu Lupu n-a fost de acord cu această atitudine. Dovadă că, în urma discursului lui Eudoxiu Hurmuzachi în parlament, mareșalul țării a intervenit pentru a spune că momentul n-a fost cel potrivit. Era aceasta o atitudine clară de oportunism a liderului românilor bucovineni care a preferat să-și salveze propria imagine politică decât să-și asume riscurile discursului naționalist al lui Hurmuzachi. În urma acestui incident, în Dieta Bucovinei, a avut loc o ședință „furtunoasă”, în care I. Lupul a afirmat că „am apucat o direcție ce ne va duce la rău”⁷⁷. În aceeași vreme, încep confiscările ziarelor românești care puneau în evidență politica autorităților din Bucovina și favorizarea elementelor etnice alogene. Astfel, articolul *Procesul „Gazeta Bucovinei”* arăta că funcționarii străini erau preponderenți ca număr în Bucovina. Confiscarea unui articol, din numărul din 2/14 septembrie 1893, s-a datorat faptului că acesta se încheia cu expresia „Sărmană țară, pe ce mâini ai ajuns!”⁷⁸. Curtea Bucovinei, care aprobase confiscarea articolului

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 82, 17/29 octombrie 1893, p. 1.

⁷⁵ La Vijnța, în locul lui Al. Wassilko a fost ales Leon Wassilko. Contracandidatul „rutenilor tineri” a fost Jasencki - care a fost susținut de St. Smal-Stocki, Irotei Pihuleak și funcționarii locali Limberger și Karalewicz, *Ibidem*, nr. 81, 14/26 octombrie 1893, p. 1.

⁷⁶ Această atitudine ținea de politica moderată a boierilor români. Dovadă că oficiosul P.N.R.B. - „Gazeta Bucovinei” a arătat, în numeroase articole, situația românilor transilvăneni, între 1892 - 1894, și a susținut doar în acest fel cauza memorandiștilor. Aceasta se poate explica și prin faptul că în fruntea ziarului s-au aflat doi transilvăneni: Pompiliu Piposiu (până în 1893) și G. Bogdan-Duică, care ar fi putut fi sancționați de autorități, precum Valeriu Braniște, mai târziu. Cf. I. V. Cocuz, Matei Hulubei, *op. cit.*, p. 34; „Gazeta Bucovinei”, III, nr. 66, 22 august/3 septembrie 1893, p. 1.

⁷⁷ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 262.

⁷⁸ „Gazeta Bucovinei”, III, nr. 82, 17/29 octombrie, p. 1. Preocuparea pentru supravegherea presei românești și a legăturilor Bucovinei cu România este prezentă în

menționat, era compusă din: Hailing (președinte), Klitowski, Clebik, și dr. Dresdner. Apărătorul „Gazetei Bucovinei“ era avocatul Seleski. Procesele de presă, atitudinea autorităților față de reprezentanții românilor, întreținerea unei false probleme poloneze în Bucovina și creșterea curentului „rutenilor tineri“ – credem că infirmă teza istoriografiei austro-germane, care vorbește despre Bucovina ca o „țară“, care poate fi dată drept model pentru integrarea europeană contemporană⁷⁹.

Arcadie Ciupercovici a fost numit mitropolit⁸⁰ la vârsta de 73 de ani, după ce, în aprilie 1895, vrednicul Sivestru Morariu-Andrievici murise. Numai șansa i-a oferit prilejul să ajungă mitropolit, pentru că, până atunci nu se remarcase prin nici o faptă deosebită (poate doar faptul că patronase, în calitate de egumen, serbarea de la Putna, din 1871). Hirotonisirea sa ca mitropolit al Bucovinei și Dalmației, la 16 februarie 1896, a fost considerată de românii bucovineni ca o catastrofă. El s-a dovedit o unealtă docilă în mâinile guvernatorului Bucovinei, Bourgunignon (1897 – 1903). În timpul său, se produce un adevărat asalt al rutenilor asupra Bisericii Ortodoxe, prin solicitarea de drepturi egale cu românii în arhidieceză și dorința de a le reveni direct mănăstirile Sucevița și Putna. Numai protestul preoților români, în perioada august – octombrie 1899, a salvat organizarea românească a Bisericii Ortodoxe din Bucovina. Preoții români s-au învoit să înfăptuiască cererile reale ale rutenilor în domeniul trebuințelor religioase și nu așa – zisele „dreptăți nivelatoare“ (ausgleichende Gerechtigkeiten)⁸¹. Această atitudine și sprijinul preoților în chestiunile naționale le-a adus acestora acuza de *iredentism* și *neloialitate*. De menționat că, în aceeași vreme, se purta o adevărată luptă pentru portul Tricolorului, ca simbol național.

rapoartele secrete încă din martie 1892. Arhiva Națională Istorică, Microfilme „Austria“, (de aici înainte A.N.I.C. – A) fond 1149, rola 70, c. 473 – 483.

⁷⁹ Marian Olaru, Șt. Purici, *op. cit.*, p. 5. Dovadă și faptul că-n 1892, între studenții „scolastici“ polonezi și studenții români din Cernăuți a izbucnit un conflict în grădina Weiss, care a dus la lovirea baronului Kapri. În urma acestui scandal au fost implicați în proces studenții: C. Berariu, Ilie Palaniuc, Nicolai Brăileanu, Georgi Lahowary și Urban Markiewicz. Cf. „Gazeta Bucovinei“ III, nr. 82. 17/29 octombrie 1893, p. 1 – 2. Încă din 1892 A. Pace raporta autorităților vieneze despre situația politică din Bucovina, mișcarea iredentistă a boierilor români și propaganda panromânească a studenților români de la Cernăuți, A.N.I.C. – A, fond 1149, rola 70 - c. 497 – 503.

⁸⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 161, spune că Arcadie Ciupercovici ajunsese mitropolit la vârsta la care „energia și forța de muncă încep să părăsească organismul omenesc“.

⁸¹ *Ibidem*, p. 167; „Patria“, III, nr. 259, 4/16 aprilie 1899, p. 1.

La moartea lui Arcadie Ciupercovici rutenii reușiseră „să rupă frontul românesc din mai multe locuri”⁸². Efectele politicii de deznaționalizare practicate în Bucovina erau arătate de dr. Wurfel, prefectul de Cernăuți, în anul 1910, când declara: „În 135 de ani noi am dezromanizat două treimi din românii bucovineni, n-o să dureze nici 50 de ani și nu va exista nici urmă de român în Bucovina”⁸³ [s.n.]. Iar declarațiile de genul acesta erau destul de numeroase în presa vremii⁸⁴.

Pentru a evita o „submersiune” a românilor în „propria lor provincie”⁸⁵, reprezentanții clasei de mijloc (ai burgheziei) și unii „boieri”, nemulțumiți de politica „bătrânilor”, au înființat Partidul Poporal Român sau Partidul Radical Român, în aprilie 1897. Inițiativa a aparținut lui George Popovici (care-și afirmase opțiunea politică de pe la 1894) și lui Iancu Flondor. Președinte al Partidului a fost ales Iancu Lupu. Între personalitățile politice marcante ale noului partid se înscriu: Modest Grigorcea, Zaharia Voronca, Valeriu Branîște, Eudoxiu Hurmuzachi, Constantin Popovici, George Popovici, Eugen Stârcea, Varteres Pruncul, George Wassilko, Iancu Volcinschi, Teodor Stefanelli, Dionisie Bejan, Miron Călinescu, Nicu Blându, I. Țurcan, Grigore Halip ș.a. Oficiosul acestui partid a fost ziarul „Patria”, care a apărut de trei ori pe săptămână, între 2/14 iunie 1897 – 21 aprilie 1900. Partidul Radical Român a desfășurat o intensă activitate de deșteptare națională prin atragerea, în activitatea politică, a tuturor categoriilor sociale, inclusiv a sătenilor și meseriașilor români⁸⁶. Această situație era impusă de faptul că, deși existau diferite societăți naționale, acestea funcționau cu dificultate datorită diverselor greutăți pe care le întâmpinau.

În anul 1897, grupul politic din jurul Partidului Radical și al ziarului „Patria” a procedat la reorganizarea partidului pentru slujirea intereselor românilor bucovineni plecând de la ideea: „Nu din grația guvernanților, ci

⁸² Ion Nistor, *op. cit.*, p. 168.

⁸³ Octavian Lupu, *Bemerkungen zur Lage der Rumänen in der Bukowina während der habsburgischen Herrschaft*, Roma, Fondation Europeenne Dragan, 1980, p. 26.

⁸⁴ De fapt, în lupta pentru afirmarea întâietății politice a alogenilor din Bucovina s-a „fabricat” un adevărat „arsenal” de argumente, folosite în bună măsură și azi de o anumită presă și literatură istorică, ajungându-se până acolo încât se contesta inclusiv naționalitatea lui Ștefan cel Mare – simbolul românismului din această parte de Țară.

⁸⁵ Keith Hitchins, *România 1866 – 1947*, București, Humanitas, 1996, p. 259.

⁸⁶ Aceasta izvoră ca o necesitate pentru că nicăieri „în întreaga monarhie nu este atât de străin poporul român față de inteligența sa și nicăieri nu este raportul între acești doi factori puternici ai vieții naționale atât de nefiresc, ca tocmai la românii din Bucovina” se afirma în „Patria”, I, nr.2, 4/16 iulie 1897, p. 1.

din voința nestrămutată a poporului, bazați pe acest drept și dreptate”⁸⁷. Valeriu Braniște a avut un rol important în activitatea Partidului Radical și a ziarului „Patria”. Braniște a venit la Cernăuți, ca urmare a unei înțelegeri pe care a avut-o cu Modest Grigorcea⁸⁸ și Iancu Flondor, în vederea editării ziarului „Patria”. Pentru că nu era cetățean austriac și a nu atrage atenția autorităților, V. Braniște a fost înscris, ca „student extraordinar”, la Universitatea din Cernăuți. El a rămas la Cernăuți până în anul 1900, deși fusese expulzat⁸⁹, încă din mai 1899. În felul acesta, el a continuat să conducă aproape un an ziarul „Patria”⁹⁰.

În toamna lui 1897, conducătorii Partidul Radical reușesc să alcătuiască proiectul de reorganizare a partidului. În fruntea acestuia se afla Comitetul Național Român, compus din: membrii *Clubului parlamentar* din Viena (5), membrii *Comitetului marilor proprietari*, *Clubul român dietal* din Cernăuți (10) și alți reprezentanți de seamă ai românilor din provincie. Prima ședință a Comitetului Național Român s-a ținut la 18/30 august 1898. Conducerea („Dirigența”) partidului a fost aleasă la 19/31 mai 1898, având în frunte pe: Iancu Lupu – mareșalul țării – președinte, Modest Grigorcea (vicepreședinte), Nicu Blându (secretar) și Iancu Flondor. Între membrii marcanți ai partidului au fost aleși: Eugen Stârcea, Nicolae Mustață (Mustatza) și Iancu Volcinski⁹¹. Până la 19/31 mai 1898, președinte fusese Victor Stârcea care a demisionat pe motiv de boală. La bază, Partidul Radical se sprijinea pe comitetele districtuale, apoi pe cele orășenești și pe reprezentanții partidului din fiecare comună. Reorganizarea partidului nu a vizat doar structura organizatorică ci și dezvoltarea activităților cu caracter politic și național, pe cele mai diverse paliere de activitate, sprijinirea societăților cultural-naționale și a celor economice⁹² etc. Partidul Radical Român urmărea, în fapt, crearea unei

⁸⁷ *Ibidem*, II, nr. 104, 8/20 martie 1898, p. 1.

⁸⁸ Valeriu Braniște. *Correspondența, 1895 – 1901*, vol. II, Ediție îngrijită, note și comentarii de Valeriu Caliman și Gheorghe Iancu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 102.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 146, nota I.

⁹⁰ Ziarul „Patria”, oficiul Partidului Radical a fost susținut financiar de Comitetul Național Român. Iancu Flondor spune, în aprilie 1900, într-o scrisoare către Valeriu Braniște, că susținerea îl costase personal pe doi ani – 4566 de florini, în timp ce ceilalți cheltuiseră 50 – 100 florini. Valeriu Braniște, *Correspondență, 1895 – 1901*, p. 167, scrisoarea cu numărul 130.

⁹¹ „Patria”, II, nr. 133, 24 mai/5 iunie 1898, p. 1.

⁹² Clubul român propunea în Dieta Bucovinei următoarele reforme și măsuri: crearea băncii rusticale a țării, dezvoltarea industriei textile, organizarea muncitorilor, modificarea legii

noi societăți politice românești prin atragerea în sfera politicii a tuturor stărilor națiunii române din Bucovina.

Din punct de vedere politic, cei peste trei ani de activitate a Partidului Radical Român sunt deosebit de productivi. Reprezentanții românilor în Parlamentul imperial s-au alăturat celorlalte cluburi autonome (*Clubul deputaților boemi, Grupul marilor proprietari conservatori boemi, Centrul Clubului polon, Uniunea Creștin - Socială Slavă și Clubul Partidului Catolic Poporal*) angajându-se că vor lupta, solidar, până la „obținerea deplinei îndreptări a tuturor națiunilor din Imperiu”⁹³. Prin înlocuirea contelui Goess cu baronul Bourguignon de Bamberg, în funcția de guvernator al Bucovinei, o adevărată luptă pe tărâm național s-a declanșat între Partidul Radical Român, organul său de presă „Patria” și guvernator. Temele importante ale disputelor au fost portul Tricolorului, atitudinea națională a preoților români și servilismul chiriarhului Arcadie Ciupercovici, conflictul dintre studenții români și mitropolitul Bucovinei, sprijinirea de către guvernator a rutenismului etc.

Alegerile din 1898 pentru Dieta Bucovinei au determinat punerea în minoritate a românilor. Din 31 de deputați 13 erau români⁹⁴, 8 germani, 4 armeni și polonezi, 4 ruteni și 2 nu și-au declarat apartenența națională. Față de legislatura precedentă, românii pierduseră un loc. Cu toate acestea, românii rămâneau cea mai importantă forță politică în legislativul provincial. Pentru a le reduce ponderea imperialii s-au folosit de toate mijloacele⁹⁵.

În septembrie 1899, reprezentanții românilor bucovineni, deputați dietali și imperiali, într-un memoriu adresat contelui Thun, ministrul-președinte al guvernului imperial arătau că, în cei șapte ani scurși de la precedentul memoriu, „guvernul a ținut să-i aducă pe românii bucovineni” într-o situație de „întemeiată nemulțumire”, deoarece au fost

electorale pentru Dietă, nu în sensul unei singure curii a votului universal, ci asigurarea libertății electorale. Cf. „Patria”, III, nr. 250, 12/24 martie 1899, p. 1.

⁹³ *Ibidem*, I, nr. 66, 3/15 decembrie 1897, p. 1.

⁹⁴ *Ibidem*, II, nr. 180, 29 septembrie/2 octombrie 1898, p. 1, nr. 191, 16/28 octombrie 1898, p. 1.

⁹⁵ După alegeri, Gheorghe Balmoș, membru al Comitetului Național Român, susținut de guvern la Vatra-Dornei, scria lui Valeriu Braniște dezvinovățindu-se: „Guvernul căuta toate mijloacele ca să mă captiveze pentru sine și n-am avut pace zi și noapte, dar am rezistat cu ajutorul lui Dumnezeu și am învins cu desăvârșire toate ispitele, nedepărtându-mă de la ideea națională pentru moment”. Cf. Valeriu Braniște. *Correspondența, 1895 - 1901*, p. 137.

prigoniți și împiedicați de la orice proces cultural și național⁹⁶. Autorii memoriului denunțau „manoperele” guvernatorilor care foloseau, în campania electorală, forța (jandarmii) iar funcționarii administrației susțineau, deschis, candidații guvernamentali. Aspectele mai sus relevate ne îndeamnă a reface imaginea idealizată a administrației austriece din Bucovina, ale cărei instituții, bine populate cu alogeni, au desfășurat o activitate care i-a dezavantajat, cu deosebire, pe români. Măsurile samavolnice ale guvernatorului Bourguignon, anunțate în Dietă, la 10 aprilie 1899, îndreptate împotriva românilor și a ziarului „Patria”, au acutizat conflictul dintre Partidul Radical Român și autoritățile ducatului. Ca urmare, Valeriu Braniște⁹⁷ a fost expulzat din Bucovina și urmărit până la plecarea lui din provincie și asupra politicienilor români s-au făcut presiuni foarte mari. O parte a membrilor dietei și a Comitetului Național Român a cedat și a „pactizat” cu guvernatorul. Oricum, George Popovici, Iancu Flondor și Valeriu Braniște erau de părere că pactul nu avea să aducă avantaje românilor ci, dimpotrivă, a avut menirea ruperii unității politicienilor români, fiind începutul unei noi etape contra intereselor românești din Bucovina. Ca urmare, „tinerii” care au dezaprobat pactul, au înființat, în august 1900, Partidul Poporal Național, care i-a avut ca președinți pe George Popovici și, apoi, pe Iancu Flondor. Ziarul „Deșteptarea” a fost oficiosul acestui partid.

Pactul cu Bourguignon a fost agreat de „boierii” din Partidul Radical Român, precum Eudoxiu Hurmuzachi, Nicolae Mustață (Mustatza), Ilarion Onciul și George Wassilko. Se pare că pactul fusese sugerat de Körber, ministru-președinte al Austriei, datorită presiunilor naționaliștilor români din Bucovina. Dacă guvernatorul n-ar fi realizat „pactul”, ar fi trebuit să părăsească Bucovina și „sistemul s-ar fi schimbat în favorul românilor”⁹⁸. Partidul Conservator Român sau Partidul „Pactist”, format în urma înțelegerii cu guvernatorul, a avut ca președinte pe Ioan Volcinschi și ca membri marcanți pe: G. Wassilko, N. Mustață (Mustatza), T. Flondor, N. Wassilko, D. Isopescu, V. Pruncul. Oficiosul partidului a fost ziarul „Timpul”. Acesta a avut o apariție scurtă, din iulie 1900 și până în ianuarie 1901. Programul acestei publicații vorbea despre susținerea elementului etnic românesc ca „o

⁹⁶ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 200.

⁹⁷ Valeriu Braniște anunța retragerea definitivă de la conducerea ziarului „Patria”, în nr. 406, din 21 aprilie/4 mai 1900, p. 1.

⁹⁸ Ioan V. Cocuz, *Viața politică în Bucovina (1900 – 1914)*, p. 599 – 600.

necesitate iminentă de stat“, despre necesitatea manifestării unei „toleranțe absolute“ și a „patriotismului austriac“⁹⁹. Toate acestea erau condiționate însă de susținerea guvernului pentru dezvoltarea economiei și culturii, reorganizarea clerului și convocarea congresului bisericesc, reforma „națională“ a sistemului școlar, în condițiile unei atitudini obiective a guvernului. Din cele arătate mai sus, se vede că acestea au fost cerințele formulate de „pactiști“, în fața lui Bourguignon, ca o condiție a încheierii pactului.

Rămânând pe poziții naționale, „pactiștii“ reproșau administrației austriece faptul că, prin mijloacele utilizate, a slăbit „individualitatea românească“, lucru care s-a realizat prin germanizarea provinciei, alipirea la Galiția, nesusținerea dezvoltării sistemului școlar și îngreunarea legăturilor cu românii din Regat¹⁰⁰.

Un reprezentant al Partidului „Pactist“, în numerele 7 – 10, din 1900, ale ziarului „Timpul“, publica o serie de articole sub titlul *O analiză a stării noastre politice actuale*. În acestea se arată că izolarea politică a românilor în Bucovina se datora dorinței alozenilor de „stârpire a românilor din această țară“, faptului că, în lipsa unui program politic bine precizat, românii se lăsaseră conduși mai ales de „sentiment decât de mintea sănătoasă“. La izolarea politică a românilor bucovineni a mai contribuit și administrația centralist-germană, devenită adversă românilor, prin combaterea, de către aceștia, a limbii și a elementului etnic german, precum și a evreilor – reprezentanții acestei administrații în Ducatul Bucovinei. Rezultatul acestei politici era, concluziona autorul: „înlăuntrul, neuniți, în afara îndeșmăniți“ cu toți factorii din Bucovina¹⁰¹. Autorul anonim al articolelor menționate arată că factorul politic care amenința cel mai grav existența națională a românilor erau rutenii. Deci, o alianță cu rutenii era considerată imposibilă. Polonii n-ar fi constituit chiar un pericol, chiar dacă ei au pregătit calea rutenismului în Bucovina. Prin faptul că evreii nu duceau o politică națională, ci doar social-economică [„Sunt oportuniști și realiști“ - n.a.] și că germanii din Bucovina n-au deznaționalizat și nu s-au românizat, aceștia și polonezii ar fi trebuit să fie aliații firești ai românilor bucovineni¹⁰². Concluzionând, ne raliem punctului de vedere al lui Ion Nistor care considera că „pactiștii“ capitulau în fața lui Bourguignon dintr-un „rău înțeles oportunism național“¹⁰³.

⁹⁹ „Timpul“, I, nr. 1, 1 iulie 1900, p. 1, art.: *Programul nostru*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, nr. 4, p. 1.

¹⁰¹ *Ibidem*, nr. 8, p. 1.

¹⁰² *Ibidem*, nr. 10, 25 iulie 1900, p. 1 – 2.

¹⁰³ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 265.

Alegerile din august 1900 au dat câștig de cauză Partidului Conservator Român. În urma nealegerii lui George Popovici în Parlamentul de la Viena, clubul parlamentar român s-a desființat și deputații români s-au aliat celorlalți reprezentanți ai Bucovinei, înființând „Uniunea liberă bucovineană”¹⁰⁴. Era aceasta o întoarcere cu zeci de ani în urmă, atunci când s-a pornit lupta împotriva „bucovinismului”. Această stare de lucruri a durat până la 20 iunie 1902, când delegații Partidului Conservator Român și ai Partidului Poporal Național au ajuns la o înțelegere privind cooperarea lor politică.

Formarea Partidului Poporal Național, în primăvara anului 1900, a determinat o puternică reacție de adversitate din partea alogenilor și a „conservatorilor”. Programul acestui partid cuprindea principalele deziderate naționale: autonomia bisericii, convocarea congresului bisericesc, dezvoltarea sistemului de învățământ, funcționari imparțiali care să cunoască limba română, separarea completă a Bucovinei de Galiția (Curtea de Apel și Direcția Căilor Ferate), instituții de credit agricol, reprezentarea proporțională în Dietă în conformitate cu numărul populației, introducerea votului universal și direct. Față de atitudinea națională dărză a lui Iancu Flondor și a Partidului Poporal Național, guvernatorul încearcă să prezinte, în mediile vieneze astfel situația încât, în Bucovina n-ar fi existat un partid românesc în opoziție cu guvernul. În urma tratativelor dintre cele două partide românești, la 17 ianuarie 1902, pactul a fost desființat. Înțelegerea politică cu guvernatorul a fost considerată „un mijloc de adormire a reprezentanților noștri”¹⁰⁵, iar Bourguignon era făcut responsabil pentru neîmplinirea prevederilor pactului.

Încă din 1898, guvernatorul a creat în Dietă o majoritate germano-slavă. Începând din 1902, germanii nu mai vor să facă parte din această alianță și, ca urmare, au început tratativele cu românii. Între „Deșteptarea” și „Bukowinaer Journal” s-a încheiat un „armistițiu” și o atitudine de neutralitate a fost adoptată față de guvernator. Obiectivul principal era acum lupta împotriva slavilor. Ca urmare, în „Bukowinaer Post”, periodic atașat intereselor rutenilor, programul Partidului Poporal Național Român a fost atacat de George Wassilko. În acest context, „Societatea politică germană”, într-un comunicat publicat de „Deșteptarea”, își exprima „simpatia germanilor pentru români” și-i invita pe aceștia la fapte, căci

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 266.

¹⁰⁵ „Deșteptarea”, X, nr. 3, 10/23 ianuarie 1902, p. 1.

„simpatia este insuficientă“¹⁰⁶. În aceste împrejurări, Tudor Flondor a fost ales președinte al Consiliului de Cultură al Țării¹⁰⁷. Noua majoritate parlamentară era condamnată de Koko Wassilko și de „rutenii tineri“ în gazeta lor „Bukowyna“¹⁰⁸. Presiunile rutenilor și pretențiile lor privitoare la împărțirea Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei au luat forma refuzului deputaților dietali ruteni de a se mai prezenta în Dietă și a unui miting de protest¹⁰⁹, organizat pe 23 iunie 1902. Liderul „rutenilor tineri“ era Koko Wassilko - român rutenizat, trecut cu arme și bagaje în tabăra ruteană, pentru satisfacerea ambițiilor sale politice¹¹⁰.

Programul politic pe care și-l propuneau cele două partide politice românești, reunite sub conducerea aceleiași „dirigențe“, a fost adoptat la 26 februarie 1903 și se referea la: îmbunătățirea situației economice a populației rurale; înființarea unei bănci ipotecare a Bucovinei; dezvoltarea învățământului național prin completarea gimnaziului român din Suceava și crearea unui gimnaziu inferior român la Câmpulung; înființarea de judecătorii districtuale și a tribunalelor de acolo; înființarea Curții de Apel în Bucovina și crearea Direcției Căilor Ferate din Bucovina. În ciuda acestui program, cele două partide românești au pierdut alegerile din 1904. Acest fapt se explică prin succesul reputat de democrației lui Aurel Onciul și platforma lor electorală cu numeroase obiective sociale agreeate de preoțimea, învățătorii și tărani bucovineni. În aceste condiții, conservatorii și-au păstrat o atitudine de expectativă față de democrați, prefigurând colaborarea ce avea să se realizeze între cele două partide. Ca urmare, Iancu Flondor s-a retras de la conducerea Partidului Poporal Național, în noiembrie 1904. Acesta s-a autodizolvat și și-a încetat activitatea, în mai 1905, iar Partidul Conservator Român a fuzionat cu Partidul Țărănesc Democrat, condus de Aurel Onciul, în iunie 1905.

¹⁰⁶ *Ibidem*, nr. 12, 10/23 februarie 1902, p. 1.

¹⁰⁷ *Ibidem*, nr. 13, 14/27 februarie 1902, p. 1.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 45, 13/26 iunie 1902, p. 1. În urma realizării unei „dirigențe“ unite a partidelor românești, deputații ruteni sprijiniți de Benno Straucher au părăsit sala Dietei. Cf. „Deșteptarea“, X, nr.55, 18/31 iulie 1902, p. 1.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr.49, 27 iunie /10 iulie 1902, p. 1.

¹¹⁰ Tatăl său fusese Nicolae, cavaler de Wassilko, acesta luptase pentru drepturile românilor în 1869, iar în 1878 a plâns de bucurie în urma cuceririi independenței României. În urma unui discurs, ținut de Iancu Wassilko, în care i se amintea descendența românească, liderul „rutenilor tineri“ Koko Wassilko declara: „Nu-mi cercetați trecutul, eu el exist și sunt, de 34 de ani, purtat de încrederea a 3,5 milioane de ruteni, și cu aceasta aveți a conta“. *Ibidem*, nr. 56, 21 iulie 1902, p. 1.

Începutul anului 1902 a marcat intrarea pe scena politică a Bucovinei istorice al noului curent politic promovat de Aurel cavalier de Onciul, reprezentat de Partidul Țărănesc Democrat. Periodicele acestui partid politic au fost „Privitorul” și „Voința Poporului”. Acestea, ca și partidul pe care-l reprezentau, erau orientate spre o colaborare cu autoritățile austriece și celelalte etnii din Bucovina, în primul rând cu rutenii¹¹¹. Politica dusă de Aurel Onciul și „Privitorul” se înscria în optica politică a guvernatorului Conrad Hohenlohe-Schillingsfurst și a ministrului președinte al guvernului austriac Körber¹¹², care nu vedeau cu ochi buni politica revendicativă a partidelor românești. Punctele programatice ale politicii democratice erau: înțelegerea cu rutenii, autonomia națională, cultivarea propriei limbi, contactul cultural și literar mai intim cu ceilalți români. Colaboratorul cel mai apropiat al lui Aurel Onciul, în cadrul Partidului Țărănesc Democrat, a fost cumnatul său, dr. Florea Lupu, care fusese exclus, în 1902, din Partidul Conservator.

Pentru a realiza alianța cu „rutenii tineri” și în scopul captării bunăvoinței politice a acestora, dr. Aurel Onciul a publicat, în revista sa, o serie de articole prin care-i ataca pe „boierii” români și politica promovată de aceștia, în Bucovina și vorbea despre *Rutenizarea Bucovinei*¹¹³. În articolul cu titlul de mai înainte, A. Vrânceanu (pseudonimul lui Aurel Onciul) vorbea despre dezvoltarea „abnormă” a elementului românesc în Bucovina și despre „romanizarea Bucovinei”. Replicile foarte dure ale contemporanilor nu s-au lăsat prea mult așteptate. Din motive politice și din oportunism, A. Onciul i-a permis lui Zaharia Voronca să publice, în cadrul aceleiași reviste, un studiu amănunțit, care demonstra contrariul susținerilor sale¹¹⁴.

Punând accentul pe latura socială și pe atragerea, la activitatea politică, a țăranimii și învățătorilor, A. Onciul a sacrificat idealurile luptei naționale, lansând necruțătoare atacuri asupra Partidului Conservator Român și a Partidului Poporal Național Român. Faptul acesta l-a determinat pe Nicolae Iorga să scrie: „Aurel Onciul a fost cel mai înfocat îndemnător de vrajbă, insultatorul neobosit, nu numai al adversarilor săi locali, boieri și preoți,

¹¹¹ Marian Olaru, *Aurel Onciul și revista „Privitorul”*, „Analele Bucovinei”, I, nr. II, 1944, p. 281 – 289.

¹¹² *Ibidem*, p. 283 și Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 604.

¹¹³ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 283 – 285.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 284 și Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 606.

contra cărora a știut a mobiliza pe învățători și țărani, dar și al românilor din România, împotriva cărora a dus campanii turbate¹¹⁵.

Societatea politică „Unirea” – nume sub care mai era cunoscut Partidul Țărănesc Democrat în epocă – își propunea reforme profund democratice: emanciparea țăranimii, reforma electorală, lupta împotriva corupției și a politicii boierești, sprijinirea financiară a gospodăriilor țăranilor etc. Deviza societății era: „Înainte, nimănui spre daună, tuturor spre bine¹¹⁶”. Comitetul societății era condus de Aurel Onciul, G. Hostiuc – vicepreședinte, Grigori Halip, Fl. Lupu ș.a. Apariția societății politice „Unirea” a fost apreciată în epocă drept o „potemkiada¹¹⁷”, deoarece schimba fundamental ordinea politică existentă și aliații politici tradiționali ai românilor bucovineni.

În urma unui răspuns favorabil, din partea Comitetului Țării, la o solicitare adresată în aprilie 1903, în vederea înființării Curiei a V-a pentru proletariatul rural, unde sufragiul urma să fie direct și secret, la 25 mai 1903, Aurel Onciul, Benno Straucher și Nicolai Wassilko, în prezența directorului ziarului „Bukowinaer Post” – dr. Skedl – s-au întâlnit la Viena pentru a discuta situația politică din Bucovina. În fapt, era în discuție proiectul de reformă electorală propus de dr. Skedl. S-a constituit cu această ocazie „Liga pentru reforma electorală”, care a dus la înțelegerea politică, numită „Tovărășia Țărănească” sau „Freisinniger Verband”. Această „înțelegere” era compusă din cluburi politice naționale și propunea: reforma electorală, înființarea Băncii Țării și a caselor rurale necesare; dezvoltarea sistemului școlar în conformitate cu aspirațiile fiecărei etnii; reforma comunală și desființarea domeniilor; reglementarea salariilor învățătorilor etc.¹¹⁸. În ceea ce privește reforma electorală, crearea Băncii Țării și desființarea domeniilor, „Tovărășia Țărănească” a primit acordul de principiu și din partea deputaților conservatori.

Obținând victoria în alegerile din 1904, în urma unei campanii foarte tensionate, membrii *Tovărășiei Țărănești* au trecut la înfăptuirea reformelor proiectate, îndeosebi a celei electorale. „Marea reformă electorală, dusă la bun sfârșit de Onciul, nu înfăptuise nimic pentru nație¹¹⁹”, nota Nicolae Iorga. Aceasta, deoarece românii obțineau 22 de mandate din 52, în timp ce

¹¹⁵ Nicolae Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938, p. 116.

¹¹⁶ „Privitorul”, II, nr.4, 15 februarie 1903, p. 3 – 7.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*; p. 609.

¹¹⁹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 116

ucrainenii și evreii obțineau un număr sporit de mandate, față de vechea Dietă. Aceasta însemna scăderea rolului politic al românilor în Dieta Bucovinei. Dar aceste prevederi nu au fost sancționate de împărat. La sfârșitul sesiunii Dietei – din 1904 – apar primele semne ale șubrezeniei *Tovărășiei Țărănești*. Acest fapt s-a datorat caracterului heteroclit al alianței care determina susținerea unor interese divergente, în plan politic și datorită neînțelegerilor dintre Aurel Onciul, Benno Straucher, Nicolai Wassilko și Ștefan Smal-Stocki. Ruptura dintre componentele *Tovărășiei Țărănești* a intervenit în mai 1905, când deputații români se solidarizează cu o parte a celor germani împotriva înțelegerii survenite între deputații ucraineni, evrei și o parte a celor germani, pentru numirea șefului Băncii Țării. Conform înțelegerii inițiale, șefia Băncii Țării trebuia să revină românilor, iar Smal-Stocki dorea această funcție pentru sine.

La 28 mai 1905, într-o mare adunare națională a românilor desfășurată la Cernăuți, a fost denunțată de către deputații români alianța politică „Tovărășia Țărănească” și s-a hotărât reînființarea clubului parlamentar român. Desființarea *Tovărășiei Țărănești* dovedea justetea atitudinii acelor politicieni români care se opuseseră acestei alianțe cu alogenii. Ea fusese folosită, de către inițiatorii săi, în scopuri politiciante. Faptul acesta dovedește că susținerile dr. Aurel Onciul, din *Mărturii politice*¹²⁰, nu-și află decât parțial confirmarea. Românii nu beneficiaseră, cu nimic, din această alianță. Doar liderul Partidului Țărănesc Democrat se afirmase cu impetuozitate, pe scena politică din Ducat, aducând servicii, mai ales, rutenismului.

La 17 iulie 1905, Partidul Conservator Român și Partidul Țărănesc Democrat au fuzionat, noua formațiune politică și-a luat numele de Partidul Național Român. Președintele acestui partid a fost Modest Grigorcea, vicepreședinți Vasile Găină, Grigore Halip și Simion Ciolac. Ziarele „Gazeta Bucovinei” și „Voința Poporului” au fost publicațiile partidului realizat prin fuziune. Deputații celor două curente constitutive făceau parte din „dirigența partidului” și din Comitetului Național Executiv. În „dirigență” au fost cuprinși și reprezentanții celor două foste partide de la nivel de district și oraș. Noul partid politic se adresa unui spectru social foarte larg, de la marii proprietari la preoți, învățători și țărani.

¹²⁰Aurel Onciul, *Politiche Bekenntnisse*, Czernowitz, Verlag der „Bukowinaer Rundschau”, 1905 și articolul nostru *Despre crezul politic al lui Aurel Onciul*, „Analele Bucovinei”, IV, nr.1, 1997.

Victoria Clubului dietal român în disputa cu ucrainenii, prin numirea lui Florea Lupu ca președinte al Băncii Țării, a consolidat fuziunea celor două curente politice românești. Acest fapt s-a repercutat și asupra campaniei electorale din vara anului 1905, pentru alegerea unui deputat în parlament pentru districtele Cernăuți, Storojineț și Siret. În urma unei campanii electorale, deosebit de tensionate, a reușit dr. Aurel Onciul și aceasta, în detrimentul lui Arthur Malek - care reprezenta *gruparea ucrainenilor catolici*¹²¹.

La 9 septembrie 1905, președintele *grupării ucrainene ortodoxe*, Eugen Hacman, a convocat o întâlnire, la care au participat reprezentanții Partidului Național Român, președintele Partidului German și reprezentanții *grupării ucrainene ortodoxe*. Întâlnirea a fost determinată de pericolul pe care îl reprezenta pentru Bucovina activitatea rutenilor catolici, al căror sediu se afla în Galiția. Cei prezenți la această întrunire au încheiat o alianță politică pentru combaterea activității politice a ucrainenilor catolici. Activitatea ucrainenilor catolici punea în discuție autonomia Bucovinei, pentru că își propuneau împărțirea Galiției în apuseană (poloneză) și răsăriteană (ucraineană). La aceasta din urmă, aveau să fie incorporate și unele districte ale Bucovinei. Față de aceste pretenții ale ucrainenilor catolici, Societatea pentru Cultură a organizat demonstrații de protest în toate localitățile importante ale Bucovinei și, la 17 decembrie 1905, o adunare de protest a studenților români.

Intelectualii din fostul partid românesc care condamnaseră pactul cu Bourguignon, din anul 1900, nu au intrat în Partidul Național Român, care a funcționat până în 1908. Aceștia au preferat să se constituie ca o grupare politică - „Partidul Apărărist”¹²² - care, deși constituită aparte, nu avea structura unui partid. Chiar dacă Aurel Onciul și Florea Lupu îl vizitaseră, la 2 noiembrie 1905, la Storojineț, pe Iancu Flondor, mult dorita împăcare nu s-a realizat. O dată cu apariția ziarului „Apărarea Națională”, naționaliștii încep seria atacurilor împotriva democraților. De fapt, spectrul politic românesc era fracturat în trei părți. Cauza acestei fracturi era politicianismul care pusese stăpânire pe unii lideri politici români și lupta acestora pentru mandate dietale și parlamentare. În urma aderării Partidului Național Român la

¹²¹ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 616 - 617.

¹²² Mihai-Ștefan Ceaușu, *Die historische Entwicklung der rumänischen politischen Parteien in der Bukowina und ihre bedeutendsten Vertreter in der Bukowinischen Landtag und in Reichstag, 1861 - 1918*, (manuscris), studiu prezentat în Conferința de la Augsburg - Germania, 1998, p. 14.

creștini-socialii conduși de dr. Luegger, apărăriștii fuzionează, la 10 octombrie 1908, cu aripa democrată a aceluiași partid. După ce Iancu Flondor a acceptat conducerea forțelor politice românești din Bucovina, la 19 octombrie 1908, în cadrul unei mari adunări naționale se forma Partidul Creștin-Social Român din Bucovina. Oficiosul acestui partid a fost „Românul”. Programul acestui partid își propunea să combată orice tentativă centrifugă, orice manifestare politică românească din afara partidului creat. Se hotăra repartizarea egală a mandatelor între reprezentanții curentelor componente. Se interzicea cumulul de mandate în Dieta și Parlamentul imperial. Dezvoltarea economică a Bucovinei, a sistemului de credit, susținerea țărănimii se înscriu între obiectivele economice ale acestui partid. În 1909, Partidul și-a schimbat denumirea în Partidul Național Român, păstrându-și statutul și forma de organizare și și-a încetat activitatea în 1910, prin separarea celor trei curente: național, conservator și democrat.

Anii 1909 și 1910 aveau să marcheze profunde schimbări în viața partidelor din Bucovina istorică. Este vorba, în primul rând, de consacarea alegerilor prin vot universal (1907) și realizarea așa-zisului „Ausgleichnationalität” (compromisul naționalităților), care însemna pierderea rolului important politic al românilor în Dietă și în Ducatul Bucovinei, scăderea rolului factorului german în viața politică din provincie și creșterea corespunzătoare a rolului rutenilor. Aceștia, cu concursul autorităților imperiale, devin etnia cea mai numeroasă a ducatului (38,4%), potrivit recensământului austriac din 1910.

La Cernăuți, la sfârșitul secolului al XIX-lea au apărut primele forme de organizare a mișcărilor muncitorești, ca urmare a răspândirilor ideilor socialiste care determinaseră, în unele țări, apariția partidelor social-democrate sau socialiste. La 30 august 1896 s-a constituit Partidul Social Democrat din Bucovina și, în urma congresului din 6/12 iunie 1897, s-a constituit P.S.D. din Austria. Acesta a funcționat pe principiul naționalităților, având secțiile: română, evreiască, polonă și ucraineană. În fapt, acestea erau partide de sine stătătoare. Menționăm că, din punct de vedere al organizării, acestea erau conduse de Organizația Regională Socialistă Internațională din Bucovina supusă, la rândul ei, Comitetului Executiv Central.

Partidul Social Democrat Român din Bucovina a fost condus de George Grigorovici¹²³, iar ziarul acestuia a fost „Lupta”, care, din 1906,

¹²³ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 615.

continua publicația „Volksprese“, apărută în 1897. Preocupările majore ale social-democraților români din Bucovina au fost: organizarea muncitorilor, lupta pentru drepturile economice (grevele din 1905), votul universal și sprijinirea mișcărilor de emancipare națională.

În contextul celor arătate mai sus, trebuie să remarcăm atitudinea lui George Grigorovici, deputat în parlamentul imperial, între 1907 – 1918, și a social-democraților români față de expulzarea lui Nicolae Iorga din Bucovina¹²⁴. Remarca se cuvine făcută pentru că, în ciuda ideologiei, social-democratul român din Bucovina a acordat întâietate afirmării sale național-identitare, față de fenomenul invocat. Aceasta a determinat organizarea de mitinguri de protest în marile orașe din Bucovina.

Primele manifestări, care arătau existența unei etnii diferite (malorusă) de cea rusă pe teritoriul Rusiei Mari, au apărut la Harkov, acolo unde au fost tipărite cele dintâi publicații de folclor în limba malorusă. Apoi au luat naștere asociațiile literare precum cea numită „Frăția Chiril și Metodie“, înființată în 1848 la Kiev, din care făcea parte și Taras Șevcenko, asociații care au accentuat conștiința malorusă sau ucraineană. Pentru a adormi vigilența Ohranei țariste, acestea au susținut ideea unei federații panslave din care să facă parte și Ucraina autonomă. Tendințele separatiste manifestate în cadrul acestora i-au făcut pe ruși, în 1876, ca, prin ucaz, să desființeze aceste asociații și publicațiile maloruse¹²⁵. Habsburgii au înțeles că pot folosi noul curent politic malorus pentru combaterea supremației poloneze în Galiția, a românismului în Bucovina și, totodată, a preponderenței Rusiei ortodoxe în această zonă.

Mișcarea politică a slavilor din spațiul est-niprean s-a separat, în jurul anilor 1848, în două curente: „moscofil“ (rusofil) – sau al „rutenilor bătrâni“ (care propovăduia unitatea slavilor într-o Rusie Mare) și cel al „rutenilor tineri“ (care profesau credințe politice ucrainene). Mișcarea națională ucraineană a cuprins mai întâi tineretul de la seminarul din Liov, avându-i în frunte pe: Szazkiewicz, Holowacki și Wagilowicz.

¹²⁴A.N.I.C. – A, inv. nr. 903, rola 13, c: 287, serviciile de urmărire austriece scriau despre Iorga: „In deselben Gedenkgänge bewegen sich die Agitationen eines gewissen Iorga. Dieser Iorga ist literarisch und publizistisch unermüdlich tating eine politische Vereinigung aller Rumänen“.

¹²⁵ Ion I. Nistor *Problema ucraineană în lumina istoriei*, în „Codrul Cosminului“, VIII, 1933 – 1934, Cernăuți, 1934, p. 172.

Contele Stadion, guvernator al Galiției, i-a „descoperit“ pe ruteni și le-a dat tot sprijinul pentru organizarea lor națională (Începând din 1848, rutenii apar ca popor în statisticile oficiale austriece). Consiliul Național Ucrainean, „Ruska Rada“ și cu publicația sa „Zarja Halycka“ își propuneau împărțirea Galiției în două: partea orientală și Bucovina să constituie o provincie autonomă, sub sceptrul austriac și partea apuseană, sub influență poloneză. Câștigul acestei împărțiri era triumful rutenismului în partea orientală și introducerea limbii ucrainene ca limbă oficială în școală, biserică și administrație.

Istoriografia ucraineană consideră că, de la 1890, o dată cu trecerea lui Hruszewski de la Kiev la Liov, mișcarea națională ucraineană a căpătat o amploare deosebită, cererile lui Hruszewski și ale Partidului Național Democrat, culminând cu aceea a formării unei provincii unitare prin unirea teritoriilor locuite de rutenii din Austria. Această Ucraină Mică, sub sceptrul Austriei, urma să fie garanția împiedicării penetrării Rusiei spre Europa Centrală. La Ucraina Mică urmau a fi înglobate Bucovina, Moldova și Basarabia.

Prin eforturile societăților „Ruska Rada“ și „Ruska Besida“ din Cernăuți a fost înființată, în 1884, „Casa Populară Rusină“ („Ruskii Narodni Dim“) care își propunea ca scop „susținerea și apărarea intereselor materiale și morale ale rutenilor din Bucovina“¹²⁶. Conducătorii acestei societăți au fost Irotei Pihuleak și Omelian Popovici. Cele două societăți naționale ucrainene și liderii lor au contribuit în mod hotărâtor la afirmarea identității ucrainene din Bucovina.

Triumful curentului „tinerilor ruteni“, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost susținut de desfășurarea unei bogate activități cultural-naționale și a presei ucrainene din Bucovina. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea în Bucovina circulau umătoarele publicații rutene: „Narodnyi Holos“, „Bukovyna“, „Ruska Rada“, „Narodna Sprava“, „Kameneary“ etc. În aceeași perioadă, în zonele de preponderență a populației ucrainene, sub presiunea „tinerilor ruteni“ a fost introdusă limba ucraineană în oficii. În anii 1902-1903, afirmă A. Jukovski, în Cernăuți circulau publicațiile „Haslo“ și „Seleanyn“, care erau organe de presă ale Partidului Revoluționar Ucrainean¹²⁷. Ceea ce nu

¹²⁶ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 70.

¹²⁷ Idem, *Etapy rozvytku ukrainskoho naționalizmu na Bukovyni*, în *Materialy III*, Cernivți, Ruta, 1995, p. 27.

înseamnă că acest partid ar fi avut o reprezentare locală în Bucovina, ci, eventual, avea adepți și că mișcarea identitară ucraineană din Galiția a alimentat în mod substanțial identitarismul rutenilor bucovineni.

Activitatea „rutenilor tineri“ a fost mai intensă mai ales la începutul secolului al XX-lea, atunci când și-a desfășurat activitatea „tandemul Smal-Stocki și Wassilko“. Până la organizarea Partidului Poporal (democrat), activitatea politică se reducea la activitatea deputaților dietali și imperiali și la cea desfășurată în preajma alegerilor. Ca ideologie și programe, partidele politice ucrainene, atâtea câte au fost înființate și multe rămase doar la etapa de constituire (fără programe politice bine conturate sau fără o organizare caracteristică partidelor politice¹²⁸), erau analoge celor din Galiția¹²⁹ și, de fapt, în cea mai mare parte, organizate, susținute și conduse de galițieni.

Curentul politic „narodovist“ sau „poporanist“ a funcționat până la începutul secolului al XX-lea, fără a avea un program și o structură organizatorică bine conturată. Acesta își exprima opoziția față de „românizarea“ provinciei și combătea activ „moscofilismul“. Baza socială a acestuia, ca și a celorlalte partide ucrainene o formau țăranii din zonele rutene ale Bucovinei istorice.

După desființarea *Tovărășiei Țărănești* sau a *Uniunii liber cugetătoare*, din care au făcut parte și românii conduși de Aurel Onciul, în 1905, „narodoviștii“ au făcut unii pași spre organizarea politică a rutenilor din Bucovina, prin înființarea unui *Comitet popular*, care își propunea pregătirea formării unui partid politic. La 12 noiembrie 1905, reprezentanții ucrainenilor din Bucovina și deputații dietali și parlamentari au hotărât înființarea Consiliului Național al Rutenilor din Bucovina, care a mai fost cunoscut și sub numele de Partidul Popular Democrat. Din punct de vedere programatic, „narodoviștii“ își propuneau obiective care țineau la afirmarea identității ucrainene, precum: introducerea votului universal, direct și secret și democratizarea societății, o largă problematică socio-economică a țăranimii și muncitorilor din Bucovina etc.

În anul 1907, Consiliul Național Rutean s-a desființat, în locul său s-a format Partidul Ucrainean Progresist. Acesta avea, în linii generale,

¹²⁸ O. Dobrjanski, *Do pitania pro ideinu spriamovanisti ukrainskoho naționalnoho ruhu na Bukovyni pociatku XX st*, în *Materialy* III. Cernăuți, Ruta, 1995, p. 32.

¹²⁹ A. Jukovski, *Istoria Bukovyny, Ciastyna druha pislea 1774 r*, p. 48.

aceeași orientare programatică precum cea a Consiliului Național Ucrainean din Bucovina, la care se adăugau, mai accentuat, problemele constituirii unui stat ucrainean din teritoriile ucrainene aflate sub stăpânirea Austriei și chestiunea autonomiei Bucovinei.

În anul 1909 s-a constituit Partidul Țăranilor sau Consiliul Rusin „Ruska Rada“, care și-a desfășurat activitatea până în 1911.

De substanță „narodovistă“ trebuiau să fie Partidul Popular Ucrainean și Partidul Național Democrat, a căror constituire a fost anunțată în presa ucraineană din Bucovina. Intenția nu a fost însă materializată. Faptul acesta dovedește că principala activitate a acestor forțe politice era legată de alegeri, în rest „nu se efectua vreo activitate anumită“¹³⁰. Dintre liderii „narodoviștilor“ care s-au manifestat mai activ în Bucovina îi menționăm pe Ștefan Smal-Stocki, până în 1911, pe M. Wassilko, după 1911, pe Omelian Popowici și pe Irotei Pihuleak. Până în anul 1911, oficiosul acestui curent politic a fost „Bukowyna“.

La Liov, încă din 1890, funcționa Partidul Radical Rusino-Ucrainean, constituit sub influența ideilor socialiste ale lui M. Dragomanov. Aceste idei, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, au avut o mică răspândire în Bucovina, mai ales printre țărani și muncitori. Istoricii ucraineni de la Cernăuți consideră că, după desființarea „Uniunii liber cugetătoare“, tabăra politică ucraineană din Bucovina a cunoscut o anumită restructurare prin afirmarea aripii stângi a „narodoviștilor“, condusă de T. Halip. În urma desființării Consiliului Național Ucrainean din Bucovina, s-a înființat la Cernăuți, ca urmare a congresului din 16 iunie 1907, Partidul Radical din Bucovina. Tot atunci, a fost ales ca șef al acestui partid T. Halip. Oficiosul partidului a fost „Hromadeany“ („Cetățeanul“), la care s-a adăugat „Hromadski Holos“.

Programul Partidului Radical din Bucovina a fost realizat pe structura partidului similar din Galiția și a fost publicat, în 1909, în „Hromadeany“. El a fost reluat și popularizat în articolele intitulate *Ce vrem noi?* (1909 – 1911). Cerințele programatice mergeau de la o tematică social-democrată (ziua de lucru de 8 ore, interzicerea muncii copiilor și a celei de noapte, reducerea duratei serviciului militar și a cheltuielilor militare, drept de vot universal, libertatea presei, a întrunirilor etc.), la una ce privea, în mod deosebit, pe țărani (revizuirea cărților cadastrale, împărțirea pământurilor bisericesti prin răscumpărarea

¹³⁰ *Ibidem*, p. 48 – 49.

lor de către stat ș.a.). Între prevederile programatice era una ce solicita organizarea Austriei pe baze federative. O preocupare importantă a Partidului Radical din Bucovina a fost combaterea „moscofiliei“.

În anul 1906, a luat ființă și secția ucraineană a P.S.D. din Austria. Organul de presă al acesteia era „Borotiba“ („Lupta“)¹³¹. Scopul principal al activității secției ucrainene a fost organizarea muncitorilor din Bucovina și satisfacerea revendicărilor social-economice și politice ale acestora. Membrii acestui partid (secție) împărtășeau idealul „luptei de clasă și al internaționalismului proletar“. Liderii acestui partid au fost: O. Bezpalko, M. Gavrasciuk, M. Murgoci, C. Caraclia și Gh. Andriașciuc. Partidul Social Democrat – secția ucraineană din Bucovina a promovat o politică activă îndreptată împotriva Partidului Național Democrat. Acest fapt și slaba receptivitate, în chiar rândul celor cărora li se adresa, au făcut din acest partid (la fel ca și din celelalte partide ucrainene) o anexă a celor din Galiția. Acest partid a avut filiale la Cozmeni, Șipineț și Cresceatic.

Prin substanța lor, baza socială și modul de organizare a partidelor ucrainene din Bucovina, se îndreptățește concluzia lui A. Jukovski: „Diferențierea pe partide era numai formală și nu avea baza socială, fapt dovedit de alegerile în Dietă și parlament, din anul 1911. Atunci, cu excepția social-democraților, toți ucrainenii au acționat în mod solidar“ (sic !).

În concluzie, putem afirma că, fără a fi la fel de intensă cu cea din Transilvania, viața politică din Bucovina a fost deosebit de agitată, marcată fiind de superioritatea organizării în plan politic a elementului etnic românesc și de opoziția acestuia, în plan politic și național, cu rutenii din această provincie. În Bucovina, românii au desfășurat o activitate politică deosebit de diversă și în strânsă legătură cu ceilalți români din teritoriile înstrăinate sau din Regat, pregătind marele act al Unirii, de la 1918. În ciuda diversității de metode sau ideologii, cu mici excepții, partidele politice românești au făcut din idealul național obiectivul programatic prioritar.

Elementele etnice alogene, împreună cu autoritățile imperiale sau locale s-au manifestat ca factori activi politici în provincie, dar puține au reușit să se organizeze în partide politice active de genul celor românești. În cel mai bun caz alogenii, în special germanii și evreii, au acționat în partidele politice cu reprezentare la scara întregului imperiu.

¹³¹ *Ibidem*, p. 49 – 50.

În cazul ucrainenilor care au organizat partide politice, din activitatea și modul lor de structurare, sesizăm o anumită inconsistență a acestora, unele partide, ale rutenilor din Bucovina, fiind o prelungire a celor din Galiția. Explicația acestui fapt este situația oarecum asemănătoare a rutenilor galițieni și a celor așezați, cu timpul, în Bucovina precum și faptul că elitele intelectuale și politice ale acestora s-au constituit și afirmat mai activ la începutul secolului al XX-lea.

În ceea ce privește raporturile politice ce s-au stabilit între diverse grupări politice ale etniilor din Bucovina, reprezentate în Dietă, putem afirma că acestea au fost în bună măsură influențate de raporturile politice din Reichsrath și de situația politică generală a Imperiului Dualist. Pe fundalul preocupărilor constante ale autorităților imperiale de a înlocui așa-zisa „întâietate politică“ a românilor bucovineni cu „compromisul nivelator“, care-i avantaja în mod deosebit pe rutenii bucovineni, asistăm la afirmarea unei noi generații politice, așa-numită a „tinerilor“ (valul burghez al Bucovinei). Aceștia au adus un suflu nou în viața politică și în Dieta Bucovinei, concomitent cu o anumită radicalizare a pozițiilor, mai ales ale rutenilor. Cu excepția perioadei 1903 – 1905, când democrații lui A. Onciul au colaborat cu ucrainenii, germanii și evreii în cadrul Tovărășiei Țărănești, partidele politice românești și românii din Dietă și Reichsrath s-au aflat în raporturi divergente cu reprezentanții „tinerilor“ ucrainenii. Substanța acestor raporturi româno-ucraïne din Bucovina a fost dată de pozițiile antagonice ale celor două importante mișcări național-politice bucovinene: unirea cu Regatul Român a Bucovinei includerea acesteia într-un proiectat stat slav, ce ar fi trebuit să fie sub sceptrul Austriei sau un stat independent.

Accentuarea forței factorilor de disoluție din Imperiul Austro-Ungar, precum și situația politică specifică din Ducatul Bucovinei au determinat autoritățile imperiale și locale să acționeze pentru înfăptuirea (în 1909) a *Ausgleich*-ului („compromisul“, „înțelegerea“ naționalităților), prezentat azi ca model al abordării problematicei interetnice. Fără a nega existența unui climat tolerant la nivelul comunităților locale și al indivizilor aparținători diverselor etnii din Bucovina (climat edificat de imperiali prin sacrificarea în bună măsură a specificului românesc al provinciei și în formarea multietnicității), cu tot ce implică acesta, realizarea *Ausgleich*-ului s-a impus tocmai pentru a promova politica imperialilor de a ține în frâu tensiunile național-politice din Bucovina, cele mai multe dintre ele cu reverberații în Dietă.

V

Identitate și simbolistică națională în Bucovina – Lupta pentru Tricolor –

1. Guvernatorul Bourguignon în căutarea adevărului istoric

Astăzi, la mai mulți ani de la evenimentele istorice pe care le vom analiza în continuare, regăsim în costumele populare românești din Bucovina portul Tricolorului. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, moda portului Tricolorului, ca însemn național, s-a extins și la românii bucovineni, la fel cum folosirea însemnelor naționale triumfale la toate popoarele europene aflate sub dominație străină. Utilizarea însemnelor naționale dorea să pună în evidență istoria și trecutul diferit al celor asupriți național, față de istoria și trecutul stăpânilor lor temporari. În același timp, prin folosirea însemnelor naționale se exprima conștiința solidarității naționale și a speranței într-un alt viitor decât cel proiectat de conducătorii imperiului respectiv.

Creșterea modernă și intrat în simbolistica națională ca urmare a evenimentelor revoluționare de la 1848 – 1849, Tricolorul s-a impus treptat în conștiința românilor, mai ales, ca urmare a evenimentelor naționale și culturale și a afirmării românității în spațiul central-european prin serbarea de la Putna (1871), procesul „Arboroasei” (1877), cucerirea Independenței (1877 – 1878), ridicarea României la rangul de Regat, constituirea partidelor naționale române din Transilvania și Bucovina, procesul Memorandumului (1892 – 1894) etc. La toate acestea trebuie adăugate mersul alert al societății românești, din Regat, spre modernizare, sub domnia regelui Carol I, sprijinirea dezvoltării culturale a românilor din teritoriile aflate sub dominație străină de către oamenii de cultură și politicienii de marcă din Regat etc.

Elitele culturale și politice românești din Bucovina reușiseră, la sfârșitul secolului al XIX-lea, să creeze un echilibru fragil între „loialismul” afișat (cultul patriei austriece și al împăratului Franz Joseph)

și apartenența la națiunea română exprimată identitar prin recursul la istorie, tradiții, reperele economice și politice moderne ale românismului și portul Tricolorului – care trădau iredentismul. Așa- zisa „furtună identitară“ a atins elitele politice și culturale, împreună cu masele de români bucovineni, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Atunci, când românii își organizaseră un partid național (1892) și reușiseră să-și radicalizeze demersurile prin afirmarea noului curent național realizat în jurul ziarului „Patria“, autoritățile austriece din Bucovina au refuzat românilor ceea ce altora, în alte zone ale Imperiului Dualist, similare cu cea a Bucovinei, nu li se refuza: afirmarea identității naționale exprimate prin portul însemnului național – Tricolorul.

La această mișcare identitară a contribuit, în mod deosebit, dezvoltarea conștiinței naționale prin recursul la istorie (prezent în aproape toate publicațiile românești din Bucovina, în lucrările de popularizare, în manifestările artistice și culturale etc.), care a avut darul să proiecteze o pedagogie a faptelor naționale, progresiste. La aceasta s-au adăugat acțiunile preoților români și cele ale păstoritorilor lor (mai ales ca urmare a arhipăstoriei lui Silvestru Morariu-Andrievici), sprijiniți politic de Partidul Național Radical Român din Bucovina.

Această formă de afirmare națională – portul Tricolorului – nu a fost luată în seamă, de la început, de către autoritățile imperiale din Bucovina. Oricum, ea s-a realizat mai cu seamă după 1892, când – așa cum scria I. G. Sbiera – „s-a încins între români și neromânii bucovineni o luptă amarnică pentru existența lor națională“¹. Primul care a făcut caz de folosirea Tricolorului a fost guvernatorul Leopold Gões², care reproșa membrilor Junimii, în 1895, că au arborat Tricolorul pe balconul și pe acoperișul casei, unde avea să se desfășoare balul societății respective³.

Folosirea însemnului național, Tricolorul, fusese introdusă în Bucovina, după anii 1862, la elevii gimnaziști din Cernăuți și, după 1875, fusese inclusă în emblemele societăților studențești ale românilor⁴, „România Jună“, din Viena, „Arboroasa“ și urmașa acesteia „Junimea“, din Cernăuți. Folosirea Tricolorului s-a extins treptat la membrii societății

¹ Dr. I. G. Sbiera, *Ceva despre Tricolorul românesc*, Cernăuți, 1899, p.6.

² Leopold Graf Gões a fost guvernator al Bucovinei între noiembrie 1894 și decembrie 1897.

³ T. Balan, *Conflictul pentru Tricolor*, manuscris, Arhivele Naționale Istorice Centrale – Fond „Teodor Balan“ (în continuare – A.N.I.C. – T.B.), dosar 15, f. 494.

⁴ Dr. I. G. Sbiera, *op.cit.*, p. 1 – 5.

civile române din capitala Ducatului sau în orașele importante ale acestuia, precum și la țărani români din numeroasele sate ale Bucovinei, devenind o „modă“ includerea lui în costumul național. Constantin Berariu scria, în 1901, că Tricolorul era un bun comun al românilor, introdus de I.G. Sbiera pe vremea când era profesor de gimnaziu, cu ocazia excursiilor școlare de după 1862 și a fost folosit ca simbol național de trupele de teatru românești care au venit în Bucovina sub conducerea lui Fani Tardini, M. Pascali și M. Milo, între anii 1864 – 1871, la chemarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina⁵.

După îndelungi „cercetări“, Bourguignon, guvernatorul Bucovinei, a dat o ordonanță prin care interzicea portul Tricolorului, punându-i pe jandarmi să se ocupe de aplicarea acesteia⁶. Faptul în sine a fost privit la început cu mirare de către redactorii „Patriei“, pentru ca apoi să se dovedească a fi semnalul începutului unui îndelungat conflict dintre români și autoritățile imperiale, reprezentate de Bourguignon.

În esență, *conflictul pentru Tricolor*, cum îl definea T. Balan⁷, avea la bază ideea lui Bourguignon că românii din Bucovina, prin portul Tricolorului, ar folosi culorile Regatului României și nu un însemn național – fapt care ar fi contravenit legislației austriece⁸.

În vederea aflării adevărului, baronul Bourguignon a întreprins o serie de cercetări pentru a vedea dacă nu cumva culorile românești fuseseră arborate și folosite ca simbol, ca însemn național de românii transilvăneni în timpul revoluției de la 1848 – 1849, situație în care portul Tricolorului în Bucovina ar fi avut o altă conotație. Aceasta deoarece, în timpul revoluției, românii s-au arătat supuși loiali ai Casei de Habsburg, luptând cu maghiarii.

În vederea obținerii informațiilor necesare, Frederich Freiherr Bourguignon s-a adresat mai multor personalități științifice, culturale sau politice, precum și unor instituții specializate sau de reprezentare statală. În acest sens, amintim pe: primarul Cernăuțiului – Kochanowski –, viceprimarul aceluiași oraș – dr. Reisz, baronul Felix Pino – fost

⁵ Constantin Berariu, *Tricolorul românesc*, Cernăuți, 1901, p. 20 – 21.

⁶ „Patria“, II, nr. 216, 16/28 octombrie 1898, p. 1.

⁷ A.N.I.C. – T. B., d. 15, f. 440.

⁸ *Ibidem*, f. 495, Reprezentantul cel mai de seamă al autorității imperiale în Bucovina a dorit să afle dacă „sub firma Tricoloră, în aparență nevinovată, se ascunde o mișcare politică subversivă, antidinastică, antiaustriacă sau nu“.

gubernator al Bucovinei⁹, Erich Kolbenheyer, Ferdinand Zieglauer, R.F. Kaindl, Johann Polek – ultimii trei fiind profesori recunoscuți în lumea cernăuțeană. De asemenea, au fost solicitate și au trimis rapoarte: Societatea Heraldică „Adler” din Viena (președintele acesteia a trimis și un raport separat), Arhiva de Război din Viena, Ministerul de Interne al Ungariei, guvernămintele din Praga, Innsbruck, Triest, Zara, Troppau și Salzburg, Ambasada Austro-Ungariei de la București. Alături de instituțiile și personalitățile enumerate mai sus a mai trimis informații privitoare la Tricolorul românesc și Președinția Consiliului de Miniștri din Ungaria.

Răspunzându-i lui Bourguignon, Erich Kolbenheyer arăta că brăul tricolor nu făcea parte din costumul național românesc, iar brăiele tricolore se purtau de către absolvenții școlilor la ocazii festive¹⁰. Inspectorul școlar Carol Tümlirz, care a fost în mod frecvent subiectul unor articole în presa românească din Bucovina pentru atitudinea sa antiromânească, a afirmat aceleași idei ca și Kolbenheyer și propunea eliminarea folosirii Tricolorului în școli.

Primarul orașului Cernăuți – Kochanowski, zelos funcționar, care a întreprins acțiunile de urmărire a studenților care demonstraseră împotriva mitropolitului A. Ciupercovici, arăta că Tricolorul nu putea fi mai vechi de 1859, el folosindu-se mai mult în urma activității societății studențești „Junimea” și a susținerii mișcării naționale de către mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici. Iar dr. Reisz – viceprimarul Cernăuțiului – scria că Tricolorul devenise mai cunoscut după procesul „Arboroasei”¹¹. Fostul guvernator al Bucovinei – Felix Pino – considera și el că folosirea Tricolorului ca simbol național luase amploare în timpul vicariatului lui Morariu-Andrievici, care era făcut vinovat de *fanatizarea* românilor pentru a-i îndepărta de „ideea dinastică și de stat austriacă”¹².

În răspunsul său, profesorul R. F. Kaindl arăta că steagul românilor ardeleni, la 1848, se compunea din culorile albastru-roșu-alb și nu roșu-galben și albastru. Culoarea galbenă, susținea Kaindl, fusese introdusă de români în drapelul național pentru a-și arăta austrofilismul. În continuarea

⁹ Baronul Felix Pino a fost guvernator al Bucovinei, între anii 1870 – 1874 și 1887 – 1890; cf. Emil Satco, Ioan Pânzar, *Prefectura – Repere istorice locale*, [Suceava], Editura Junimea, 1995, p. 42.

¹⁰ A.N.I.C. – T.B., d. 15, f. 496.

¹¹ *Ibidem*, f. 497.

¹² *Ibidem*.

răspunsului profesorului cernăuțean se spunea că fuseseră făcute unele încercări de introducere a Tricolorului în Bucovina, în 1860 și acesta fusese purtat de ardeleni¹³.

Profesorul Zieglauer, în răspunsul său, scria că nu se știa exact când începuse a se folosi Tricolorul și care era originea sa. Oricum, arăta el, acest însemn al românilor se folosise mai întâi în Transilvania. Însă, la 1848, la Blaj, românii au folosit un stindard care cuprindea culorile roșu, albastru și alb (culori care se identificau cu cele ale slavilor). Într-un raport ulterior, Zieglauer, invocându-l pe G. Bariț, susținea aceleași idei. Analizând scrierile lui Bariț, Teodor Balan credea că adevăratele culori ale drapelului românesc, la 1848, în Transilvania au fost: roșu, galben și albastru, acestea fiind dispuse vertical¹⁴.

Societatea Heraldică „Adler“, din Viena, și președintele acesteia au răspuns cererii formulate de Bourguignon. În esență, societatea „Adler“ arăta că Tricolorul se găsea pe steagurile Batalionului 4 al Regimentului de Infanterie 41 din Cernăuți, steaguri oferite de preoțimea română din Bucovina, în aprilie 1849. Președintele Societății „Adler“ arăta că Tricolorul românesc este o creație modernă și fusese alcătuit din culorile aflate în drapelele Țărilor Românești.

Dorind să aprofundeze informațiile primite de la Societatea „Adler“, Bourguignon i-a solicitat acestuia un nou răspuns privitor la întrebările dacă Tricolorul fusese parte componentă a costumului popular românesc înainte de formarea Regatului României și, mai ales, dacă românii îl considerau ca atare. Totodată, Bourguignon dorea să i se explice de ce considerau românii bucovineni că, prin portul Tricolorului, își exprimau loialitatea față de Monarhia de Habsburg¹⁵. În scrisoarea de răspuns, Societatea „Adler“ arăta că drapelele tricolore nu erau mai vechi decât perioada de desfășurare a revoluției franceze din 1789 – 1794 și că albastrul și galbenul fuseseră luate din stema Munteniei iar, roșul, din stema Moldovei. Concluzia formulată era că drapelul național românesc, cu cele trei culori, nu-i reprezenta pe toți românii.

¹³ *Ibidem*, f. 498, În răspunsul lui R.F. Kaindl, făcut la cererea lui Bourguignon, se arată că Societatea studentească „Junimea“ era responsabilă de introducerea Tricolorului ca semn distinctiv al românilor și, considera profesorul cernăuțean, noroc că „această otravă n-a pătruns adânc în popor“.

¹⁴ *Ibidem*, f. 499.

¹⁵ *Ibidem*, f. 501.

Arhiva de Război din Viena a răspuns în locul Ministerului de Război și a arătat că invocatele culori fuseseră folosite ca însemn al Marelui Ducat al Transilvaniei, până în anul 1765, când românii nu erau recunoscuți ca națiune politică. În anul 1848, românii s-au aliat cu austriecii și pentru că maghiarii și secuii adoptaseră, ca însemne naționale, alte culori, românii au preluat aceste culori: roșu, galben și albastru. Concluzia acestui răspuns era că portul Tricolorului, de către români, trebuia privit ca „o demonstrație de caracter iredent”¹⁶. Prin aceasta, se refuza recunoașterea pentru români a ceea ce pentru alți supuși ai habsburgilor era drept și natural.

Răspunsul Ministerului de Interne al Ungariei era în bună măsură asemănător cu cele de mai sus, acesta considera că românii folosiseră, după 1850, culorile roșu, galben și albastru ca simbol național în condițiile în care maghiarii și sașii trecuseră la folosirea altor culori. Prin folosirea Tricolorului românii doreau să-și sublinieze autohtonismul¹⁷, subliniau autorii răspunsului. Totodată, se preciza că era interzis portul unor culori aparținătoare altui stat, pe teritoriul Transilvaniei¹⁸.

Răspunsurile guvernămintelor din Praga, Innsbruck, Triest, Zara, Troppau și Salzburg erau diferite de cele prezentate mai înainte și evidențiau situația diferită a chestiunii naționale în cadrul acestora. Guvernatorul praghez a trimis copiile ordonanțelor prin care era interzisă folosirea semnelor naționale în școli. Totodată, se arăta că era permisă folosirea steagului Germaniei Mari (negru, roșu și auriu) și a celui al slavilor (alb, roșu, albastru), pentru că erau considerate însemne naționale. În Praga era permisă folosirea însemnelor naționale cu avizul autorităților¹⁹.

Guvernatorul de Triest arăta, în răspunsul său, că folosirea steagului italian era interzisă, iar guvernatorii din Innsbruck și Salzburg nu aveau astfel de probleme.

După ce a obținut informații de la consulatele austro-ungare din Iași, Giurgiu, Galați și Turnu-Severin, ambasadorul Ungariei la București răspundea cererilor formulate de Bourguignon arătând că, în nordul Moldovei, se folosește brâul ca element al costumului popular și că la ocazii festive se folosea brâul Tricolor, ceea ce era considerat drept

¹⁶ *Ibidem*, f. 501.

¹⁷ *Ibidem*, f. 502.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 503.

„manifestare ostentativă de sentimente naționale românești”²⁰. Această formulare aparținea celui ce răspunsese în numele Consulatului Austro-Ungar de la Iași. Consulatul de la Galați arăta că portul brâielor tricolore era o dovadă de „bune sentimente naționale românești”²¹.

Ministerul Învățământului din Austria cerea lui Bourguignon să revizuiască regulamentele școlilor secundare și să interzică portul însemnelor naționale. În ceea ce privea folosirea forței (a jandarmilor), se recomanda ca aceasta să nu fie folosită, mai ales împotriva adulților, de teama consecințelor ce puteau decurge din aplicarea unei soluții dure într-o astfel de problemă delicată.

Toate aceste răspunsuri l-au determinat pe guvernatorul Bucovinei să ajungă la concluzia că portul Tricolorului era neconformă cu legile Austriei, deoarece el reprezenta, în același timp, culorile Regatului României. Portul lui, în costumul popular al românilor bucovineni, era o dovadă clară a iredentismului acestora, iar pentru conservarea ideii de stat austriece – considera Bourguignon – trebuiau aplicate măsurile de cenzurare a portului acestuia. Această politică a guvernatorului era în consonanță și cu măsurile luate de el, precum: reducerea ponderii și rolului românilor în Dietă, înlăturarea caracterului românesc al Bisericii Ortodoxe din Bucovina²² – prin partajarea acesteia în două episcopii (din care una trebuia să fie a rutenilor, la Cozmeni), sprijinirea dezvoltării culturale și școlare a rutenilor, prin măsuri care-i defavorizau pe români etc.

În ceea ce privește adevărul istoric despre geneza și folosirea Tricolorului românesc, este îndeobște acceptat că evenimentele revoluționare

²⁰ *Ibidem*, f. 504.

²¹ *Ibidem*.

²² În ziarul „Patria”, III, nr. 290, 27 iunie/9 iulie 1899, în articolul *De ce sunt persecutați românii din Bucovina*, sunt reluate, după „Gazeta Transilvaniei”, răspunsurile date de Bourguignon unui aristocrat român, la chestiunile formulate în titlul articolului astfel: „Situția de până acuma a românilor a fost în mod excepțional privilegiată. Antecesorii mei au permis toate românilor îngâmfăți. Ei folosesc acum această deosebită cruțare pentru a se manifesta înaintea domnitorilor străini ca națiune și dau expresiune unei alipiri care se opune condițiilor de existență ale monarhiei. Însușirea cu care au întâmpinat pe domnitorul României, când s-a dus la Rusia, mi-a fost bănuitoare, și eu am datoriat de a o împedica cu toate mijloacele legale, nemodestie politică și neastâmpărul fără tact”. Referitor la această declarație, „Berliner Tageblatt” o considera foarte ciudată deoarece situația românilor în Ducat se înrăutățise. În același timp, se arăta că toată situația fusese iscată de „gelozia” provocată lui Bourguignon și autorităților vieneze de faptul că regele României fusese primit cu ovații la Cernăuți.

de la 1848 – 1849, din spațiul românesc, sunt cele care au dus la impunerea lui ca simbol național²³. Tricolorul a fost fixat ca steag național prin decretul guvernului provizoriu din 14 iunie 1848, cu cuvintele „Dreptate, Frăție“, înscrise pe el. Împreună cu cel de-al doilea decret, din 3 iulie 1848, se stabilea ordinea și dispunerea verticală a culorilor astfel: „Lângă lemn vine albastru, apoi galben și apoi roșu fâlfâind“²⁴.

Până la 1834, pe drapelurile statelor românești extracarpătice se regăseau următoarele culori: pentru Muntenia – galbenul și albastrul și pentru Moldova – roșul și albastrul.

Revoluționarii transilvăneni au folosit în evenimentele din mai 1848, de la Blaj, un drapel Tricolor compus din culorile alb, albastru și roșu, dispuse orizontal, culori des întâlnite în costumele populare românești din această zonă. Pe suprafața drapelului erau înscrise cuvintele: „Virtus Romana Rediviva“. Unele lucrări amintesc faptul că, în contextul evenimentelor amintite, Ion Pușcariu a purtat un steag pe care era inscripția: „Libertate, Egalitate, Fraternitate“.

Cercetătorii acestei chestiuni arată că steagurile tricolore ale românilor transilvăneni, de la 3/15 mai 1848 și cel al formațiunilor revoluționare ale lui Avram Iancu, aflate la Muzeul Național al României, au fost alcătuite ulterior evenimentelor invocate. Pe ele albul a fost înlocuit cu galben, ca expresie a dorinței de unitate a tuturor românilor și a „comunității spirituale unitare“ a locuitorilor din Transilvania, Țara Românească și Moldova – cum se exprima St.L. Roth²⁵.

Creație europeană modernă, steagul național s-a impus după marea revoluție burgheză din Franța ca însemn al identității naționale. În Bucovina, ca și în celelalte provincii românești, revoluția de regenerare națională de la 1848/1849 a dus la extinderea folosirii însemnelor naționale, a Tricolorului, în cazul nostru. Acesta, având culorile roșu, galben și albastru, a fost pus pe steagurile Batalionului 4 al Regimentului 41, din Cernăuți, oferite de

²³ Gheorghe Iscriu, într-un studiu dedicat revoluției lui Tudor, arăta că pe steagul revoluției de la 1821 se găsea un ciucur format din cele trei culori: roșu, galben și albastru. Semnificația acestora este alta decât în cercetările de dinainte de 1989, ea fiind extrasă din simbolistica gândirii creștine. Astfel albastrul este reprezentat pe mantia lui Dumnezeu, galbenul pe mantia lui Isus Hristos și roșul pe mantia Sfântului Gheorghe – care e sfântul, patron al armatei române.

²⁴ Apud Maria Dogaru, *Tricolorul și cocardele în contextul luptei revoluționarilor pașoptiști*, „Revista de istorie“, tom 31, nr. 5, 1978, p. 861.

²⁵ *Ibidem*, p.868.

preoțimea română din Bucovina. Portul Tricolorului s-a extins la Cernăuți și în Bucovina istorică sub îndemnul intelectualilor români, al societăților culturale române prin intermediul elitelor, studenților și al elitelor satelor, participante la manifestări cultural-naționale sau de afirmare a identității proprii, într-un mozaic cultural-social și demografic creat de austrieci.

Preocuparea sistematică a guvernatorului Bourguignon pentru aflarea adevărului istoric despre apariția și extinderea portului Tricolorului l-a pus în contradicție cu autohtonii provinciei – românii –, populație care era în căutarea unui demers politico-național de refacere a unității cu patria căreia îi aparținuse acest spațiu, până la „detrunchiere“. Preocuparea identitară a românilor bucovineni era similară cu cea a altor națiuni sau etnii supuse Coroanei de Habsburg – la sfârșitul secolului al XIX-lea –, fiind considerată ca fiind unul din factorii centrifugi care au dus la prăbușirea imperiului.

2. Românii bucovineni în apărarea Tricolorului

Evenimentele care aveau să se deruleze până la plecarea lui Bourguignon din Bucovina, în 1903, au fost generic denumite de Teodor Balan ca fiind *Prigonirea Tricolorului*²⁶. O amplă mobilizare de forțe fusese determinată de Bourguignon, după evenimentele din 1896, când studenții junimiști ar fi adus ofensă mitropolitului Arcadie Ciupercovici, precum și după evenimentele din aprilie 1899, când același chiriarh fusese ținta unor demonstrații ale studenților, în gara din Cernăuți. De altfel, cunoscând rolul preoțimii în influențarea și organizarea maselor de români, mai ales ca urmare a succeselor obținute în timpul vicariatului lui Morariu-Andrievici, autoritățile imperiale, reprezentate prin guvernatorul Bucovinei, luaseră măsuri suplimentare de supraveghere a procesiunilor religioase și a activității preoților români. Urmare a acestui fapt, uneori, supravegherea organelor de represiune era atât de stânjenitoare și uneori agresivă, încât împiedica desfășurarea slujbelor religioase, așa cum a fost cazul incidentului petrecut în 12/24 ianuarie 1897, la Biserica Sfântul Nicolae din Suceava. Atunci, la slujba de arătare a Domnului, procesiunea a fost oprită datorită „stingeririi“ produse de oamenii organelor de represiune. Ca urmare, consistoriul mitropolitan solicita celor în drept

²⁶ *Ibidem*, f. 510.

informații despre „întâmplarea neplăcută”²⁷. Urmare a evenimentelor de acest fel, preoțimea română a resimțit nevoia organizării sale, care să fie în ton cu „spiritul timpului”²⁸.

Concomitent cu afirmarea conștiinței naționale a românilor din Bucovina, s-a resimțit nevoia reorganizării partidului național, fapt care se realizase în toamna anului 1897²⁹. În fruntea partidului a fost aleasă o „dirigență” formată din deputații români din Dietă și Reichstag, reprezentanții districtelor românești și directorul ziarului „Patria”, Valeriu Braniște. În teritoriu erau organizate comitetele districtuale ale partidului național, apoi cele din orașe și reprezentanții de la nivelul localităților rurale.

Pentru dezvoltarea vieții naționale conducerea partidului român a hotărât prin șapte rezoluții, nepublicate din motive obiective, antrenarea în forme specifice a cât mai multor membri ai societății românești din Bucovina în acțiuni cu caracter politic, social-economic și cultural. Totodată, această organizare nu excludea existența societăților politice, în speță „Concordia” (a cărei activitate trebuia stimulată și multiplicată prin înființarea unor societăți similare). Măsurile luate aveau drept scop scoaterea politicii românilor bucovineni de sub tutela autorității „guvernului” local, a autorităților imperiale și eliminarea caracterului ei oportunist, invocat de C. Loghin³⁰ sau de către N. Iorga³¹. În sensul celor invocate mai înainte se pronunță și dr. Valeriu Braniște³².

Alegerea unui nou comitet al partidului, în iunie 1898, avându-i ca membrii pe Iancu Lupul (președinte), Modest Grigorcea, Iancu Flondor

²⁷ Arhivele de Stat ale Regiunii Cernăuți (de aici înainte A.S.C.R.), Fond 320, inv. 2, d. 258, f. 26.

²⁸ „Patria”, I, nr. 48, 19/31 octombrie 1897, p. 1, articolul *Înființarea unei societăți preoțești*.

²⁹ *Apud* Valeriu Braniște, *În slujba Bucovinei, în slujba neamului românesc – Articole politice*. Ediție și studiu introductiv Ioan Cocuz. [Suceava], Editura „Bucovina Viitoare”. 1998, p. 52, se scie: „un partid politic dacă voințe să îmbrățișeze viitorul țării și populațiunii în al cărui nume se constituie, trebuie neconținut să lărgească cercul combatanților săi, gregari și căpitani”.

³⁰ C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775 – 1918 (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996, p. 197.

³¹ N. Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1932, p. 134.

³² Valeriu Braniște, *op.cit.*, p. 53, scrie: „Voim să facem politică din voința liberă a poporului întreg și nu din grația guvernului a cărui artă de guvernământ se reducea la tradiționalul „divide et impera” sau „dușmanii noștri ne tratează drept o masă inertă, incapabilă de a participa activ la conducerea destinului țării și neputincioasă în cunoașterea și afirmarea drepturilor sale”.

(ultimul în calitate de vicepreședinte) și pe Nicu Blându (secretar), avea să impulsioneze activitatea politică a românilor bucovineni. Aceasta arată afirmarea, pe scena politică a Bucovinei, a unei noi generații politice a românilor reprezentate și în conducerea partidului prin George Popovici, Iancu Flondor și directorul „Patriei” – dr. Valeriu Braniște.

Tensiunea dintre români și Bourguignon s-a accentuat pe parcursul anului 1898, mai ales ca urmare a refuzului românilor de a mai realiza compromisurile ce se făceau până atunci în practica alegerilor, prin impunerea de către „guvern” a unor candidați favorabili politicii sale. Rezultatul a fost o politică fermă pe tărâm național, bazată pe un program unitar, ale cărei elemente de consolidare au fost generate și de abuzurile guvernatorului Bucovinei prin susținerea numirii a doi consilieri ruteni în Consistoriul mitropolitan (ianuarie 1899)³³ și prin sprijinirea „asaltului” rutenilor asupra Facultății de Teologie³⁴. Dar ceea ce a fost mai gravă decât cele invocate mai înainte a fost acuzația de neloialism și de purtare a Tricolorului românesc adresată de Bourguignon, de față cu mitropolitul A. Ciupercovici, preoțimii române la 18 august 1899, cu ocazia zilei de naștere a împăratului Frantz Joseph. Prin această acuzație și prin anchete disciplinare, Bourguignon a încercat să-i „înfricoșeze” pe români și pe preoții lor. În fapt, riposta elitelor politice și culturale românești nu s-a lăsat prea mult așteptată, culminând cu adunări de protest în decanatele Bucovinei și cu marea adunare a preoțimii române de la Cernăuți, la 30 octombrie 1899. Această din urmă manifestare a luat forma unui protest energic împotriva politicii guvernatorului de realizare a așa-numitei „dreptăți nivelatoare” („ausgleichende Gerechtigkeit”).

Este evident că politica lui Bourguignon se armoniza cu cea a primului ministru al Austriei, Thün, care dorea să-i poată controla pe cei cinci reprezentanți ai românilor din Camera imperială. În acest sens, ziarul „Patria” scria: „Nici unui guvern nu poate să-i fie de tot indiferent dacă prin opoziția tuturor deputaților români ar dovedi înaintea lumii că un neam întreg trăiește în stare de opresiune nesuportabilă”³⁵. Totodată,

³³ A.N.I.C. – T. B., d.15, f. 460.

³⁴ *Ibidem*, f. 461 – 463.

³⁵ „Patria”, III, nr. 280, 30 mai/11 iunie 1899, p. 1. Deputații dietali și cei din camera imperială s-au reunit o lună mai târziu dând publicații o „rezoluțiune” care condamna „procedurile” guvernului îndreptate contra națiunii române și-și propuneau să întreprindă pașii necesari pentru înlăturarea „situației insuportabile, dăunătoare națiunii române din

sesizăm o alianță ce s-a realizat și în cadrul forțelor politice locale neromânești, între Koko Wassilko (reprezentantul rutenilor) și liberalii germani din Bucovina, grupați în jurul gazetei „Bukowinaer Nachrichten“³⁶. În acest context, G. Popovici și Iancu Flondor au propus ieșirea românilor din majoritatea parlamentară vieneză, punct de vedere care nu era împărtășit de toți liderii români. Ion Lupul și N. Volcinski – reprezentanții conservatorilor români – se pronunțau pentru o atitudine de expectativă și realizare a unor tratative între ambele tabere³⁷.

Începând din august 1898, conflictul pentru Tricolor își arătase primele semne. Un foarte zelos căpitan districtual de Câmpulung, pe nume Wolhfarth, primise, din partea unui grup de 14 evrei, o sesizare că, de două zile, de când se desfășura serbarea „Junimii“, pe hotelul orașului Doma fusese arborat „steagul românesc“. Ca urmare, funcționarul austriac a trimis ordinul ca Tricolorul să fie dat jos. La serbarea cu pricina, așa cum menționa ziarul „Patria“, participaseră și doi consilieri guvernamentali, care nu se arătaseră deloc deranjați de arborarea Tricolorului. În schimb, primarul orașului, presimțind pericolul, „fugise“ din localitate. „Pașa“ de Câmpulung (cum era numit Wolhfarth de către redactorii ziarului „Patria“) a stârnit protestul ziaristilor de la „Patria“, cu atât mai mult, cu cât Tricolorul fusese arborat fără rezerve și interdicții la Rădăuți, Suceava și Cernăuți³⁸. Era încă vremea unei posibile concordii, când guvernatorului Bucovinei i se acordau circumstanțe atenuante de către ziaristii de la „Patria“³⁹.

În ianuarie 1899, Bourguignon a căutat să se informeze prin intermediul prefectilor, cât de extins era portul Tricolorului la „populația rurală românească“ din Bucovina și dacă brăiele tricolore făceau parte din costumul național⁴⁰.

Bucovina și amenințătoare pentru pacea din țară“. cf. „Patria“. III, nr. 284, 10/22 iunie 1899, p.1.

³⁶ *Ibidem*, p. 3.

³⁷ *Ibidem*, nr. 286, 16/28 iunie 1899, p. 4.

³⁸ *Ibidem*, II, nr. 163, 9/21 august 1898, p. 1. În articolul *Serbarea Junimei* se scria: „Suntem leali fii ai patriei și credincioși supuși ai prealuminatului nostru Domn, dar ca români și cine ne violentează în drepturile și atribuțiile noastre naționale, ne ofensează adânc iubirea către patrie și credința către tron“.

³⁹ *Ibidem*, nr. 170, 28 august /9 septembrie 1898, p. 1. În acest sens autorul articolului scria: „Baronul Bourguignon este om nou în țară și mult mi-e teamă că toate intențiunile sale bune se vor zădărnici prin faptul că un anumit grup de sfetnici, doritori a constitui o camarilă ocută, caută să seducă pe prezidentul țării prin informațiuni false“.

⁴⁰ A.N.I.C. – T.B., d. 16, f. 18.

Încă din 4 iulie 1898, Partidul Național Radical Român adoptase principiul de a nu părăsi ideea luptei naționale⁴¹. Ca urmare, conducerea partidului român și redactorii „Patriei” afirmau, în septembrie 1898, că sunt gata a colabora cu „guvernul”, dacă li se recunoștea loialitatea și acesta nu ar fi sprijinit „subcurențele artificiale” din partid. În caz contrar, liderii politici români erau gata să intre în luptă⁴².

Începând din septembrie 1898, se confiscă primele articole ale ziarului „Patria”, semn că „guvernul” local își urmărea propria politică în mod consecvent. Acuzația de neloialitate adusă preoțimii române de către guvernatorul Bucovinei, la 18 august 1899, a fost urmată de o suită de proteste ale intelectualității și preoțimii române din Bucovina⁴³. Într-o adresă confidențială, trimisă către prefectii din Bucovina, la 6 noiembrie 1899, Bourguignon solicita acestora să cerceteze în ce măsură era adevărată afirmația mitropolitului care susținea că nu era familie de preoți români în care, cel puțin un membru, să nu poarte Tricolorul⁴⁴. Rapoartele primite în urma solicitării guvernatorului confirmau adevărul susținerilor făcute de mitropolit. Ca urmare, autoritățile Ducatului au început a aplica măsurile punitive. La confiscarea ziarului „Patria” s-a adăugat persecutarea elevilor români de la Școala Pedagogică din Cernăuți, pentru că purtau costumul popular românesc, în cazul fetelor și că aveau brâu tricolor la costum, în cazul băieților⁴⁵.

⁴¹ A.N.I.C. – Fond „Iancu Flondor” (de aici înainte A.N.I.C. – I.F.), d. 8, f. 8 – 10. În ședința din 4 iulie 1898, Comitetul Național al P.N.R.R. adoptase la propunerea lui Iancu Flondor cinci rezoluții care aveau drept scop afirmarea principiului național în activitatea tuturor reprezentanților românilor și-i condamnau pe aceia, în cazul dat baron Nicu Mustăță (Mustatza) și Eugen Stârcea, care renunțaseră la apărarea drepturilor românești în instituțiile în care funcționau. Mai târziu, Mustăță (Mustatza) și Stârcea și-au dat demisia din conducerea partidului. Acest lucru s-a întâmplat la 15 august 1898. Cf. A.N.I.C. – I.F., d. 8, f. 13 – 14.

⁴² Valeriu Braniște, *op.cit.*, p. 495.

⁴³ *Ibidem*. Privitor la evenimentele din 18 august 1899, dr. Valeriu Braniște scria: „Dăscălirea baronului Bourguignon nu ne va împiedica să purtăm și mai departe Tricolorul și nici nu ne va opri să desconsiderăm și mai departe pe nenorocitul de Arcadie cu prietenii lui”.

⁴⁴ A.N.I.C. – T.B., d. 16, f. 64.

⁴⁵ „Patria”, II, nr. 172, 2/14 septembrie 1898, p. 1, și nr. 173, 4/16 septembrie 1898, p. 3.

O dată cu elevii⁴⁶ au fost urmăriți și persecutați și dascălii lor, mai ales cei din districtul Câmpulung, în care sentimentul național era bine reprezentat. În epocă a fost bine cunoscut cazul profesorului Ioan Pâslea, originar din Banat, care la intervenția prefectului Wolhfarth a fost destituit de la școala industrială din localitate, pentru că folosise la predare limba română și organizase o colectă pentru elevii sărmani români. Același prefect l-a amenințat pe Ioan Pâslea că nu va fi definitivat, dacă mai îndrăznește să afișeze Tricolorul⁴⁷.

Nici țăranii n-au fost uitați în acțiunile vexatorii ale autorităților imperiale. Astfel, țăranii din Câmpulung, de la biserica „Capu-satului“, au avut de suferit pentru că la serviciul divin din 2 august 1900, la inaugurarea unei noi școli, purtaseră lumânări împodobite cu Tricolor⁴⁸. De asemenea, în ziua de 1 mai 1899, la o petrecere dată în luna Paștilor, jandarmul Anton Sauer, din Stupca, a înscris într-un carnețel numele tuturor flăcăilor care purtau brâu tricolor, mai târziu aceștia au fost chemați în proces la judecătoria din Câmpulung, proces în care fusese implicat și redactorul responsabil al „Patriei“, Erast Lerescu. Martori la proces au fost Nica Donisă și Costan Botușan, care au declarat că jandarmul amintit i-a amenințat pe flăcăi cu pedepse, fapt confirmat și de învățătorul Nichita Jancă⁴⁹.

Din cauza Tricolorului avea să sufere și preot dr. Gheorghe Mihuță care, la petrecerea organizată la 10 februarie 1901, la Hotelul Langer, de „Însoțirea orașenilor români“ din Suceava, a arborat drapelul românesc⁵⁰ alături de steagul Bucovinei. La intervenția lui Wilhelm Rottenburg, prefectul Sucevei, Tricolorul a fost confiscat. Atunci preotul Mihuță a înlocuit drapelul luat de autorități și a trimis o telegramă de protest guvernatorului Bourguignon⁵¹. Drept urmare, curajosul preot a fost amendat cu 100 de coroane și audiat de Iulius Patak, cel care l-a înlocuit,

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 211, 4/16 decembrie 1898, p.2, articolul *În contra Tricolorului*, se arată că în luna decembrie 1898, un jandarm din Câmpulung a oprit un elev afirmând: „voi purtați cu mare drag brăielele tricolore, aceasta nu-i iertat și care va purta mai departe va fi pedepsit“.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 218, 20 decembrie 1898/1ianuarie 1899.

⁴⁸ *Apud* Teodor Balan, *Conflictul pentru Tricolor*, A.N.I.C. – T.B., d. 15, f. 512 – 513.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Victor Murariu, *Prigoana Tricolorului românesc în Bucovina (Din amintirile părintelui dr. George Mihuță)*, în „Făt-Frumos“, X, nr. 3, mai – iunie 1935, p. 118 – 120.

⁵¹ A.N.I.C. – T.B., d. 15, f. 515, Telegrama invocată avea următorul conținut: „Cetățenii români din Suceava protestează împotriva măsurii luate, cer satisfacție și doresc să fie înștiințați despre măsurile ce se vor lua“.

în funcția de prefect, pe Rottenburg. La audiere, preotul Mihuță a susținut cu multă demnitate drepturile românilor de a-și purta însemnele naționale⁵².

Un incident deosebit s-a petrecut la Udești, cu prilejul înființării unei bănci. În această acțiune au fost implicați preoții Eugen Sârbu, Ion Doroftei și profesorul de la Liceul de băieți din Suceava, Eusebie Popovici. Cu această ocazie, prefectul Sucevei, Rottenburg, a constatat că era arborat Tricolorul și a afirmat pe un ton poruncitor: „Domnilor, plecați în România, în România să mergeți. Aici e Austria”⁵³. În urma acestui fapt, au urmat numeroase procese ale căror rezultate nu se cunosc, deoarece judecătorii au tergiversat aplicarea procedurilor juridice și aplicarea unor pedepse.

În mod asemănător s-au petrecut lucrurile și în satul Costâna, jud. Suceava, la o adunare de constituire a băncii sâtești, convocată de boierul Dimitrie Popovici. Cu această ocazie, pe primăria din localitate, au fost arborate steaguri tricolore. Guvernatorul Bucovinei a cerut să se ia măsurile potrivite împotriva învățătorilor și a preoților, dar mai ales împotriva lui Grigore Filimon, „cunoscut agitator”⁵⁴.

⁵² *Ibidem*, Cu această ocazie preotul Mihuță afirma: „Idealul unui popor nu poate fi călcat în picioare și păstrarea calităților specifice naționale este obligația cea mai sfântă a unui popor”.

⁵³ *Ibidem*, f. 516.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 518. În presa vremii multe sunt referirile la Grigore Filimon, inspectorul băncilor sâtești implicat în incidentele legate de arborarea Tricolorului cu prilejul inaugurării băncilor sâtești – ca de exemplu la Udești și Tișăuți. Grigore Filimon, fiul unui țaran din Rus-Plăvălar, era absolvent al Liceului din Suceava, cu studii universitare la Viena, a părăsit capitala imperiului înaintea ultimului examen, ce l-ar fi făcut să devină profesor în Bucovina. Dar „durerea înpricina neamului său din Bucovina l-a împins să-și părăsească cariera sigură ce-l aștepta, să învețe contabilitatea și să alerge apoi, până la tragicul său sfârșit, prin atâtea comune din țară, spre a înființa în ele bănci după sistemul Raiffeisen” – scria Constantin Morariu în *Cursul vieții mele – Memorii*, Ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 141 – 142. Teodor Balan în studiul său dedicat Tricolorului arăta că „Dânsul convoacă adunări pentru înființare de bănci sâtești, o acțiune care nu este decât „camuflarea propagandei începute pe teren național de partidul național român”, cf. T. Balan, *op.cit.*; A.N.I.C. – T.B., d. 15, f. 517. Această opinie a lui T. Balan concordă cu cea exprimată de C. Morariu care arăta, în lucrarea citată, că pentru activitatea sa de „agitator” român, Grigore Filimon a fost trimis în fața comandamentului militar din Lemberg. Președintele completului militar a încheiat anchetarea lui G. Filimon cu îndemnul „Domnule, ce aveți acolo în Bucovina de te prigonesc pentru lucruri atât de folositoare. Mergi înapoi în țara

Preotul Constantin Morariu a arborat steagul Tricolor la 11/24 februarie 1901, cu ocazia constituirii băncii sătești din Pătrăuți⁵⁵.

La 1 septembrie 1899, la Rădăuți, cu ocazia serbării „Junimii“, prefectul Patak, a găsit la intrarea în sală un steag Tricolor. Cel care a organizat această serbare a fost Ion Nistor. Acesta i-a răspuns prefectului amintit că o dată cu steagul austriac, arborat pe frontispiciu, se afla și cel al „Junimii“ – societatea organizatoare – iar nu steagul românesc. Astfel de incidente, în care au fost implicați tinerii junimiști, au fost semnalate și la Cernăuți, Dorna și Siret⁵⁶.

În urma numeroaselor rapoarte primite de guvernatorul Bucovinei, care arătau că portul Tricolorului este foarte extins, acesta a cerut ca împotriva țăranilor să se procedeze cu îngăduință, iar împotriva intelectualilor, cu multă asprime, deoarece aceștia își dădeau seama de caracterul periculos al folosirii culorilor unui stat străin, pe când țăranii nu.

În epocă, a stârnit vii nemulțumiri în rândurile românilor și incidentul petrecut cu Koko Wassilko, care trecuse în tabăra ucrainenilor, acesta fiind din greșeală invitat de comitetul de organizare al unei serbări a „Junimii“ din Cernăuți, în ianuarie 1900. Constatând greșeala, comitetul de organizare a anulat invitația. Atunci Koko Wassilko s-a adresat guvernatorului Bourguignon, cu care se afla în bune raporturi, pentru a i se repara nedreptatea ce i se făcuse prin anularea invitației. Ca măsură de represiune, Nicu Flondor, membru în comitetul amintit și frate al lui Iancu Flondor, a fost citat în fața consilierului Johann Fekete pentru a răspunde, în calitate sa de funcționar guvernamental⁵⁷. Cazuri mai mult sau mai puțin asemănătoare, legate de portul Tricolorului, s-au petrecut și la Mihoveni, Tișăuți, Bălăceana, Șcheia, Deia-Câmpulung, Rus-Mănăstioara⁵⁸ etc.

dumitale și muncește cum ai muncit!“, cf. C. Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, Suceava, Editura „Hurmuzachi“, 1998, p. 142.

Acțiunea de înființare a băncilor sătești, în fapt de sprijinire a dezvoltării economice a țăranimii, era susținută de P.N.R.R. din Bucovina, de Iancu Flondor și ceilalți membri ai dirigenței acestuia. Dovadă Iancu Flondor „a adus jertfă de bani pentru acest scop“, iar mai târziu, în centrala băncilor sătești, au fost cuprinși alături de Flondor: E. Hurmuzachi, A. Berariu, M. Grigorcea, I. Onciul, Nicu Mustăță (Mustatza), N. Blându și T. Flondor. Cf. „Făt-Frumos“, X, nr. 5 – 6, mai – iunie 1935, p. 169 – 173.

⁵⁵ A.N.I.C. – T. B., d. 15, f. 519.

⁵⁶ „Patria“, III, nr. 315, 27 august / 8 septembrie 1899, p. 9.

⁵⁷ A.N.I.C. – T.B., d. 15, f. 521 – 522.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 519.

Portul Tricolorului era atât de extins încât, acesta, era purtat cu mândrie de către fete (prin împletirea unor cocarde tricolore în păr)⁵⁹, la serbările societăților studențești și ale asociațiilor culturale și economice ale românilor. Tricolorul era purtat cu ocazia sărbătorilor religioase sau a unor evenimente deosebite din viața privată sau publică a românilor. Astfel, ca urmare a interzicerii de către guvernator a portului simbolului național, ziarul „Patria“ consemna, în anul 1899, o creștere deosebită a vânzărilor de panglici tricolore la magazinele și prăvăliile din Suceava⁶⁰.

Pentru a atenua impactul național-identitar al portului Tricolorului, guvernatorul Bourguignon a căutat să atragă de partea sa pe aceia dintre liderii românilor care se dovedeau a fi servili⁶¹. A împărțit cu „dărnicie“ pedepse disciplinare pentru românii care erau în serviciul guvernului⁶² și a început prigonirea lui Valeriu Braniște⁶³ și a ziarului „Patria“. De fapt, era prigonită conducerea Partidului Național Român, pentru că reușise să genereze o mișcare națională coerentă, cu susținere în rândurile tuturor mediilor societății românești din Bucovina și a românilor din Regat și din Transilvania.

Pe terenul luptei identitare, românii aveau să folosească intens prilejul oferit de lucrările Dietei Bucovinei unde, din 1898, ocupau o pondere importantă. Din cei 31 de deputați dietali, 13 erau români, 14 foloseau ca limbă de exprimare germană și 4 limba rusă. Printre deputații

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ „Patria“, III, nr. 296, 11/23 iulie 1899, p.3, Redactorii „Patriei“ scriau cu bucurie: „În vechea capitală a Moldovei aproape toate cetățenele române poartă cu fală mândru nostru Tricolor. A reînviat sentimentul național cel atât de mult adormit“.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 216, 16/28 decembrie 1899, p. 1.

⁶² A.N.I.C. –T.B., d. 16, f. 65, Primarul orașului Cernăuți, Kochanowski, îl admonesta pe preotul Dionisie Voronca pentru că participase la o demonstrație îndreptată împotriva mitropolitului Arcadie Ciupercovici.

⁶³ Pentru a întregi imaginea măsurilor represive luate de Bourguignon împotriva ziarului „Patria“, și împotriva lui Valeriu Braniște, director al amintitului periodic, trebuie să spunem că poziția lui Braniște era total incomodă pentru guvernator. De aceea începând din vara lui 1899, Bourguignon și apropiații săi au pus la cale expulzarea lui Valeriu Braniște, pentru că doar confiscările de articole din „Patria“, nu au dat rezultate îndărjind și mai mult pe români. Măsura expulzării directorului „Patriei“ a fost precedată de cea a expulzării lui Victor Braniște, fratele lui Valeriu, student la Cernăuți și apropiat mediilor „Junimii“ și acțiunilor de protest îndreptate împotriva lui A. Ciupercovici. Prin aceste măsuri se viza încetarea apariției „Patriei“ și s-au „pregătit“ condițiile semnării „pactului“ cu românii conservatori din partid – din anul 1900. Cf. C. Loghin, *op.cit.*, p. 217; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 263 – 264.

nou aleși în Dietă se numărau: G. Wassilko, G. Popovici și Iancu Flondor. Ultimii doi deputați amintiți au fost des menționați în presa vremii ca fiind foarte activi atât în Dietă, dar și-n districtele în care fuseseră aleși. Iancu Flondor a creat o deosebită impresie deoarece și-a ținut primul discurs în Dieta Bucovinei, în limba română⁶⁴. Cu acest prilej, Iancu Flondor a condamnat abuzurile funcționarilor guvernamentali, caracterizându-le ca fiind „un rău moștenit și pătruns până în măduva aparatului administrativ“. De asemenea, tânărul politician blama „agitațiunile“ folosite de guvern, în care implicase „persoane potrivite“⁶⁵.

Pe acest fundal, se produc în continuare acțiuni de cenzurare a ziarului „Patria“ și se pune în aplicare ordonanța guvernului de interzicere a portului Tricolorului⁶⁶. Toate acestea se produceau și din convingerea, pe care o avea Bourguignon, că „furtuna identitară“ românească ar fi fost una fără consistență și care era importată, de intelectuali, din Ardeal și susținută de oamenii politici și de cultură din Regat (de altfel, o astfel de abordare o găsim și în istoriografia austro-germană din perioada contemporană)⁶⁷.

În lupta pentru afirmarea identității naționale, prin portul Tricolorului, românii bucovineni ca și cei transilvăneni au folosit o multitudine de forme care mergeau de la folosirea lui ca însemn în costumul popular și până la includerea culorilor naționale în însemnele societăților și asociațiilor culturale și național-politice ale românilor sau arborarea manifestă a steagului național pe clădirile din satele și orașele Bucovinei. Adversitatea autorităților imperiale și a guvernatorului față de afirmarea identitarismului

⁶⁴ „Patria“, II, nr. 218, 20 decembrie/ianuarie 1899, p. 1, Unul dintre ziaristii de la „Patria“ scrie cu această ocazie: „Plin de temperament și foc juvenil, pătruns de o convingere nestrămutată, desfășura oratorul în detalii procedeul guvernului local și al organelor sale subalterne. Seria de probe ce o aduce dr. Flondor contra guvernului e nimicitoare. Fără deosebire de partid aplaudă și aprobă deputații și publicul“.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 2 – 3. Despre aceste persoane Flondor spunea că: „nu sunt în stare a se entuziasma pentru țară și națiune“.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 234, 2/14 februarie 1899, p. 1. Aceasta era apreciată de ziarul „Patria“ că: „ultragiază cele mai intime sentimente ale țării și [ale] populațiunii“.

⁶⁷ *Ibidem*, III, nr. 278/279, 26 mai/7 iunie 1899, p. 1, Ziarul „Patria“ scria în acest sens: „Domnul Bourguignon (respectiv Würfel) crede mai întâi: că curentul român național reprezentat prin domnii Popovici și Flondor e izolat și fără aderență în țară, apoi atitudinea energică a „Patriei“, mai ales în judecarea mitropolitului Arcadie [,] e izvorâtă numai din inițiativa unor publiciști ardeleni, prin urmare, că prin îndepărtarea acestora ar înceta nemulțumirea exprimată în „Patria“ și s-a restabilit vechiul timp așa de comod al domniei oportuniștilor români.“

românesc a generat nu o diminuare ci, dimpotrivă, o expansiune a acestuia. Confruntarea constantă pe tema Tricolorului, în perioada studiată, a evidențiat solidaritatea tuturor mediilor sociale, culturale și politice românești din Bucovina, activ energizate de Partidul Național Radical Român și de publicațiile românești din provincie susținute de cele din Ardeal și Regat. În fapt, lupta pentru Tricolor în Bucovina a impus pe scena Ducatului noua generație politică a românilor bucovineni și a evidențiat procesul general de creștere a participației celor mulți la actul politic și național.

3. Evenimentele de la 18 august 1899.

Reacția preoțimii și a românilor bucovineși

Așa cum scria Teodor Balan, în lucrarea sa dedicată acestor evenimente⁶⁸, în ziua de 18 august a fiecărui an, de când domnea Franz Joseph, pe tot cuprinsul Austriei, în toate capitalele provinciilor se săvârșeau servicii religioase la care luau parte guvernatorii și cu suitele lor. Apoi, la sediile guvernămintelor, reprezentanții confesiunilor, ai asociațiilor culturale și politice își depuneau omagiile. Procedând după același tipic, la Cernăuți, în ziua de 18 august 1899, mitropolitul Arcadie Ciupercovici, cu alaiul său, au prezentat omagiul preoțimii ortodoxe din Bucovina. Bourguignon a răspuns mesajului primit, acuzând preoțimea română de neloialitate și că purta Tricolorul. Mitropolitul Ciupercovici, în calitate sa de șef al delegației, nu a făcut nici un gest de protest și nu a dat nici o replică la cele afirmate de guvernator, lăsând preoțimea română „stigmatizată”⁶⁹.

Știrile despre cele întâmplate la Cernăuți, de ziua împăratului, au fost răspândite, prin ziarul „Patria”, în toate așezările în care românii locuiau. Aceștia își exprimau, în termenii cei mai critici cu putință, nemulțumirea față de faptul că Bourguignon își permitea să dea lecții de patriotism românilor. Totodată, redactorii „Patriei” (în cazul de față Valeriu Braniște) arătau că Bourguignon se înscrie într-o lungă listă a acelor care, trimiși de autoritățile centrale vieneze, până la sosirea în provincie, nu știau mai nimic despre Bucovina, aceasta fiind pentru ei doar „o noțiune” geografică puțin clară⁷⁰. Era generațiilor de tipul lui Bourguignon trebuia să se sfârșească și guvernul central trebuia să numească oamenii care cunoșteau istoria și locurile pe care aveau să le guverneze.

⁶⁸ A.N.I.C. – T.B., d. 15, f. 524.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ „Patria”, III, nr. 308, 11/23 august 1899, p. 1.

Declanșarea evenimentelor de la 18 august 1899 se realiza în condițiile în care, începând din august 1899, poliția și jandarmeria, conduse de Würfel, Wiedermann și Kochanowski, îl căutau pe dr. Valeriu Braniște spre a-l expulza din Bucovina. În același timp, publicația „Bukowinaer Bote“, a germanilor creștini, demara acțiunea de apropiere politică de slavi, pentru a face „servicii țării și populației germane“⁷¹. Această atitudine politică, a germanilor bucovineni, avea să se înscrie în planul guvernatorului de realizare a unei alianțe germano-slave (rutene), în Dieta Bucovinei, opusă românilor, pentru contracararea pe această cale a atitudinii lor politice.

Gestul guvernatorului, de la 18 august 1899, a dus la declanșarea unui adevărat val de proteste al preoțimii române din Bucovina. În prima fază a protestelor, s-au făcut ședințe sau adunări pe decanate. Primul s-a întrunit Decanatul Câmpulungului⁷², la 31 august 1899. Preoții din acest decanat au protestat energic față de atitudinea avută de guvernatorul Bourguignon la 18 august 1899. Cu aceeași însuflețire națională, preoții din Decanatul Gura Humorului cereau Consistoriului Mitropolitan să intervină pe lângă autoritățile în drept pentru a evita, în viitor, astfel de acuzații neîntemeiate⁷³.

La protestele preoțimii române și ca urmare a articolelor din „Patria“, a avut loc întrunirea deputaților români din Dietă și Reichstag, convocați la 4 septembrie 1899, în clădirea din strada Ambros nr. 3, din Cernăuți, de către E. Hurmuzachi și dr. Iancu Flondor. Întrunirea avea drept scop combaterea atitudinii antiromânești exprimate de Wolhfarth⁷⁴ și afirmarea dreptului la simboluri naționale al românilor bucovineni. Afirmarea conștiinței identitare românești se făcea plecându-se de la ideea că fiecare

⁷¹ *Ibidem*, nr. 305, 1/13 august 1899, p. 1, articolul *Goana contra d-lui dr. Valeriu Braniște*.

⁷² AN.I.C. – T. B., d. 15, f. 525, Preoții din Decanatul Câmpulungului au trimis o telegramă pe adresa consistoriului mitropolitan care consemna: „Adânc jignită în sentimentele ei cele mai intime prin răspunsul d-lui prezident .../preoțimea din Decanatul Câmpulung, se simte necesită a protesta“.

⁷³ A.S.R.C., fond 320, inv. 5, d. 261, f. 597, În telegrama expediată. Consistoriului Mitropolitan, la Cernăuți se arăta: „Rugăm [...] conștiinți de dorințele noastre sacre [...] patriotice [...] să binevoiască preavenerabilul consistoriu a interveni la locurile competente ca în viitorul să nu mai provie suspinări neîntemeiate“.

⁷⁴ Căpitanul celui mai românesc district din Bucovina – Câmpulung – interzisese portul însemnelor naționale și își exprimase adversitatea față de români prin formula „ich hasse die Rumänien“.

popor, din Monarhia Dualistă, trebuia să fie tratat ca o individualitate distinctă și care avea dreptul la culorile naționale proprii⁷⁵.

În declarația adoptată de către liderii politici români din Bucovina, la 4 septembrie 1899, se arăta că afirmațiile guvernatorului Bourguignon, făcute cu prilejul zilei împăratului, aduceau acuze neîntemeiate de neloialitate pentru neamul românesc din Bucovina, fapt care afecta grav sentimentele lui patriotice⁷⁶. În Dieta Bucovinei, exprimând aceeași poziție, dr. Iancu Flondor avea să se exprime mult mai tranșant: „No, românii, nu ne putem lăsa bagatelizați pe acest pământ al istoriei românești“⁷⁷.

Protestelor din decanatele Câmpulung și Humor le-au urmat cele din Storojineț, Siret, Fundu Moldovei, Stroiești, Frătăuții Vechi etc. În mod deosebit, a reținut atenția presei românești protestul din Decanatul Rădăuților, unde preotul Gheorghe Luția, cu o bună experiență în arena politică, a determinat o ripostă dârză⁷⁸.

La 1/13 septembrie 1899, preoții ortodocși români adresează un *Apel*, prin care cer satisfacția corespunzătoare. În același document, mitropolitul Arcadie Ciupercovici era considerat „beamter, umilit supus baronului Bourguignon, factorului Würfel și al cetii întregi, care oblânduiește Bucovina din palatul gubernial“⁷⁹. Această atitudine dârză a românilor, determinată de cuvintele jignitoare ale lui Bourguignon, i-a determinat pe Eudoxiu Hurmuzachi și pe George Popovici să intervină pe lângă ministrul-președinte, contele Clary, pentru a înceta urmărirea preoților români în justiție și să oprească anchetele disciplinare inițiate de autorități. Parlamentarii români din Reichstag, împreună cu cei italieni și cu încă doi parlamentari sârbi, au interpelat guvernul austriac arătând că, în urma cuvintelor jignitoare ale guvernatorului Bourguignon, preoții români erau supuși unor anchete judiciare. Urmarea acestei intervenții a fost încetarea

⁷⁵ „Patria“, III, nr. 312, 20 august /1 septembrie 1899, p. 1.

⁷⁶ *Ibidem*, nr. 314, 25 august /6 septembrie, p. 1, „Discursul prezidentului țării [...] adresat în ziua natală a Majestății Sale [...] cuprinde o gravă inculpare a preoțimii române precum și a familiilor acestora... Deputații români conștienți de neclintita fidelitate a românilor bucovineni către imperiu și dinastie, declară energic că consideră alocuțiunea prezidentului țării drept o vătămare gravă și în nici un chip justificabilă a sentimentelor sale celor mai reale și patriotice. Ei protestă cu toată tăria în contra unei astfel de supozițiuni“.

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 315, 27 august /8 septembrie 1899, p.1.

⁷⁸ Preotul Gheorghe Luția își dovedise buna sa pregătire politică prin susținerea candidaturii profesorului secundar Ilie Cărăuș împotriva celei a guvernamentalului dr. Kipper, în alegerile din 1897.

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 317, 1/13 septembrie 1899, p. 1.

acțiunilor represive ale autorităților guvernamentale din Bucovina. Ulterior, o delegație de studenți români din Viena, compusă din D. Fargoci, C. Brediceanu și E. Șlușanschi a mulțumit președintelui clubului parlamentar italian Malfatti pentru sprijinirea cauzei românești în Bucovina⁸⁰.

Majoritatea dietală formată din deputații aparținând rutenilor, rușilor, germanilor și armeano-polonilor a reacționat față de evenimentele desfășurate în Bucovina lunilor septembrie-octombrie 1899 și au alcătuit o *Rezoluție* prin care:

a) protestau față de „*agitațiile*” nemaipomenite „*transplantate*” din partea conducerii partidului român și care erau îndreptate împotriva egalei îndreptățiri a celorlalte naționalități ;

b) respingeau solidar „*agitațiunile*” ca fiind periculoase pentru bunăstarea culturală și materială a țării.

Rezoluția a fost semnată de Skedl, Rott, Stefanowicz, Wassilko și Pihuleak⁸¹.

Deputatul Koko Wassilko, căutând a folosi aceste momente pentru a-și consolida poziția și pentru a fi pe placul apropiatului său Bourguignon, împreună cu preoțimea ortodoxă ruteană a organizat o demonstrație prin care locuitorii ruteni erau prezentați drept cei mai loiali supuși din Bucovina. Totodată, preoții ruteni au dat un vot de încredere mitropolitului Arcadie Ciupercovici și guvernatorului Bourguignon. Prin această acțiune se urmărea, în paralel, și consolidarea poziției rutenilor în Biserica Ortodoxă din Bucovina, concomitent cu împărțirea diocezei în două⁸² (Această cerere a rutenilor a fost formulată încă de la 1892). Rușii „bătrâni” nu au împărțit acest deziderat al celor „tineri”.

Pe acest fundal de conjugare a eforturilor elitelor culturale și politice ale românilor bucovineni, a apărut apelul preotului Atanasie Procopovici din Drăgoiești – Districtul Gura Humorului. Prin această chemare preoțimea română era îndemnată la organizare și reabilitare pentru o „solidară și împreună pășire”⁸³. Documentul amintit a creat imediat reacții de răspuns din partea lui Bourguignon și, mai ales, a mitropolitului Ciupercovici. Dar, deși amenințat în diverse moduri, A. Procopovici, plecând de la ideea ultragierii „drepturilor garantate de constituție” și-a

⁸⁰ A.N.I.C. – T.B., d. 15, f. 528.

⁸¹ „Patria”, III, nr. 326, 24 septembrie/6 octombrie 1899, p.1.

⁸² *Ibidem*, nr. 328, 29 septembrie/11 octombrie 1899, p. 2.

⁸³ *Ibidem*, nr. 317, 1/13 septembrie 1899, p. 1.

continuat activitatea pentru ținerea adunării proiectate. În susținerea acestei adunări, ce a avut loc la 18/30 octombrie 1899, au depus importante eforturi: prof. Eusebie Popovici, dr. I. Țurcan, preotul Artemie Berar, Dimitrie Țopa și Gavril Teleagă. Adunarea preoțimii ortodoxe române, desfășurată în data de 18/30 octombrie 1899, în sala de tir din Cernăuți, a determinat un deosebit entuziasm în rândul românilor, al conducerii Partidului Național Român și al studențimii române din Viena, care au urmărit îndeaproape aceste evenimente. Sub președenția lui Eusebie Popovici, adunarea a adoptat o moțiune, care a fost semnată de 222 de preoți români și a fost aleasă o delegație pentru a o înmâna mitropolitului Arcadie. În acest document se amintea că Tricolorul era un simbol național, înainte de făurirea statului modern român și că acesta nu fusese niciodată interzis, fapt care explică prezența lui în toate familiile preoților români. Interzicerea portului Tricolorului a determinat extinderea purtării sale de către tot mai mulți români bucovineni. Preoții români respingeau acuzațiile lui Bourguignon, fapt care determinase adunările pe decanate și apelul la Consistoriul Mitropolitan, dar care se bucuraseră de puțină receptivitate din partea celor în drept.

Deși la primirea delegației preoților români la mitropolie, Ciupercovici îi asigurase pe participanți de obiectivitate, reacția lui Bourguignon se înscria în cotele așteptate anchetarea preoților, cercetări ale jandarmeriei pe tema Tricolorului, citații în instanță⁸⁴ etc. Reacțiile de apărare ale preoților români persecutați au venit din partea P.N.R.R. din Bucovina, a mareșalului Țării (I. Lupul), a lui G. Popovici și I. Flondor. „Patria“, principala publicație națională a românilor din Bucovina, a apărut în nr. 365 din 1/13 ianuarie 1900, la cea de-a 49-a confiscare de către autorități, cu Tricolorul imprimat pe diagonala primei pagini⁸⁵.

Conflictul generat de acuzația făcută românilor pentru portul Tricolorului a trecut, apoi, prin faza implicării patronilor bisericești, convocați într-un congres la Cernăuți, la 1/13 noiembrie 1899. Aceștia au adoptat o moțiune prin care își exprimau loialitatea față de împărat, recunoștința față de atitudinea demnă a preoților români și condamnau slăbiciunea de care dăduse dovadă mitropolitul. Între hotărârile acestora

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 332, 8/20 octombrie p. 1, nr. 333, 10/22 octombrie, p. 2 ; nr. 337, 20 octombrie/1 noiembrie, p. 1; nr. 345, 7/19 noiembrie, 1899, p. 1.

⁸⁵ *Ibidem*, nr. 345, p.1.

era și aceea a convocării congresului bisericesc pentru a scoate această instituție din starea gravă în care se găsea⁸⁶.

Măsurile vexatorii ale autorităților imperiale împotriva celor care susținuseră necesitatea portului Tricolorului și care, prin aceasta, își afirmau conștiința identității românești, au continuat și în anii de după 1900, până la plecarea lui Bourguignon din funcția de guvernator al Bucovinei (februarie 1903). Până atunci, guvernatorul amintit a reușit să desființeze „Patria“, prin izgonirea lui Valeriu Braniște din Bucovina și determinase ruperea unității Partidului Național Român, prin înțelegerea cu conservatorii români din acest partid, materializată prin pactul din 1900.

Evenimentele de la 18 august 1899 au avut darul să dinamizeze efortul de afirmare a identității românești din Bucovina, prin faptul că au determinat o largă difuzie a informațiilor despre evenimentele arătate, în toate straturile societății românești din Ducat. Totodată, solidaritatea națională a românilor bucovineni, determinată de evenimentele mai sus amintite, a dovedit capacitatea de reacție sau de organizare a elitelor culturale și politice românești. P.N.N.R. din Bucovina a demonstrat prin acțiunile sale politico-naționale că era un partid modern cu ancorare exactă în mediile social-culturale românești.

Analizată în secvențele ei și prin consecințele pe care le-a generat, mișcarea identitară românească din Bucovina, prin apărarea dreptului la însemne naționale și conservarea demnității naționale afirmată pe temei istoric a determinat:

- a) o mișcare de emulație la nivelul elitelor și al maselor românești din Bucovina;
- b) afirmarea unei noi clase politice românești recrutate din boierii patrioți și intelectualii formați după 1875;
- c) sporirea rolului preoțimii române, prin afirmarea dreptului de preemțiune în Mitropolia Bucovinei și asupra Fondului Religionar Ortodox din Bucovina;
- d) întărirea solidarității naționale cu sprijinul românilor din celelalte provincii istorice românești.

⁸⁶ Este știut că autoritățile imperiale n-au agreeat convocarea congresului bisericesc, mai ales că această instituție promovase românismul în vremea lui Silvestru Morariu-Andrievici, fapt care a determinat conflictul cu guvernatorul A. Pace.

VI

Lideri ai mișcării național-politice

A. IANCU FLONDOR

Într-o vreme în care este tot mai evident efortul istoriografic de recuperare sau cel de abordare a istoriei prin prisma identităților locale, zonale sau regionale, sau din punctul de vedere al istoriei mentalităților, pentru adepții mondializării sau cei ai federalizării europene, orice act de prezentare a activității unei persoane politice ca Iancu Flondor poate fi privit ca unul naționalist. Acesta este cunoscut ca unul dintre cei mai importanți oameni politici din Bucovina istorică, ca personalitatea care a îndrumat mișcarea națională românească, contribuind la coagularea și afirmarea ei în viața publică bucovineană de-a lungul a peste două decenii, fapt ce justifică întru totul demersul nostru.

În continuare prezentăm activitatea lui Iancu cavalier de Flondor, între anii 1898 – 1910, în relație cu curente politice și mișcarea națională a românilor din Bucovina.

1. Date generale despre familia Flondor în istorie

Familia boierilor Flondor are origini adânci în istoria Moldovei de Sus, vița ei genealogică poate fi regăsită în documentele istorice din secolul al XVI-lea¹, un Șerban Flondor fiind pomenit la 1663, așa cum aflăm din hotărnicia satului Mămăiești. Strămoșul tuturor Flondorenilor din Bucovina a fost Ioan Flondor (1710 – 1784).

Familia Flondor a fost amintită mai ales ca urmare a deținerii, mai mult de patru generații, până la desființarea acesteia, a funcției de vornic de Câmpulung pe Ceremuș. Această dregătorie avea un caracter administrativ și judecătoresc și depindea de Starostia de Cernăuți. După ocuparea unei părți a

¹ N. Cotlarciuc, *Familia Flondor*, „Gazeta mazililor și răzeșilor bucovineni”, III, nr. 7 – 8, 18 octombrie 1913, p. 113 – 117.

Țării de Sus a Moldovei de către austrieci, „vornicilor Mihalachi Giurgiuveanu, Vasile și Dimitrie Flondor le plăcea“ să li se spună „Ober vornic“² – titlu tolerat și de austrieci din diferite rațiuni.

Având importante proprietăți și legături de înrudire cu familiile boierilor din Țara de Sus, familia Flondor se înscrie printre cele mai importante, alături de cea a Hurmuzăcheștilor, fiind înregistrată ca a 38-a, la 19 noiembrie 1789, la înobilarea făcută de către austrieci³. De numele acestei familii sunt legate și ctitorirea bisericilor cu hramul Adormirii Maicii Domnului din Hlinița (la 1786) și cea cu hramul Sfântului Gheorghe din Storojineț (la 1888)⁴.

Iancu Flondor s-a născut la 16 august 1865, la Storojineț și a absolvit cursurile liceului din Cernăuți, a fost crescut în atmosfera tradițională a unei vechi familii boierești și a primit o educație național-românească⁵. A urmat cursurile Universității vieneze și, în 1894, în cadrul aceleiași universități, a susținut doctoratul în drept⁶. Faptul acesta și deosebita sa ținută intelectuală au făcut din Iancu Flondor o personalitate publică remarcabilă în fostul Ducat al Bucovinei, fiind considerat nu numai un mare patriot român, ci și un model de „cinste publică“⁷.

Alături de familia Hurmuzăcheștilor, istoria modernă a Țării de Sus a Moldovei intrate sub stăpânire austriacă, trebuie să amintească și familia Flondor. Aceasta prin dr. Iancu cavaler de Flondor și Nicu Flondor, a dat politicii române din Bucovina și culturii acestei provincii numele cele mai de rezonanță, care au fost adevărate simboluri ale identitarismului românesc.

2. Curentul politic și național generat de P.N.R. în jurul publicației „Patria“ și activitatea lui Iancu Flondor

Afirmarea politică a lui Iancu Flondor s-a făcut într-un context în care Bucovina era profund marcată de transformările sociale și politice care afectau Imperiul Austro-Ungar în ansamblul său. Este vorba de

² „Arhiva Genealogică“, nr. 12, decembrie 1912, art. *Dări de seamă*, p. 204.

³ T. Larionescu, *Vechi familii bucovinene*, „Arhiva Genealogică Română“, 1944, p. 19.

Autorul arată că numele vechi de familie al Flondorenilor a fost Albotă.

⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁵ Raul Crăciun, *Iancu cavaler de Flondor – o viață și o pagină de istorie*, „Universul literar“, XLIV, 9 decembrie 1928, p. 798.

⁶ „Glasul Bucovinei“, VII, nr. 1670, 22 octombrie 1924, p. 2.

⁷ „Gazeta Bucovinei“, I, nr. 3 și 4, 25 decembrie 1924, p. 1.

acțiunea așa-zisilor „factori centrifugi”⁸, sau de crizele structurale ale monarhiei, precum și de acțiunea lor divergentă, ca urmare a afirmării curentelor și mișcărilor politice naționale ale românilor și rutenilor din Bucovina istorică, legate organic de mișcările de afirmare națională din patriile lor istorice. Toate acestea se petreceau concomitent cu afirmarea identitară a evreimii din Imperiul Dualist⁹, apariția în ultimul deceniu al secolului trecut a unei așa-zise probleme poloneze în Bucovina¹⁰ și manifestarea puternică, în zona Europei Centrale și de Răsărit, a pangermanismului și a panslavismului.

Perioada 1890 – 1910, în Bucovina, poate fi pusă sub semnul aprecierii pe care o făcea Iancu Zotta, deputat în Dieta Bucovinei: „De un timp încoace, domnilor, este un curent care [...] nu e favorabil pentru români și pentru legea ortodoxă”¹¹. Este vremea în care cei mai mulți dintre guvernatorii Bucovinei¹², împreună cu forțele politice ale celorlalte etnii din Bucovina se aliază, de regulă, împotriva românilor, împiedicând împlinirea „gravimentelor” mișcării naționale românești din această provincie. De fapt, se urmărea menținerea controlului imperial asupra acestei „țări” a Coroanei cu mișcări politice tot mai „rebele”.

Considerăm că viața politică din Bucovina cunoaște, la sfârșitul secolului al XIX-lea, o deosebită dezvoltare și datorită apariției partidelor politice, în sens modern (cel puțin în cazul românilor!), și activității politice intense a deputaților bucovineni în parlamentul de la Viena. Pe acest fundal, clasa politică românească își afirma tot mai insistent opțiunile prin constituirea Societății politice „Concordia”, prin activitatea „Revistei politice”, la Suceava (1886 – 1891), continuată de „Gazeta Bucovinei” (1891 – 1897) și „Deșteptarea” (1893 – 1904) și constituirea Partidului Național Român – „Concordia”¹³, în 1892. Activitatea

⁸ Oskar Jaszi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, Chicago-Illinois, The University of Chicago Press, 1929.

⁹ Jaques Le Rider, *Modernitatea vieneză și crizele identității*, ediția a II-a, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995, p. 9.

¹⁰ „Gazeta Bucovinei”, I, nr. 67, 19/31 decembrie 1891, p. 2 – 3, art. *Opintelile polonezilor din Bucovina*.

¹¹ *Ibidem*, nr. 49, 31 octombrie / 12 noiembrie 1891, p. 1 – 2, art. *Două evenimente*.

¹² Teofil Sauciu-Săveanu, *Ideea națională a Partidului Român din Bucovina de sub președenția lui Iancu Flondor*, în „Buletinul Fundației Culturale «Iancu Flondor»”, I, nr. 1, noiembrie 1992, p. 49.

¹³ În legătură cu evenimentele care au urmat datei de 7 martie 1892, de la Cernăuți, care au dus la constituirea Partidului Național Român – „Concordia” și care a reușit să-l

oamenilor politici români în *Clubul parlamentar român*, în gruparea politică *Hohenwart*, sau în cea numită *Corionini* și colaborarea cu *Unio Latina*, în Parlamentul vienez, vădesc afirmarea unui nou spirit, a unei noi generații politice¹⁴ – cea a tinerilor români (*Jung-Rumänen*). Sunt ilustrative nume ca: George Popovici, Grigore Filimon, Constantin Isopescu, Florea Lupu, Nicu Blându, Vasile Găină, Constantin Morariu, Constantin Berariu, Casian Breabăn, Zaharie Voronca ș.a.

În aprilie 1897, tinerii în frunte cu Iancu Flondor și George Popovici, nemulțumiți de politica dusă până atunci de fruntași politici români – formați mai ales din mari boieri (*Alt-Rumänen*) – formează un nou comitet de conducere a partidului¹⁵. Acest comitet politic¹⁶, cum l-a numit Ion Nistor, a sistat apariția „Gazetei Bucovinei” – semn al transformărilor survenite, iar gruparea politică „Concordia” este aservită unor interese de grup sau personale. O dată cu intrarea în scena politică a lui Iancu Flondor și George Popovici (ajuns membru în parlament, în alegerile din 1897) „se produce un nou curent în treburile obștești”, activitatea oamenilor politici răsfrângându-se mai ales asupra păturilor țărănești, fiind mai mult preocupați de limba română și școala sătească, de casele, cabinetele de lectură, băncile populare etc. În fapt, așa cum afirma C. Loghin, „Politica românească începea să se sprijinească mai conștient pe masele poporului, începea să devie mai democrată”¹⁷, lucru care i-a atras adversitatea „guvernelor vremelnice” și a altor autorități imperiale.

În sensul schimbărilor amintite mai sus, politicienii români l-au contactat pe Valeriu Braniște, la Brașov, pentru a-i propune conducerea ziarului „Patria”¹⁸. Noua publicație a început să apară de la 14 iulie 1897

învingă pe guvernatorul Anton Pace, părerile sunt împărțite. Unii considerând că adevăratul Partid Național Român s-a format în 1897, ca urmare a activității a doi tineri, pe atunci, George Popovici și Iancu Flondor: Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775 – 1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996, p. 213 – 219; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Humanitas, 1991, p. 256 – 264; George Bogdan-Duică, *Notițe politice asupra situației*, Sibiu, 1895, p. 260 – 272.

¹⁴ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 260.

¹⁵ Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809 – 1944)*, (de aici înainte *Presa românească în Bucovina*), [Suceava], 1991, p. 40.

¹⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 263.

¹⁷ C. Loghin, *op. cit.*, p. 216.

¹⁸ Într-o telegramă, din data de 10 iulie 1897, din Cernăuți, Modest Grigorcea, membru marcant al P. N.R. și editor al „Gazetei Bucovinei” (1891 – 1892, 1895 – 1897), se arăta

(st.n.) cu un editorial semnat de V. Braniște, în care se sublinia necesitatea strângerii legăturilor dintre „intelligență“ și popor. Sosit în capitala Bucovinei pentru a conduce publicația „Patria“ (după ce, inițial, i se propusese preluarea conducerii ziarului „Gazeta Bucovinei“ și Catedra de limba și literatură română de la Universitatea din Cernăuți), pentru că nu avea cetățenia austriacă și a nu atrage atenția autorităților, Valeriu Braniște s-a înscris ca student „extraordinar“ al Universității din Cernăuți. A semnat contractul de editare a ziarului cu Modest Grigorcea, luând legătura cu comitetul de redacție în fruntea căruia era Iancu Flondor, în calitate de președinte. De fapt, înțelegerea dintre Valeriu Braniște și conducerea Partidului Național Român din Bucovina (formată din deputații partidelor românești din Reichsrath și Dieta Bucovinei) a fost de a conduce publicația amintită timp de un an, cu apariții de trei ori pe săptămână, pentru care a primit suma de 4000 florini¹⁹.

La 5 decembrie 1897, Iancu Flondor îi scria lui Valeriu Braniște că dirigența partidului îi asigură acestuia „deplina independență morală în conducerea foii“ și ca singură stea călăuzitoare în activitatea ce avea să o desfășoare urma să fie „interesul românilor“²⁰, așa cum fusese fixat prin programul partidului și de către conducerea acestuia. Totodată, Iancu Flondor îi atrăgea atenția lui Valeriu Braniște că „afacerea aceasta, în urma naturii sale delicate, să rămână în cerc cât se poate de strâns cunoscută, comunicându-se numai acelor bărbați ai partidului, care în interesul cauzei trebuie necesarmente să aibă cunoștința [...]“²¹. Această scrisoare a lui Flondor este realizată în contextul în care, în primăvara lui 1898, proiectul de reorganizare a partidului fusese întocmit, trecut prin comisiile ce fuseseră alcătuite în acest scop²². Reorganizarea partidului a

preocupat de sosirea urgentă a lui Valeriu Braniște în „Țara Fagilor“ „la termenul împărțit de dr. Popovici“; Valeriu Braniște, *Corespondență*, vol. II, 1895 – 1901, Ediție îngrijită de Valeria Căliman și Gheorghe Iancu, (de aici înainte Valeriu Braniște, *Corespondență*) Cluj-Napoca, Editura „Dacia“, 1986, p. 102.

¹⁹ Această sumă îi era necesară lui Valeriu Braniște pentru acoperirea datoriilor acumulate în urma activității de ziarist și a condamnării sale, în procesul de presă, de la „Dreptatea“, din Brașov.

²⁰ Valeriu Braniște, *Corespondență*, p. 120.

²¹ *Ibidem*, p. 121.

²² Valeriu Braniște, *Corespondență*, p. 129. Într-o scrisoare a lui V. Braniște, adresată membrilor din conducerea P.N.R. (E. Stârcea, M. Călinescu, G. Popovici, Iancu Flondor și Z. Voronca) se anunța finalizarea proiectului de organizare a partidului. Acesta a stat la baza dezbaterii din Comitetul Național, în ședința din 19/31 mai 1898. Această

avut la bază principiul teritorialității (până la nivel de localitate urbană sau rurală), al antrenării la viața politică a unor categorii cât mai largi de cetățeni, cuprinderea în sfera de gândire și acțiune politică a tuturor sectoarelor economice și sociale, înființarea de noi societăți politice și culturale etc., toate acestea urmărind scoaterea de sub tutela guvernului și a autorităților imperiale a activității politico-naționale a românilor²³. Urmare a acestei politici, în iarna lui 1898, s-a înregistrat un prim succes, prin înlocuirea contelui Goess cu baronul Bourguignon, în funcția de Guvernator al Bucovinei.

Retragerea lui Victor Stârcea din fruntea conducerii partidului²⁴ și înlocuirea lui cu Iancu Lupul, la 24 mai/5 iunie 1898 a avut darul să impulsioneze activitatea politică a românilor în sens național. Acest fapt s-a concretizat prin deschiderea conflictului dintre guvern și P.N.R.R. Această stare a continuat și după ședințele Comitetului Național din 3/15 august și 18/30 august 1898, când s-au hotărât candidații și modul de participare a P.N.R.R. la alegerile pentru Dieta Bucovinei și, mai ales, datorită tendinței autorităților de a susține în alegeri oameni credincioși guvernului. Lupta electorală aprigă a fost amplu reflectată în presa din Țară, în cea din Transilvania și, mai ales, în ziarul „Patria“, din lunile august – septembrie 1898.

În urma alegerilor din 19 septembrie/1 octombrie 1898, Iancu Flondor a fost ales în Dieta Bucovinei cu unanimitate de voturi la colegiul II al marilor proprietari, alături de Nicu Mustață (Mustatza), George Wassilko, dr. Iancu Volcinski, și făcea parte din grupul important românesc (în număr de 13, din cei 31 de membri ai Dietei) de deputați care puteau face opoziție guvernului. Dar, în acest context, trebuie menționat că nu toți deputații români erau adepți ai P.N.R.R., unii erau oportuniști și servili politiciii guvernatorului Bourguignon. În același timp, deputații ruteni erau împărțiți în două grupări rivale, iar deputații germani erau împărțiți în: conservatori, naționali și liberali²⁵. Metoda politică

scrisoare a motivat începutul acțiunilor autorităților îndreptate împotriva lui Valeriu Braniște, pentru că acesta, nefiind cetățean austriac, nu avea voie să participe la viața politică din Bucovina.

²³ Ioan V. Cocuz, *Activitatea lui Valeriu Braniște și a ziarului „Patria“ pentru emanciparea politică a românilor din Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, IX, 1982, p. 255.

²⁴ În noul Comitet, Iancu Flondor era vicepreședinte alături de Modest Grigorcea.

²⁵ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 261.

folosită de guvernatorul Bucovinei a fost „divide et impera”²⁶. Preocuparea elitei românești din Bucovina este, în această vreme, păstrarea caracterului românesc al țării și asigurarea unei majorități efective în Dietă, conformă cu interesele naționale ale românilor.

Intrat în Dieta Bucovinei, dr. Iancu Flondor – vicepreședinte al clubului român din această instituție – a afirmat caracterul românesc al Ducatului, prezentând, la 28 decembrie 1898, în românește, discursul său prin care cerea ca limba română să fie folosită nu numai în Cameră, ci și în actele oficiale ale statului. Totodată, el a protestat împotriva „presupunerii că națiunea română poate fi într-un mod nedemn bagatelizată în țara sa, în patria sa, în Bucovina sa [...]. Dacă ne violentați pe noi, violentați totodată dreptul și legea”²⁷.

Ca urmare a criticii virulente făcute de publicația „Patria” la adresa politicii guvernatorului Bucovinei, a autorităților imperiale (de „strivire național-politică a românilor”), în urma interpelării guvernului central în Reichsrath (de către G. Popovici și I. Țurcan), la 10 aprilie 1899, Bourguignon a anunțat aplicarea unor măsuri aspre împotriva celor care nu i se supun. Acestea au dus la restrângerea presei române și la expulzarea lui Adrian P. Deseanu și Victor Braniște²⁸ (colaborator la „Patria”), la numeroase amenzi și confiscări ale publicației P. N.R.R., la sancționarea a patru studenți români care-l criticaseră pe mitropolitul Arcadie Ciupercovici (1823 – 1902) pentru atitudinea sa servilă față de guvernator. De asemenea, au fost înăsprite măsurile împotriva purtării tricolorului ca simbol național.

²⁶ Acest fapt l-a făcut pe I.G. Sbiera să scrie: „Stările de lucruri au devenit în aceste timpuri atât de insuportabile pentru noi, românii, încât coarda elasticității răbdării noastre nu mai suferă nici pic de strunire”, *Apud* Mihai Teliman, *Foiletoane*, Suceava, Tipografia Societății „Școala Română”, 1906, p. 18.

²⁷ Teofil Sauciuc-Săveanu, *op. cit.*, p. 52.

²⁸ Victor Braniște a fost expulzat din Bucovina, în iunie 1899. Într-o scrisoare a Minodorei Stefanelli, din 7 iunie 1899, adresată lui Valeriu Braniște, fratele lui Victor, aceasta scria: „În ziua de Sf. Elena mai multe fete române venind de la biserică treceau la Pardini în jos. Deodată îl zăresc pe Skedl (rectorul Universității – n.n.). Fetele se opresc în loc și îi strigă un puternic „Pereat” în alt, sopran, mezzo sopran de a răsunat piața iar Skedl roș la față a apucat-o la fugă, de prăpădea călcăiele. La Uvecinca zice că a răsunat satul de strigăte de „Să trăiască” lui Victor, iar de „Pereat” lui Arcadie, Bourguignon et consortes. Tricolorul fâlfăia în aer de se vedea de la guvern”. Cf. Valeriu Braniște, *Correspondență*, p. 149.

La 9/21 iunie 1899, P.N.R.R. din Bucovina a reacționat față de măsurile întreprinse de guvernatorul Bourguignon prin constituirea unui comitet executiv, din care făcea parte și dr. Iancu Flondor, alături de Eudoxiu (Doxuță) Hurmuzachi, Iancu Lupul (mareșalul țării), dr. George Popovici și Nicu Mustață (Mustatza). Prin comunicatul dat publicității, se dădea un puternic avertisment politic prin care se cerea încetarea măsurilor represive îndreptate împotriva românilor. Sub presiunea imperialilor, în ședința comitetului P.N.R.R. din 3 iulie 1899 (st.n.) Iancu Lupul a renunțat la președenția partidului, fapt care evidenția diferența de vederi din interiorul acestuia și anunța „pactul“ care avea să se încheie mai târziu. În urma plecării lui Iancu Lupul din conducerea partidului, destinele mișcării naționale aveau să fie conduse de o comisie formată din arhimandrit Miron Călinescu, Eudoxiu Hurmuzachi și Iancu Flondor. Ilarie Onciul a fost numit locțiitor în locul lui I. Lupul²⁹. Urmare a solidarizării deputaților dietali, inclusiv a celor „guvernamentali“, Guvernul a fost sancționat cu un vot de neîncredere. Răspunsul guvernatorului a fost cel de înăsprire a măsurilor antiromânești și expulzarea lui Valeriu Braniște, începând cu 18/30 iulie 1899. Dr. Valeriu Braniște a reușit cu greu, din clandestinitate, să conducă ziarul „Patria“, care a apărut ultima dată³⁰ la 4 mai 1900 (st.n.). Directorul oficiosului P.N.R.R., cu sprijinul lui Iancu Flondor, a reușit să părăsească Bucovina fără să fie arestat³¹. Din izvoarele istorice parcurse, rezultă că dr. V. Braniște a dorit să rămână ascuns la Lucavița, de unde urma să conducă „Patria“. Iancu Flondor îi scria la 8 noiembrie 1899 (st.n.) că ar fi fost mai bine să plece

²⁹ *Ibidem*, p. 157, nota 4; Ioan V. Cocuz, *Presa românească în Bucovina*, p. 48.

³⁰ Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. 159. Încă la 9 septembrie 1899, Minodora Stefanelli mai spera în înlăturarea lui Bourguignon și intrarea triumfală a lui V. Braniște în Cernăuți. În această perioadă, directorul „Patriei“ se ascundea la Roșă, lângă Cernăuți.

³¹ Teofil Săuciu-Săveanu, *op. cit.*, p. 51, în conferința ținută la 28 noiembrie 1934, în sala „Armoniei“ din Cernăuți, formula ideea că dr. Valeriu Braniște a fost silit să părăsească Bucovina, în iulie 1900, travestit ca vizitativ „cu caii și căruța lui Iancu Flondor“, ceea ce implică sprijinul acestuia din urmă în plecarea lui Braniște.

La 4 noiembrie 1899 (st.n.), Braniște îi scria lui Dimitrie Onciul, că: „De vreo câteva zile sunt aici petrecând zilele în Moldova și nopțile în Bucovina. Stabil nu pot rămâne în Bucovina, fiindcă jandarmii mă caută ca pe un ac“. „Eu mâine trec [...] la o jumătate de oră de Cernăuți ca să mă întâlnesc cu fratele meu“. În scrisoarea amintită, Valeriu Braniște arăta că beneficia de sprijinul soldaților „domnului Bănulescu“ – care îi transmiteau scrisorile din Bucovina și îi permiteau trecerea frontierei (V. Braniște, *Correspondența*, vol. II, p. 161 – 162).

la Brașov, unde nu era expus pericolului arestării. Flondor îi solicita plecarea, până ce guvernatorul urma să fie înlăturat³².

Situația dificilă a guvernatorului Bucovinei se datora conflictului deschis creat cu preoțimea română, în urma discursului ținut la 18 august 1899 (st.n.), de ziua împăratului, prin reproșul de lipsă de loialism adus mitropolitului Arcadie Ciupercovici și preoțimii române³³. Această atitudine a lui Bourguignon a determinat o suită de adunări de protest ale preoților români, impulsionați fiind de *Apelul* publicat de părintele paroh Atanasie Procopovici din Drăgoiești. Aceste manifestări politico-naționale ale românilor, cu ecou deosebit în Regat și în Transilvania, au avut un puternic impact și la Viena, în urma protestelor adresate primului ministru, ministrului de Interne și ministrului de la Culte. Adunarea de protest din 18/30 octombrie 1899 era apreciată, în „Patria“, că „a umplut orice inimă românească de bucurie și vie satisfacție“³⁴. Oricum, evenimentele din Bucovina au avut o largă reflectare în presa vremii: „Czernowitzer Zeitung“, „Bukowinaer Zeitung“, „Tribuna“, „Evenimentul“, „Dreptatea“, „Voința națională“ și „Deutsches Volksblatt“ (Viena).

Fenomenul politic și național generat de publicația „Patria“, activitatea lui Valeriu Braniște și a P.N.R.R. din Bucovina, s-au bucurat de sprijinul material generos al lui Iancu Flondor³⁵.

Prin aceasta și prin implicarea directă a lui Iancu Flondor în susținerea activă a activității conducerii P.N.R.R., a publicației „Patria“, s-au creat premisele necesare afirmării identitarismului românesc din Bucovina la cotele naționale și politice care au determinat solidarizarea, într-un fenomen coerent, a românilor din toate provinciile, inclusiv a celor din Regat. Jertfele materiale, intelectuale și sufletești ale lui Flondor pentru acest fenomen național-politic îndreptătesc aprecierea urmașilor care l-au considerat a fi modelul tipic de boier patriot, printre ultimii de acest fel din Bucovina istorică.

³² *Ibidem*, p. 163. În scrisoarea amintită Dr. Iancu Flondor scria: „Noi sperăm că-l vom depărta, în cazul cel mai rău ne mântuim de Würfel și Tumlrirz“.

³³ „Patria“, III, nr. 308, 11/23 august 1899, p. 1.

³⁴ *Ibidem*, nr. 338, 22 octombrie/3 noiembrie 1899, p. 1; Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. 161: „Recunoștință lui Bourguignon, care a reușit să trezească preoțimea din indolența lor de până acum! N-ar fi crezut nimeni, că vor succeda a mobiliza preoțimea în astfel de dimensiuni pe chestia națională“.

³⁵ Acesta scria, la 9 aprilie 1900, lui Braniște: „Din punct de vedere moral vă comunic faptul că am cheltuit în cei doi ani din urmă, din propria mea pungă, 4.566 fl. pentru jurnal, o sumă destul de însemnată și pentru mine. Toți ceilalți membri ai partidului, sau n-au cheltuit nimica sau cel mult suma de 50 – 100 fl.“, *Ibidem*, p. 167.

3. Problematika luptei naționale a românilor bucovineni și rolul lui Iancu Flondor, 1900 – 1910

Mult așteptata îndepărtare a guvernatorului Bourguignon, așa cum sperau liderii politici români, nu s-a întâmplat. Consecința acestui fapt a fost sporirea presiunilor asupra P.N.R.R. și a conducătorilor acestuia, folosindu-se mult invocatele, în istoriografia perioadei, valențe ale politicii vieneze. Simptomatică pentru existența în rândurile conducerii P.N.N.R. a unor diferende pe chestiunile naționale și politice, a fost constituirea, în 1898, cu prilejul alegerilor dietale, a publicației „Sentinela“ (care a apărut în septembrie și decembrie 1898) și care grupa în jurul ei câțiva oameni politici de orientare conservatoare³⁶.

Evenimentele politice din primăvara lui 1900 care afectau, într-un fel sau altul, Ducatul Bucovinei erau deosebit de complexe. Acestea vădeau incapacitatea structurală a Imperiului Dualist de a subordona mișcările și curentele politice naționale care-i vizau disoluția, ca măsură radicală sau, soluția minimă, federalizarea pe principiul statelor istorice. În Ducatul Bucovinei, mișcările naționale și partidele politice la care au aderat români, ucraineni, evrei și germani erau, în „era Bourguignon“, un joc de alianțe care-i grupa pe aproape toți împotriva românilor, ținta guvernatorului fiind „spargerea rândurilor Partidului Național Român“³⁷, înființarea unei publicații românești progubernamentale care să înlăture mesajul „Patriei“, să-i atragă pe românii progubernamentali, să-i tempereze pe preoții „naționaliști“ care erau conduși de un chiriargh ce se „întrecea în slugărnicii“³⁸ față de imperiali. În acest timp, dr. Iancu Flondor și dr. George Popovici afirmau la Câmpulung, în fața alegătorilor, necesitatea combaterii „asiaticilor abuzuri electorale încuibate în țară și duse la perfecțiune de baronul Bourguignon“³⁹, respectarea autonomiei comunelor, îmbunătățirea sistemului școlar, înființarea băncilor populare etc. Totodată, cei doi oameni politici români amintiți mai sus, considerau alianța care funcționa între

³⁶ Ioan V. Cocuz, *Viața politică românească în Bucovina (1900 – 1914)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, X, 1983.

³⁷ „Patria“, IV, nr. 381, 13/25 februarie 1900, p. 1. În acest număr se anunță confiscarea publicației pentru a 55-a oară.

³⁸ *Ibidem*; C. Loghin, *op. cit.*, p. 217.

³⁹ „Patria“, IV, nr. 380, 11/23 februarie 1900, p. 2.

germani și ruteni ca fiind „contractul lupului cu berbecul”⁴⁰. În primăvara lui 1900, germanii naționali din Austria se întrebau, prin „Ostdeutsche Rundschau“, de ce românii se aliau cu slavii de sud, cehii, polonii și rutenii, care urmăreau să transforme imperiul într-un stat slav, în timp ce, în Bucovina, cu o parte a aliaților lor vienezi erau în conflict⁴¹ (rutenii – n.n.). Atitudinea aceasta se regăsea în politica promovată de germani care, în Bucovina, erau împotriva românilor, iar la Viena erau aliați cu ei, împotriva slavilor, în majoritatea guvernamentală. Explicația acestui fenomen era foarte simplă și ea consta în unitatea de obiective a parlamentarilor cehi, ruteni, slavi de sud și români, în parlamentul vienez și în divergențele de obiective politice dintre români și ruteni (cu aliații lor) în Ducatul Bucovinei. Românii erau convingși că autonomia Bucovinei n-ar mai fi folosit dacă procesul de deznaționalizare ar fi avansat, așa cum avansa fie și numai în statisticile oficiale.

La 16 aprilie 1900, Iancu Flondor anunța că se retrage din conducerea ziarului „Patria“, iar articolul redacțional al amintitei publicații anunța „împăcarea“ cu guvernul local și celelalte partide⁴². În ziua de Paște a anului 1900, „Patria“ scria, în articolul intitulat *Cristos a înviat*: „Baștinaș al țării și singurul ei element istoric, poporul românesc îndură suferințele marelui martir de pe Golgota și nu află repaos [...]. Cerb gonit în proprii săi codri, el ia azi toiagul în mână, și cu moartea în suflet se duce spre a căuta tărâmurii mai fericite, căci în țara lui nu mai e loc pentru dânsul”⁴³. Descoperim în această deosebită retorică romantică drama și prețul plătit de societatea românească în drumul ei spre modernizare, prin părăsirea patriarhalismului și constituirea unei vieți politice moderne, dar care era grav marcată de includerea Bucovinei într-un imperiu multinațional și care urmărea să facă din această provincie o copie fidelă a „Babilonului austriac“.

Încă din martie 1900, boierii conservatori au părăsit P.N.R.R., membrii clubului dietal și deputații imperiali au hotărât să înceteze lupta cu autoritățile provinciale și imperiale reprezentate de guvernatorul Bourguignon. Între liderii acestui curent îi remarcăm pe Iancu Lupul, Ilarion Onciul, Nicolae Mustață (Mustatza), Eudoxiu Hurmuzachi ș.a. Istoriografii perioadei susțin

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 386, 24 februarie/8 martie 1900, articolul *Slavisch oder rumänisch*.

⁴² *Ibidem*, nr. 402, 5/18 aprilie 1900, p. 1.

⁴³ *Ibidem*, nr. 404, 9/22 aprilie 199, p. 1.

că această împăcare a fost sugerată de prim-ministrul Austriei – Körber⁴⁴. Urmarea a fost, după încetarea activității P.N.R.R. prin desprinderea aripii *pactiste*⁴⁵, încetarea apariției publicației „Patria”, în care – la 3 aprilie 1900 – Valeriu Braniște își lua rămas bun, dorind succes cauzei românilor din Bucovina „care este cauza tuturor românilor”⁴⁶.

Dezamăgiți de evoluția evenimentelor G. Popovici și Iancu Flondor n-au mai participat la lucrările Dietei de la sfârșitul lunii aprilie 1900, fapt confirmat și de scrisoarea din 9 aprilie, prin care Flondor îi scria lui Valeriu Braniște: „mandatul în Dietă încă nu l-am depus, aștept rezultatul pertractărilor cu Bourguignon”⁴⁷. În iunie 1900, Iancu Flondor îi acuza pe pactiști că erau lipsiți de sentiment național sau că au „aspirațiuni personale” în chestiunea încheierii pactului.

În urma evenimentelor menționate, s-a constituit Partidul Conservator Român, care l-a avut ca președinte pe Ioan Volcinschi (și membri marcați pe dr. Florea Lupu, Leon Wassilko, Tudor Flondor, Nicolae Mustață (Mustatza), George Wassilko ș.a.). În luna august 1900, Partidul Poporal Național Român îl avea ca președinte pe dr. George Popovici. Iancu Flondor a fost ales președinte al Comitetului Central al Partidului Poporal Național Român și a devenit președintele partidului după plecarea lui George Popovici în România, în 1901. Partidul avea o reprezentare teritorială și un program care punea mare preț pe cuprinderea în sfera interesului politic a întregii structuri sociale din Bucovina istorică, fără să se neglijeze chestiunea apărării intereselor naționale ale românilor.

În publicația „Timpul”, conservatorii își afirmă interesul pentru „susținerea elementului român [...] [ca] necesitate eminentă de stat”, realizarea „patriotismului austriac”, „toleranță absolută”, reforma sistemului școlar, reorganizarea clerului și obiectivitatea guvernului⁴⁸. În același timp,

⁴⁴ I. V. Cocuz, *op. cit.*, p. 599.

⁴⁵ „Patria”, IV, nr. 404, 9/22 aprilie, p. 6, art. *Surâs cu lacrimi*. Publicația „Patria” consideră că starea de fapt a luptei naționale, din primăvara lui 1900, se datora banului. Credem că acesta era și punctul de vedere al lui Iancu Flondor și George Popovici, din moment ce oficiosul P.N.R.R. scria: „Nimeni nu se interesează de afacerile obștești și toată apărarea națională zace pe umerii a doi, trei oameni. Pune-te apoi măi creștine din redacție, și apără nația dacă știi”.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 406, 21 aprilie/4 mai, p. 1.

⁴⁷ Valeriu Braniște, *Correspondență*, p. 168.

⁴⁸ „Timpul”, I, nr. 1, 1 iulie 1900, p. 1, art. *Programul nostru*. Toate aceste obiective politice ale programului conservator vizau „ținta cea mai frumoasă națională; un popor cult, economisește consolidat și moralmente limpezit și integrat”.

conservatorii cereau românilor și românofililor să fie pregătiți pentru că „marii proprietari trebuie să fie exemplul politic pentru micii proprietari”⁴⁹. În esență, „pactiștii” nu renunțau în mod declarat la rezolvarea marilor probleme ale societății românești din Bucovina, dar credeau că guvernatorul Bourguignon și autoritățile imperiale aveau să susțină aceste cereri românești. Că este așa, ne dovedește și articolul *La istoria Bucovinei*, publicat în „Timpul” din 11 iulie 1900, în care se arată că, deși administrația austriacă a apropiat Bucovina vestului și culturii sale (clișeu istoriografic des invocat în ultima vreme!), în alegerea mijloacelor „spre atingerea acestui scop nu a avut întotdeauna noroc”⁵⁰. Prin procedeele utilizate de administrația austriacă din Bucovina s-a ajuns la slăbirea „individualității românești” a provinciei, împiedicarea dezvoltării „sentimentului național” prin germanizare, alipirea la Galiția, politica școlară care i-a defavorizat pe români și îngreunarea legăturilor cu Regatul României. Toate acestea au avut drept rezultat deznaționalizarea și înstrăinarea unor sate ca Toporăuți, Cernauca, Mihalcea, Dracineț, Costești, Ivancăuți, Bobești ș.a.⁵¹.

În preajma alegerilor din vara lui 1900, în care conservatorii au obținut victoria candidaților lor, 20 de mari proprietari din grupul german, care erau de fapt evrei și care, până atunci, fuseseră aliați românilor, s-au desprins de aceștia pentru a duce o politică proprie (curent care în afara jocului de culise al guvernatorului poate fi legat și de nevoia afișării propriei identități, redescoperită sau creată). Oricum, unii dintre marii proprietari români au interpretat această desprindere ca pe un atac la adresa lor. Acest fapt poate fi invocat și pentru a ilustra ideea că Bourguignon nu avea să îndeplinească termenii pactului, îndreptățind criticile P.P.N.R. și temerile lui Iancu Flondor care nu a acceptat *pactul*⁵².

Izolarea politică a românilor, din vara anului 1900, a avut ca rezultat desființarea *Clubului parlamentar român* din Reichsrath și alăturarea românilor celorlalți deputați din Bucovina, formându-se *Uniunea liberă bucovineană*⁵³.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, nr.4, 11 iulie 1900, p. 1; C. Loghin, *op. cit.*, p. 218.

⁵¹ „Timpul”, I, nr.4, 11 iulie 1900, p. 1.

⁵² *Apud* Ion Nistor, *op. cit.*, p. 266, Iancu Flondor spunea în ședința Dietei din 6 iulie 1901: „azi domniile mele a trecut mai mult de un an și jumătate și toate promisiunile care le-ați primit de la președintele țării, nimic nu s-a îndeplinit”

⁵³ „Timpul”, I, nr.7, 18 iulie 1900, p. 1 – 2, I. V. Cocuz, *op. cit.*, p. 600.

În preajma alegerilor și după alegeri, până în 1901, Iancu Flondor și P.P.N.R. au organizat numeroase adunări populare, au susținut o intensă activitate în „Deșteptarea“ și în Dieta Bucovinei, prin care criticau pactul încheiat de conservatori, întrebând care erau rezultatele aceluia act politic⁵⁴.

Pentru că pactul n-a fost respectat și el nu adusesse decât deservicii mișcării naționale românești, în ianuarie 1902, acesta a fost dezavuat printr-o declarație a conservatorilor. Cauza anulării pactului era nerespectarea acestuia de către guvern⁵⁵. De fapt, dezavuarea pactului cu Bourguignon s-a făcut în urma adunării comune a reprezentanților conservatorilor și poporalistilor, aflați sub conducerea lui Iancu Flondor, în data de 17/30 ianuarie 1902. Urmarea a fost că, la sfârșitul lunii ianuarie 1902, deputații dietali români, care-l susținuseră pe guvernator, anunțau că-și depun mandatul pentru a rămâne în afara Dietei cât timp în fruntea administrației din Bucovina se afla Bourguignon⁵⁶.

Receptiv la schimbările politice pe care le aștepta în Bucovina, Valeriu Braniște – fost director al „Patriei“ – publică în „Deșteptarea“ un articol referitor la viața politică din această parte ocupată a Țării de Sus. El aprecia, în articolul menționat⁵⁷, că pentru a-i înfrânge pe români, Bourguignon a alcătuit în Dietă o majoritate germano-slavă, în 1898. În anul 1902, sesiza Valeriu Braniște, germanii nu mai voiau să facă parte din acest „Partid“, de aceea au inițiat tratative cu românii. Semnul împăcării dintre români și germani în Dieta Bucovinei era faptul că publicațiile „Deșteptarea“ și „Bukowinaer Journal“ încheiaseră un armistițiu. Mergând pe această logică a evenimentelor, Valeriu Braniște prevedea o ramificare politică a românilor, ca manevră a autorităților față

⁵⁴ „Deșteptarea“, IX, nr.61, 9 – 22 august 1901, I.V. Cocuz, *op. cit.* p. 602, În acest context, trebuie să arătăm că, dr. Iancu Flondor a rămas consecvent în atitudinea sa față de guvernator răspunzându-i acestuia, care se arată în continuare preocupat de persecutarea românilor ce purtau tricoulul, că: „E sub demnitatea noastră de a discuta cu dumneata de a putea dovedi prin fapte istorice sau ba, chiar și în caz că aceste culori ar fi identice cu culorile Regatului Român“.

⁵⁵ „Deșteptarea“, X, nr. 3, 10 – 23 ianuarie 1902, p. 1, Anularea pactului era necesară „fiindcă mai multe postulate din el nu au fost îndeplinite de guvern până la termenul fixat“, fiind considerat numai „un mijloc de adormire a reprezentanților noștri“.

⁵⁶ *Ibidem*, nr.9, 31 ianuarie/13 februarie 1902, p. 1.

⁵⁷ *Ibidem*, nr.11, 7 – 20 februarie 1902, p. 1 – 2.

de apropierea româno-germană⁵⁸. Semn al acestei aprecieri a fost și numirea lui Tudor cavaler de Flondor, ca președinte al Consiliului de Cultură al Țării, la mijlocul lui februarie 1902. În aceste împrejurări politice care păreau favorabile demersurilor politice românești avea să moară și mult hulitul Arcadie Ciupercovici⁵⁹, înlocuit la mitropolie de Vladimir de Repta, demn urmaș al lui Silvestru Morariu-Adrievici.

În iunie 1902, reprezentanții celor două partide românești au căzut de acord să coopereze politic, păstrându-și individualitatea. S-a convenit ca o dirigentă compusă din reprezentanți ai celor două partide să decidă în chestiunile vitale. Organismul comun de conducere a celor două partide românești era compus din câte cinci reprezentanți din partea fiecărui partid, iar din partea P.P.N.R. era și dr. Iancu Flondor. Singurul care s-a opus fuziunii conservatorilor cu „naționaliștii“ a fost Florea Lupu, care fusese ales deputat în Parlamentul din Viena pe programul conservator. Urmarea a fost excluderea lui din partid și suspendarea din funcția de consilier de tribunal⁶⁰. Acest fapt a generat, în epocă, un adevărat scandal politic și l-a determinat pe Florea Lupu să se apropie de dr. Aurel Onciul. Se realiza în practică ceea ce anunțase cu câteva luni înainte Valeriu Braniște. În același timp, deputații români ai Dietei și ai Parlamentului vienez aveau să formeze împreună un club parlamentar român, preconizându-se și alianța cu germanii și armeano-polonii⁶¹.

⁵⁸ *Ibidem*, confirmarea acelor scrise de dr. V. Braniște o constituia faptul că G. Wassilko, car-e declarase că-și depune mandatul atâta timp cât Bourguignon rămânea în calitate de guvernator, ataca în urma înțelegerii româno-germane, în „Bukowinaer Post“, programul P.P.N.R.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 20, 10/23 martie 1902, p. 1. Lui Ciupercovici i se reproșau: numirea în slujbele arhieresti a unor profesori eretici, ca Ieremciuk; toleranța nepermisă față de revendicările rutenilor; susținerea preoților ruteni în contra celor români; desființarea tipografiei arhiepiscopale; lupta contra studenților români; a permis ca preoțimea română să fie nedemn atacată în chestiunea tricolorului; faptul că nu a întreprins nici o acțiune pentru convocarea congresului bisericesc etc.

⁶⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 268, „Deșteptarea“, X, nr. 61, 8 – 21 august 1902, p. 1. În urma publicării broșurii *Către poporul român țărănesc, Apel către învățătorime* prin care i-a atacat pe boierii români, dr. Florea Lupu a fost declarat de partidele reunite „inamic al intereselor adevărate al națiunii române“, în „Deșteptarea“ din 29 august/10 septembrie 1902.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 45, 13 – 26 iunie 1902, p. 1, Koko Wassilko, renegat român trecut cu arme și bagaje în tabăra ucraineană scria în gazeta „Bukowyna“: „dr. Flondor, dr. Volcinski și dr. Skedl sunt trinitatea de genii reale care tulbură pacea țării și baronul Bourguignon, în asociere cu ei, a aruncat făclia incendiară în populația ruteană“.

Pe fondul luptelor politice din Bucovina și al „dezbinării“ dintre români, se contura, în 1902, un nou curent politic numit și democrat. Exponentul acestei noi direcții de acțiune politică a fost Aurel Onciul⁶², „un om tânăr, energic, vorbăreț și îndrăzneț, dar lipsit de scrupule și străin de orice sentiment național“⁶³, care și l-a asociat în demersurile sale pe dr. Florea Lupu, cel de-al doilea „luceafăr nou“⁶⁴ apărut pe orizontul politic al Bucovinei, după ce fusese exclus din partid de conservatori. Cei doi oameni politici și-au expus ideile, mai întâi, în revista „Privitorul“ și apoi le-au materializat prin societatea politică *Unirea*, pe baza căreia s-a format Partidul Țărănesc Democrat, din 1903. Constituită după modelul *Concordiei*, noua societate politică abandona politica națională și-și propunea să colaboreze pe tarâm social cu rutenii⁶⁵, germanii și evreii. Așa a luat naștere *Freisinniger Verband*, cunoscută și sub numele de *Tovărășia țărănească*, în 1904. Guvernul imperial, pentru a scăpa de presiunea politică exercitată de mișcările naționale din imperiu, a descoperit „sistemul Körber“. Acesta consta în crearea unor curente democratice⁶⁶, care să aibă, în primul rând, în programele lor politice, „revendicări de ordin material și social“⁶⁷. Urmarea a fost declanșarea unor lupte sociale moderate care, sperau austriecii, aveau să abată atenția de la problematica națională. În vederea aplicării acestei politici în Bucovina a fost trimis ca guvernator Conrad von Hohenlohe, supranumit și „prințul roșu“. Curentul politic generat de societatea politică *Unirea*, așa cum rezultă din documentele vremii, a avut sprijinul lui von Hohenlohe. *Tovărășia țărănească* era alcătuită din cluburi naționale distincte ce aveau deplină libertate în chestiunile naționale și în desemnarea candidaților pentru alegerile dietale. Programul politic al *Tovărășiei*

⁶² Marian Olaru, *Aurel Onciul și revista Privitorul*, „Analele Bucovinei“, I, nr.2 1994, p. 281 – 289; idem, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul 1904 – 1918*, „Analele Bucovinei“, II, nr.2, 1995, p. 275 – 289; idem, *Despre crezul politic al lui Aurel Onciul*, „Analele Bucovinei“, IV, nr. 1, 1997, p. 175 – 180.

⁶³ Ion Nistor, *op. cit.* p. 308.

⁶⁴ C. Loghin, *op. cit.* p. 268.

⁶⁵ Majoritatea oamenilor politici români din Bucovina refuzau să colaboreze cu rutenii din următoarele motive: „pretenții nejustificate și politica revendicativă față de români, atitudinea ostilă dezlipirii Bucovinei de Galiția la 1848; sprijinirea episcopului Eugeniu Hacman în atitudinea sa ostilă recunoașterii mitropoliei românești a Transilvaniei; penetrația ruteană continuă în Bucovina cu puternică tentă de deznaționalizare pentru români; revendicările teritoriale ale rutenilor asupra Bucovinei!“; cf. I.V. Cocuz, *op. cit.*, p. 605.

⁶⁶ „Universul literar“, XLIV, nr. 50, 9 decembrie 1928, p. 798.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 50, 9 decembrie 1928, p. 798.

prevedea: reforma electorală, reforme comunale și desființarea domeniilor, dezvoltarea sistemului de învățământ – prin ridicarea de școli pentru toate etniile, organizarea creditului public și a Băncii Țării etc. În acest context, trebuie să menționăm că fiecare club național considera prioritară o anumită problemă, în funcție de interesele proprii. Partidul Conservator a sprijinit pe democrați în chestiunea desființării domeniilor și a constituirii Băncii Țării. În urma alegerilor dietale, din iulie 1904, desfășurate într-o atmosferă deosebit de tensionată, au reușit candidații *Tovărășiei* și cei ai Partidului Conservator Român, candidații „naționaliști” fiind învinși.

Evoluția evenimentelor politice din Bucovina avea să îngrijoreze opinia publică din România, fapt reflectat și în presa vremii. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, în octombrie 1903, „se încercase un atentat la reputația lui Iancu Flondor”, conducătorul P.P.N.R., în publicația „Bukowinaer Journal”, prin articolele *Rumänian und Juden* și *Zur Abwehr*, pe care redactorul publicației amintite le atribuia omului politic român⁶⁸. Comisia instituită și dezbaterile deputaților din Dieta Bucovinei aveau să evedențieze falsitatea acestor afirmații, scopul lor fiind doar compromiterea lui Flondor⁶⁹. Ca urmare, la 23 iulie 1904, Iancu Flondor – caracterizat în epocă drept „persoană morală compusă din sentimente, gânduri și fapte românești”⁷⁰ – și-a dat demisia de la conducerea P.P.N.R. iar, din noiembrie, publicația P.P.N.R. – „Deșteptarea Poporului” – și-a încetat apariția. În comunicatul publicat de Partidul Național, condus de Iancu Flondor, se sublinia ideea că națiunea română din Bucovina era separată politic din cauza intereselor sociale diferite și că această situație se datora activității politice a democraților români. Față de această situație, considerăm că apelul lui Iancu Flondor la combaterea separatismului politic ce domnea la români și constituirea unui singur partid național era soluția pentru dezvoltarea națională românească în Bucovina⁷¹.

După ce a trecut prin Dietă, în 1904, proiectele de reformă preconizate de *Tovărășia Tărănească* (unele anticipate de P.N.R.⁷², încă din 1892), această alianță politică a românilor democrați cu rutenii și germanii a început să dea semne de dezintegrare. Acest fapt este semnalat

⁶⁸ Teofil Sauciuc-Săveanu, *op. cit.*, p. 56.

⁶⁹ *Flondor affaire im Bukowinaer Landtage, nach den stenografischen protokollen*, Cernowitz, Verlag der Bukowinaer Post, 1903.

⁷⁰ Teofil Sauciuc-Săveanu, *op. cit.*, p. 57.

⁷¹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 320 – 321.

⁷² George Popovici a preluat propunerea lărgirii dreptului de vot, prin care țărani să-și trimită reprezentanți în Dieta Bucovinei. Dar această inițiativă nu a avut ecoul necesar în Dietă.

de câștigarea alegerilor în districtul Suceava de către Varteres Pruncul, din partea conservatorilor, care fiind contestat de Partidul Țărănesc Democrat, cedează mandatul lui Tit Onciul – candidat democrat. Acesta era semnul unei reconcilierii între partidele românești⁷³.

Ruptura dintre Aurel Onciul și aliații săi din *Tovărășie* s-a produs în luna mai 1905, când ucrainenii au încercat să-și întărească pozițiile economico-administrative în Bucovina, prin controlul efectiv asupra Băncii Bucovinei, al cărei președinte era Florea Lupu. Deoarece acesta era mai mult plecat la Viena, ca deputat imperial, era înlocuit în exercitarea atribuțiilor, în calitate de vice-gubernator, de Ștefan Smal-Stocki. Deputații români conservatori au propus în Dietă, ca președintele Băncii să fie un om care să activeze doar în această calitate. Candidatul românilor urma să fie ales, pe viață, dintre deputați. Ucrainenii și evreii, sesizând pericolul pentru interesele lor, au respins propunerea, determinând ruptura acestui hibrid politic de interese și compromisuri. Aceste evenimente au determinat apropierea dintre conservatori și democrați care, la 17 iulie 1905, au reconstituit Partidul Național Român, având ca președinte pe Modest Grigorcea și vicepreședinți pe Vasile Găină, Simion Ciolac și Grigore Halip. Acest partid s-a constituit fără participarea „naționaliștilor”. Istoriografia perioadei consemnează refuzul lui dr. Iancu Flondor care, fiind vizitat de Aurel Onciul și de Florea Lupul, la 2 noiembrie 1905, nu a acceptat propunerile de împăcare ale acestora.

La 2/15 aprilie 1906, s-a reluat tipărirea „Gazetei Bucovinei”, publicație a Partidului Național Român, care își propunea să aducă în scena politică întreaga națiune română. Din 17 octombrie 1906, datorită faptului că „naționaliștii” nu fuseseră cuprinși în P.N.R., a apărut „Apărarea Națională” – publicație ce și-a propus să grupeze forțele naționale care nu acceptau demersurile democraților lui Aurel Onciul. Pe structura „Apărării Naționale” s-au reunit intelectuali ca Vasile Bodnărescul, Teodor Tarnavski, Ștefan Saghin ș.a. Aceștia au aparținut Partidului Poporal Național și, unii, erau apropiați demersurilor Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (ex. Ștefan Saghin). În preajma alegerilor din mai 1907, românii se găseau divizați, iar violența de limbaj

⁷³ *Apud* I. V. Cocuz, *op. cit.*, p. 611, La 5 martie 1905, în publicația „Voința Poporului” a apărut un apel la reconcilierea între români: „Spre binele poporului român [...] uniți [...] cu ajutorul unui Florea Lupu, Iancu Flondor și Aurel Onciul vom respinge toate atacurile care ne periclitează individualitatea noastră”

se regăsea din plin în coloanele „Voinței poporului“ (publicație a democraților) și în cele ale „Apărării Naționale“⁷⁴.

În urma alegerilor din 1907, organizate pe baza votului universal, Aurel Onciul a fost ales deputat de Gura Humorului pentru Parlamentul vienez, alături de alți trei deputați români. Aceștia, împreună cu contele Bellegarde, au constituit clubul parlamentar român de la Viena, care a intrat în relații de colaborare cu creștinii-socialii austrieci, conduși de dr. Luegger⁷⁵, obținând și unele rezultate pe tărâm școlar și bisericesc.

Deși „naționali“ nu aveau „încredere în acel Onciul care mergea umăr la umăr cu evreii și cu micul Belzebut“⁷⁶, cum se exprimau redacții publicației „Românul“, ei au luat în octombrie 1908 hotărârea de a fuziona cu democrații și conservatorii⁷⁷, în Partidul Creștin-Social Român din Bucovina, aliat fiind cu dr. Luegger. Credem că explicația acestui gest politic al românilor bucovineni consta în necesitatea găsirii unor aliați puternici în capitala imperiului care să asigure promovarea intereselor românilor în Reichsrath. Pentru realizarea acestui partid, foștii adversari politici ai lui Iancu Flondor i-au adresat o rugămintă scrisă. Apoi o delegație, condusă de Aurel Onciul, s-a deplasat la Storojineț, pentru a-l ruga să accepte șefia noului partid românesc. Aceasta este dovada clară a

⁷⁴ „Gazeta Bucovinei“, VII, nr.17, 17 iunie 1906, p. 1, Dr. Emilian Slușanschi, secretarul societății *Armonia* aprecia această perioadă astfel: „marea majoritate a inteligenței s-a retras după dizolvarea partidului poporal de pe arena vieții național-politice și a cedat terenul democraților păstrând în inimă o doză bună de amărăciune pentru înfrângerea îndurată și, mai ales, pentru ofensa care adesea a trebuit s-o suporte“.

Apud I.V. Cocuz, *op. cit.*, p. 619, dr. Volcinschi aprecia că „a forma pentru toată nimica partide și a da prilej străinilor de a se amesteca și nutri zăzania în cuibul nostru spre a slăbi forța politică a poporului român, e politicește imprudent“

⁷⁵ Marian Olaru, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904 – 1918*, „Analele Bucovinei“, II, nr.2 1995, p. 279.

⁷⁶ „Românul“, I, nr.5, 4 noiembrie 1908, p. 1.

⁷⁷ Semnele reconcilierii între naționali și, pe atunci, constituitul P. N.R. apăruseră încă din 21 februarie 1907, când „aparăriștii“ într-o adunare publică, la Suceava, au hotărât unirea tuturor românilor într-un singur partid politic reprezentat printr-un Consiliu Național format cu ocazia acelei adunări. Programul politic al partidului trebuia să fie cel de reactivare a congresului bisericesc, conservarea caracterului național și istoric al bisericii și provinciei, tolerantă religioasă; învățământul național, reglementarea creditului țărănesc, combaterea cămătăritului și a emigrației în America etc.

faptului că dr. Iancu Flondor era la acea vreme liderul politic de necontestat al românilor bucovineni⁷⁸.

Cavaler Iancu Flondor a acceptat să fie șeful noului partid politic, iar conducerea P.C.S.R. din Bucovina mai cuprindea pe Teodor Tarnavski, Nicu Blându, George Tofan⁷⁹, Claudiu Stefanelli, Dorimendot Popovici, Constantin Morariu, Zaharie Percec ș.a. Publicația „Românul“ devenea organul de presă al partidului și a apărut de două ori pe săptămână, între octombrie 1908 și februarie 1909. Din ianuarie 1909, P.C.S.R. din Bucovina și-a schimbat numele în Partidul Național Român, păstrându-și statutul și organizarea, iar conducerea partidului a devenit comitet național. Alături de Iancu Flondor, ca președinte, s-au aflat Aurel Onciul și Dionisie Bejan, ca vicepreședinți, secretari au fost aleși Mihail Boca, Dorimendot Popovici, Zaharie Percec. Publicația „Patria“, reapărută, a fost organul de presă al partidului⁸⁰.

Deși P.C.S.R. din Bucovina, devenit P.N.R. din ianuarie 1909, își propunea să mențină unitatea, să combată fracționarismul politic pentru triumful cauzei, aceste obiective s-au dovedit greu de realizat în campania electorală din 1911, pentru Reichstag și pentru Dieta Bucovinei. Atunci românii s-au găsit, din nou, împărțiți. Cauza neînțelegerilor ivite între cele trei grupări ale partidului a fost disputa pentru distribuirea mandatelor. Ca urmare, dr. Iancu Flondor și-a prezentat demisia, publicată în „Patria“⁸¹, din 27 noiembrie 1910. Atitudinea aceasta o va păstra Iancu Flondor până în preajma evenimentelor legate de declanșarea primului război mondial, mulțumindu-se, în toată această perioadă, cu postura de sfătuitor al oamenilor politici români din Bucovina și sprijinitor al mitropolitului

⁷⁸ „Iubite Iancule! În vremea de grea cumpănă, noi solii tuturor vârstelor, tuturor păturilor și tuturor năzuințelor românești din țară, venim la tine, ca să te rugăm dintr-o gură, ca să părăsești singurătatea-ți de până acuma și să reintri iarăși în războiul politic. Știm că războiul acesta la timpul său ți-a făcut mult amar, dar soarta îți dă satisfacția cea mai splendidă, pentru că azi întregul neam românesc te cheamă să i te pui în frunte ca să-l mântuiești (...). Din inimă curată și sinceră întregul nostru popor te roagă: «să fii căpitanul nostru și ne du la izbândă!»”, *Apud* Mihai Pânzaru, *Iancu Flondor – eroul Bucovinei*, „Buletinul Fundației Culturale «Iancu Flondor»“..., I, nr. 1, noiembrie 1992, p. 30.

⁷⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 331.

⁸⁰ I. V. Cocuz, M. Hulbubei, *Presa românească în Bucovina*, p. 62.

⁸¹ I. V. Cocuz, *Viața politică românească în Bucovina...*, p. 612, Acesta scria: „În fața acestor împrejurări îmi este peste putință a răspunde pentru viitorul neamului nostru din Bucovina și trebuie cu inima întristată să mă retrag de la conducerea partidului național“.

Vladimir de Repta⁸², în chestiunile privitoare la păstrarea caracterului românesc al Mitropoliei Bucovinei.

În primul deceniu al secolului al XX-lea, activitatea politică a lui Iancu Flondor a evoluat de la critica vehementă și publică a pactului realizat de conservatori cu guvernatorul Bourguignon, la constituirea din aripa naționalistă a P.N.R.R. a unui partid politic, ce a continuat, în anumite limite, activitatea acestuia și acceptarea conducerii partidului român, reunificat în perioada 1908 – 1910. În toată această perioadă, opozantul cel mai îndârjit și apoi colaborator al său a fost dr. Aurel Onciul. Față de acest om politic bucovinean, dr. Iancu Flondor a înțeles să practice o politică în care prioritară era manifestarea identității naționale a românilor bucovineni și, mai apoi, fără a i se diminua importanța, susținerea politicii de modernizare a structurilor economice, sociale și administrative ale Ducatului. Liderul de necontestat al românilor bucovineni, dr. Iancu Flondor s-a implicat activ, alături de politica națională, în sprijinirea structurilor economice și financiare românești din Bucovina, în susținerea sistemului școlar românesc al provinciei și chiar a unor tineri de talent la studii în țară sau la universități străine. Cu toate acestea, dr. Iancu Flondor a cunoscut amărăciunea contestației, a calomniei, în Dieta Bucovinei și în presă, precum și a procesului penal, intentat pe nedrept, la a cărui origine s-au aflat adversarii sau aliații săi democrați, în frunte cu Aurel Onciul.

Prin atitudinea sa dârză și printr-o activitate deosebită desfășurată în slujba ideii naționale, cavaler Iancu Flondor a pregătit, alături de alți români bucovineni, condițiile național-politice ale Unirii din 1918.

⁸² „Universul literar“, XLIV, nr. 50, 9 decembrie 1928, p. 798.

B. AUREL ONCIUL

Aurel Onciul, cunoscut om politic român din Bucovina de dinaintea primului război mondial, era fiul lui Isidor cavalier de Onciul și s-a născut la 29 februarie 1864, în localitatea Vicovu de Sus. A urmat cursurile prestigioasei instituții de învățământ din capitala Imperiului Austriac – Institutul Teresianum din Viena⁸³. În anul 1885, a intrat la procuratura de finanțe din Viena, un an mai târziu obține titlul de doctor în drept⁸⁴ și, din 1887, a fost funcționar la Ministerul de Culte și Învățământ. A colaborat în calitate de translator pentru limba română la „Foaia legilor imperiale“ de la Ministerul de Interne, unde, în 1893, a devenit secretar ministerial. Din anul 1896, s-a mutat în Moravia, unde a fost numit căpitan districtual și apoi și docent pentru dreptul de asigurare și administrativ la școala superioară din Brünn. Aici a îndeplinit și funcția de referent al guvernului local⁸⁵.

Aurel Onciul este autorul unor studii privitoare la „reedificarea României“ și organizarea României Mari, al unui dicționar juridic și politic realizat împreună cu dr. Florea Lupu⁸⁶ etc.

Rămas departe de țară, la Viena și Brünn, până în anul 1903, Aurel Onciul a urmărit desfășurările politice din Bucovina legate de luptele politice dintre „bătrâni“ și „tinerii“ membri ai fostului Partid Poporal Național Român, după eșecul „pactului“ cu Bourguignon. Astfel, la 1 octombrie 1901, îi scria lui Iancu Flondor că nu constata o diferență programatică între cele două grupări politice românești. Singura deosebire fiind – în opinia lui Onciul – „mijloacele întrebuițate spre realizarea programului ideatic“⁸⁷. În timp ce „bătrânii“ așteptau totul de la guvern, cei „tineri“ se bazau pe popor:

⁸³ Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea. Memorial românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, 1940. p. 616.

⁸⁴ I. V. Cocuz susține că Aurel Onciul era „doctor în drept și economie“. în „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, XVI, 1989, p. 51.

⁸⁵ Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 616.

⁸⁶ Prezentăm lista lucrărilor scrise de A. Onciul: *Zur österreichischen Sprachenfrage*, Wien, 1898; *Reforma administrației*, București, 1899; *Dreptul administrativ român prelucrat sistematic. Partea generală*, Viena 1900; *Wirtschaftspolitisches Hansdsbuch von Rumanien*, Gotha, 1917; *Reedificarea României. Un studiu al reformelor necesare*, Cernăuți, 1918, *Organizația României Mari. Studiu*, Cernăuți, 1920; *Das österreichische Problem*, Wien, f.a. și împreună cu dr. Florea Lupu, *Dicționar juridico-politic*, Cernăuți, 1895. *Politische Bekenntnisse*, Czernowitz, 1905.

⁸⁷ A.N.I.C. – I.F., d. 11, f. 2.

„Experiența arată că o evoluțiune națională sănătoasă este posibilă numai izvorând din popor, plecând deci din talpă”⁸⁸. Aici, se conturează punctul de vedere politic al lui Aurel Onciul, care l-a orientat spre realizarea curentului „democratic”, orientat spre țărănime, preoțime și învățătorimea satelor. În documentul invocat în rândurile de față, Aurel Onciul se arată a fi un bun cunoscător al realităților din Imperiul Austriac și din Bucovina⁸⁹. El arată că în Bucovina lipsea o reală contrabalansare a puterii guvernamentale, datorită practicilor electorale care-i excludeau pe candidații reprezentanți ai națiunii române, fapt care hipertrofia „interesele statului în dauna celor naționale”⁹⁰, consideră că soluția consta în „întemeierea unei forțe naționale bazate pe votul electoral, cea mai eminentă armă constituțională”⁹¹.

Declarându-și aderență la „partidul tânăr”, Aurel Onciul îi scria lui Iancu Flondor că orice evoluție în plan național trebuie să se facă treptat, prin colaborarea absolut necesară a „tinerilor” și a „bătrânilor”, având ca scop „reforma regulamentului electoral”. În fapt, prin reforma electorală preconizată, Aurel Onciul viza schimbarea ponderii politice a „tinerilor”, care ar fi avut o bază socială și acțiune politică mult mai largă decât „bătrânii”⁹². Aceste deziderate politice trebuiau să se facă fără să fie bruscat „guvernul”, „de a cărui cooperare atârână rezultatul dorit”⁹³. În felul acesta efortul societății românești din Bucovina trebuie să ducă la scoaterea românilor din „calamitatea politică notorică”⁹⁴ în care se aflau. În finalul scrisorii adresate la 1 octombrie 1901, din Brünn, lui Iancu Flondor, Aurel Onciul îi solicita sprijinul în candidatura sa pentru partidul poporal la Curia a V-a a Dietei Bucovinei. În sprijinul acestei solicitări aducea ca argument faptul că, nefiind în țară, nu fusese amestecat în luptele politice și era, deci, mai puțin „îndușmănit”⁹⁵. Aurel Onciul încheia scrisoarea spunându-i lui Flondor: „Eu voi încerca să ridic stindardul părăsit de Tine [...] și să-l port

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*. Cu această ocazie Aurel Onciul preciza că: „Este o iluziune de a aștepta succese naționale de la grația unui guvern care, ca cel austriac, din considerări de ale fatalității statului își vede chemarea tocmai în combaterea aspirațiilor naționale”

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*, f. 2v.

⁹² *Ibidem*, f. 3.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Partidul Poporal a refuzat candidatura lui Aurel Onciul, pentru Curia a V-a, fapt care i-a stârnit nemulțumirea.

mai departe⁹⁶. Spera ca în felul acesta , cum arăta într-o altă epistolă adresată lui Flondor, să determine o împăcare a fracțiunilor românești, sau cel puțin o apropiere a lor⁹⁷.

Începutul anului 1902, la Cernăuți, avea să marcheze intrarea în scena politică a Bucovinei a curentului politic democrat sau țărănesc, promovat de Aurel cavalier de Onciul, după modelul societății politice „Concordia“ (1885), sub forma societății „Unirea“⁹⁸. Revistele „Privitorul“ și „Voința poporului“ aveau să fie organele de presă ale partidului amintit. Exprimând punctul de vedere al lui Aurel Onciul, publicațiile amintite erau orientate spre o colaborare cu autoritățile austriece și celelalte etnii din Bucovina, fapt care a determinat înțelegerea din anul 1904, cu ucrainenii, germanii și evreii în cadrul *Tovărășiei țărănești*.

Între numeroasele publicații românești din Bucovina, de la începutul secolului al XX-lea, „Privitorul“ reprezintă un caz aparte, distonant, prin orientarea politică națională diferită de a celorlate periodice românești. Revista „Privitorul“, al cărei titlu, așa cum mărturisește Aurel Onciul, a fost inspirat de un vers eminescian⁹⁹, apărea de două ori pe lună, la 1 și la 15 ale fiecărei luni, cu începere de la 1 aprilie 1902 și până în decembrie 1903.

Redactor responsabil și editor al revistei „Privitorul“, până la 1 octombrie 1902, a fost Aurel Onciul; de la 1 ianuarie 1903, acesta este menționat ca editor și proprietar. Redactori responsabili au fost: Ion Wetschauer, între 15 octombrie – 15 decembrie 1902, Nicolai Gherman, între 1 ianuarie – 15 decembrie 1903, Alexandru Jijie, de la 1 noiembrie 1903 și Dionisie Voronca, de la 15 noiembrie 1903. Pe coperta periodicului apare menționat faptul că Societatea Politică „Unirea“ era proprietara publicației, de la 15 februarie 1903.

În paginile revistei „Privitorul“ un loc deosebit îl ocupă chestiunea „rutenizării“ sau „românizării“ Bucovinei. Aurel Onciul semnează articolele „Condițiile existenței românilor“ și „Problema austriacă“¹⁰⁰, considerând că „teza rutenizării este relativ nouă“, aceasta fiind concepută

⁹⁶ A.N.I.C. – I.F., d.11, f. 3v.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 84, La acea vreme Aurel Onciul scria că de „partidul poporal mă leagă identitatea vederilor și vechi relațiuni amicale cu capii ei, iar de partidul moderat mă apropiez pe terenul politicii în cameră“

⁹⁸ *Partidele istorice în Bucovina*, în „Glasul Bucovinei“, I nr. 1, 1994, p. 45, și „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, XVI, 1989, p. 51 – 52

⁹⁹ „Privitorul“, nr. 1, 1 apr. 1902, p. 1.

¹⁰⁰ „Privitorul“, I, nr. 1 – 2 / 1 și 15 apr. 1902 ; nr. 5 – 6 / 1 și 15 iulie 1902.

abia între anii 1870 și 1880. Cauza apariției acestei teze, susține Aurel Onciul, este faptul că recensământul din anul 1869 „a scos la iveală numărul impozant al rutenilor“ din Bucovina¹⁰¹. Această situație era puternic contrastantă cu scrierile lui Ficker, din publicația jubiliară *Hundert Jahre*, care susținea preponderența „aproape exclusivă a limbii române din Bucovina“¹⁰².

În primul articol, *Condițiile existenței românilor*, Aurel Onciul susține că intelectualitatea română a adoptat această teză a „rutenizării“ fără critică, arătând că elementul român din Bucovina și România avea o deosebită forță de asimilare a elementelor alogene, fapt care i-a permis să-și păstreze intactă naționalitatea. Căutând să fie cât mai convingător, A. Onciul pune față în față un text din 1783, al lui Johann Budinszky, adresat împăratului Iosif al II-lea și un text al lui Ficker, referitor la ponderea etniilor din Bucovina, din lucrarea amintită mai sus, acordând câștig de cauză lui Budinszky. Analizând textul publicat în „Privitorul“, nr. 4 din 1902 și același text publicat de A. Onciul în „Viața românească“, din 1913, se constată, de la prima vedere, o diferență evidentă între ele. Interpretarea dată de A. Onciul era în defavoarea adevărului istoric și a elementului românesc de pe aceste meleaguri¹⁰³. Susținem aceasta, deoarece el a folosit metoda citării trunchiate a textelor și a căutat să inducă judecăți false în mintea cititorilor.

Folosindu-se de pseudo-argumente, Aurel Onciul inversează raporturile etnice din Țara de Sus a Moldovei, din care a fost desprinsă Bucovina, susținând că Valea Ceremușului a fost ruteană „din capul locului“¹⁰⁴ și a rămas ruteană pe tot parcursul „stăpânirii moldovenești“. „Argumentul“ său a fost faptul că acei 100000 de ruteni aduși de Ștefan cel Mare, au fost românizați în decursul timpului. Dintre aceștia, cam 35000 de ruteni, se regăseau în populația Bucovinei – de 75000 de locuitori – la venirea austriecilor. Conform cu aceeași „logică“ și cu ajutorul cifrelor oferite și de recensămintele austriece din 1880, 1890 și 1900, elaborate pe criterii diferite, neunitare și care căutau să cosmetizeze imaginea unei provincii menite de stăpânirea austriacă a fi multietnică și fidelă reflectare a imperiului, Aurel Onciul concluzionează că: „elementul etnic românesc nu numai că nu a

¹⁰¹ *Ibidem*, nr. 4, 15 mai, p. 2.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ Aurel Onciul, *Chestia românească în Bucovina*, în „Viața românească“, vol. XXXI, an VIII, 1913, p. 5 – 10

¹⁰⁴ „Privitorul“, I, nr. 4, 15 mai 1902, p. 3.

scăzut numericeste prin rutenizare, ci el a sporit continuu"¹⁰⁵. Faptul că limba românească s-a pierdut între Prut și Nistru, în fostul teritoriu al Moldovei de Sus, este explicat, de Aurel Onciul, prin aceea că limba românească era limba administrației moldovenești, dar nu și a locuitorilor acestei zone și, deci, o dată cu retragerea acestei administrații, s-a pierdut și limba română care se vorbea aici doar ca limbă oficială. Concluzia acestor susțineri era formulată într-un număr ulterior al periodicului „Privitorul“, unde se afirmă că „singura scăpare pentru românii și rutenii din Bucovina era înțelegerea dintre ei și coabitarea“¹⁰⁶. Este interesant de observat că, foarte apropiatul său colaborator, dr. Florea Lupu nu împărtășea, la acea dată, convingerile lui Aurel Onciul. El se pronunța pentru o „combatere a rutenilor“, respingerea alianței cu germanii și a centralismului¹⁰⁷. Articolele lui Aurel Onciul au produs o reacție de dezaprobare în rândurile contemporanilor, iar Leca Morariu scria la sfârșitul studiului lui A. Onciul din „Viața românească“, din 1913, pe exemplarul din biblioteca sa personală : „D-zeu să te ierte“¹⁰⁸.

Politica promovată de Aurel Onciul și de organul de presă al Partidului Țărănesc Democrat se înscria pe linia promovată de guvernatorul Conrad Hohenlohe Schillingsfurt, „care nu vedea cu ochi buni politica revendicativă [națională – n.n.] a partidelor române“¹⁰⁹. Punctele programatice ale politicii lui Aurel Onciul erau : „înțelegerea cu rutenii, autonomia națională, cultivarea propriei limbi, contactul cultural și literar mai intim cu ceilalți români“¹¹⁰.

Conștient de argumentele neștiințifice pe care le vehiculase în articolele amintite, a lăsat o porțiță deschisă colaborării cu intelectualii din Bucovina și forțele românești care, în cvasitotalitatea lor, dezaprobau atitudinea lui A. Onciul în chestiunea națională. Proprietarul „Privitorului“ permite lui Z. Voronca să publice în revista sa o serie de articole sub titlul *Rutenizarea Bucovinei*¹¹¹. Autorul amintit arăta că Aurel

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, II, nr. 5, 1 iul. 1903, p. 1.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ „Viața românească“, vol. XXXI, VIII, 1913, p. 10, în Fondul „Leca Morariu“. Muzeul Bucovinei din Suceava.

¹⁰⁹ „Suceava“, vol. XVI, 1989, p. 51.

¹¹⁰ „Privitorul“, II, nr. 5, 1 iul. 1903, p. 3.

¹¹¹ *Ibidem*, nr. 19, 1 oct., p. 3, La începutul primului articol din seria amintită, autorul scria: „am rămas uimit de naivitatea acestei teorii [a lui A. Onciul – n.n.], deoarece subiectul ei fiind adeseori, la felurite ocazii, atât cu viu grai cât și cu condeiul, contrariul ei este întemeiată convingere a tuturor“.

Onciul „a petrecut prea puțin în țară și nu a avut ocazia, probabil, să vadă cu ochii proprii cum, nu indivizi, ci sate întregi cad jertfă slavonizării”¹¹². Argumentele lui Voronca în susținerea tezei rutenizării Bucovinei sunt cele furnizate de dezvoltarea istoriografiei, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Amintim, dintre acestea, caracterul trunchiat al recensămintelor austriece, începând cu cel al lui Spleny, (care denaturau realitățile demografice din Bucovina căutând a reduce numărul real al românilor); fuga peste „cordun“ a unor locuitori din nordul Moldovei (clerici, boieri, țărani), precum și faptul că un bun strateg, ca Ștefan cel Mare, „nu ar fi așezat la margine de țară pe cei 100.000 de ruteni roboți de el în campania din Polonia“, așa cum spune Dimitrie Cantemir¹¹³.

Fiind un bun cunoscător al istoriei românilor, Z. Voronca îl citează pe Bidermann care susținea, în lucrarea *Die Bukowina unter osterreichischer Verwaltung*, ediția a doua, că în Bucovina erau 10 naționalități, dar „românii trec de băștinași relativi”¹¹⁴. Este evidentă legătura logică pe care o face Z. Voronca între simultaneitatea apariției cărții lui Rösler și scrierile ostile românilor bucovineni¹¹⁵.

Un număr mare de articole se ocupă de stările sociale din Bucovina, privind în mod critic poziția politică a „boierimii“. Este de înțeles o astfel de abordare a revistei „Privitorul“, dacă avem în vedere că Aurel Onciul și Florea Lupu, se considerau reprezentanții tinerilor burghezi ce se trăgeau din preoțimea și învățătorimea satelor. Articole ca „Boierii și preoțimea în Bucovina”¹¹⁶, „Mersul politicii române în Bucovina”¹¹⁷, „Morală diferită“ și „Megalomanie”¹¹⁸ arată o continuă revoltă a tinerilor față de boieri, asimilați cu conservatorii politici, cei care se opuneau, în opinia autorilor, transformărilor democratice din Bucovina, transformări

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Academiei Române, 1973, p. 299.

¹¹⁴ „Privitorul“, II nr. 21, 1 nov. 1903, p. 5.

¹¹⁵ *Ibidem*, nr. 22, 15 nov. 1903, p. 3, Sesizând situația dramatică a românilor, determinată de vecinătățile geografice, autorul amintit scrie în studiul său: „Facem parte din popoarele de pe Valea Dunării. Suntem înconjurați din trei părți de lava colosului care respinge denumirea de «rutean» și reclamă pentru sine numele de rus. Țara ne este pururea invadată de prisosul acestor lave. Privilegii și instituțiuni se nasc neconținut și tot mereu ațâță dorul de inundare“.

¹¹⁶ *Ibidem*, I, nr. 11, 1 oct. 1902.

¹¹⁷ *Ibidem*, nr. 12, 15 oct. 1902.

¹¹⁸ *Ibidem*, nr. 14, 15 nov. 1902.

propuse și susținute ardent de revista „Privitorul“ și Aurel Onciul, fie și ca o posibilitate de a accede spre poziții sociale și politice mai înalte¹¹⁹.

În articolul intitulat „Mersul politicii române în Bucovina“, A. Vrânceanu constată că, până la 1892, politica românilor din Bucovina a fost monopolul a șapte familii boierești supuse „prezidentului“, politică definită a fi „conservativă“¹²⁰. Anii 1879 – 1892 sunt considerați de autor ca fiind favorabili intereselor naționale ale popoarelor din Cisleithania, ani care pentru români s-au dovedit a fi sterpi din cauza familiilor boierești. La acest capitol sunt acuzate de autor mai toate marile familii boierești din Bucovina¹²¹. Țintele preferate ale atacurilor revistei „Privitorul“ au fost Iancu Flondor, numit „papa de la Storojineț“ și „Deșteptarea“ – „ziarul boierilor „. Acum sesizăm că Aurel Onciul, după un interval destul de scurt de timp, își schimbă atitudinea față de Iancu Flondor și mișcarea politică pe care acesta o gira. Faptul se explică – credem noi – prin refuzul „boierilor“ de a sprijini aspirațiile politice ale lui Aurel Onciul. Pe acest fundal trebuie să adăugăm încă un fapt, care a dus la îndepărtarea lui Aurel Onciul de „boieri“, anume, înlăturarea lui Florea Lupu din funcția de consilier (acesta din urmă a fost cumnatul lui A. Onciul – n.n.).

La congresul învățătorilor de la Rădăuți, în ziua de 20 iulie 1902, Florea Lupu a criticat atitudinea deputaților din Dieta Bucovinei, numindu-i „papă diete“. Tot aici, Florea Lupu a susținut necesitatea înfăptuirii unor reforme solicitate de preoți, învățători și țărani. Acestea erau: reforma electorală, înființarea băncii ipotecare provinciale și mărirea salariilor învățătorilor. Toate cererile cuprinse în discursul lui Florea Lupu au fost publicate într-o broșură a învățătorilor, fapt care a scandalizat opoziția politică a Partidului Țărănesc Democrat și a determinat reacția energetică a deputatului Wolczynski (conservator – n.n.).

¹¹⁹ *Ibidem*, nr. 11, 1 oct. 1902, p. 2. Autorul aducea în discuție atitudinea „malițioasă a boierilor față de fiii și fetele de popă“, exclusivismul boierilor față de activitatea „Junimii“, faptul că locul unor familii boierești cu nume românești l-au luat familii al căror nume se termina în „-azza“, „-aki“, „-ino“, „-ilco“, „-ynski“, „-wicz“. Erau condamnate lipsa de scrupule în agonisirea averilor și neimplicarea boierilor în viața culturală [excepția era familia Hurmuzachi]. Autorul acestor articole, care semnează sub numele de A. Vrânceanu – pseudonimul lui Aurel Onciul – deplângea atitudinea „ficioșilor de popă“ care erau curtenitori față de boieri.

¹²⁰ *Ibidem*, nr. 12, 15 oct. 1902, p. 3.

¹²¹ *Ibidem*.

Acesta a cerut înlăturarea autorului din funcția de consilier și deschiderea unui proces la Curtea de Apel¹²².

Partea cea mai importantă a articolelor din periodicul „Privitorul“ este dedicată agitatei vieți politice din Bucovina. Perioada 1902 – 1903, în care apărea „Privitorul“, este caracterizată prin frământări și dezbinări în cadrul mișcării naționale a românilor din Bucovina. La aceasta a contribuit în mod direct și Aurel Onciul, prin firea, ambiția și potențialul relațional pe care le-a utilizat. În istoriografia de până acum, Aurel Onciul și mișcarea politică pe care o conducea sunt dezapreciați unanim, datorită abandonării luptei naționale și faptului că erau „în favoarea unei pretinse lupte pentru dreptate socială“¹²³, fapt care a pricinuit mult rău cauzei naționale a românilor. Punct de vedere pe care ni-l însușim.

În focul înfruntărilor cu Partidul Poporal Național Român, au fost numeroase momentele de luciditate, de afirmare a unor idei perene, folositoare mersului înainte al societății românești din Bucovina și acestea veneau și din partea lui Aurel Onciul și a colaboratorilor săi. Astfel, la 1 decembrie 1902, prin revista sa, A. Onciul anunța necesitatea împăcării între toate forțele politice românești „în interesul concentrării tuturor puterilor bietului nostru popor“¹²⁴. Tot atunci A. Onciul făcea o analiză amănunțită a repartizării mandatelor pe baza *Regulamentului electoral din 1861*. Concluzia era că boierii, deși nu plăteau „tributul de sânge“, aveau prea multe mandate pentru Cameră (3 din 11) și Dietă (10 din 29), deși existau aproximativ 150 de boieri. În același timp, la orașe se alegea un deputat în Cameră, de către 3000 de alegători, în Curia comunelor rurale se alegea un deputat, de către 18000 de alegători, iar în Curia proletariatului se alegea un deputat, de către 70000 de alegători. Autorul articolului critica „lăcomia“ boierilor care preluau mandatele altor categorii sociale (ex. Iancu Lupul, pentru comunele rurale și Teodor Flondor, pentru proletariat). La acea dată, arăta Aurel Onciul, boierii dețineau majoritatea mandatelor românești din Cameră și din Dietă (4 din 5 mandate românești, în Cameră, 6 mandate ale boierilor și 3 mandate ale aliaților lor, din 12 mandate românești în Dietă). De aceea, a fost propusă reforma electorală, cap de afiș al dezbaterilor politice de atunci, propusă inițial, în 1898, de către George Popovici. Această reformă trebuia să aibă

¹²² *Ibidem*, nr. 13, 1 nov. 1902, p. 4.

¹²³ „Suceava“, vol. XVI, 1989, p. 51.

¹²⁴ „Privitorul“, I, nr. 15, 1 dec. 1902, p. 2.

la bază alegerea directă și secretă. Funcționarii publici – în viziunea lui Aurel Onciul –rebuiau să îndeplinească serviciul electoral, iar mandatele trebuiau să fie repartizate teritorial. Cercurile electorale trebuia, susținea Aurel Onciul, să fie adaptate repartizării naționale¹²⁵. Această idee, formulată de dr. Volcinski, avea să fie benefică pentru partidele politice românești, în lupta pentru emancipare națională – susțineau democrații și Aurel Onciul.

În coloanele „Privitorului“, nr. 14, din 15 iulie 1903, pe această temă a reformei electorale, dr. Beno Straucher, liderul evreilor bucovineni a dat publicității un proiect de reformă a regulamentului electoral provincial al Bucovinei, realizat în „co-înțelegere cu partidele progresiste din țară“. În acesta se arată că Dieta Bucovinei urma să cuprindă 54 de membri, din care 52 de deputați, aleși astfel: I – 10 deputați aleși de marii proprietari; II – 13 deputați ai orașelor indicate prin Regulamentul electoral și ai Camerei de Comerț și Industrie; III – 18 deputați ai celorlalte comune ale Bucovinei; IV – 11 deputați ai curiei generale.

Marii proprietari urmau să formeze un cerc electoral aparte și aveau să fie organizați pe 2 curii (în prima curie urmau să voteze membrii consistoriului episcopal bucovinean și „priorii“ mănăstirilor Dragomirna, Putna și Sucevița ; în Curia a doua urmau să voteze marii proprietari). Se propunea ca orașul Cernăuți să fie organizat în 3 cercuri electorale, cu un număr total de 5 deputați, Suceava, Rădăuți, Siret, Câmpulung și Coțmani să aibă fiecare câte un deputat. În articolul *Motivele proiectului reformei electorale*¹²⁶, dr. Straucher arăta că Bucovina era cea mai dezavantajată dintre provinciile Imperiului Dualist. În timp ce un deputat se alegea, în Salzburg – la 8000 de locuitori, în Tirol – la 13300 de locuitori, în Vorarlberg – la 6500 de locuitori, în Bucovina, un deputat se alegea la 25000 de locuitori. În susținerea reformei electorale, Societatea „Unirea“ a organizat și dezbateri, precum cea descrisă în numărul 15, din 1903, cu titlul *Adunarea Unirii*¹²⁷. Pentru Aurel Onciul cauza reformei electorale a fost una de mare importanță¹²⁸.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 2, 15 ian. 1903, p. 5. Această idee era apreciată ca fiind o „întocmire cât se poate de binecuvântată și indispensabilă în interesul păcii dintre naționalități“ și vedem în ea o anticipare a reformei „cadastrului național“ sau Ausgleich-ului din 1909.

¹²⁶ *Ibidem*, nr. 24, 15 dec. 1903, p. 3 – 4.

¹²⁷ *Ibidem*, nr. 15, 1 august 1903, p. 2.

¹²⁸ *Ibidem*, nr. 12, 15 iun. 1903, p. 4. Speranțele de reformare ale lui A. Onciul sunt ilustrate de următoarele afirmații: „Eu unul cel puțin în ziua în care voi citi sancționată reforma

Deși curentul democrat se afirmase încă din 1902, din punct de vedere organizatoric, la începutul anului 1903 s-a constituit Societatea Politică „Unirea“. Faptul acesta fusese anunțat și de unificarea administrațiilor publicațiilor „Privitorul“ și „Voința poporului“¹²⁹. Evenimentul constituirii Societății Politice „Unirea“ a fost rău primit de fracțiunile politice românești ale P.P.N.R. și apreciat, în publicația „Deșteptarea“, ca fiind o adevărată „potemchiadă“¹³⁰. Societatea „Unirea“, prin programul său politic, își propunea: emanciparea țăranimii, reforme profund democratice, reformă electorală, lupta împotriva corupției și a politicii „boierești“, sprijinirea financiară a gospodăriilor țăranilor etc.

Bucurându-se de o largă participare a reprezentanților țăranilor, preoților și învățătorilor, Societatea „Unirea“ și-a ales în comitet pe Aurel Onciul (președinte), pe protopopul G. Hostiuc (vicepreședinte) și pe profesorul Grigore Halip. Deviza adoptată a societății era: „Înainte, nimănui spre daună, tuturor spre bine“¹³¹. Campania pentru alegerile dietale, din 1903, a fost un bun prilej, pentru Aurel Onciul și pentru partidul pe care-l conducea, de a-și testa și lărgi influența politică în Ducatul Bucovinei. Candidat pentru comunele rurale în districtul Sucevei, Aurel Onciul susținea necesitatea înfăptuirii reformelor înscrise în programul partidului său și critica virulent politica „boierimii“ și a mai marilor zilei. Astfel, dezirabila împăcare și colaborare a oamenilor politici români se îndepărta tot mai mult, adâncind prăpastia între P.P.N.R. și Partidul Țărănesc Democrat condus de A. Onciul¹³².

Obiectivele politice susținute de Aurel Onciul și partidul său, practicile sale politice, din campania electorală a anului 1903, au făcut posibilă apropierea curentului democrat de cei pe care P.N.R.B. îi considera pricipalii săi adversari: liderii politici ruteni (N. Wassilko, Irotei Pihuleac, Ștefan

electorală și voi vedea astfel realizată problema politică a vieții mele, impuse mie de iubirea către țara mea depărtată, mă voi reîntoarce la viața mea ticită de la Brünn“.

¹²⁹ *Ibidem*, II, nr. 1, 1 ian. 1903, p. 1.

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 4, 15 feb. 1903, p. 3 – 7.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Candidatura d-lui Aurel Onciul, „Privitorul“, II, nr. 16, 15 aug. 1903, p. 2, Într-un discurs electoral din august 1903, liderul democrat afirma: „O mână de ciocoi prăpădiți conduce de un semisecol destinele poporului românesc din Bucovina. Sub letargia indiferentismului și îngâmfarea acestora am pierdut tot ce puteam pierde, ca popor fruntaș al acestei țări. Loviți de moarte în interesele noastre economice, deveniți robi ai exploatării boierești, ei cu stafia rutenizării caută să ne abată de la mizeria noastră economică cauzată de ei.“*

Stocki). Acest lucru este evidențiat prin apelul *Către alegători*, prin care Aurel Onciul propunea înființarea Băncii Țării și reforma electorală¹³³. Acest apel este semnat de liderii ucraineni, amintiți mai sus și de dr. Straucher, reprezentantul evreo-germanilor din Bucovina.

În articolul *Rămas bun*, publicat în „Privitorul“, din 15 decembrie 1903, prin care se anunța încetarea apariției acestei publicații, Aurel Onciul arăta că „politica românilor bucovineni nu poate fi decât austriacă și națională“, „intensivă“ și nu „expansivă“, fiind exclusă politica „de a cuceri și amalgama elementele străine, din care cauză politica reală trebuie să se mulțumească de a apăra teritoriul național“¹³⁴. Omul politic bucovinean considera că programul politic național trebuia să cuprindă ca obiective îndreptarea școlii, înființarea băncii țării și reforma electorală, toate acestea urmărind dezvoltarea „puterilor“ poporului român.

Încetarea apariției revistei „Privitorul“ poate fi pusă pe seama unei crize apărute în cadrul Societății „Unirea“, criză determinată de personalitatea contradictorie a lui Aurel Onciul și de nemulțumirea unora dintre membrii societății, datorată apropierii realizate de Onciul față de ucraineni și evreo-germani. Semnele acestei crize sunt date de anunțata demisie a vicepreședintelui „Unirii“, preotul paroh George Hostiuc care își motiva gestul prin: abaterea de la programul politic inițial, lupta împotriva boierilor și preoțimii „pe care îi numiți pe nedrept dușmani ai poporului“¹³⁵, situarea lui Aurel Onciul într-un club dietal ostil clubului român și atacurile nedrepte îndreptate împotriva arhimandritului Miron Călinescu. Motivele mai înainte arătate l-au făcut pe părintele paroh George Hostiuc să-l catalogheze pe A. Onciul drept „unealta dușmanilor noștri cei mai neîmpăcați“¹³⁶.

Viața politică frământată din Bucovina, unde partidele politice ale românilor au evoluat între unire și dezbinare¹³⁷, în care Aurel Onciul a

¹³³ *Ibidem*, nr. 22, 15 nov. 1903, p. 5.

¹³⁴ *Ibidem*, nr. 24, 15 dec. 1903, p. 1.

¹³⁵ *Ibidem*, nr. 23, 1 dec. 1903, p. 3.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ „Glasul Bucovinei“, nr. 1, 1994, p. 41 – 46, Istoricul bucovinean aprecia astfel situația politică a românilor din Ducat: „O mână de politicieni, toți săraci, dezbinați în trei partide, sau mai bine-zis în trei cete îndușmănite și anume nu pe tema unei idei conducătoare, ci pe tema intereselor meschine. «Apărăriștii» prin organul lor «Viața Nouă», democrații prin «Foaia Poporului» împrășcă zilnic veninul neîncrederii și vrajbei în masele populare. Ei bine, oamenii aceștia, vreo 20 la număr, revendică pentru ei, monopolul politic în Bucovina, se urăsc, se suspicionează, se batjocuresc și își

constituit un subiect activ, s-a bucurat de atenția românilor din Regat. George Bogdan-Duică, bun cunoscător al situației din Bucovina, caută să afle cauzele acestor dezbinări și să găsească soluțiile pentru reunirea forțelor politice românești pe tărâm național. De aceea, în 1913, el adresează oamenilor politici de marcă din Bucovina o serie de întrebări care vizau chestiunile cele mai importante ale acelei perioade¹³⁸.

La întrebările puse de Bogdan-Duică oamenii politici bucovineni au evitat să răspundă, excepție făcând doar Constantin Hurmuzachi. Răspunsul acestuia a fost publicat în nr. 4/1913 al revistei „Românismul”¹³⁹ și arată că existența oamenilor politici români din Bucovina într-un singur partid a determinat lipsa de activitate a acestora sau a fost un mod de a înlătura orice critică la adresa politicii practicate până atunci¹⁴⁰. Constantin Hurmuzachi arată că existența mai multor partide politice românești duce la o anumită

reproșează cele mai urâcioase și culpabile fapte – și, durere, multe din aceste învinuiri sunt riguros exacte – oferind pe calea aceasta, atât guvernului cât și celorlalte națiuni conlocuitoare, cel mai dezgustător tablou de decadentă morală și josnicie sufletească... copleșite de buruiana acestui politicianism netrebnic, vegetează elemente cinstite, harnice, muncitoare și iubitoare de țară ale neamului nostru, care așteaptă să fie izbăvit de coșmarul politicianismului bucovinean. Aceste elemente suferă, dar nu pierd nădejdea de viitor”. Soluția preconizată de marele istoric era „renașterea neamului nostru din Bucovina la nouă viață politică și culturală, inaugurând o politică de cinste și demnitate națională, o politică de apărare și recucerirea unui viitor mai vrednic și mai bun în sânul românismului atotcuprinzător”, în Ion Nistor *op. cit.* p. 339.

¹³⁸ G. Bogdan-Duică, *Bucovina mută*, „Românismul”, I, nr. 2, 1913, p. 73. Scrisoarea amintită se regăsește și la A.N.I.C. – I.F. și a fost expediată la 16 ianuarie 1913, din București. Aceste întrebări erau:

1. Care sunt chestiunile care ar impune solidaritatea tuturor claselor și luptătorilor din Bucovina ?
2. Care-și întrucât sunt îndreptățite – principiile economice, sociale și politice ale fracțiunilor parlamentare românești ? Întrucât guvernul și străinii au influențat desfacerea partidului român în fracțiuni ?
3. La ce probleme s-ar conta pe colaborarea fracțiunilor și la care nu se poate spera în ea ?
4. Ce urmări vor avea legile «democratice» în ultimii ani, de exemplu legea electorală, a băncilor etc. ?
5. Ce credeți despre «sanare» ?
6. Ce credeți despre înțelegerea cu rutenii în chestiunea bisericească ?
7. Care sunt reflexele în Bucovina ale curentelor politice mari, reprezentate în parlamentul vienez și care trebuie să fie acolo orientarea politică internă sau externă ?
8. Ce părere aveți despre educația politică a generației actuale universitare în raport cu problemele arătate ?”

¹³⁹ Constantin Hurmuzachi, *Scrisori din Bucovina*, „Românismul”, I, nr. 4, 1913, p. 185–187.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

concurență între acestea și la faptul că pe teren național n-ar putea practica o politică împotriva intereselor românilor¹⁴¹. În continuarea scrisorii sale, din 11 aprilie 1913, Constantin Hurmuzachi arată că solidaritatea tuturor fracțiunilor politice românești era exprimată prin atitudinea comună în chestiunile „pur naționale“, precum problema școlilor primare și chestiunea bisericească. Autorul își întărește răspunsul prin trimiterea interpelării doctorului Vasilovschi, susținută în Dieta Bucovinei și publicată în „Viața nouă“, în care se dovedea politica antiromânească a autorităților, prin șicanele pe care acestea le făceau școlilor particulare românești. Dacă analizăm acum răspunsul lui C. Hurmuzachi la întrebările lui Bogdan-Duică, putem aprecia că fragmentarea mișcării politice și naționale românești din Ducat n-a constituit un avantaj pentru români, ba dimpotrivă, luptele politice fratricide au pricinuit acestora mult rău și progresul politic al adversarilor identității românești a Bucovinei. Solidaritatea fracțiunilor politice românești din Bucovina, în perioada 1904 – 1908, s-a dovedit a fi circumstanțială, iar progresele realizate în chestiunile naționale s-au dovedit a fi efemere și au fost anulate de politica autorităților imperiale și a guvernatorilor Ducatului.

Pregătindu-se pentru alegerile din 1904, Aurel Onciul își expusese programul politic în revista „Privitorul“ și desfășurase o intensă agitație prin publicația „Voința poporului“. Programul amintit cuprindea trei puncte esențiale: înființarea Băncii Țării; reforma electorală și legea comunală. Aceste obiective care se găseau cuprinse mai dinainte în programul naționaliștilor¹⁴², veneau în întâmpinarea intereselor unor categorii largi de locuitori ai Bucovinei. Faptul acesta explică de ce „democrații“, conduși de Aurel Onciul și Florea Lupu, au antrenat în viața politică învățători, țărani și preoți. În acest context trebuie să arătăm că, la acea vreme, învățătorii se aflau la începuturile organizării lor, iar țărani fusese, într-o anumită măsură, neglijați de partidele politice românești din Bucovina.

Felul în care dr. Aurel Onciul și dr. Florea Lupu au înțeles să facă agitație politică era unul neobișnuit în Bucovina acelei vremi și el nu cruța nici un fel de armă politică¹⁴³. Urmarea firească a fost faptul că

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² Ion Nistor, op. cit., p. 318.

¹⁴³ Doctor Iuris, *Viața politică, economică și culturală în Bucovina*, „Românismul“, I, nr. 5 – 6, 1913, p. 248, Bogdan-Duică aprecia că acest fel de a face politică urmărea: „în tot chipul să discrediteze pe contrarii lor politici, să-i înlăture, negându-le orișice merit și

partidul național a cunoscut o slăbire datorită loviturilor primite din partea „democrațiilor“, care își îndreptau toată stăruința „direct asupra țărănimii, prin adunări și agitații de tot felul, dintre care nu toate merită laudă“¹⁴⁴, cum spunea același Bogdan-Duică.

Pentru a-și atinge obiectivele politice, în iunie 1904, democrații au făcut un nou pas în organizarea lor politică și au încheiat cu ucrainenii, germanii și evreii o „Tovărășie țărănească“ – *Freisinniger Verband* – care avea ca scop apărarea intereselor politice, culturale și economice ale celor dezavantajați social până atunci¹⁴⁵. *Tovărășia țărănească* urmărea să schimbe legea electorală, să acționeze pentru înființarea unei Bănci a țării și a unor Case de Ajutor, să militeze pentru înființarea școlilor naționale, pentru desființarea domeniilor (*Gutsgebiete*), mărirea lefurilor învățătorilor etc. În documentul programatic al acestei înțelegeri, la capitolul III, se arăta că problemele naționale nu făceau obiectul înțelegerii politice încheiate iar acestea urmau a fi tratate ca între aliați¹⁴⁶. Astfel, Aurel Onciul a promovat mai întâi interesele sociale ale diverselor categorii, iar interesul național al românilor a căzut pe o poziție secundară a preocupărilor sale politice și a partidului pe care îl conducea. Aceasta situație o explicăm, ca și „Doctor Iuris“, prin faptul că Aurel Onciul s-a format în Viena, la Theresianum, acolo unde mulți dintre fiii nobililor români deprindeau o educație „austro-cosmopolită“, ostilă interesului național¹⁴⁷.

Adversitatea dintre democrații conduși de Aurel Onciul și curentul politic reprezentat prin Iancu Flondor a crescut, mai ales în preajma alegerilor dietale, din iulie 1904. Acestea aveau să aducă triumful curentului democrat și înfrângerea Partidului Poporal Național, condus de Iancu Flondor. Ca urmare, „boierul“ de la Storojineț s-a retras pentru moment din activitatea politică¹⁴⁸.

punându-le în cărcă orișice vină pentru toate nenorocirile naționale de până atunci, ca astfel să-i compromită în fața poporului“.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 249.

¹⁴⁵ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 319.

¹⁴⁶ *Ibidem*, Textul în cauză este următorul: „nu încap în cercul tovarășiei țărănești toate treburile naționale. Drept treburile naționale trec toate acelea care deputaților de neamul cutare lui se par naționale. Dar și în treburile naționale, deputații se vor purta cu credință și dragostea îndădănată între tovarășii“.

¹⁴⁷ *Doctor Iuris*, *op. cit.*, p. 249.

¹⁴⁸ Al. Procopovici, *25 de ani de la Unirea Bucovinei*, Extras din „Transilvania“, an 74, nr. 11 – 12, 1943, p. 9, Acesta dovedea, așa cum scria Al. Procopovici, „boierul de

Adversitatea dintre democrați și naționaliști era atât de mare încât, la 3 iulie 1904, cu o zi înainte de manifestările de la Putna, prilejuate de împlinirea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, Iancu Flondor îi scria lui Doxuță Hurmuzachi că refuză să participe la aceste manifestări, deoarece „de o astfel de distincțiune deosebită și neobicinuită vor fi părtași deputații ruteni Pihuleak, Nekolay Wassilko și trădătorul neamului nostru Florea Lupu... Persoanele numite sunt – abstrăgând de la deplasarea lor socială – [sunt] cei mai notorici, mai aprigi și mai destrăbalați dușmani ai neamului nostru „și, prin urmare, propunea excluderea respectivilor de la toate manifestările naționale“¹⁴⁹. De altfel, Doxuță Hurmuzachi, președintele comitetului de organizare a manifestării amintite, ajunge în conflict cu șeful democraților, Aurel Onciul, cu care a trebuit să se bată în duel, prezentându-se bandajat la manifestarea menționată¹⁵⁰.

În urma alegerilor din iulie 1904, „Tovărășia țărănească“ trece la îndeplinirea reformelor pe care și le-a propus. Prioritară a fost preocuparea pentru o nouă lege electorală, care o modifică pe cea din 1861. Prin aceasta Ducatul Bucovinei era împărțit în Curii naționale (români, ucraineni, germani, evrei, polonezi), fiecareia revenindu-i un anumit număr de mandate din cele 61 prevăzute. Prin noua lege electorală, susținută de democrați, românii pierdeau majoritatea în Camera provincială și „hegemonia politică în Bucovina“¹⁵¹.

Democrații împreună cu ucrainenii, germanii și evreii au acționat pentru împlinirea programului lor în domeniul învățământului și, în anul 1906, au reușit să divizeze Inspectoratul General al Învățământului în trei secțiuni: română, germană și ucraineană. Rezultatul practic al acestei acțiuni a fost marele avânt pe care l-a luat învățământul ucrainean și unele realizări pentru învățământul în limbile română și germană. Prin această măsură se realiza o primă etapă a ceea ce autoritățile imperiale au numit „compromisul de nivelare“ (Ausgleich Gerechtigkeit), transpus în practică, prin hotărârile Dietei, din 1909. În urma introducerii votului

aristocratică intransigentă, adesea resemnat, dar impulsiv și necruțător, când pornea la luptă să-și apere neamul și credințele sale“.

¹⁴⁹ A.N.I.C. – Fond „Hurmuzachi“, Dosar 348, VIII, filele 74 – 75, și „Viitorul“. Foaia clerului ortodox român din Bucovina, I, nr. 3, 15/28 iulie 1904, în articolul *Sărbătoarea de la Putna*, arată că la Putna, alături de guvernatorul Hohenlohe, au venit I. Lupu, Eudoxiu baron de Hurmuzachi și dr. Iancu cavalier de Flondor.

¹⁵⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 320.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 323 și Doctor Iuris, *op. cit.*, p. 250.

universal, din anul 1907, în Austria, deputații ucraineni au devenit o forță parlamentară demnă de luat în seamă, ale căror revendicări naționale guvernul austriac nu le putea împlini în Galiția, dar le-a împlinit pe seama românilor dezbinați, în Bucovina.

În mai 1905, a avut loc împăcarea care părea să aducă unitatea politică a tuturor românilor. La 2/15 aprilie 1906 s-a reluat tipărirea „Gazetei Bucovinei“, care își propunea să aducă în scena politică întreaga națiune română. Împăcarea (care se dorea pe baze solide), nu i-a cuprins și pe „naționali“ din Partidul Popular Național care, prin organul lor, „Apărarea națională“, au continuat lupta împotriva democraților¹⁵². În preajma alegerilor din mai 1907, românii erau divizați și violența de limbaj se regăsea în coloanele ziarelor „Voința poporului“ și „Apărarea națională“. În urma alegerilor menționate pentru parlamentul vienez, au fost aleși patru deputați români, între care și Aurel Onciul, la Gura Humorului. Aceștia, împreună cu alesul câmpulungenilor, contele Bellegarde, au constituit Clubul român parlamentar de la Viena, care a intrat în colaborare cu creștin-socialii conduși de dr. Luegger¹⁵³.

Deși Partidul Poporal Național „n-avea încredere în acel Onciul, care mergea umăr la umăr cu evreii și cu micul Belzebut“¹⁵⁴, a luat hotărârea de a fuziona, împreună cu democrații și conservatorii, cu Partidul Creștin-Social al lui Luegger, în 1908. În publicația „Românul“, nr.1 din 16 octombrie 1908, se arăta că această împăcare se datora experienței anilor trecuți, care făcuse posibilă moderarea tuturor exagerărilor reciproce¹⁵⁵. *Actul împăcării* hotăra ca în fruntea partidului să se afle Iancu Flondor și o conducere compusă din șase membri, delegați din partidul „apărărist“ și din partidul democratic. Această situație urma să dureze până la noile alegeri pe baza unui nou statut. Actul împăcării era semnat de Aurel Onciul, Florea Lupu, Gh. Tofan, Petru Popescu, Nico Mihalescu, dr. Ștefan Saghin, dr. Th. Tarnavski, Dori Popovici, Atanasie Gherman, Zaharie Percec, Gh. Sârbu și dr. Vasile Bodnarescu.

¹⁵² Dr. Emilian Slușanschi, secretarul societății „Armonia“, în articolul *Cum stăm?*, publicat în „Gazeta Bucovinei“, VII, nr. 17, din 17 iunie 1906, p. 1, aprecia că, în urma luptei purtate între democrați și naționali, „majoritatea covârșitoare a inteligenței s-a retras după dizolvarea partidului poporal de pe arena vieții naționale“.

¹⁵³ Ion Nistor, op. cit., p. 330.

¹⁵⁴ „Românul“, I, nr. 5, din 1 noiembrie 1908, p. 1, art. *Până-n 19 octomvre*.

¹⁵⁵ *Ibidem*, 16 octombrie 1908, p. 1.

Activitatea politică a lui Aurel Onciul, în perioada 1908 – 1910, se dovedește a fi deosebit de prodigioasă, așa cum o desprindem din corespondența sa de la Viena, cât a fost și deputat în Reichstag. Onciul comunica destul de des cu Iancu Flondor, liderul de necontestat al Partidului Creștin-Social Român din Bucovina.

Scrisorile amintite îi ofereau lui Iancu Flondor informații despre activitatea Clubului român din parlamentul vienez¹⁵⁶. Ele evidențiază faptul că, în timp ce în Bucovina românii își strângeau rândurile, fiecare deputat din parlamentul vienez își desfășura activitatea după „capul său”. Acest fapt explică preocuparea celor doi lideri politici români (în special Iancu Flondor) care au căutat să lege, mai strâns, calitatea de parlamentar imperial de cea de membru al partidului român. Totodată, constatau diferența de imagine a unor oameni politici prin activitatea desfășurată în Ducat și cea de la Viena. Astfel, Aurel Onciul reproșa lipsa de aderență la obiectivele clubului român a lui Hurmuzachi, care nu dorea să-i supere pe „Vasilceni”¹⁵⁷ [fam. Wassilko – n.n.]. Din scrisori aflăm că obiectivul, pe care aveau să-l urmeze românii din Bucovina, era acela de a profita de formarea guvernului austriac de coaliție (condus de Richard Bienerth) pentru a-și impune propriile obiective în chestiunea națională, folosindu-se de modul în care fusese soluționată chestiunea limbilor în Bohemia. Pentru ca deputații români să acționeze solidar și energic¹⁵⁸, Onciul îl solicita, pe Iancu Flondor să profite de sărbătorile de Crăciun pentru a realiza întâlnirea tuturor deputaților români, la Cernăuți, în vederea urmării unei linii politice comune în Reichstag. Totodată, Aurel Onciul arăta că Hurmuzachi, Isopescul și Bellegarde aveau reticente față de o astfel de întreprindere și refuzau alăturarea lor față de partidul unit deoarece nu erau de acord cu „direcția creștin-socială”¹⁵⁹. În vederea proiectatei întâlniri, din decembrie 1908, Aurel Onciul îi sugera, lui Iancu Flondor, să abordeze următoarele chestiuni de fond:

a) denumirea partidului era una pur formală și necesară, în alianța cu austriecii, pentru a obține unele avantaje în plan politic;

¹⁵⁶ A.N.I.C. – I.F., d. 11, f. 4, scrisoarea din 23 decembrie 1908.

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 4 v, Onciul îi cerea lui Flondor ca să se facă „rânduială cu deputații din cameră și de a-i pune în conformitate cu Dirigența partidului și cu Tine”.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 5. Aurel Onciul arată că deputații amintiți ar fi fost eventual de acord cu denumirea „creștin-națională”.

b) dreptul partidului politic de a-și desemna candidații prin conducerea sa și de a evita, pe viitor, candidaturile duble pentru români. Partidul român urma să susțină un singur candidat, pentru asigurarea succesului în alegeri;

c) reprezentarea clubului român de la Viena în cadrul clubului creștin-social și în comisiile camerei vieneze, unde puteau susține chestiunile politice importante pentru românii din Bucovina¹⁶⁰.

Detaliind necesitatea acestui demers, Aurel Onciul arăta că, prin evitarea candidaturilor duble, notificarea candidaturii de către alegători, recomandarea candidaților de către conducerea partidului și rolul hotărâtor pe care urmau să-l aibă adunările districtuale se urmărea, în fapt, creșterea influenței „Dirigenței” în „interesul concentrării puterilor politice”¹⁶¹ și evitarea sciziunilor. Demersul lui Aurel Onciul, pe lângă șeful partidului român, evidențiază acuitatea și actualitatea desfășurării unei vieți politice-naționale, moderne și eficiente în Ducatul Bucovinei. Fapt care ar fi urmat să favorizeze concentrarea tuturor forțelor politice românești și păstrarea caracterului provinciei, prin reafirmarea întâietății politice a autohtonilor. Acestea erau posibile prin alianța cu Partidul Creștin-Social Austriac care dobândise, în capitala imperiului și în urma alegerii lui dr. Luegger, ca primar al Vienei (Împăratul Austriei a refuzat de trei ori numirea acestuia ca primar deși câștigase, tot de trei ori, alegerile), o deosebită influență politică.

La începutul lui ianuarie 1909, după ce se întâlnise cu deputații dietali, cu cei din Reichstag (Lupu, Chisanovici, Dori Simionovici și Hurmuzachi) și cu reprezentantul creștin-socialilor austrieci – Wichmann – Aurel Onciul îi comunică lui Iancu Flondor că austriecii nu aveau nimic împotriva denumirii partidului de „național-român” (dacă Flondor ar fi ținut neapărat la ea) și că singurul care avea de reproșat ceva era Hurmuzachi, care se îndoia de obținerea calității de „hospitați” ai clubului creștin-social din Cameră, pentru deputații români¹⁶². În consecință, Iancu Flondor era îndrumat să ceară avizul prealabil al austriecilor, pentru a evita astfel de temeri, ca acelea exprimate de Hurmuzachi. Ajuns la Viena, în 19 ianuarie 1909, Aurel Onciul obținea de la creștin-socialii austrieci sprijinul pentru candidatura lui T. V. Stefanelli, în districtul Storojineț, pentru înființarea băncii și promisiunea

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 6 și 6 v.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 6v.

¹⁶² *Ibidem*, f. 8, scrisoarea din 7 ianuarie 1909, din Cernăuți.

lui Gessmann de a da un loc, pentru deputații români, în prezidiul partidului, din opt câte aveau creștin-socialii austrieci (creștin-socialii austrieci aveau 97 deputați, iar românii aveau doar 5 deputați)¹⁶³. Dintr-o scrisoare din 13 martie 1909, aflăm că Aurel Onciul se autopropusese pentru a fi reprezentantul românilor în clubul creștin-social, fapt care a stârnit nemulțumirea deputatului Hurmuzachi¹⁶⁴. Evoluția raporturilor dintre A. Onciul și Iancu Flondor ne face să credem că nici Flondor și nici foștii naționaliști nu au agreat acest gest al lui Onciul.

Pentru că, în partidul românilor bucovineni, se mai păstrau încă destule resentimente față de activitatea politică anterioară a lui Aurel Onciul și el era ținta criticilor naționaliștilor, acesta îi scria lui Iancu Flondor că ar fi bine să se disocieze calitatea de deputat dietal de cea de membru în Reichstag, prin renunțarea la una dintre ele. De fapt, propunerea de renunțare la unul din cele două tipuri de mandate a fost făcută de Iancu Flondor, pentru îmbunătățirea activității și a reprezentării partidului. (Aceasta a fost acceptată, în Adunarea națională de la Cernăuți¹⁶⁵, din 19 octombrie 1909). Susținea aceasta, deoarece – credea Aurel Onciul – activitatea în Dietă era foarte obositoare, consumându-i cinci săptămâni pe an¹⁶⁶.

Accentuarea stării de criză a Imperiului Dualist, datorată acțiunii tot mai intense a factorilor centrifugi și, în mod deosebit, problematicii

¹⁶³ Dirigența germană a creștin – socialilor se opunea schimbării denumirii partidului român (altfel decât creștin- socială). Gessmann era însă împotriva denumirii identice a celor două partide pentru că și „germanii și românii creștin-sociali trebuie să mențină în prima linie caracterul lor național“, cf. scrisoarea din 20 ianuarie 1909, A.N.I.C.– I.F., d. 11, f. 10.

¹⁶⁴ *Ibidem*, f. 15.

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 13 v. „Te rog să nu insiști deocamdată asupra incompatibilității între mandatul din Cameră și Dietă. Tu întâmpini lucrul acesta cu observarea că, până acu [...] ai cedat numai Tu și ceilalți nu. Adevărat că Tu ai cedat în multe puncte, dar fără să aduci un singur „sacrificio de intelletto“. Dirigența a cedat firma[...], deputații au cedat independența primind legătura organică, atât de odioasă lor, cu clubul creștino-social. Cedează și Tu incompatibilitatea[...]“.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 11, Din cele scrise de dr. A. Onciul constatăm că propunerea sa nu era sinceră și profită de această ocazie pentru a se lăuda cât de iubit era de țărani și cât de bun mediator se dovedise: „eu – cunoscându-i pe fiecare ca pe buzunarul (meu) – știu găsi totdeauna linia medie care împreună toate părerile și le face de acord. Astfel prin cinci ani eu am mijlocit din cele mai disperate vederi, totdeauna majorității și colegii mei s-au desprins așa cu cârja aceasta.“. În fapt, oferindu-se ca exemplu, Aurel Onciul îi cerea lui Iancu Flondor să procedeze ca el dar „numai consumându-te întrucâtva“. De aceea îi solicita liderului de partid să-i lase lui această activitate.

afirmării acute a identităților naționale din imperiu, a făcut ca legătura dintre partidul român și creștinii doctorului Luegger să devină inoportună. Această situație se datorează introducerii în Reichstag, de către Bienerth, a proiectului limbilor în Bohemia, fapt ce făcea necesară „accentuarea exclusivă a momentului german”¹⁶⁷. Oficializarea legăturilor politice cu românii, spunea Aurel Onciul, ar fi dus la slăbirea raporturilor cu uniunea german-națională. Ca urmare, partidul românilor bucovineni a trebuit să revină¹⁶⁸ la denumirea inițială, în martie 1909. Atunci, deputatul Hurmuazachi fusese „citat” de Leichtenstein, pentru a-i vorbi despre oportunitatea oficializării legăturilor cu românii. Singurul care mai susținea necesitatea legăturii cu românii bucovineni era Gessmann. Față de situația creată, Aurel Onciul milita măcar pentru menținerea legăturii cu creștin-socialii austrieci, în vederea susținerii intereselor românilor la nivelul Camerei și al guvernului austriac.

În condițiile îndepărtării creștin-socialilor austrieci de foștii parteneri, asistăm la apariția unei noi situații, generate de apropierea deputaților italieni de cei români. Astfel, deputatul Bugatto a propus, în martie 1909, deputaților românilor bucovineni, realizarea *Uniunii latine*¹⁶⁹, aceasta era văzută ca o contrapondere a situației create de apropierea dintre germani și slavi. Deși erau la curent cu această apropiere a italienilor de românii bucovineni, din Reichstag, creștin-socialii o aprobau – crede Aurel Onciul – pentru că sperau ca, în felul acesta, să aibă influență asupra italienilor¹⁷⁰. Oricum, un prim efect al acestei apropieri a fost înființarea catedrei de istorie la Universitatea din Cernăuți unde, în anul 1912, Ion Nistor – doctor și docent al Universității din Viena – își inaugura cursul și prelegerea dedicată începuturilor vieții de stat a românilor.

Personalitate deosebit de abilă în planul relațiilor interumane, Aurel Onciul ni se arată în perioada de până la sfârșitul colaborării sale cu Iancu Flondor, preocupat de diverse probleme politice, ce țineau de exercitarea unor presiuni politice sau realizarea unor jocuri de culise, în numele partidului român și a menținerii unității acestuia. În această postură îl aflăm, pe Aurel Onciul, preocupat de obținerea sprijinului necesar în

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 19 și 19 v.

¹⁶⁸ Ion Nistor scria că s-a revenit la denumirea de Partidul Național Român în ianuarie 1909, cf. *Istoria Bucovinei*, p. 333.

¹⁶⁹ A.N.I.C. – I.F., d. 11, f. 21, scrisoarea din 26 martie 1909 a lui Aurel Onciul către Iancu Flondor ; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 334.

¹⁷⁰ A.N.I.C. – I.F. – 17, d. 11, f. 21 v.

vederea numirii, în funcția de căpitan al Țării, a deputatului Bellegarde (de fapt, acesta ajunsese deputat de Câmpulung și datorită sprijinului dat de Aurel Onciul). Contele Bellegarde urma a fi un „candidat de compromis”¹⁷¹, acceptat atât de Vasilceni (Koko și George Wassilko), cât și de ceilalți deputați români din Dietă, care ar fi avut și acceptul lui Iancu Flondor și al P.N.R din Bucovina. Pentru a-și realiza obiectivul, Aurel Onciul i-a scris lui George Wassilko, în sensul celor arătate mai sus, dar fără a avea autorizarea lui Iancu Flondor. Această metodă, credem, nu era agreată de șeful partidului român¹⁷².

Spre sfârșitul anului 1909, constatăm că disensiunile din cadrul partidului român se accentuează, mai ales între curentul democrat și naționaliști. În vederea evitării rupturii, dintre rândurile partidului român, Aurel Onciul a inițiat, printre deputații români din Reichstag, un pact de împăcare care statua următoarele :

a) rediscutarea și reșezarea statutului partidului, de către proxima adunare națională. Până la aceasta, deputații români nu puteau părăsi partidul decât depunându-și mandatul pentru realizarea unor noi alegeri ;

b) deputații români se obligau să nu combată candidaturile lui Hurmuzachi, Simionovici și Isopescu ;

c) baronul Hurmuzachi se „lega”, pe cuvânt de onoare, să nu aspire la calitatea de căpitan al Țării¹⁷³.

Din corespondența lui Aurel Onciul cu Iancu Flondor, aflăm că opiniile deputaților români au fost favorabile acțiunii întreprinse de acesta, la care au subscris fără rezerve Hurmuzachi, Simionovici, Chisanovici și Lupu. Deputatul Isopescu condiționa susținerea sa de acordarea sprijinului pentru candidatura lui Cuparenco, la următoarele alegeri. În același timp, îi cerea lui Iancu Flondor să aprobe modificările de statut propuse¹⁷⁴.

¹⁷¹ *Ibidem*, f.23 ; în această perioadă G. Wassilko îndeplinea funcția de căpitan al Țării. Propunerea lui A. Onciul avea să-l afecteze, direct, mai ales că aceasta se făcea pe fundalul unor intense critici, pentru inactivitate și lipsă de interes pentru treburile ducatului, făcute în presa română din Bucovina.

¹⁷² *Ibidem*, f.23 și 23 v. În acest sens Onciul îi scria lui Flondor: „Am scris-o cu intențiune [,] fără autorizarea Ta prealabilă, ca să nu te prejudec. Astfel [,] Tu ai mâna liberă. După efect și plac să mă dezavuezi, deoarece am întreprins pasul pe barbă proprie”.

¹⁷³ A.N.I.C. – I.F., d. 11, f. 26 v și 27.

¹⁷⁴ *Ibidem*, f. 27, Aurel Onciul aprecia demersul său astfel: „Astfel modalitatea din vorbă mi se pare comentabilă în fiecare privință. Scăpăm de zarvă și de luptă, fără jertfe considerabile și netezim calea pentru alegerea viitoare în Cameră”.

În anul 1909, ca împlinire a programului politic al democraților, conduși de Aurel Onciul, a fost realizat celebrul *Ausgleich* (compromis, înțelegere). „Hotărârea, nouă ca idee de compromis, a fost ca la alegeri să nu se delimiteze ținuturile, ci fiecare cetățean alegător să fie trecut într-un catalog pe naționalități”¹⁷⁵. După modelul compromisului aplicat, din 1905, în Moravia, s-au înființat cadastrale naționale pentru români, ucraineni, germano-evrei și polono-armeni. Cele 63 de mandate, pentru Dieta Bucovinei, erau împărțite în șase curii electorale¹⁷⁶. După cum se poate observa, principala preocupare a oamenilor politici ai vremii a fost aceea de a nu-i individualiza pe evrei, care erau în număr de 102925 la 800127 locuitori ai Bucovinei, în anul 1910¹⁷⁷. În acest sens scrisorile lui Aurel Onciul vin să ne arate modul în care au fost abordate chestiunile realizării „compromisului” și cele ale evitării cadastrului evreesc. În urma hotărârii luate de comisia permanentă pentru reformă electorală, deputații Hurmuzachi, N. Wassilko, Smal-Stocki, Kerchmann și Aurel Onciul s-au prezentat la șeful guvernului austriac, Richard Bienert, pentru a pleda în vederea înființării cadastrului naționale, la alegerile din Bucovina. Martor la aceste tratative, Aurel Onciul scrie că reprezentanții ucrainenilor erau pentru înființarea cadastrului evreiesc, fapt care contravenea intereselor austriece în Bucovina. Cei doi reprezentanți ai ucrainenilor acționau astfel, știindu-se liberi de controlul deputaților evrei și pentru că ei au admis, fără jenă, că „rămânând jidanii în corpurile noastre electorale, preponderează cel puțin la ruși influența lor la alegeri și are de urmare un fel de robie a rușilor de care s-au săturat ca de hrean”¹⁷⁸. Singurul care considera necesară introducerea cadastrului evreiesc și în Austria apuseană era Gessmann¹⁷⁹. Față de această

¹⁷⁵ J. Hampel, *Der Beitrag der Bukowina zur europäischen Kultur (Contribuția Bucovinei la cultura europeană)*, în J. Hampel, Ort. Kotzian, *Das Bukowina – Institut in Augsburg*, Augsburg, 1994, p. 47. În aceeași lucrare A. Armbruster prezintă dezbaterile realizate, în 1994, pe tema „compromisului”, la Bukowina Institut din Augsburg, cu titlul *80 Jahre Bukowiner Ausgleich. op. cit.*, p. 61 – 64.

¹⁷⁶ Ortfried Kotzian, *Der Bukowina – Ausgleich 1909: Beispiel einer Lösung ethnisch – religiöser Konflikte*, în „Kaindl-Archiv”, nr. 9, 1992, p. 16 – 17.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 13.

¹⁷⁸ A.N.I.C. – I.F., d. 11, f. 28 și 28v, Referindu-se la amintita întâlnire cu șeful guvernului austriac, Aurel Onciul scria: „Stocki și Wassilko au accentuat cu cea mai mare vervă necesitatea sancționării legii proiectate și prin consecvență cea a aprobării cadastrului jidovesc”. Prezent la întâlnirea lui Bienert cu parlamentarii din Bucovina, Händzle a arătat că „din cauza consecințelor ce ar putea rezulta din recunoașterea naționalității jidovești se împiedică mereu de cadastrul jidovesc”.

¹⁷⁹ *Ibidem*, f. 29.

chestiune, Aurel Onciul îi scria lui Iancu Flondor, la 17 septembrie 1909, că a găsit o soluție care consta în realizarea unui singur cadastru pentru germani și evrei și „delimitarea unor cercuri rurale germane în cadrul acesta și introducerea reprezentării minorității în cercurile electorale orășenești ale cadastrului nemțesc”¹⁸⁰. Astfel, avea să se realizeze atât reprezentarea corespunzătoare a nemților, cât și cea a evreilor. Soluția aceasta corespunde cu cea adoptată la 29 octombrie 1909, cu ocazia realizării așa-zisului compromis bucovinean¹⁸¹. Aurel Onciul a reușit să realizeze stutu-quo-ul necesar, printre deputații bucovineni de la Viena, în vederea promovării reformei electorale de către Dieta Bucovinei¹⁸². Deputații bucovineni și membrii P.N.R. s-au aflat într-o stare de liniște politică, pentru că, și de această dată, Iancu Flondor reușise să-i împace, prin cedare¹⁸³.

În ceea ce privește aprecierea generală a Ausgleich-ului, putem afirma că, în ciuda aprecierilor favorabile din istoriografia austro-germană, istoriografii români și oamenii politici din epocă au criticat acest compromis, ca fiind defavorabil românilor. Analizând în detaliu structura Ausgleich-ului, așa cum a fost definit în Dieta Bucovinei, putem aprecia că rezultatele acestuia nu puteau fi cele scontate (concordie, împăcare, toleranță) ci, dimpotrivă, prin fragmentarea societății în cadastre naționale și izolarea etniilor Bucovinei, prin astfel de înțelegeri electorale, se putea ajunge la tensionarea relațiilor interetnice. Acest fapt ne determină să afirmăm că realizarea Ausgleich-ului bucovinean contravine ideii existenței lui „Homo Bucovinensis” și nu poate fi oferit ca exemplu Europei de mâine¹⁸⁴. Rezultatele compromisului nu au putut fi verificate în timp, deoarece acesta a fost aplicat doar pentru alegerile dietale din 1911, perioada de până la începutul războiului mondial fiind prea scurtă pentru a avea rezultate concrete¹⁸⁵. Chiar Aurel Onciul, unul

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ Ortfried Kotzian, *op. cit.*, p. 17

¹⁸² A.N.I.C. – I.F., d.11, f. 32 – 32 v, scrisoarea din 23 octombrie 1909.

¹⁸³ *Ibidem*, f. 32, Aurel Onciul îi scria entuziasmat lui Iancu Flondor următoarele: „Cu cât mai vie a fost bucuria mea, când am citit în gazete, că împăcarea a devenit perfectă și am auzit de la colegii mei, că ai făcut-o cu puțință, călcându-ți pe inimă în chestia gazetei. Îți mulțumesc din suflet pentru sacrificiul acesta”.

¹⁸⁴ Aceste idei au fost subliniate recent de acad. Radu Grigorovici la reuniunea științifică a celor trei institute „Bucovina” care s-a desfășurat la Rădăuți în perioada 20 – 22 septembrie 2000.

¹⁸⁵ Marian Olaru, *Despre „Homo Bucovinensis” sau împreună cu Klaus Heitmann imagologie*, „Analele Bucovinei”, III, nr. 2, 1996, p. 459.

dintre fervenții susținători ai Ausgleich-ului, aprecia că aplicarea reprezentării proporționale în cadastrele naționale era nefavorabilă românilor¹⁸⁶, pentru că, adăugăm noi, diminuea numărul și reducea rolul politic al reprezentanților români în Dieta Bucovinei.

În perioada de sfârșit a anului 1909 și până la demisia lui Flondor, din fruntea partidului românesc, Aurel Onciul se arată preocupat de grăbirea alegerilor pentru Dietă¹⁸⁷, de reorganizarea partidului¹⁸⁸, nominarea candidaților și pregătirea lui pentru alegerile anticipate. Tot acum, se redeschide „războiul“ dintre revistele „Patria“ și „Revista politică“ (semn că disoluția politică a partidului era aproape)¹⁸⁹. În aceste condiții, Flondor își anunța dorința retragerii sale din viața politică¹⁹⁰. Considerențele acestei retrageri erau date de faptul că se simțea vătămat de lupta politică fraticidă, ce reizbucnise între „democrați“ și „apărăriști“¹⁹¹. Onciul îi scria lui Flondor, din Viena, la 6 noiembrie 1910, să nu facă încă o dată „grașala“, din 1903 și să se rezeme pe sprijinul politic al elementelor democratice, care ar fi fost singurele credincioase în aceste condiții¹⁹². Cu toate acestea, hotărârea lui Iancu Flondor de a părăsi șefia partidului, cu toate eforturile lui Aurel Onciul de a o preveni, devine definitivă¹⁹³ la 29 noiembrie 1910. În afara disputelor dintre „democrați“ și „apărăriști“, a compromiterii lui Florea Lupu în afacerea cu lemne din pădurile Bucovinei și a falimentului băncilor sătești, a luptei din partid pentru desemnarea potențialilor candidați pentru alegerile din 1911, un alt motiv de nemulțumire pentru Iancu Flondor a fost și susținerea pretențiilor rutenilor, de către A. Onciul, în vederea împărțirii Fondului

¹⁸⁶ A.N.I.C. – I.F., d. 11, f. 34.

¹⁸⁷ *Ibidem*, f. 36 – 39 v.

¹⁸⁸ *Ibidem*, f. 42.

¹⁸⁹ *Ibidem*, f. 45.

¹⁹⁰ *Ibidem*, f. 45v, Acest fapt î-l determină pe Onciul să-i scrie: „Chiar amenințarea cu retragerea ni se pare greșită. Desele tale recidive de retragere slăbesc mereu legătura între conducători și conduși“.

¹⁹¹ *Ibidem*, f. 45v, În aceste condiții Onciul îl sfătuia pe Flondor că: „Din punct de vedere etic încapă numai conștiința proprie, defel însă aprobarea altora. Abia această involvă oportunistul ce mi-l impuți. Nu are rost nici faptul că Te simți vătămat. Cât știu eu, toată lupta politică nu-i decât un lanț de vătămări“.

¹⁹² *Ibidem*, f. 47.

¹⁹³ *Ibidem*, f. 95. Iancu Flondor îi scria lui Onciul: „Nefiind cauzele înlăturate, care m-au silit să repășesc de la conducerea partidului îmi este peste putință să primesc realegerea mea ca președinte al comitetului național.“

Religionar al Bucovinei și constituirea Episcopiei de Cozmeni¹⁹⁴. Ruperea partidului român în curente existente până la 1907 a fost definitivă, deși Aurel Onciul se angajase, față de Flondor, că îi va continua activitatea politică din fruntea partidului¹⁹⁵.

În concluzie, putem afirma că activitatea politică a lui Aurel Onciul, în primul deceniu al secolului al XX-lea, evoluează între curtoazie și împăcarea cu „boierii“ din P.N.R. și critica acerbă a acestora (în care n-a cruțat nici un mijloc) și individualizarea curentului politic „democrat“ care, o dată constituit, s-a păstrat – sub o formă sau alta – până după primul război mondial. Fire tumultuoasă, de largă deschidere și mobilitate relațională, Aurel cavalier de Onciul era reprezentantul burgheziei române din Bucovina, în plină afirmare și care avea, în spatele său, țărănimea, învățătorimea satelor și pe unii preoți. Conducătorul „democraților“ nu a reușit să atragă de partea sa intelectualitatea (naționalistă ca opțiune) și pe locuitorii județelor compact românești, din Bucovina. Aceștia din urmă i-au reproșat compromisurile politice pe tărâm național, făcute mai ales ucrainenilor. Acestea au permis – și cu concursul autorităților austriece – edificarea întâietății politice a ucrainenilor în Ducatul Bucovinei (1910) și accentuarea procesului de deznaționalizare a românilor.

¹⁹⁴ *Ibidem*, f. 55, „Îți comunic [...] că Repta a rămas absolut negativ față de cererile rușilor, ale prezidentului și ale ministrului. El a declarat că se pleacă numai unei înțelegeri de la popor la popor“.

¹⁹⁵ *Ibidem*, dr. Aurel Onciul promitea că: „eu voi conduce trebile ca vicarul Tău general, până la alegeri, când iarăși se va restabili liniștea și-Ți va fi dată putința să reprimești fără scrupule și greutateți șefia“.

CONCLUZII

În cei peste 150 de ani de când se scrie despre istoria Bucovinei s-au constituit în principal trei modele de abordare a istoriei acestei provincii: austro-german, ruso-ucrainean și românesc. Istoriografia austro-germană accentuează asupra rolului civilizator și de factor de echilibru al elementului german în Ducatul Bucovinei. Purtătorii limbii germane sunt prezentați ca având o contribuție hotărâtoare în realizarea multietnicității și multiculturalității Bucovinei istorice.

Istoricii austro-germani consideră, în marea lor majoritate, că în Bucovina istorică ideile naționalismului românesc („daco-românismul“) au fost aduse forțat din Regatul României. Bucovina istorică era, de altfel, un spațiu al înțelegerii interetnice, rod al înțeleptei politici imperiale materializate, în 1909, prin Ausgleich-ul bucovinean.

În spațiul cultural ruso-ucrainean, istoricii mai vechi sau mai noi au susținut în scrierile lor ideea primordialității slave pe pământul Bucovinei. Diversele „stăpâniri“ („moldovenească“, austriacă și „românească“) nu au fost decât etape intermediare spre integrarea spațiului bucovinean în Marea Rusie sau Ucraina, succesoarea și moștenitoarea U.R.S.S. din 1991. În scrierile ruso-ucrainene se vorbește despre susținerea primordialității politice a românilor bucovineni de către politica vieneză, despre urmările pozitive ale Ausgleich-ului, despre *multiculturalitatea Bucovinei* și *Homo Bucovinensis*.

Istoriografia română a perioadei a abordat cele mai diverse probleme ale Bucovinei istorice. De la problematica social-economică, la cea politică și culturală, istoricii români au încercat să prezinte această provincie în ansamblul legăturilor sale cu spațiul românesc și celelalte provincii ale Imperiului Austro-Ungar. În literatura istorică românească au fost prezentate numeroase personalități ale culturii și politicii din Bucovina, a fost analizată activitatea asociațiilor, fundațiilor și societăților național-politice ale românilor, ucrainenilor, nemților etc.

Activitatea prodigioasă și forța argumentelor cuprinse în lucrările unor istorici români ca Nistor, Loghin și Balan au determinat un anumit

mod de scriere a istoriei care a rămas dominant până în anul 1989. Datorită acestui fapt și mai ales datorită cursului dramatic al evenimentelor istorice care au afectat România în perioada 1940 – 1989, atunci când a survenit și interdicția pronunțării termenului de Bucovina, istoricii români nu au abordat sau nu au dezvoltat teme privitoare la multiculturalitatea și multietnicitatea Bucovinei, Ausgleich-ul bucovinean, mișcări și partide politice ale alogenilor etc. Din cu totul alte motive abordarea parțială și unilaterală a istoriei Bucovinei este sesizabilă și la celelalte istoriografii preocupate de această parte a spațiului românesc.

Provincie extrem orientală a Imperiului Dualist, aflată mult prea departe de capitala acestuia, Bucovina a cunoscut un ritm redus al transformărilor social-economice modernizatoare (penultimul loc în ierarhia provinciilor Cisleithaniei). Cu toate acestea și aici, ca în orice societate agrar-alfabetizată, s-au constituit elite specifice. Acestea erau concentrate în orașele mai importante și în capitala provinciei, Cernăuți. Cu resursele lor umane, culturale și economice, elitele românești, ucrainene și evreești s-au angajat în susținerea fenomenului identitar-național prin: învățământul național, presă, teatru național, partide politice etc.

Curentele politice cele mai importante la care au aderat românii, ucrainenii, evreii și elitele lor au fost: conservator, democrat și social-democrat. Curentul politic conservator din provincie a fost susținut până la sfârșitul secolului al XIX-lea de boierii români (al căror număr scade continuu în primul deceniu al secolului al XX-lea) dominanți în colegiile electorale și în Dieta Bucovinei, până la Ausgleich. Aceștia au înțeles necesitatea modernizării întregii societăți bucovinene, au susținut-o prin măsuri și reforme politice în Dietă și în Reichstag. Afirmarea identitar națională a românilor a fost și ea sprijinită politic și material de boierii români implicați în susținerea fundațiilor, asociațiilor, societăților național-politice, a școlii și presei românești.

Suflul modernizator mai accentuat, în sens burghez, a fost dat de tinerii intelectuali români („valul burghez al Bucovinei”), mulți cu studii la Universitatea din Cernăuți. Aceștia proveneau din rândul fiilor de învățatori, preoți sau țărani români ridicați în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea. Tinerii democrați, împreună cu boierii luminați ai vremii, au pregătit condițiile culturale și naționale pentru înfăptuirea Marii Unirii de la 1918.

Acest lucru a fost posibil, pe lângă factorii politici internaționali favorizanți, și prin evoluția firească a societății românești și prin trecerea de la etapa culturală la cea politică a naționalismului românilor

bucoveneni. În acest sens trebuie să remarcăm amploarea și diversitatea de manifestare politică a românilor din această provincie. Aceștia și-au realizat primele forme de activitate și reprezentare politică moderne, încă de la 1872 și partid politic național, în anul 1892. În ciuda divergențelor și a diferențelor programatice care au existat între partidele și facțiunile politice românești din Ducatul Bucovinei, într-o atmosferă politică tensionată, de multe ori, datorită intervenției autorităților imperiale, românii au făcut din idealul național obiectivul lor programatic prioritar.

Deși s-au manifestat ca factori politici activi în ducat, alogenii și imperialii nu au reușit să determine organizarea unor partide politice active, de genul celor ale românilor. Cu o organizare teritorială doar la nivelul ducatului, sau ca filiale ale celor galițiene sau vieneze, partidele politice ale alogenilor nu au avut reprezentare la fel de activă în viața politică a provinciei. Acestea s-au manifestat mai ales ca structuri de susținere a campaniilor electorale pentru Dietă și Reichsrath.

Între diversele grupări sau partide politice bucovinene s-au stabilit, de-a lungul timpului, raporturi diferite, determinate de politica vieneză, precum și ponderea în Dieta Bucovinei și evoluția raporturilor politice dintre români și ruteni, în principal. Pe acest fundal, trebuie să alăturăm și preocuparea constantă a imperialilor de a înlocui „întâietatea politică” a românilor bucovineni cu „compromisul nivelator” (Ausgleich-gerechtigkeit), fapt care îi avnataja în special pe rutenii bucovineni.

Cu excepția perioadei dintre anii 1903 – 1905, când democrații conduși de A. Onciul au colaborat cu ucrainenii, gemanii și evreii, în ceea ce s-a numit „Tovărășia Țărănească”, românii și formațiunile lor politice s-au aflat pe poziții divergente cu „tinerii” ucraineni datorită antagonismului proiectelor politice naționale: Unirea Bucovinei cu Regatul României sau includerea ei într-un stat slav.

Pe fondul accentuării disoluției Imperiului Dualist, al ineficienței structurilor administrativ-politice dualiste și de acutizare a tensiunilor național-politice, autoritățile imperiale și locale au înfăptuit, și cu sprijinul oamenilor politici români, Ausgleich-ul bucovinean. Acesta era menit să creeze un echilibru fragil între etniile Bucovinei, ca supapă de control a presiunilor identitar-naționale și să anuleze „întâietatea” politică a românilor bucovineni. Deși a fost aplicat doar în alegerile din 1911, pentru Dieta Bucovinei, azi, compromisul este prezentat ca model al abordării problematicei interetnice în Europa. Analizat în detaliu Ausgleich-ul, așa cum a fost definit în Dieta Bucovinei, nu putea duce la rezultatele scontate (concordie,

împăcare, toleranță) ci, dimpotrivă, prin fragmentarea societății în cadastre naționale și izolarea etniilor Bucovinei, el ducea la tensionarea relațiilor interetnice, contravenind ideii existenței lui „Homo Bucovinensis“.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, mai ales în perioada în care guvernatorul Bucovinei a fost Bourguignon, mișcarea național-identitară a românilor bucovineni s-a manifestat activ prin lupta pentru însemne naționale și afirmarea demnității naționale pe teme istorice. Acțiunile național-politice ale românilor bucovineni pentru apărarea însemnelor naționale erau concomitente cu alte acțiuni politice ale confrăților români aflați sub dominația străină, în Imperiul Austro-Ungar sau în cel țarist. Această preocupare o regăsim la toate mișcărilor identitar-naționale europene, considerate de unii ca factori centrifugi și care au contribuit la disoluția imperiilor europene.

Preocuparea sistematică a guvernatorului Bourguignon pentru aflarea adevărului istoric privitor la însemnele naționale ale românilor și constrângerea acestora de către administrația ducatului de a renunța la simbolistica națională, n-au făcut decât să amplifice identitarismul românesc din Bucovina. Acuzați de neloialism, urmăriți atunci când se manifestau național-identitar prin activități culturale, bisericești sau politice, românii s-au solidarizat pentru afirmarea identității naționale, conduși fiind de elitele provinciei. Aceasta a generat o mișcare de emulație la nivelul elitelor și maselor românești din Bucovina, fapt care a dus, printre altele, la afirmarea unei noi clase politice românești. Aceasta era formată din boieri patrioți, preoți și intelectuali formați, după 1875, la Universitatea Francisco-Iosefină din Cernăuți.

Lupta pentru Tricolor și identitatea românească a Bucovinei a însemnat, în același timp, păstrarea integrității Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei, la unității și dreptului de preeminență a românilor asupra Mitropoliei Bucovinei. Aceste cerințe ale românilor bucovineni erau puse sub semnul întrebării de sporirea continuă a afluenței gălițiene în Bucovina și de mișcarea identitar-națională a rutenilor bucovineni sprijiniți de autoritățile imperiale și locale. În lupta pentru afirmarea identității naționale, prin portul Tricolorului, românii bucovineni au determinat solidarizarea întregului organism național, prin campaniile de presă ale românilor din Ardeal și Regat, prin acțiunilor cultural-naționale menite să sublinieze aceasta. Totodată, procesul general de afirmare identitar-națională a românilor bucovineni a evidențiat tendința de creștere a participăției celor mulți la actul politic și național.

În această perioadă, din noua generație politică a Bucovinei, s-au afirmat noi lideri precum Iancu cavalier de Flondor și Aurel cavalier de Onciul.

Dr. Iancu Flondor era descendent al unei cunoscute familii boierești din Bucovina care, alături de Hurmuzăchești și Stârceni, au fost pilonii păstrării caracterului românesc al acestei provincii. Iancu Flondor, cu o formație intelectuală deosebită și studii juridice la Viena, s-a bucurat de o deosebită reputație între românii bucovineni prin dârzenia, curajul și generozitatea sa puse în slujba afirmării idealului național. Prin aceste calități și fervoarea activității sale național-politice, Iancu Flondor s-a impus, după 1901, ca lider incontestabil al românilor bucovineni. Deși era reprezentatul boierimii românești – într-o vreme în care numărul ei scădea continuu – Iancu Flondor a fost promotorul măsurilor economice, sociale și politice de modernizare a societății din Bucovina. Totodată, prin convingerile sale politice și rolul jucat în Dietă a fost un adevărat reper la care, în momentele de divergență politică, s-au raportat ceilalți lideri politici români din Bucovina.

Colaborarea lui Iancu Flondor cu Aurel Onciul în fruntea Partidului Național Român (și în timpul alianței cu creștin-socialii lui Luegger), în perioada 1908 – 1910, dovedește că boierul de la Storjineț stăpâna bine știința compromisurilor. Atunci când acestea nu mai erau posibile, mai ales din rațiuni morale, Iancu Flondor a preferat să se retragă din viața politică activă. De fapt, a continuat să sprijine mișcarea cultural-religioasă pentru menținerea unității Mitropoliei Bucovinei și a întreținut o bogată corespondență cu oamenii politici din Regat, în sensul îndeplinirii idealului național.

Pe scena politică a Ducatului Bucovinei, în primul deceniu al secolului al XX-lea, s-a afirmat cu impetuoasă Aurel cavalier de Onciul. Acesta a fost inițiatorul și liderul curentului politic democrat, până în anul 1918. Susținut în demersurile sale politice de reprezentanții țărânimii, ai învățătorilor și preoților, Aurel Onciul a evoluat de la curtoazie și împăcare cu boierii (naționaliști sau conservatori), la critică acerbă și ruptură cu aceștia, când interesele sale politice l-au apropiat de evreii, rutenii și germanii din provincie. Constituit în felul arătat mai înainte, curentul democrat și-a păstrat individualitatea până în 1918.

Fire tumultuoasă, de largă deschidere și mobilitate relațională, Aurel cavalier de Onciul împreună cu dr. Florea Lupu erau reprezentanții burgheziei române din Bucovina. Aceasta, sprijinită de țărâtime și

învățători, dorea inițierea unor reforme politice și de modernizare structurală a vieții politice a provinciei (reforma electorală, introducerea cadastrelor naționale, votul universal etc.). În ciuda abilității politice de care a dat dovadă, Aurel Onciul nu a reușit să atragă de partea sa intelectualitatea naționalistă a românilor bucovineni și nu s-a bucurat de prea mult succes politic în județele cu o populație compact românească din Bucovina istorică. În aceste condiții și cu concursul autorităților imperiale și provinciale, curentul politic democrat condus de dr. Aurel Onciul a fost cel care prin jocul politic practicat și alianța cu ucrainenii, evreii și germanii, din 1904, prin adoptarea Ausgleich-ului în 1909, a permis edificarea întâietății politice a ucrainenilor în Ducatul Bucovinei. Acest fapt este vizibil, mai ales în urma recensământului austriac din 1910, când ucrainenii reprezentau 38%, dintre locuitorii provinciei și românii doar puțin peste 34 %.

În ciuda eforturilor făcute de austrieci înainte și în timpul primului război mondial, Imperiul Dualist a evoluat datorită factorilor centrifugi, nu spre o „asociație de popoare“ (Völkerverein), ci spre dezintegrare, fapt care a permis formarea statelor naționale, printre care și România Mare. Românii bucovineni, martori și participanți la aceste evenimente, au profitat, în ciuda obstacolelor, pentru a se alătura confracților lor din Regatul Român – realitate consfințită de Congresul General al Bucovinei de la 28 noiembrie 1918.

Schlußfolgerungen

Im Laufe der 150 Jahre, seitdem die Geschichte der Bukowina geschrieben wurde, haben sich drei Hauptmodelle der Behandlung der Geschichte dieser Provinz gebildet: das österreichisch-deutsche, das russisch-ukrainische und das rumänische Modell. Die österreichisch-deutsche Historiographie steht für die zivilisatorische Mission des deutschen Elements im Herzogtum Bukowina und betrachtet es als Gleichgewichtsfaktor in dem obengenannten Gebiet. Die Träger der deutschen Sprache werden als entscheidend wirkende Faktoren der Multiethnizität und Multikulturalität der historischen Bukowina gesehen.

Die Mehrheit der österreichisch-deutschen Historiker ist der Meinung, dass in die historische Bukowina die Ideen des rumänischen Nationalismus („Dakoromanismus“) gezwungenermaßen aus dem Königreich Rumänien gebracht wurden. Übrigens, war die historische Bukowina ein Raum der interethnischen Verständigung, die das Ergebnis einer sinnvollen kaiserlichen Politik war und 1909 durch den Bukowiner *Ausgleich* verwirklicht wurde.

Im kulturellen russisch-ukrainischen Raum standen die älteren oder neueren Historiker in ihren Schriften für die Idee der slawischen Ursprünglichkeit auf dem Gebiet der Bukowina. Die verschiedenen „Herrschaften“ (die „moldauische“, die österreichische und die „rumänische“) waren nur zwischenstufige Etappen auf dem Weg zur Einbeziehung des Bukowiner Raums in das „Große Rußland“ (ehemalige Sowjet Union) oder in dessen Nachfolgerin und Erbin ab dem Jahr 1991, die Ukraine. In dem russisch-ukrainischen Briefwechsel wird über die Unterstützung der politischen Primordialität der bukowiner rumänen seitens der Wiener Politik, sowie über die positiven Folgen des Ausgleiches, über die Bukowiner Multikulturalität und über „homo bucovinensis“ gesprochen.

Die rumänische Historiographie dieser Periode behandelte die verschiedensten Probleme der historischen Bukowina. Von der sozial-ökonomischen bis zur politischen und kulturellen Problematik, versuchten

die rumänischen Historiker diese Provinz innerhalb ihrer Verbindungen mit anderen Provinzen des Kaiserreiches darzustellen. In der rumänischen geschichtlichen Literatur wurden die verschiedenen und vielfältigen Persönlichkeiten der Bukowiner Kultur und Politik präsentiert und die Tätigkeiten der Vereine, Stiftungen und national-politischen Gesellschaften der Rumänen, Ukrainer, Deutschen usw. analysiert.

Die erstaunliche Tätigkeit und die Kraft der Argumenten, die in den Werken einiger rumänischen Historiker wie Nistor, Loghin, und Balan zu finden sind, bedingten eine besondere Schreibweise, die vorherrschend bis 1989 war. Deswegen und besonders wegen des dramatischen Laufs der geschichtlichen Ereignisse, die Rumänien in der Periode 1940 – 1989 tief beeinflussten, als das Ausspracheverbot des Wortes „Bucovina“ gültig war, durften die rumänischen Historiker folgende Themen nicht behandeln oder entwickeln: die Multikulturalität und Multiethnizität der Bukowina, der Bukowiner *Ausgleich*, politische Bewegungen und Parteien der Fremden. Aus völlig verschiedenen Gründen ist die partielle und einseitige Behandlung der Geschichte der Bukowina auch im Falle der anderen thematisch identischen Historiographien spürbar.

Als extrem-orientalische Provinz des dualistischen Kaiserreiches und viel zu entfernt von dessen Hauptstadt, erlebte die Bukowina einen ermäßigten Rhythmus der modernisierenden sozial-ökonomischen Umwandlungen (sie war am vorletzten Platz in der Hierarchie der cisleithanischen Provinzen). Trotzdem bildeten sich spezifische Eliten, genauso wie in jeder landwirtschaftlichen, fast ungebildeten Gesellschaft. Diese konzentrierten sich in den wichtigsten Städten und in der Hauptstadt der Provinz, Czernowitz. Mit ihren menschlichen, kulturellen und wirtschaftlichen Ressourcen engagierten sich die rumänischen, ukrainischen und jüdischen Eliten in der Unterstützung des national-identitären Phänomens mittels des nationalen Unterrichts, der Presse, des nationalen Theaters, der politischen Parteien usw.

Die wichtigsten politischen Bewegungen, zu deren Anhänger auch die Rumänen, die Ukrainer, die Juden und ihre Eliten zählten, waren die konservative, die demokratische und die sozial-demokratische Bewegung. Die politische konservative Bewegung aus der Provinz wurde bis am Ende des 19. Jahrhunderts von den rumänischen Bojaren (dessen Anzahl sich ununterbrochen im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts verminderte) unterstützt; diese waren die vorherrschende Gruppe im Landtag und im Reichsrath. Die national-identitäre Durchsetzung der

Rumänen wurde politisch und materiell auch von den rumänischen Bojaren, die in der Förderung der rumänischen Stiftungen, Vereine, national-politischen Gesellschaften, der Schule und der Presse engagiert waren, unterstützt.

Der stärkere modernisierende Einfluß im bürgerlichen Sinne kam seitens der jungen rumänischen Intellektuellen („die bürgerliche Welle der Bukowina“); viele von diesen hatten ihr Studium an der Czernowitzer Universität beendet. Sie stammten aus Lehrer-, Priester- oder Bauernfamilien. Die Bauern sind im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts emporgekommen. Die jungen Demokraten zusammen mit den ausgebildeten Bojaren der Zeit bereiteten die kulturellen und nationalen Bedingungen für die Verwirklichung der Großen Vereinigung im Jahre 1918 vor.

Dies war möglich, mit der Ausnahme der begünstigenden internationalen politischen Faktoren, auch dank der natürlichen Entwicklung der rumänischen Gesellschaft und des Übergangs von den kulturellen zur politischen Etappe des Nationalismus der Bukowiner Rumänen. In diesem Sinne muß man die Stärke und die Vielfalt der politischen Betätigung der Rumänen aus dieser Provinz bemerken. Diese verwirklichten die ersten Tätigkeits- und Vertretungsformen schon 1892. Trotz der politischen modernen programmatischen Differenzierungen und Meinungsverschiedenheiten, die aufgrund einer, oft wegen der Einmischung der kaiserlichen Behörden gespannten Stimmung zwischen den politischen rumänischen Parteien und Fraktionen aus dem Bukowiner Herzogtum auftauchten, machten die Rumänen das Nationalideal zum vorrängigen programmatischen Ziel.

Obwohl sie sich als wirkende politische Faktoren innerhalb des Herzogtums verhielten, konnten die Fremden (Allogenen) und die Kaiserlichen die Organisierung einiger den rumänischen ähnlichen aktiven politischen Parteien nicht bewirken.

Mit einer territorialen Organisierung auf Herzogtümsebene Niveau oder als Filiale der Galizier oder Wiener Parteien, hatten die politischen Parteien der Allogenen eine nicht so aktive Vertretung im politischen Leben der Provinz. Die letzten verhielten sich mehr als unterstützende Strukturen für den Wahlkampf im Landtag und Reichsrath.

Zwischen den verschiedenen politischen Arbeiten oder Parteien knüpften sich im Laufe der Zeit verschiedene Verhältnisse, die von der wiener Politik, von der Mehrheit in dem Landtag der Bukowina und von der Entwicklung der politischen Beziehungen zwischen den Rumänen und den

Ruthenen insbesondere bedingt wurden. Zu diesem Hintergrund soll man auch die dauernde Beschäftigung der Kaiserlichen, den „politischen Vorrang“ der bukowiner Rumänen mit der „Ausgleichsgerechtigkeit“ zu ersetzen, hinzufügen, eine Tatsache die besonders günstig für die bukowiner Ruthenen war.

Mit Ausnahme der Periode zwischen 1903-1905, als die von Aurel Onciul geleiteten Demokraten mit den Deutschen und den Juden innerhalb der sogenannten „bauerlichen Genossenschaft“ zusammenarbeiteten, gab es zwischen den „jungen“ Ukrainern und den Rumänen und deren politischen Gruppierungen einige Verschiedenheiten wegen des Antagonismus der Nationalprojekte: die Vereinigung der Bukowina mit dem Königreich Rumänien oder ihre Eingliederung in einem slawischen Staat.

Unter den Umständen der Auflösung des dualistischen Kaiserreiches, der Wirkungslosigkeit der politischen Verwaltungsstrukturen und der Verschärfung der national-politischen Spannungen verwirklichten die Kaiserlichen und die lokalen Behörden den Bukowiner Ausgleich, indem sie auch von den rumänischen politischen Persönlichkeiten unterstützt wurden. Die Aufgabe dieses Ausgleichs war, ein schwächlichsn Gleichgewicht zwischen den Volksgruppen der Bukowina als Kontrollmethode des identitäts – und nationalbedingten Drucks – zu schaffen und den politischen „Vorrang“ der Rumänen zu annullieren. Obwohl er nur während der Wahlen vom 1911 im Bukowiner Landtag wirkte, ist heute der Ausgleich als modellhafte Behandlung der interethnischen Problematik in Europa betrachtet. Bei einer detaillierten Analyse des Ausgleichs, so wie er als Begriff im Landtag der Bukowina definiert wurde, stellte man fest, dass er die gezielten Ergebnisse (Harmonie, Versöhnung, Toleranz) gar nicht erreichen konnte, sondern durch die Einteilung der Gesellschaft mittels der Nationalgrundbüchern und durch die Trennung der Bukowiner ethnischen Gruppen immer mehr Spannung in den interethnischen Beziehungen brachte und gleichzeitig die Existenz von „homo bucovinensis“ in Frage stellte.

Am Ende des 19. Jahrhunderts und am Anfang des 20. Jahrhunderts, besonders in der Periode als Bourguignon Gouverneur der Bukowina war, manifestierte sich die national-identitäre Bewegung der Rumänen aktiv durch den Verteidigungskampf für die Nationalzeichen und durch die Durchsetzung der nationalen Würde auf historischen Gründen.

Die national-politischen Handlungen der bukowiner Rumänen für die Verteidigung der Nationalsymbol waren gleichzeitig mit anderen politischen Handlungen der Rumänen, die sich unter fremden Herrschaft

im österreichisch-ungarischen oder im russischen Kaiserreich befanden. Eine ähnliche Beschäftigung ist bei allen identitär-nationalen europäischen Bewegungen zu bemerken, die von manchen Leuten als zentrifugale, zur Auflösung der europäischen Kaiserstaaten beitragende Faktoren betrachtet werden.

Die systematische Beschäftigung des Gouverneurs Bourguignon mit der Suche nach der historischen Wahrheit betreffend die Nationalzeichen der Rumänen, die von der Verwaltung des Herzogtums gezwungen waren, auf die nationale Symbolistik zu verzichten, hatte die Verstärkung des nationalen Identitätswesens zur Folge.

Angeklagt der sogenannten Unehrllichkeit und verfolgt, weil sie kulturelle national-identitäre, kirchliche oder politische Veranstaltungen organisierten, verbanden sich die Rumänen unter der Führung der Provinzeliten zwecks der Durchsetzung der nationalen Identität. Diese Tatsache verursachte eine Wetteiferbewegung auf dem Niveau der rumänischen Eliten und Volksmassen der Bukowina, die unter anderen auch zur Auszeichnung einer neuen politischen rumänischen Schicht in der Bukowina führte. Diese bestand aus vaterlandsliebenden Bojaren, aus Priestern und aus nach 1875 an der „Franz-Josef“ - Universität in Czernowitz gebildeten Intellektuellen.

Der Kampf für das Trikolore und für die rumänische Identität der Bukowina bedeutete zugleich die Bewahrung der Unverletzlichkeit des Religionfondes, die Bewahrung der Einheit und des Vorverkaufsrechtes der Rumänen bezüglich der Bukowiner Metropolitankirche. Diese Forderungen der Bukowiner Rumänen wurden von der dauernden Vergrößerung des Galizier Zudrangs in die Bukowina und von der identitär-nationalen Bewegung der Bukowiner Ruthenen, die von den kaiserlichen Behörden unterstützt waren, in Frage gestellt. Im Kampf für die Durchsetzung der Nationalidentität, indem sie das Trikolore trugen, förderten die Bukowiner Rumänen die Einheit des ganzen Nationalorganismus durch Pressekampagnen der Rumänen aus Ardeal und aus dem Königreich, durch spezifische kulturell-nationale Tätigkeiten. Gleichzeitig bewies das allgemeine Durchsetzungsprozess der nationalen Identität der Bukowiner Rumänen die immer größere Teilnahme der Menschen an dem politischen nationalen Handeln.

In dieser Periode der neuen Bukowiner Generation waren neue Persönlichkeiten wie Iancu Ritter von Flondor und Aurel Ritter von Onciul tätig.

Dr. Iancu Flondor stammte aus einer bekannten Bojarenfamilie aus der Bukowina, die neben den Familien Hurmuzachi und Stârceanu, die Säulen der Bewahrung des rumänischen Charakters dieser Provinz waren. Als hochgebildeter Intellektuelle, die seine Studien in Wien beendete, erfreute Iancu Flondor eines besonderen Ruhms unter den Bukowiner Rumänen durch seinen Mut und Großzügigkeit, die er im Dienste der Durchsetzung des Nationalideals setzte.

Nach 1901 mittels dieser Eigenschaften wurde Iancu Fondor zum unbestreitbaren Leiter der Bukowiner Rumänen. Obwohl er Vertreter der rumänischen Bojarenschicht – in einer Zeit, als sich die Anzahl der Bojaren verminderte – war Iancu Flondor der Förderer der ökonomischen, sozialen und politischen Maßnahmen zur Modernisierung der Bukowiner Gesellschaft. Wegen seiner politischen Bekenntnisse und wegen seiner im Landtag gespielten Rolle war er auch ein Bezugspunkt für die anderen politischen Persönlichkeiten der Bukowina in der Lösung der Meinungsverschiedenheiten.

Die Zusammenarbeit zwischen Iancu Flondor und Aurel Onciul als Leiter der Rumänischen Nationalen Partei (und während der Vereinigung mit den sich unter Lueggers Leitung befindenden christlich – sozialen Mitglieder) in der Periode 1908 – 1910 beweist, dass der Bojar aus Storojineț die Kunst des Kompromißes ganz gut beherrschte. Wenn das Kompromiß besonders aus moralischen Gründen nicht mehr möglich war, bevorzugte Iancu Flondor, sich aus dem politischen Leben zurückzuziehen. Eigentlich unterstützte er weiter die kulturell-religiöse Bewegung für die Bewahrung der Einheit der Bukowiner Metropolenkirche und führte im Sinne der Verwirklichung des Nationalideals einen reichen Briefwechsel mit den politischen Persönlichkeiten aus dem Königreich.

Auf der politischen Bühne des Herzogtums Bukowina und im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts setzte sich Aurel Ritter von Onciul heftig durch. Er war der Veranlasser und der Leiter der politisch-demokratischen Bewegung bis 1918. Unterstützt in seinen politischen Handlungen von den Vertretern der Bauern, der Lehrer und der Priester nahm Aurel Onciul unterschiedliche Stellungen: sein Verhalten entwickelte sich von Höflichkeit und Versöhnung mit den nationalistischen und konservativen Bojaren zur scharfen Kritik und Unterbrechung aller Beziehungen mit diesen, als seine eigenen politische Interessen sich an denen der Juden, Ruthenen und Deutschen aus der Provinz näherten. Die

in der vorher dargestellten Weise gebildete demokratische Bewegung hat ihre Individualität bis 1918 aufrechterhalten.

Mit einem heftigen, kontaktfreudigen Temperament war Aurel Ritter von Onciul, zusammen mit Dr. Florea Lupu, einer der Vertreter der rumänischen Bürgertum aus der Bukowina. Dies war von den Bauern und Lehrern unterstützt und wollte einige Reformen (die Wahlreform, die Einführung der nationalen Grundbücher, das allgemeine Wahlberechtigung usw.) im politischen und strukturellen Bereich und die Modernisierung des politischen Lebens der Provinz veranlassen.

Trotz seiner politischen Geschicklichkeit konnte Aurel Onciul die rumänischen bukowiner Intellektuellen nicht heranziehen und erfreute sich keines großen politischen Erfolgs in den Kreisen mit einer kompakten rumänischen Bevölkerung aus der historischen Bukowina. Unter diesen Umständen und mit Hilfe der kaiserlichen und Provinzbehörden, war es die vom Dr. Aurel Onciul geleitete politisch-demokratische Bewegung diejenige, die mittels ihren politischen Spiels und der Verbindung mit den Ukrainern, Juden und Deutschen in 1904, durch die Annahme des Ausgleichs 1909 den Vorrang der Ukrainer im Bukowiner Landtag möglich machte. Diese Tatsache ist sichtbar besonders in den Ergebnissen der österreichischen Volkszählung vom Jahr 1910, als die Anzahl der Ukrainer 38 Prozent der Provinzeinwohner, während die der Rumänen nur wenig über 34 Prozent betrag.

Trotz der Bemühungen der Österreicher vor und während des 1. Weltkriegs entwickelte sich das Doppelreich wegen den zentrifugalen Faktoren nicht zu einem „Volksverein“, sondern zur löste sich auf, was die Entstehung der Nationalstaaten, unter denen auch Großrumänien, ermöglichte. Die Bukowiner Rumänen, Zeuge und Teilnehmer an diesen Ereignissen, nutzten die Möglichkeit aus, trotz aller Hindernisse, sich den Brüdern aus dem rumänischen Königreich anzuschließen – dies war eine vom Allgemeinen Bukowiner Kongreß am 28. November 1918 anerkannte Realität.

РЕЗЮМЕ

На протязі більше ніж 150 років дослідження історії Буковини виділилися три моделі представлення минулого краю: австро-німецька, російсько-українська та румунська.

Австро-німецька історіографія ставить наголос на цивілізаторську і стабілізуючу роль німецького елемента в Буковинському герцогстві. Носії німецької мови представлені в якості факторів, які мали рішучий внесок в реалізацію поліетнічності і полікультурності історичної Буковини. Більша частина німецькомовних дослідників поділяє думку, що на Буковині ідеї румунського націоналізму („дако-румунізму“) були штучно привнесені з Румунського королівства. Сама ж Буковина була, між іншим, тереном міжетнічної злагоди, яка зародилася завдяки мудрої імперської політики, матеріалізованої в 1909 р. в славно відомому *Ausgleich*-у.

В російсько-українському культурному просторі старі чи молоді історики підкреслюють ідею слов'янської першості на території Буковини. Різні „панування“ („молдовське“, австрійське і „румунське“) були лише етапами на шляху до інтеграції буковинського терену у Велику Росію (колишній СРСР) або Україну – наступницю і спадкоємницю Радянського Союзу з 1991 р. В російсько-українських роботах говориться про підтримку Віднем політичної першості буковинських румун, про позитивні наслідки *Ausgleich*-у, про *полікультурність Буковини* та про *Homo bucovinensis*.

Румунська історіографія цього періоду зайнялася розглядом найрізноманітніших проблем історичної Буковини. Румунські історики намагалися дослідити соціально-економічну, політичну і культурну проблематику цієї провінції в світлі її зв'язків з румунським простором та іншими провінціями Австро-Угорщини. В румунській історичній літературі було представлено дуже багато культурних і політичних діячів Буковини, була проаналізована діяльність національно-політичних асоціацій, організацій і товариств румунів, українців, німців та інших.

Родюча діяльність і сила аргументів робіт деяких румунських істориків (Ністор, Логін, Белан) зумовили певний тип розробки історії, який залишався домінуючим до 1989 р. З цієї причини, а також особливо з причини драматичної еволюції історичних подій, які вплинули безпосередньо на розвиток Румунії в 1940-1989 рр., коли був поставлений під табу навіть сам термін Буковина, румунські історики не досліджували і не розвивали такі проблеми, як полікультурність і поліетнічність Буковини, буковинську угоду, політичні рухи та партії алогенів тощо. Зовсім інших мотивів можна побачити фрагментарний і односторонній розгляд минулого Буковини і в інших історіографіях, які займаються цією частиною румунського простору.

Найбільш східна провінція дуалістичної імперії, яка до того ж знаходилась дуже далеко від її столиці, Буковина зазнала повільний ритм соціально-економічної модернізації, займаючи передостаннє місце серед ціслейтанських провінцій. Незважаючи на це, тут, так само як й в будь-якому іншому аграрно-письменному суспільстві, створилися специфічні еліти. Вони концентрувалися в найбільш великих містах і в столиці провінції – Чернівцях. З власними людськими, культурними та економічними ресурсами румунські, українські та єврейські еліти стали підтримувати національно-ідентитарний феномен через національну освіту, пресу, національний театр, політичні партії тощо.

Найбільш важливі політичні течії, до яких примкнули румуни, українці, євреї та їх еліти були консервативна, демократична та соціал-демократична. Консервативний політичний напрямок був підтриманий до кінця 19 століття румунськими боярами (число яких зменшувалось постійно в першому десятиріччі 20 століття), які домінували виборчі курії та буковинський сейм до моменту *Ausgleich*-у. Вони зрозуміли необхідність модернізації всього буковинського суспільства та підтримали цей курс політичними реформами в Сеймі та Імперській Раді. Також, національно-ідентитарне утвердження румунів було підтримано політично і матеріально румунськими боярами, які підпирали різні румунські фонди, асоціації, національно-політичні товариства, румунську школу і пресу.

Більш виразний оновлюючий підхід, з ліберальним змістом, мали молоді румунські інтелектуали („буржуазна хвиля Буковини”), багато з яких були випускниками Чернівецького університету. Вони були вихідцями з сімей викладачів, священників або селян, які зуміли

піднятися в останній чверті 19 століття. Молоді демократи, разом з просвіченими боярами тих часів, підготували культурні і національні умови для реалізації Великого Об'єднання 1918 р. Воно стало можливим, поряд із сприятливим міжнародним становищем, завдяки природній еволюції румунського суспільства та переходу націоналізму буковинських румунів від культурного до політичного етапу. В цьому контексті ми повинні вказати на розмах та різноманітність політичних проявів румунів в цій провінції. Вони зуміли організувати перші форми сучасної політичної діяльності та представництва вже в 1872 р., а національну політичну партію в 1892 р. Незважаючи на програмні протиріччя та різнобій між румунськими політичними партіями і фракціями в Буковинському герцогстві в напруженій політичній атмосфері, часто і через імперську адміністрацію, румуни зробили національний ідеал головною програмною метою.

Хоча алогени та імперська влада проявили себе активними політичними факторами в герцогстві, вони не зуміли обумовити створення дійових політичних партій на манеру румунських. Будучи самостійними організаціями на рівні цілої провінції або філіями галицьких чи віденських партій, політичні структури нерумунів не мали такого ж активного представництва в політичному житті Буковини. Вони проявляли себе особливо в якості структур підтримки під час виборчих компаній до Сейму або Парламенту. На протязі часу між різноманітними буковинськими політичними течіями або партіями визначилися найрізноманітніші відносини, яки знаходилися під впливом таких факторів як віденська політика, кількість представників в Сеймі або рівень політичних відносин особливо між румунами та українцями. На цьому фоні треба додати постійну захопленість Габсбургів замінити „політичну першість” буковинських румун „нівелюючою угодою” (Ausgleich-Gerechtigkeit), яка ставила в більш вигідне становище головним чином буковинських українців.

За винятком періоду 1903-1905 рр., коли демократи під керівництвом А. Ончула співробітничали з українцями, німцями і євреями в складі „Вільнодумного Союзу”, румуни та їх політичні угруповання знаходилися на розбіжних позиціях з „молодими” українцями із-за антагонізму національних політичних проєктів: об'єднання Буковини з Румунським королівством або її включення до складу слов'янської держави.

На фоні посилення процесу розкладу дуалістичної імперії, неефективності політично-адміністративних структур і загострення національно-політичних відносин, центральна і місцева влади здійснили за допомогою і румунських політичних діячів буковинський *Ausgleich*. Він повинен був створити рівновагу між етносами Буковини, стати запобіжним клапаном для контролю національно-ідентитарних тисків та анулювати політичну „першість” буковинських румунів. Хоча ця угода була уживана тільки під час сеймових виборів 1911 р., сьогодні вона подається як модель для вирішення міжетнічної проблематики в Європі. Детально аналізуючи *Ausgleich* таким, яким він був накреслений буковинським Сеймом, ми бачимо, що ця угода не могла дати очікуваних результатів (злагоди, примирення, толерантності), а навпаки, через фрагментацію суспільства на національні курії та ізоляцію етносів Буковини вела до загострення міжетнічних відносин, суперечачи ідеї існування „*Nomen bucovinensis*”.

В кінці 19-го і на початку 20-го ст., особливо в період коли губернатором Буковини був Ф. Бургіньон, національно-ідентитарний рух румун проявив себе в ході боротьби за національну символіку і утвердження національної гідності спільноти на історичних засадах. Політичні дії буковинських румунів щодо захисту національної символіки розгорталися одночасно з акціями їх співвітчизників, які знаходились під іноземним пануванням в дуалістичній та царській імперіях. Подібні заходи ми бачимо в лоні всіх європейських національно-ідентитарних рухів, яких деякі дослідники прираховують до відцентрових факторів, які мали свій внесок до розкладу європейських імперій.

Захопленість губернатора Бургіньона пошуками історичної правди щодо національної символіки румун і примушення останніх адміністрацією краю відмовитися від національних символів тільки підсилили румунську ідентичність на Буковині. Звинувачені в нелояльності, переслідувані тоді, коли вони проявляли себе національно через різні культурні, церковні або політичні акції, румуни згуртувалися під проводом власних еліт ради утвердження національної ідентичності. Це викликало на рівні еліт та мас ідейне змагання, яке привело, серед інших, до утвердження нового румунського політичного класу на Буковині. Він складався з патріотично настроєних бояр, священників та інтелігенції, сформованої після 1875 р. в Чернівецькому університеті.

Боротьба за триколюр та румунську ідентичність Буковини означала також збереження цілості Православного релігійного фонду, єдності та переважного права румун на Буковинську митрополію. Ці клопоти ставилися під сумнів через постійний ріст кількості галичан на Буковині та через розвиток національно-ідентитарного руху буковинських українців підтриманих місцевою і центральною владами. В ході боротьби за національну гідність посередництвом ношення триколюру, буковинці зумовили солідаризацію цілого національного організму через газетні кампанії в Трансільванії та самому Румунському королівстві, через різні культурні діяльності тощо. Одночасно, загальний процес емансипації буковинських румун підкреслив тенденцію зростання участі мас в національному та політичному житті.

В цей період, з середини нового політичного покоління Буковини виросли нові лідери, такі як барон Янку Флондор та барон Аурел Ончул. Д-р права Янку Флондор був нащадком відомої буковинської боярської родини, яка поруч з родинами Гурмузакі і Стирчя були стовпами румунської ідентичності цієї провінції. З солідною юридичною освітою, отриманою у Відні, він здобув високу пошану серед буковинців завдяки відвазі, наполегливості і великодушності, які поставив на службу національній ідеї.

Через свої особисті якості та активність у політичному житті громади, після 1901 р Я. Флондор зміг утвердити себе. незаперечним лідером буковинських румун. Хоча він був представником румунського боярства в часи коли її кількість постійно зменшувалась, все-таки Флондор став ініціатором різноманітних економічних, соціальних і політичних заходів в напрямку модернізації буковинського суспільства. Разом з цим, завдяки політичним поглядам та ролі в Сеймі, Я. Флондор став справжнім орієнтиром, на якого рівнялися в скрутні часи політичного розбрату інші румунські політичні діячі Буковини.

Співробітництво Я. Флондора з А. Ончулом на чолі Румунської національної партії в 1908-1910 рр. Свідчить про те, що сторожинецький боярин добре володів наукою компромісів. А коли вони ставали неможливими, особливо з моральних причин, Флондор вважав за краще покинути активне політичне життя. Але він і надалі підтримував культурно-релігійний рух за єдність Буковинської митрополії, вів жваву кореспонденцію з політичними діячами Румунського королівства в напрямку здійснення національного ідеалу.

В першому десятилітті 20-го ст. на політичній сцені краю гучно проявив себе барон Аурел Ончул. Він був ініціатором і лідером до 1918 року „демократичної” політичної течії. Підтриманий в своїх планах представниками селянства, вчителства та священства, А. Ончул перейшов від люб’язності і співпраці з боярами (націоналістами або консерваторами) до різкої їх критики і розриву в той момент, коли політичні інтереси зблизили його з євреями, українцями і німцями Буковини. Створена на зазначених вище засадах, демократична течія зберегла свою індивідуальність до 1918 р.

Бурхлива особистість з щирою відкритістю та людина, яка швидко налагоджувала зв’язки, барон А. Ончул був (разом із своїм швагером Флоря Лупул) представником румунської буржуазії Буковини. Спираючись на селянство та вчителів, вона хотіла провести політичні реформи, які б оновили структурно політичне життя провінції (виборчу реформу, введення національних курій, загальне виборче право тощо). Не дивлячись на свою політичну спритність, А. Ончул не зміг притягнути на свій бік націоналістичну інтелігенцію буковинських румун і не користувався дуже високою політичною вдачею в повітах з компактним румунським населенням. В цих умовах за підтримкою місцевої та центральної влад, демократична течія очолювана А. Ончулом була тим фактором, який через своє політичне загравання з українцями, євреями і німцями в 1904 р. та укладення *Ausgleich*-у в 1909 р. дозволив значно підсилити роль українського елемента в політичному житті Буковини. Це стало яскраво видно особливо після австрійського перепису 1910 р., коли українці здобули 38%, а румуни 34% із загального числа населення краю.

Не дивлячись на всі зусилля австрійців напередодні та під час Першої світової війни, дуалістична імперія завдяки відцентровим факторам еволюціонувала не в напрямку „асоціації народів” (*Völkerverein*), а до розпаду, який зробив можливим створення національних держав, серед яких була і Велика Румунія. Буковинські румуни, свідки і учасники цих подій, скористалися ситуацією, незважаючи на всі перешкоди, для того щоби стати поряд з їх братами з Румунського королівства, реальність яку закріпив 28 листопада 1918 р. Генеральний конгрес Буковини.

BIBLIOGRAFIE

I. Izvoare inedite:

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale, București:
 - Fond „Hurmuzachi“;
 - Fond „Teodor Balan“;
 - Fond Microfilme „Austria“;
 - Fond „Iancu Flondor“.
2. Arhivele Statului din Regiunea Cernăuți:
 - Fond *Dieta Țării (Landtag)*;
 - Fond *Comitetul Școlar al Țării (Land Schul Rath)*;
 - Fond *Ministerul de Interne (Inner Ministerium)*;
 - Fond *Mitropolia Bucovinei*.
3. Arhivele Statului – Filiala Suceava:
 - Fond *Mitropolia Bucovinei și Sucevei*;
 - Fond *Prefectura*.
4. Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise:
 - Fond *Societatea pentru cultură și literatură română în Bucovina*;
 - Fond „Dimitrie Onciul“.

II. Izvoare edite:

1. Acad. Grigorovici R. – *Diploma Imperială din 9 decembrie 1862*, „Analele Bucovinei“, II, 1995, nr.2, p.463 – 469
2. *Adres pöpieski katolikow bukowinskich*, Czerniowce, 1888.
3. *Apel către alegători*, Cernăuți, Societatea politică „Concordia“, 1892
4. Bodea C. – *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, vol.I, p.688, vol.II, p.689-1276

5. Balan T. – *Suprimare mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914 – 1918*, Cernăuți, 1923
6. *Bătălia pentru Bucovina*, volum îngrijit de Stelian Neagoe, Timișoara, Editura Helicon, 1992
7. Braniște V. – *Correspondență*, cuvânt introductiv de acad. Ștefan Pascu, ediție îngrijită de Valeria Căliman și Gheorghe Iancu, vol.II (1895 – 1901), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986
8. *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă, îngrijită, cu introduceri, postfețe și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998
9. *Die Bukowina, Eine allgemeine Heimatkunde verfasst anlässlich des 50 Jahrigen glorreichen Regierungsjubiläums. Seine Kaiserlichen und Königlichen Apostolischen Maiestät unseres Allergnädigsten Kaisers und Obersten Kriegsherrn durch die k.u.k. Gendarmerie des Landesgendarmeriekommandos Nr.13 Czernowitz*, Czernowitz, H. Pardini, 1899
10. *** – *Din tezaurul documentar Sucevean. Catalog de documentare. 1393 – 1849*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1983
11. Economu R. – *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.1, p.55 – 65
12. *Flondor Affaire in Bukowinaer Landtage – nach den stenografischen protokollen*, Czernowitz, Verlag der Bukowinaer Post Druck von Isidor Wiegler, 1903, p. 225 – 256
13. Iacobescu M. – *Documente ale revoluției de la 1848 în Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, VIII, 1981, p.453 – 462
14. Idem – *Un memoriu al sucevenilor de la 1848*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, VIII, 1981, p.141 – 148
15. Iacobescu M., Zugrav I. – *Documente ale revoluției de la 1848 din Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, IX, 1982, p.409-417
16. Kogălniceanu M. – *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, București, 1875
17. Lupaș I. – *Din corespondența lui Șaguna cu bucovinenii*, „Junimea Literară“, Cernăuți, 1909, nr.11 – 12, p.211 – 214
18. Lupu F. – *Offene Antwort an die Landtagsabgeordneten Exzellenz Landeshauptmann Johann Lupul, dr. v. Wolczynski und Genossen*, Czernowitz, 1902

19. Monoranu O., Iacobescu M., Dimitriu E. – *Documente ale revoluției de la 1848 în Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, V, 1978, p.483 – 492
20. Morariu C. – *Cursul vieții mele. Memorii*, Ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note de prof.univ. Mihai Iacobescu, Suceava, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura „Hurmuzachi“, 1998
21. Olaru M. – *Două memorii reprezentative pentru situația social-politică a românilor Bucovineni la sfârșitul secolului al XIX-lea*, „Analele Bucovinei“, II, 1995, nr.1, p.179 – 205
22. *Promemoria zur Bukowiner Landspetition von Jahre 1848 (Reichstagszahl 183) in Betreff der provinciellen Steleung der Bukowina. Von der Bukowiner Landes-Deputation*, Wien, Carl Gerold und Sohn, 1849
23. *Reden des Abs Dr. Aurel Rv. Onciul gehalten im Bukowiner Landtage am 1 und 7 Oktober 1907*, Czernowitz, 1907
24. Reli S. – *Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica ortodoxă română în secolul al XIX-lea în urma unor acte și documente inedite din arhiva Curții imperiale din Viena*, Cernăuți, 1929
25. Idem – *Propaganda catolică împotriva Bisericii ortodoxe române în Bucovina (După acte și documente)*, Cernăuți, „Glasul Bucovinei“, 1928
26. *Serbarea națională de la Putna 15/27 august 1871. (Documente)*, Ediție și prefață de Nicolae Cârlan, Timișoara, Editura Mirtan, 1996
27. Silagi M. – *Die internationalen Regelungen zum Archivgut der Habsburgermonarchie nach 1918. Schicksal von Archiven beim Stadtzerfall*, „Südost-Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas“ begründet von Fritz Voljavec, München, R. Oldenburg Verlag, 1996, s.311 – 333
28. *Statutul Partidului Național Român din Bucovina – 1909*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, X, 1983, p.630 – 635
29. *Statut și lămuriri la organizarea Partidului Național Român. Scrise pe înțelesul tuturor de un Fiu din Popor*, Cernăuți, Editura Comitetului Național, 1909
30. *Suceava, File de istorie, Documente privitoare la istoria orașului 1388 – 1918*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1989, vol.I
31. Vesper I. – *Memorii 1908 – 1924*, „Analele Bucovinei“, IV, 1997, nr.1, p.221 – 239

32. *Idem – Memorii*, volum îngrijit de Pavel Țugui, București, Editura Saeculum I. O., 1999
33. *Споконвічна українська земля. Історичні зв'язки Північної Буковини з Росією і Наддніпрянською Україною. Документи і матеріали*, Ужгород, Карпати, 1990

III. Publicații:

1. *Almanahul Societății pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuți*, București, Editura Fundației Culturale Române, [1993]
2. *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»*, Iași, 1970 – 1989
3. *Aurora Română*. Organ beletristic literar al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, Cernăuți, 1881 – 1884
4. *Apărarea Națională*, Cernăuți, 1906 – 1908
5. *Boabe de grâu*. Revistă de cultură, București, 1930 – 1935
6. *Bucovina*, Cernăuți, 1848 – 1850
7. *Buchovynsky Almanah Obscestva Ruskych Akademykov «Soiuz»*, Cernovče, 1875 – 1885
8. *Буковинський православний календар на рік переступний, 1904*, Рок 31, Чернівці, Руска Рада, 1909
9. *Буковинський календар на звичайний рік 1891*, Рок 18, Чернівці, Руска Бесіда, 1891
10. *Calendariu redigeat de Societatea pentru cultură și literatură română în Bucovina*, Tiparul R. Eckhart și Tipografia Arhiepiscopală, Cernăuți, 1880 – 1894
11. *Calendarul „Glasul Bucovinei”*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei”, 1920 – 1939
12. *Calendarul Ligii Culturale*, București, Tipografia Neamul Românesc – Vălenii de Munte, 1911 – 1934
13. *Calindarul poporului bucovinean*, Suceava, Societatea Tipografică Bucovineană, 1894 – 1912
14. *Codrul Cosminului*. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, Cernăuți, 1922 – 1939
15. *Deșteptarea*. Gazetă pentru popor, Cernăuți, 1893 – 1904, 1907 – 1908, 1921 – 1922

16. *Floarea Soarelui*, București, 1927
17. *Foaia poporului*, Cernăuți, 1909 – 1911
18. *Gazeta Bucovinei*, Cernăuți, 1891 – 1897, 1906
19. *Gazeta Bucovinei*, organ al P.N.R., Cernăuți, 1924 – 1925
20. *Gazeta bucovinenilor*, organ de informație și cultură națională, București, 1934 – 1938
21. *Gazeta Mazililor și a Răzeșilor Bucovinei*, Cernăuți, 1910 – 1914
22. *Gazeta poporului*, Cernăuți, 1909
23. *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1888 – 1897
24. *Gazeta română*, Gura Humorului, 1914
25. *Glasul Bucovinei*, Cernăuți – București, 1994 – 2000
26. *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, 1918 – 1922
27. *Familia*. Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni, Budapesta, Tipografia „Al. Koczi“, 1872 – 1891
28. *Făt-Frumos*. Revistă literară, București și Bârlad, 1905 – 1944
29. *Ілюстрований Буковинський православний календар на рік звичайний 1902*, Рок – 29, Чернівці, Руска Рада, 1898; 1902
30. *Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseum*, Cernăuți, 1892 – 1912
31. *Junimea Literară*, Cernăuți, 1904 – 1914
32. *Kaindl-Archiv – Zeitschrift des Bukowina Instituts für den Kulturaustausch mit den Völkern Mittel – und Osteuropas*, Stuttgart, Augsburg, 1978 – 1999
33. *Luceafărul*. Revistă literară, Budapesta – Sibiu, 1904 – 1920
34. *Народный календарь на год 1897*, Вижница, 1896 – 1900
35. *Patria*, Cernăuți, 1897 – 1900, 1909 – 1910
36. *Polis*. Revistă de studii politice, București, 1995 – 1998
37. *Privitorul*, Viena – Brünn, 1902 – 1903
38. *Revista Bucovinei*, București, 1916
39. *Revista Bucovinei*. Organ al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Cernăuți – Timișoara, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1942 – 1944
40. *Revista politică*, Suceava, 1886 – 1890
41. *Românismul*, București, 1913
42. *Sfera politicii*. Revistă lunară de științe politice, editată de Fundația „Societatea civilă“, București, 1995 – 1998
43. *Școala*, Cernăuți, 1905 – 1914
44. *Școala*. Organ al Reuniunii Școlare Române din Bucovina, Cernăuți, 1905 – 1939

45. *Suceava – Anuarul Muzeului Județean*, Suceava, 1975 – 1993, vol. IV – XX
46. *Timpul*, Cernăuți, 1900 – 1901
47. *Țara Fagilor*. Almanah cultural-literar al românilor nord bucovineni, Cernăuți – Târgu Mureș, 1991 – 1998
48. *Viața nouă*, Cernăuți, 1912 – 1914
49. *Viața Românească*, Iași, București, 1906 – 1916
50. *Viitorul Sucevei*, Fălticeni, 1919 – 1933, 1936, 1938
51. *Viitorul Țării*. Publicație patriotică ilustrată, București, 1913 – 1924
52. *Viitorul*. Foaia cultului ortodox român din Bucovina, Cernăuți, 1904–1914
53. *Вісник Союзу руских хліборобських спілок на Буковині*, Рок 4, Чернівці, Руска Рада, 1907
54. *Vremea Nouă*, Cernăuți, 1912

IV. Lucrări generale:

1. *Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz*, München, Verlag Hans Meschendörfer, 1975
2. Andreescu G. – *Naționaliști, antinaționaliști... O polemică în publicistica românească*, Alexandru Paleologu, Fery Laszlo, Daniel Vighi, Liviu Andreescu, Laurențiu Ulici, Dan Oprescu, Iași, Editura Polirom, 1996
3. Babeți A., Ungureanu C., (coord.) – *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Antologie coordonată de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1997
4. Bărbulescu M., Deletant D., Popacostea Ș., Teodor P. – *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998
5. Beck E. – *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina, Literatur vois zum Jahre 1965*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, 1966
6. Bedarida Fr., Rousselier N. – *Nations, peuples et Etats (Etnies et peuples indigenes, Etat – nations et Etat multiculturels; anciens et nouveaux nationalismes*, în XVIIIe Congres Internațional de Sciences Historiques, 27 aût au 3 septembre 1995, Actes, rapports, résumés et présentations des tables rondes, Montreal, 1995, p.3 – 26

7. Bibliotheca Historica Romaniae, I – *Destrămarea Monarhiei Austro-Ungariei, 1900 – 1918*. Comunicări prezentate la Conferința istoricilor din 4 – 9 mai 1964 de la Budapesta, red. acad. C. Daicoviciu, prof. M. Constantinescu, București, Editura Academiei Române, 1964
8. Boia L. – *Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism (1893 – 1905)*, „Studii. Revistă de istorie“, tom 24, nr.5, 1975, extras, p.963 – 984
9. Boldur A. – *Istoria Basarabiei*, București, Editura „Victor Frunză“, 1992
10. Idem – *Unirea – analiză psihologică a evenimentelor*, Chișinău, Tipografia Dreptatea, 1928
11. Braniște V. – *George Pop de Băsești*, (cuvântare festivă), Cluj, 1913
12. Idem – *Andrei Baron de Șaguna*, București, 1923
13. Idem – *De la Blaj la Alba-Iulia – articole politice*, Timișoara, Editura Facla, 1980
14. Idem – *Oameni, fapte, întâmplări*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, 327p.+18 foto
15. Bruhis M. – *Rusia, România și Basarabia – 1812, 1918, 1924, 1940*, Chișinău, Editura Universitas, 1992
16. Bulei I. – *Arcul așteptării. 1914 – 1915 – 1916*, București, Editura „Eminescu“, 1981
17. Idem – *Atunci când veacul se năștea. Lumea românească, 1900 – 1908*, București, Editura „Eminescu“, 1990
18. Buzatu Gh., Karețchi A., Vitcu D. (coord.) – *Aspecte ale luptei pentru unitate națională. Iași: 1600 – 1859 – 1918*, Iași, Editura Junimea, 1983
19. Cazan Gh., Rădulescu-Zoner Ș. – *România și Tripla Alianță, 1878 – 1914*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979
20. Cazacu P. – *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812 – 1918*, Iași, „Viața Românească“, f.a.
21. Idem – *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru 1918 – 1928*, București, Tipografia ziarului „Universul“, f.a.
22. Idem – *Vine vremea de apoi – povestire istorică din trecutul Basarabiei*, București, 1940
23. Chabod F. – *L'idea di nazione*, Bari, Editori Laterza, 1993, 197p.
24. Charmot R. – *Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907, I, Zweite Auflage*, Leipzig, 1911

25. Ciachir N. – *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812 – 1917)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1992
26. Idem – *Unirea Basarabiei*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, 332p.
27. Ciachir N., Bercan Gh. – *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984
28. Ciobanu Șt. – *Unirea Basarabiei*, Chișinău, Editura Universitas, 1993
29. Cliveti Gh. – *România și Puterile Garante, 1856 – 1878*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 1988
30. Contele de Saint-Aulaire, Ambassadeur de France – *Francois-Joseph*, Paris, Libraire Arthème Fayard, 1946, vol.II, Wingt-cinq ans de recherche historique, p.372 (trecut anul apariție 1945)
31. Cristian V. – *Cum s-a înfăptuit România modernă*. Cap. Politica externă a României în lupta pentru consolidarea independenței și realizarea unității naționale, f.a., p.245 – 296
32. Dragomir S. – *Vasile Goldiș. Luptătorul și realizatorul politic*, Sibiu, Editura „Asociațiunii“, 1936
33. Droz J. (Professeur à l'Université de Clermout-Ferrand) – *L'Europe Centrale. Evolution historique de l'idée de „Mitteleuropa“*, Paris, Payot, 1960
34. Idem – *Histoire de l'Autriche*, Paris, P.U.F., 1961, 222p.
35. Drăghicescu D. – *Psihologia poporului român (Introducere)*, București, Librăria Leon Alcalay, 1907
36. Durandin C. – *Istoria românilor*, Iași, Institutul European, 1998, 425p.
37. Eminescu M. – *Basarabia*, f.l., Editura Verba, 1991
38. Eugel-Janosi F. – *Geschichte auf dem Ballhausplatz. Essays zur österreichischen Aussen politik, 1830 – 1945*, [Wien], Verlag Styria, f.a.
39. Fejtő F. – *Joseph II, Un Empereur revolutionnaire*, Paris, 1953
40. Gellner E. – *Națiuni și naționalism – Noi perspective asupra trecutului*, f.l., Antet – C.E.U., 1997
41. General Baron Albert de Margutti – *La Tragedie des Habsburg. Memoire d'un aide de comp*, Paris, Vienne, Bibliotheque Rhombus, f.a.
42. Georgescu V. – *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750 – 1830*, București, 1972
43. Idem – *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, Ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 1992
44. Ghibu O. – *De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric*, vol.I, Cluj, 1926

45. Goga O. – *Însemnările unui trecător. Crâmpiele din zbuciumările de la noi*, Arad, 1911
46. Goldiș V. – *Despre problema naționalităților*, București, Editura politică, 1976
47. Idem – *Scrieri social-politice și literare*, ediție îngrijită de Mircea Popa și Gh. Șora, Timișoara, Editura Facla, 1976
48. Gribble F. – *Franz Joseph, tragedia unei case imperiale*, Berlin, F Fontane & Co., 1921
49. Halipa P., Moraru A. – *Testament pentru urmași*, Chișinău, Editura Hyperion, 1991
50. Hantsch H. – *Die Geschichte Österreichs*, Styria – Graz, Wien, Köln, 1959 – 1962, Bde I – II
51. Heitmann K. – *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775 – 1918. Un studiu imagologic*, București, Editura Univers, 1995
52. Henry R. – *Questions d'Autriche-Hongrie et question d'Orient*, Paris, Libraire Plan, 1907
53. Hitchins K. – *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania, 1846 – 1873*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995
54. Husar Al. – *Ideea europeană sau noi și Europa (istorie, cultură, civilizație)*, Iași, Institutul European – Hyperion – Chișinău, 1993
55. Iorga N. – *Originea și dezvoltarea statului austriac. Zece lecții făcute la Iași*, Iași, Tipografia ziarului „Neamul Românesc“, 1918
56. Idem – *Intrarea României în război*, extras din „Revista Fundațiilor Regale“, 1936, nr.8, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului – Imprimeria Națională, 1936
57. Idem – *Pentru întregirea neamului. Cuvântări din războiu, 1915 – 1917*, [București], Biblioteca „Epopoea Neamului“, Editura Ancora, 1925
58. Idem – *Desvoltarea ideii unității politice a românilor*, Lecții făcute la Universitatea din București, București, Editura Casei Școalelor, 1915
59. Idem – *Histoire de roumains et leur civilisation*, Paris, 1920, p.286 – 287
60. Idem – *Politica externă a regelui Carol I*, București, Editura Glykon, 1991
61. Iosa M., Lungu T. – *Viața politică în România, 1899 – 1910*, București, Editura politică, 1977

62. Jászi O. – *The dissollution of the habsburg monarchy*, Chicago-Illinois, The University of Chicago Press, 1929
63. Jelavich B. (Indiana University) – *The Habsburg Empire in european affairs, 1814 – 1918*, Chicago, Rand Mc.Nally & Company, 1969
64. Kann R. A. – *History of the Habsburg Empire, 1526 – 1918*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1974
65. Kremnitz M. – *Regele Carol al României – o biografie*, Iași, Editura Porțile Orientului, 1995
66. Larmeraux J. – *La politique exterieure de l'Autriche-Hongrie (1875 – 1914)*, vol.1, La marche vers l'Orient (1875 – 1908), Paris, 1918
67. Lechințan V. – *Cronologia ideii memorandiste la românii din Transilvania (1848 – 1896)*, Cluj-Napoca, 1994
68. Leger L. – *Histoire de de l'Autriche-Hongrie de puis les origines jusqu'en 1918*, Paris, Librairie Hachette, 1920
69. Lerescu I. C. – *Historia Casei Austriei*, Brăila, Tipografia „Pericli M. Pestemalgioglu“, 1875
70. Le Rider J. – *Modernitatea vieneză și crizele identității*, traducere de Magda Jeanrenoud (după ediția a II-a, revizuită și adăugită), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 1995
71. Idem – *Mitteleuropa*, Iași, Editura Polirom, 1997
72. Le Viconte de Guichen – *La politique de l'Autriche de 1848 a 1918*, Paris, 1930
73. Lupaș I. – *Istoria unirii românilor*, ediția a II-a, București, Editura Scripta, 1993
74. Idem – *Problema transilvăneană în timpul lui Cuza și Carol I*, „Analele Academiei Române – Memoriile secțiunii istorie“, seria III, tom XXVIII, mem. 12, 1946
75. Macartney C. A. – *The Habsburg Empire, 1790 – 1918*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1968
76. Maior L. – *Mișcarea românească din Transilvania, 1900 – 1914*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986
77. Idem – *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1992
78. Maiorescu T. – *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, Editura Humanitas, 1994
79. *Marea Unire a românilor în izvoare narrative*, ediție îngrijită de S. Neagoe, București, Editura Eminescu, 1984

80. *Minerva Enciclopedie Română*, Cluj, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, 1929
81. Mureșan C. – *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1996
82. Netea V. – *O zi din istoria Transilvaniei – 1 Decembrie 1918*, București, Editura Țara Noastră, 1990
83. Idem – *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, f.l., Colecția „Transilvania“, Fundația Regele Mihai, 1947
84. Netea V., Marinescu C. Gh. – *Liga culturală și Unirea Transilvaniei cu România*, Iași, Editura Junimea, 1978
85. *Neue Österreichische Biographie*, Wien, 1923, 17 vol.
86. Nistor I. I. – *Istoria Basarabiei*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1991
87. Idem – *Basarabia sub dominațiunea românească. A 20 de ani de la Unire*, Cernăuți, 1938
88. Idem – *Românii transnistreni*, extras din „Codrul Cosminului“, Cernăuți, 1925
89. Idem – *Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene*, în „Memoriile secțiunii istorice ale Academiei Române“, seria III, tom XXI, mem.13, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului – Imprimeria Națională, 1939
90. Idem – *Aspecte geopolitice și culturale din Transnistria*, în „Analele Academiei Române – Memoriile secțiunii istorice“, seria III, tom XXV, mem.2, București
91. Nuțu C. – *Partidul Național Român din Transilvania și problema unirii*, „Studii. Revistă de Istorie“, tom 21, 6, București, Editura Academiei, 1968
92. Onciul A. – *Zür österreichischen Sprachenfrage*, Wien, 1898
93. Idem – *Reforma administrației*, București, 1899
94. Idem – *Reedificarea României. Un studiu al reformelor necesare*, Cernăuți, 1918
95. Idem – *Organizația României Mari. Studiu*, Cernăuți, 1920, 95p.
96. Pascu M. – *Făurirea Statului Național Unitar Român*, vol.I, vol.II, București, Editura Academiei, 1983
97. Pavel T. – *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale, 1878 – 1895*, vol.I, Timișoara, 1979
98. Idem – *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1894 – 1914)*, Timișoara, Editura Facla, 1982

99. Păcurariu F. – *Românii și maghiarii de-a lungul veacurilor. Paralelisme, interferențe, convergențe și contradicții în cursul istoriei*, București, Editura Minerva, 1988
100. Păcurariu M. – *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Chișinău, „Știința“, 1993
101. Pinou R. – *Francois-Joseph, Essai d'histoire psihologique, 1830 – 1916*, f.l., Librairie academique Perrin et Cie, f.a.
102. Platon Gh. – *Austria și Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Politică de anexiune sau misiune civilizatoare*, „Glasul Bucovinei“, III, 1996, nr.3 (11), p.5 – 12
103. Idem – *România în jocul politic al marilor puteri. Determinism politic și acțiune națională*, „Analele Bucovinei“, II, 1995, nr.2, p.233 – 245
104. Idem – *Ideea Daco-României în conștiința generației de la 1848. Geneză și continuitate*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»“, XIV, 1977, p.333 – 342
105. Idem – *Desăvârșirea unității de stat – principal obiectiv al politicii românești, în a doua jumătate a secolului al XX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»“, XV, 1978, p.233 – 242
106. Idem – *Istoria modernă a României*, vol.I și II, Iași, 1981
107. Platon Gh., Russu V., Iacob C., Cristian V., Agrigoroaie I. – *Cum s-a înfăptuit România modernă – o perspectivă asupra strategiei dezvoltării*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 1993, 367p.
108. Pollak M. – *Viena 1900. O identitate rănită*, Iași, Editura Polirom, 1998, 205p.
109. Popacostea Șt. – *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718 – 1739)*, București, Editura Enciclopedică, 1998
110. Popi G. – *Românii din Banatul sârbesc în secolele al XVIII-lea – al XX-lea. Pagini de istorie și cultură*, București – Pancevo, Editura Libertatea, Editura Fundației Culturale Române, 1993
111. Popovici A. C. – *La Question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Paris – Loussanne, Librairie Payot & Cie, 1918
112. Idem – *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea“, 1939
113. Idem – *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria*, Studiu introductiv, note și îngrijire de ediție Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, 1997

114. Predescu L. – *Enciclopedia României „Cugetarea“, Material românesc, Oameni și înfăptuiri*, ediție anastatică, București, Editura Saeculum I. O., Editura Vestala, 1999
115. Rațiu A. – *Românii de la est de Bug. Cercetări etno-sociologie și culegere de folclor*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994
116. Rădulescu Ș. – *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale, 1878 – 1898*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982
117. Redlich J. – *Kaiser Franz Joseph von Österreich. Eine Biographie*, Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1929
118. *România în relațiile internaționale 1699 – 1939*, Iași, Editura Junimea, 1980
119. Russu-Șirianu I. – *Românii de peste Carpați*, București, Biblioteca societății „Steaua“, nr.15, 1908
120. Satco E., Pânzar I. – *Dicționar de literatură*, Bucovina, Editura Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera“, Suceava, 1993
121. Scurtu I., Buzatu Gh. – *Istoria românilor în secolul XX (1918 – 1948)*, București, Editura Paideia, 1999
122. Scurtu I., Almaș D., Goșu A., Pavelescu I., Ioniță Gh. I. – *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, București, Editura Tempus, 1994
123. Seișanu R. – *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Tratatetele de pace de la Versailles, Saint Germain, Trianon, Neuilly sur Seine, Sevres, Lousane. Studiu istoric și de drept internațional public*, Studiu introductiv, note și îngrijire de ediție Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, 1996
124. Stan A. – *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859 – 1877)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979
125. Steed H. W. – *La Monarchie des Habsbourg*, Paris, Libraire Armand Colin, 1914, 444p. (varianta în limba engleză apărută în 1913)
126. Șora Gh. – *Pagini inedite din jurnalul de tinerețe al lui Vasile Goldiș*, în „Acta Musei Napocensis“, XVIII (1981), editat de Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, p.555 – 573
127. Idem – *V. Goldiș – militant pentru desăvârșirea idealului național. 1 Decembrie 1918*, Timișoara, Editura Facla, 1980

128. Stoicescu N. – *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova* (sec. XIV – XVII), București, Editura enciclopedică română, 1971
129. Teodor P., Maior L., Bocșan N., Polverejan Ș., Radosav D., Nicoară T. – *Memorandul, 1892 – 1894. Ideologie și acțiune românească*, ediția a II-a, București, Editura Progresul Românesc, 1994
130. Vatamaniuc D. – *Eminescu și federalizarea Europei*, „Analele Bucovinei“, V, 1998, nr.1, p.5 – 12
131. Vilani L. – *The End of Austro-Hungary*, London, Secker & Warburg, 1971
132. Vodovozov B. – *Politiceskie partii Avstrii. Statisticeskii ocerk*, în „Ruskie bogatstva“, 1898, nr. 9, p.142 – 160
133. Xenopol A. D. – *Istoria românilor din Dacia Traiană*, I – XIII, Iași, Editura Librăria Școalelor „Frații Șaraga“, 1896
134. Zeletin St. – *Burghezia română – originea și rolul ei istoric*, Ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1991
135. Zöllner E. – *Istoria Austriei. De la începuturi până în prezent*, Ediția a VIII-a, traducere de Adolf Armbruster, București, Editura Enciclopedică, 1997, vol.I, 487p., vol.II.
136. Залізняка М. – *З новітньої літератури про національне питання*, Львів, Літературно-науковий вісник, 1913, Т.63, с.172 – 188
137. Ю. І. Макар, Б. Ф. Білецький, А. П. Коцур, В. П. Коцур, А. І. Павко – *Історія України від найдавніших часів до наших днів*, Чернівці, 1998
138. Нагаєвський І. – *Історія Української держави двадцатого століття*, Київ, 1994
139. *Питання нової та новітньої історії країн Європи і Північної Америки*, Чернівці, Чернівецький університет ім. Ю. Федьковича, 1993
140. *Питання історії нового та новітнього часу (збірник наукових статей)*, Чернівці, Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича, 1994
141. Сахновский Е. В. – *Национальные проблемы Австро-Венгрии в освещении британской публицистики накануне и в годы первой мировой войны 1914 – 1918*, în *Вопросы новой и новейшей истории стран Европы и Северной Америки*, с.56 – 65

V. Lucrări speciale:

1. *Academia Ortodoxă – Societatea studenților în teologie de la Universitatea „Regele Carol al II-lea” din Cernăuți. Cincizeci de ani (o sută de semestre) de existență 1884 – 1934*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și Editura Glasul Bucovinei, 1935
2. *Afacerea tricolorului și ziarul „Deșteptarea”. Scrisoare deschisă către ziarul „Deșteptarea” din Cernăuți*, Cernăuți, Tipografia „Isidor Wiegler”, 1901
3. Alexa D. – *Ion Nistor – om politic*, „Codrul Cosminului”, II, 1996, nr.2 (12), p.275 – 297
4. Idem – *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 2000
5. Alexandrescu I. – *O viziune a istoriei Bucovinei*, „Analele Bucovinei”, III, 1996, nr.1, p.201 – 206
6. Alexandru I., Bulei I., Cocuz I. V., Mamina I., Scurtu I. – *Partidele istorice din Bucovina*, „Glasul Bucovinei”, 1994, nr.1, p.41 – 46
7. Alvirescu G. – *Probleme bucovinene*. Discurs rostit la discuția adresei de răspuns la mesajul tronului în ședința Camerei Deputaților din 22 ianuarie 1929, București, 1929
8. Idem – *Urgia fiscală și problema fondului bisericesc din Bucovina*. Discurs rostit în ședințele din 17 și 19 mart 1937 ale adunării deputaților la discuția generală a bugetului statului, București, 1937
9. Andronic M. (red.) – *Pagini din istoria și cultura Bucovinei. I. Huțului o minoritate din Bucovina*
10. *Anhänge zu den stenographischen Protokollen des Bukowiner Landtages*, Czernowitz, 1903 – 1910
11. *Apel către răzeșii din satele înstrăinate. Lămuriri asupra originii răzeșilor și îndemnuri către răzeșii bucovineni de a se emancipa de influența ruteană*, Cernăuți, 1911
12. Apetri D. – *Mișcarea cultural-literară în Bucovina, 1775 – 1918*, „Cugetul” (Revistă de istorie și științe umaniste), Chișinău, nr.2, p.24 – 27
13. Arbore Z. – *Autonomie sau anexare. Transilvania și Bucovina*, București, 1914
14. „Arcașul” – *Societatea pentru cultură din Bucovina*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională”, I, 1913, nr.5 – 6, p.242 – 246

15. Armbruster A. (Hg.) – *Vom Moldauwappen zum Doppeladler: ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, Band II, Festschrift zum 75 Geburtstag von Frau Dr. Paula Tifenthaler, Augsburg, Hofmann – Verlag, 1993
16. Idem – *Bucovina de-a lungul istoriei*, în *In honorem Paul Cernovodeanu*, ediția Violeta Barbu, București, Editura Kriterion, f.a., p.291 – 296
17. Idem – *Românitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Academiei, 1972
18. Balan T. – *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina“*, Cernăuți, „Glasul Bucovinei“, 1924
19. Idem – *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1925
20. Idem – *Bucovina în războiul mondial*, extras din „Codrul Cosminului“, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă din Cernăuți, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1929
21. Idem – *Suprimarea mișcării naționaliste din Bucovina pe timpul războiului mondial, 1914 – 1918*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1923
22. Idem – *Eudoxiu Hurmuzachi. Discurs festiv rostit la 23 martie 1924 cu prilejul serbării semicentenarului morții sale*, în sala Teatrului din Cernăuți, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1924
23. Idem – *Serbarea de la Putna – 1871*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1932
24. Bejenaru P. – *Aron Pumnul – îndrumător de conștiință națională*, „Codrul Cosminului“, II, 1996, nr.2 (12), p.471 – 476
25. Berariu C. – *Tricolorul românesc*, Cernăuți, 1901
26. Biderman H. I. – *Die Bukowina unter österreichischer Verwaltung (1775 – 1875)*, Lemberg, Kornel Piller, 1876
27. Boca V. – *Învățători ambulanți în Bucovina anilor 1774 – 1918*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, VI – VII, 1979 – 1980, p.295 – 309
28. Bogdan-Duică G. – *Bucovina – Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Tipografia „Liviu Albini“, 1895
29. Idem – *Românii și Ovreeii*, București, 1913
30. Bogdan-Duică G. [Dr. Mateiu Genune] – *Aliații noștri (Din Bucovina)*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1913, nr.2, p.50 – 54

31. Bogdan-Duică G. [Doctor Juris] – *Descripția Bucovinei în 1913*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1913, nr.3, p.131 – 136
32. Idem – *Viața politică, economică și culturală în Bucovina în 1912*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1913, nr.5 – 6, p.246 – 285
33. Braniște V. – *În slujba Bucovinei, în slujba neamului românesc. Articole politice*, Ediție și studiu introductiv de Ioan Cocuz, [Suceava], Editura Bucovina viitoare, 1998
34. Bucevschi St. – *Câteva cuvinte despre hotarele Bucovinei*, „Septentrion“ – Foaița Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, 1991, nr.4 – 5
35. *** – *Bucovina în perspectiva istoriei*, București, 1935
36. Bumbacu I., Halipu G. – *Privire istorică asupra trecutului politic-social și național alu „Ducatul – Bucovina“*, Redactată pentru uzul poporului, Brașov, Tipografia „Alecsi“, 1886
37. „Caluus“ – *Ovreeii Bucovinei*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1914, nr.7 – 8, p.328 – 330
38. Câdea R. – *Un luptător bucovinean: Alecu Hurmuzachi*, Sibiu, 1941
39. Ceașu M. Șt. – *Bucovina Habsburgică, de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774 – 1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol“, 1998
40. Idem – *Die historische Entwicklung der rumänischen politischen Parteien in der Bukowina und ihre bedeutendsten Vertreter in dem Bukowinischen Landtag und Reichstag (1861 – 1918)*, Expunere ținută la Conferința științifică internațională organizată de Bukowina Institut în august, 1998, mss.
41. Cenușă M. – *Vasile Alecsandri și Bucovina (I)*, „Septentrion“ (Foaița Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina), 1991, nr. 4 – 5
42. Cernov Al. – *„Glasul Bucovinei“ la început de drum*, „Glasul Bucovinei“, Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, 1994, nr.1
43. Ciachir N. – *Din istoria Bucovinei (1775 – 1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993
44. Ciorogariu R. – *Spre prăpastie*, Arad, 1911

45. Cocuz I. V. – *Începuturile vieții parlamentare în Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, XI – XII, 1984 – 1985, p.225 – 233
46. Idem – *Unirea Bucovinei cu România (Aspecte militare)*, [Suceava], Editura Suceava, 1992
47. Idem – *Viața politică românească în Bucovina (1900 – 1914)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, X, 1983, p.599 – 635
48. Cocuz I. V., Hulubei M. – *Presa românească în Bucovina (1809 – 1944)*, f.l., 1991
49. Corfus I. – *Unirea Bucovinei. Cuvinte pe marginea aniversării a două decenii de la Unire*, Cernăuți, 1938
50. Dan D. – *Evreii din Bucovina. Studiu istoric, cultural, etnografic și folcloric*, Cernăuți, 1899
51. Idem – *Lipovenii din Bucovina*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1894
52. Idem – *Rolul preoșimii bucovinene în menținerea Românismului de la robirea (1775) până la desrobirea Bucovinei (15.XI.1918): Un adaos la istoria bisericii române*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1925
53. Idem – *Rutenii din Bucovina, schiță etnografică*, București, Editura Socec, 1913
54. Idem – *Țiganiii din Bucovina*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1892
55. Danilenco V., Dobrjanski O. – *Academic Stephan Smal-Stocki, Jătia i diialnisti*, Kiev – Cernivți, 1996
56. Demciuc V. M. – *Ideea unității naționale în activitatea societății academice studențești „Arboroasa“*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, p.219 – 224
57. *Die Affaire Janku v. Flondor vor der Landtäglichen Missbiligungsausschüsse*, Czernowitz, Druck und Verlag d. Bukowinaer, Vereins dr. 1903
58. *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Band XX, Bukowina, Wien, Kronprinzenausgabe, 1899
59. Doboș F. – *Arcașii: Gânduri și fapte din Țara de Sus, 1905 – 1940*, Cernăuți, 1940
60. Idem – *Societatea Academică Română „Dacia“. 25 de ani de viață studențească, 21 mai 1905 – 21 mai 1930*, f.l., 1930

61. Dogaru M. – *Tricolorul și cocardele în contextul luptei revoluționarilor pașoptiști*, „Revista de istorie“, tom 31, 1978, nr.5, p.861 – 869.
62. Dragoslav I. – *Bucovina*. Conferință ținută la Ateneul Român în decembrie 1914, București, 1916
63. Dugan I. – *Istoricul Societății Academice Române „Junimea“ din Cernăuți, Partea întâia: Arboroasa (1875 – 1877)*, București, Editura societății, 1930
64. Economu R. – *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.1, p.55 – 65
65. Idem – *Unirea Bucovinei – 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994
66. Eminescu M. – *Răpirea Bucovinei*, Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, București, Editura Saeculum I. O., 1996
67. Idem – *Chestiunea evreiască*, Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, București, Editura Vestala, 1998
68. Fassel H. – *Das Czernowitzer Deutsche Theater: Situationen einer Entwicklung*, „Südostdeutsches Archiv“, Begründet von Fritz Valjevec, Band XXXVI/XXXVII, Oldenbourg Verlag München, 1993, 1994, p.121 – 162
69. Ficker A. – *Hundert Jahre 1775 – 1875*, Wien, Statistischen Central-Comission, 1875
70. Giurcă Gh. – *Gheorghe Tofan – profesorul*, „Codrul Cosminului“, II, nr.2 (12), p.500 – 510
71. Idem – *Gheorghe Tofan – o viață închinată școlii*, Suceava, Editura Țara Fagilor, 1995
72. Goraș I. V. – *Învățământul românesc din ținutul Sucevei, 1775 – 1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975
73. Grămadă I. – *Din Bucovina de altă dată. Schițe istorice*, București, Editura „C. Sfetea“, 1911
74. Idem – *Societatea academică socială, literară „România Jună“*, Monografie istorică, Arad, Tipografia Concordia – societate pe acțiuni –, Editura societății „România Jună“, 1912
75. Greciuc V. – *Cultura românească în Bucovina*, „Junimea Literară“, 1913, nr.6, p.92 – 97, nr.7 – 8, p.120 – 125
76. Idem – *Rutenizarea bisericii*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1914, nr.7 – 8, p.302 – 311

77. Grigorovici R. – *Bucovina fereastră către vest a Moldovei*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.1, p.7 – 13
78. Idem – *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*, I, *Manipularea ulterioară a datelor*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.2, p.351 – 357
79. Idem – *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*, II, *Știința de carte*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.2, p.359 – 367
80. Idem – *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*, III, *Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între anii 1880 – 1900*, „Analele Bucovinei“, II, 1995, nr.2, p.339 – 354
81. Idem – *Die österreichische Politik gegenüber der Bukowina und ihre oft unerwarteten Folgen*, „Analele Bucovinei“, II, 1995, nr.1, p.5 – 22
82. Idem – *Modelul Bucovinei*, „Analele Bucovinei“, III, 1996, nr.2, p.281 – 298
83. Grigorovița M. – *Învățământul în nordul Bucovinei (1775 – 1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993
84. Idem – *Din istoria culturii în Bucovina (1775 – 1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1994
85. Idem – *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996
86. Idem – *O neobișnuită recenzie semnată de dr. Rudolf Wagner*, „Codrul Cosminului“, II, nr.2 (12), p.344 – 348
87. Idem – *O nouă lucrare despre istoria Bucovinei*, „Analele Bucovinei“, II, 1995, nr.2, p.459 – 461
88. Idem – *O „Istorie a Bucovinei“ în limba germană*, „Analele Bucovinei“, III, 1996, nr.1, p.207 – 213
89. Hafbauer H., Roman V. – *Bucovina, Basarabia, Moldova (O țară uitată între Europa de vest, Rusia și Turcia)*, București, Editura Tehnică, 1995
90. Hanlleville M. P. – *Origine et statistique de nationalites de l'empire d'Autriche*, Extrait de la „Revue générale“, Bruxelles, 1873
91. Häusler W. – *Zur historischen Situation des Ostjudentums in der Habsburgermonarchie*, Stourzh G., p.13 – 34
92. Hostiuc Șt. – *Societatea academică „Junimea“ din Cernăuți (Fondul Dugan, Arhivele Statului Iași)*, „Glasul Bucovinei“, 1994, nr. 2, p.126 – 130

93. Hurmuzachi C. – *Scrisori din Bucovina*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1913, nr.4, p.185 – 206
94. Huzdup D. – *Ion I. Nistor și rolul său în viața culturală a Cernăuțului*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.2, p.243 – 262
95. Iacobescu M. – *Din istoria Bucovinei*, vol.I, (1774 – 1862). *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993
96. Idem – *Eminescu și istoria Bucovinei în România în istoria universală*, vol.III, (t.7), Buzatu Gh., Lemeny Șt., Saizu I, Eds., *Eminescu: Sens, timp și devenire istorică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 1988, p.831 – 851
97. Idem – *Bucovina – o „Europă în miniatură“?*, în „Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza“ Iași (serie nouă), *Național și social în istoria românilor – Profesorului Gheorghe Platon la a 70-a aniversare*, Istorie, tom XLII – XLIII, supliment, 1996 – 1997, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 1998, p.149 – 159
98. Idem – *Idealul de libertate și unitate națională la românii din nordul Moldovei sub Habsburgi (1774 – 1918)*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»“, XXV, 1988, p.59 – 74
99. Iorga N. – *Biserica din Bucovina anexată de Austria și noul guvern străin*, „Junimea Literară“, 1909, nr.1, p.5 – 7
100. Idem – *Conferințe bucovinene*, București, Tipografia Cultura Neamului Românesc, 1919, 106p.
101. Idem – *Neamul românesc în Bucovina*, București, Editura Minerva, 1905
102. Idem – *Legăturile culturale între Bucovina și Principatele Românești*, Conferință ținută corului Societății „Armonia“ din Cernăuți, la Universitatea din București, în ziua de 16 mai 1914, București, Editura Casei Școalelor, 1914
103. Idem – *Românismul în trecutul Bucovinei*, din Publicațiile Mitropoliei Bucovinei, București, 1938
104. Idem – *Neamul românesc din Bucovina*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 1996
105. Idem – *Histoire des roumains de Bukowine a partir de l’annexion autrichienne (1775 – 1919)*, Iassy, 1917
106. Idem – *Cuvântare pentru aniversarea intrării în războiu*, ținută la Cernăuți, în ziua de 28 august 1919, București, Tipografia Cultura Neamului Românesc, 1919

107. Irimescu G. – *Nicolae Iorga și Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII, XVIII, XIX, 1990, 1991, 1992, p.513 – 516
108. Irimescu S. – *Relațiile societăților culturale din Bucovina cu celelalte provincii românești (1862 – 1918)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XXI, 1994, p.227 – 240
109. Kaindl R. F. – *Geschichte der Bukowina*, Abschn.3, *Die Bukowina unter der Herrschaft des österreichischen Kaiserhauses (seit 1774)*, *Festschrift zum fünfzigjährigen Regierungsjubiläum Franz Josef I*, Czernowitz, H. Pardini, 1898
110. Kaindl R. F., Manastyrski A. – *Die Rutenen in der Bukowina*, Czernowitz, Buchdr., H. Czopp, 1889 – 1890, Bde I, 86s., Bde II
111. Keel W., Rein K. (edit) – *German Emigration from Bukowina to the Americas. Results of initial investigations and a guide to further Research*, Augsburg, Bukowina Institut – Raimund Friedrich Kaindl Gesellschaft, 1996
112. Kipper Ch. – *Die deutsche Minderheiten – Problematik in Rumänien – Der Sonderweg Bukowina deutschen*, München – Augsburg, Verlag „Der Südostdeutsche“, 1991
113. Kotzian O. – *Der Bukowina – Ausgleich 1910: Beispiel einer Lösung etnisch – religiöser Konflikte*, „Kaindl-Archiv“, 1992, nr.9, p.11 – 19
114. Kozak C., Fischer E. – *Heimatskunde der Bukowina, zum Gebrauche für Schulen und zum Selbstunterricht Hrsg.*, Czernowitz, H. Pardini, 1900
115. Lacea C. – *La Bucovine*, Paris, 1919
116. Leger L. (Professeur au Collège de France) – *Histoire de de l'Autriche-Hongrie de puis les origines jusqu'à la l'anée 1894*, Quatrieme edition revue et complétée, [Paris], Libraire Hachette et Cie, 1895
117. Loghin C. – *Istoria literaturii române din Bucovina (1774 – 1918)*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1926
118. Idem – *Istoria literaturii române în Bucovina, 1775 – 1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun“, 1996
119. Idem – *O sută de ani de la nașterea lui Alecu Hurmuzachi: Pagină comemorativă*, Cernăuți, „Glasul Bucovinei“, 1924
120. Idem – *Societatea pentru cultură și literatură română din Bucovina, 1862 – 1932. Schiță istorică cu prilejul jubileului de 70 de ani*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1932

121. Idem – *Cernăuții*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1936
122. Idem – *Iancu cavaler de Flondor (1865 – 1924)*, Cernăuți, 1944, 13p.
123. Luceac I. – *Repercursiuni culturale ale revoluției de la 1848 în Bucovina și intelectualitatea românească în devenire*, „Glasul Bucovinei“, V, 1998, nr.2 (18), p.3 – 11
124. Idem – *Orașul Cernăuți la 590 de ani. Orașul Cernăuți cu bisericile sale în retrospectiva anilor*, „Glasul Bucovinei“, V, 1998, nr.3 (19), p.13 – 31
125. Lupu F. – *Constatări și lămuriri asupra mișcării politice a românilor bucovineni în ultimii 30 de ani până la Unirea din Noiembrie 1918*, (Afacerea Centralei însoțirilor române), Cernăuți, Tiparul Harvik & Birnbaum, 1923
126. Lupu O. – *Iancu Flondor și epoca lui; o schiță de portret a unui om și a patriei sale*, mss., B.A.R., 1976
127. Idem – *Societatea pentru cultură și literatură română din Bucovina – for al conștiinței naționale*, mss., B.A.R., 1976
128. Idem – *Ideea unității naționale și unirea Bucovinei*, mss., B.A.R., 1978
129. Lutic M. – *Ierarhi ai Bucovinei. O făclie a credinței și etnicității românești*, „Glasul Bucovinei“, 1994, nr.1, p.47 – 52
130. Idem – *Bărbat de aleasă simțire națională și de înaltă virtute creștinească, [Vladimir de Repta]*, „Glasul Bucovinei“, 1994, nr.2, p.23 – 27
131. Marmeliuc D. – *Bucovina în cultura neamului*, extras din „Revista conferințelor universitare“, București, 1944
132. Marmeliuc D., Andrieșescu I. – *Eroului de la Cireșoaia – omagiu prietenesc și camaraderesc*. Două conferințe ținute de prof.univ. D. Marmeliuc și prof.univ. I. Andrieșescu, Cernăuți, „Junimea Literară“, 1936
133. Mamina I. – *Oameni politici și diplomați din Bucovina*, „Glasul Bucovinei“, V, 1998, nr.2 (18), p.81 – 84
134. Morariu A. – *Bucovina 1774 – 1914*, București, Tipografia Lupta – „Nicolae Stroilă“, f.a.
135. Morariu C. – *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1893
136. Idem – *Cursul vieții mele. Memorii*, Ediție îngrijită de prof.univ.dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Liga tineretului Român din Bucovina, Editura „Hurmuzachi“, 1998

137. Morariu L. – *Ce-a fost odată. Din trecutul Bucovinei*, Cernăuți, „Glasul Bucovinei“, 1922
138. Morariu T. – *Rudolf Wagner și Bucovina. Între principialitate și părtinire*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.2, p.291 – 296
139. Morariu V. – *Prigoana tricolorului în Bucovina*, „Făt Frumos“, X, 1935, p.118 – 121
140. Morariu V., Paulescu Șt. – *Istoricul reuniunii muzical-dramatice „Ciprian Porumbescu“ din Suceava (1903 – 1938), cu o introducere despre mișcarea muzicală și teatrală din Suceava până la 1903*, Suceava, 1939
141. Negură I. – *Aspecte ale evoluției economice a Bucovinei sub stăpânirea Habsburgică*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, VI – VII, 1979 – 1980, p.185 – 201
142. Idem – *Industria, meseriile și sistemul financiar-bancar în Bucovina sub stăpânire Habsburgică (1775 – 1918)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, X, 1983, p.531 – 551
143. Idem – *Societatea pentru cultură și literatură română din Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean“, IV, 1977, p.181 – 190
144. Nistor I. I. – *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916
145. Idem – *Bucovina sub raport politic și administrativ*, extras din „Cultura Românilor“, nr. 7 – 8, 1915, București
146. Idem – *Istoria Bucovinei*. Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991
147. Idem – *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, „Glasul Bucovinei“, 1934
148. Idem – *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Editura Academiei Române, 1915
149. Idem – *Limba românească în Bucovina*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1914, nr.7 – 8, p.311 – 317
150. Idem – *Consecințele războiului pentru neatârnare asupra românilor din Bucovina și Basarabia*, în, *Războiul Neatârnării – 1877 – 78*, Conferințe ținute la Ateneul-Român, București, 1927
151. Idem – *Răsunsetul războiului din 1877 în Bucovina și Basarabia*, „Memoriile secțiunii istorice“ seria III, tom VII, mem.9, București, Academia Română, 1927, p.343 – 351
152. Idem – *Unirea Bucovinei – 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, București, Editura Cartea Românească, 1928

153. Nandriș G. – *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina*, în „Boabe de grâu“, an II (1931), nr.4, aprilie, p.185 – 192
154. Olaru C. – *Urmele Românismului în unele localități din nordul Bucovinei – anul 1991 în comparație cu 1926 (Un mic adaos peste 65 de ani de la lucrarea lui Dimitrie Țopa – Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină, Cernăuți, 1927, „Glasul Bucovinei“, 1994, nr.1, p.28 – 36*
155. Olaru M. – *Aspecte ale vieții politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea*, „Analele Bucovinei“, V, 1998, nr.1, p.123 – 134
156. Idem – *Aspecte ale vieții politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea (I)*, „Analele Bucovinei“, IV, 1997, nr.2, p.399 – 409
157. Idem – *Alexandru Hurmuzachi și societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*, Almanahul Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți, [București], Editura Fundației Culturale Române, p.86 – 94
158. Idem – *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, „Glasul Bucovinei“, III, nr.2 (10), p.23 – 28 și nr.3 (11), p.13 – 30
159. Idem – *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904 – 1918*, „Analele Bucovinei“, II, 1995, nr.2, p.275 – 289
160. Idem – *Aurel Onciul și revista „Privitorul“*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.2, p.281 – 289
161. Idem – *Despre crezul politic al lui Aurel Onciul*, „Analele Bucovinei“, IV, 1997, nr.1, p.175 – 180
162. Idem – *Despre „Homo Bucovinensis“ sau împreună cu Klaus Heitmann despre imagologie*, „Analele Bucovinei“, III, 1996, nr.2, p.457 – 465
163. Olaru M., Purici Șt. – *„Bucovina“, „bucovinism“ și „Homo Bucovinensis“*. *Considerații preliminare*, „Analele Bucovinei“, III, 1996, nr.1, p.5 – 11
164. Onciul A. – *Politische Bekenntnisse*, Czernowitz, Verlag der „Bukowinaer Rundschau“, druck von Hermann Czopp, 1905, 33p.
165. Idem – *Chestia românească în Bucovina*, „Viața Românească“, vol.XXX, an VIII, 1913
166. Onciul D. – *Din istoria Bucovinei*, Chișinău, Editura Universitas, 1992
167. Onciulescu D. – *O încercare de catolicizare a Bucovinei (Cu anexe documentare)*, Cernăuți, „Glasul Bucovinei“, 1939

168. Osaciuk S. – *Germanii și societățile germane în Bucovina (a doua jumătate a sec. XIX – începutul secolului XX)*, Cernăuți, 1993
169. Patraș E. – *Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova. Statutul juridic*, Cernăuți, Editura „Alexandru ce Bun“, 1998
170. Petrovici E. D. – *Aspecte ale activității societăților cultural-naționale românești din Bucovina în lumea satelor*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991 – 1992, p.328 – 340
171. Idem – *Repertoriul societăților cultural-naționale românești din Bucovina (1848 – 1918)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XX, 1993, p.219 – 238
172. Pintescu F. – *Viața politică românească în Bucovina: loialism, autonomism sau iredentism?*, „Codrul Cosminului“, II, 1996, nr.2 (12), p.260 – 274
173. Idem – *Conceptii politice la Iancu Flondor și Ion Nistor*, „Codrul Cosminului“, (serie nouă) I, 1995, nr.1 (11), p.252 – 258
174. Platon M. – *Vasile Alecsandri și Bucovina: o lecție de patriotism și iubire*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.1, p.67 – 76
175. Platon Gh. – *Dimitrie Onciul (1856 – 1923). O personalitate exemplară a spiritualității românești*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.1, p.39 – 50
176. Polek J. – *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*, Czernowitz, H. Pardini, 1891
177. Idem – *Die Erwerbung der Bukowina durch Österreich*, Czernowitz, H. Pardini, 1889
178. Idem – *Die Lippowaner in der Bukowina. I. Geschichte ihrer Ansiedlung*, Czernowitz, H. Pardini, 1896
179. Idem – *Topographische Beschreibung der Bukowina mit militärischen Anmerkungen von Friedrich von Mieg*, Czernowitz, H. Pardini, 1897
180. Popa A. – *Eminescu și Bucovina*, „Cugetul“, 1993, nr.2, p.28 – 36
181. Idem – *Dimitrie Onciul și Societatea academică „Junimea“ din Cernăuți*, II, 1995, nr.2 (6), p.27 – 29
182. Popescu-Siretean I. (coord.) – *Siretul – vatră de istorie și cultură românească*, Iași, Editura Omnia, 1994
183. Popovici A. – *Ungurii, austrieicii și noi*, București, Atelierele ziarului „Adevărul“, 1914

184. Popovici E. – *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava*, Suceava, Editura Societății Școala Română, 1935
185. Precop V. – *Bucovina în «Amintiri din închisoare» de Valeriu Braniște*, „Analele Bucovinei“, V, 1998, nr.1, p.67 – 79
186. Prelitsch H. – *Homo Bucovinensis*, „Brucke zum Westen“, II, 1954, nr.4 – 5, p.12 – 14
187. Procopovici Al. – *Luptele naționale din celălalt veac: Bucovina care a fost și care va să fie*, extras din „Transilvania“, anul 73, nr.12, Sibiu, 1942
188. Idem – *25 de ani de la Unirea Bucovinei*, extras din „Transilvania“, anul 74, nr.11 – 12, Sibiu, 1943
189. Idem – *În contra Utracvismului*, Discurs rostit în adunarea profesorilor români din Bucovina întruniți la Cernăuți în ziua de 16 februarie (st.n.) 1913, Cernăuți, 1913
190. Idem – *Bucovina noastră*, extras din „Transilvania“, anul 72, nr.5 – 6, iulie – august 1941, Sibiu, 1941
191. Idem – *I. G. Sbiera*, Discurs rostit la serbarea organizată de Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina, în ziua de 1 noiembrie 1936, Cernăuți, 1936
192. Prokopowitsch E. – *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, München, Verlag R. Oldenbourg, 1959
193. Idem – *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus*, Graz – Köln, Böhlau, 1965
194. Purici Șt. – *Problema autonomiei Bucovinei între anii 1775 – 1861*, „Codrul Bucovinei“, „Analele științifice de Istorie“, [Suceava], Fundația Culturală a Bucovinei, 1996, nr.2 (12), p.230 – 259
195. Idem – *Statutul limbii române în Bucovina între 1775 – 1861*, „Glasul Bucovinei“, 1994, nr.4, p.3 – 9
196. Idem – *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775 – 1861*, Suceava, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura „Hurmuzachi“, 1998
197. Reiverth K. M. – *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien, 1918 – 1928*, Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht, Thur/ Tirol, Wort und Welt Verlag, 1993
198. Reli S. – *Din Bucovina vremurilor grele. Schițe istorice*, Cernăuți, Editura Marca Țării, 1926
199. Idem – *Un mare dascăl bucovinean Dimitrie C. Isopescul (1839 – 1901)*, Cernăuți, 1933

200. Reuș R. – *Lupta pentru rutenizare prin școli și dreptul limbii românești în justiția Bucovinei*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1914, nr.7 – 8, p.320 – 327
201. *Românii din Bucovina. Privire istorică asupra dezvoltării lor pe terenul cultural și economic de la încorporarea Bucovinei la monarhia austro-ungară, 1775 – 1906*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1906
202. Rotică G. – *Bucovina care s-a dus ... Articole despre oameni, locuri, fapte*, f.l., Editura Alcalay & Co., f.a.
203. Rușindilar P. – *Hurmuzachi în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, Editura „Glasul Bucovinei“, 1995
204. Idem – *Gheorghe Tofan – tribun al românismului în Bucovina*, Suceava, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura „Hurmuzachi“, 1998
205. Satco E., Pânzar I. – *Prefectura. Repere istorice locale*, [Iași], Editura Junimea, 1995
206. Schmidt J. – *Dakoromanismus vor 1918. Nationalbewegung Parteienbildung in Rumänien*, „Südost-Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas“ begründet von Fritz Voljavec, München, R. Oldenburg Verlag, Band 54, 1995, s.161 – 200
207. Sbiera I. G. – *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui dimpreună cu documentele referitoare la înființarea catedrei de literatură română de la Gimnaziul superior din Cernăuți, precum și scrierile lui fragmentare*, Cernăuți, 1899
208. Idem – *Ceva despre tricolorul românesc*, Cernăuți, 1899
209. Idem – *Familia Sbiera după tradițiune și istorie. Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1899
210. Schaary D. – *Die Juden in der Bukowina*, „Kaindl-Archiv“, 1995, nr.23
211. Simionescu I. – *Bucovina*, seria „Cunoștințe folositoare din lumea largă“, nr.5, București, Editura Cartea Românească, 1940
212. Sion G. – *Notițe despre Bucovina*, București, Tipografia „Șt. Mihalescu“, 1882
213. Idem – *Suvenire contemporane, cu o prefață, indice de localități ... de Petru V. Haureș*, București, Editura Minerva, 1915
214. *Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775 – 1861*, „Glasul Bucovinei“, I, 1994, nr.4, p.3 – 9

215. Stefanelli T. V. – *Eudoxiu Hurmuzachi*, „Junimea Literară“, 1912, nr.11 – 12, p.196 – 206
216. Idem – *Bucovina*, „Românismul. Revistă pentru apărare națională“, I, 1914, nr.7 – 8, p.291 – 302
217. Steiciuc B. – *Societatea scriitorilor români și Bucovina în preajma Marii Uniri*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991 – 1992, p.351 – 357
218. Stourzh G. – *Der nationale Ausgleich in der Bukowina 1909/1910, in Die Bukowina Vergangenheit und Gegenwart. Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost und Südosteuropa Instituts*. Herausgegeben von Ilona Slawinski und Joseph P. Strelka, Bern – Berlin – Frankfurt a M. – New York – Paris – Wien, Peter Lang, 1995, p.35 – 52
219. Sturdza D. A. – *Eudoxiu Hurmuzachi. Notiță biografică*, București, 1877
220. Șerban M. – *Din istoria învățământului românesc din Bucovina. Crearea școlii de lemnărit din Câmpulung Moldovenesc, acum o sută de ani*, „Codrul Cosminului“, II, 1996, nr.2 (12), p.465 – 470
221. Ștefanovici O. – *Societatea Doamnelor Române din Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991 – 1992, p.172 – 177
222. Ștefănescu Șt. I. – *I. I. Nistor și opera lui istorică*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.1, p.29 – 37
223. Teliman M. – *Foiletoane* – cu portretul autorului și o prefață de George Tofan, Rădăuți, „Septentrion“ (Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina), 1999
224. Teodorescu D. – *Em. Grigorovitză. Viața. Opera*, Rădăuți – Chișinău, Editura RO Basarabia – Bucovina Press, Editura Hyperion, 1995
225. Tofan O. – *Societățile academice din Bucovina (1875 – 1938). Scurtă privire istorică*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991 – 1992, p.314 – 327
226. Toma I. – *Școala Română – Societate culturală în Suceava*, Monografie ilustrată, scoasă din incidentul jubileului de 25 de ani ai societății, Suceava, Editura și Tipografia Societății „Școala Română“, 1908
227. Torouțiu I. E. – *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916

228. Idem – *Românii din clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic*, Cernăuți, Editura autorului, 1912, vol.I, 142p., vol.II
229. Idem – *Românii și clasa intelectuală din Bucovina. Notițe statistice*, Cernăuți, Editura Societății Academice „Junimea“, 1911
230. Trebici V. – *Bucovina. Istorie și demografie*, „Septentrion“ (Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina), I, 1990, nr.1, p.8, nr.2 – 3, p.11 – 12, II, 1991, nr.4 – 5
231. Idem – *Bucovina. Istorie și demografie (1775 – 1993)*, „Buletinul Centrului de Studii Transilvane“, 1994, iunie, supliment
232. Idem – *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775 – 1993)*, „Buletinul Centrului de Studii Transilvane“, 1994, iunie, supliment
233. Idem – *Demografie. Excerpta et selecta*, Academicianul la vârsta de 80 de ani, București, Editura Enciclopedică, 1996
234. Idem – *Generația Marii Uniri 1918: Bucovina*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei“, XXI, 1994, p.255 – 260
235. Idem – *Liceul „Aron Pumnul“ din Cernăuți (1918 – 1940 și 1941 – 1944)*, Almanahul Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți, București, Editura Fundației Culturale Române, [1993], p.20 – 47
236. Idem – *Relațiile dintre societățile studentești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică (1875 – 1938)*, „Analele Bucovinei“, IV, 1997, nr.2, p.281 – 286
237. Țopa D. – *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, București, Editura Casei Școalelor, 1928
238. Țugui P. – *Profesorul bucovinean Constantin Loghin*, „Glasul Bucovinei“, V, 1998, nr.3 (19), p.96 – 110
239. Turczynski E. – *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit zur Sozial und Kultur geschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1993, 260s. +2 hărți + 16 ilustrații
240. Idem – *Kontinuität und Wandel: Die Universität Czernowitz, ihre Proffesoren und Studenten in der Zwischenkriegszeit*, Stourzh G., p.135 – 154
241. Idem – *Die politische Kultur der Bukowina; Harmonie ethnischer Kleingruppen*, Prof. Dr. Herbert Mayer zum 80. Geburtstag, „Kaindl-Archiv“, Heft 2, 1979, 2, p.8 – 17
242. Vatamaniuc D. – *Bucovina în publicistica lui Eminescu în România în istoria universală*, vol. IV₂, (t.9), Buzatu Gh., Cheptea S., Saizu I,

- Eds., *Eminescu: Sens, timp și devenire istorică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 1989, p.285 – 304
243. Idem – *Societatea „Junimea“ din Cernăuți în lumina documentelor*, „Analele Bucovinei“, V, 1998, nr.1, p.81 – 93
244. Idem – *Eminescu și Bucovina*, „Glasul Bucovinei“, 1994, nr.2, p.44 – 49
245. Idem – *Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.2, p.239 – 242
246. Idem – *Voluntari bucovineni în războiul pentru întregirea țării*, „Analele Bucovinei“, I, 1994, nr.1, p.23 – 27
247. Vitencu D. – *Când dai nas lui Ivan... (Mic tratat despre ucrainomanie)*, Cernăuți, 1934
248. Idem – *Contribuțiuni la istoricul Școlii Reale Ortodoxe din Cernăuți*, extras din „Anuarul LV al Liceului Ortodox de Băieți Cernăuți“ (fost Liceul Real Ortodox Nr.1), Cernăuți, 1936
249. Voronca Z. – *Rutenizarea Bucovinei* (Răspuns la „Condițiunile existenței românilor“, de dr. Aurel Onciul), Cernăuți, 1904
250. Vuia O. – *Profesorul Ion I. Nistor și epoca sa, până la Marea Unire din 1918*, Bruxelles, Editura Nistru, 1987
251. Wagner R. – *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Band I, *Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, Festgabe zu seinem 80 Geburtstag Herausgegeben i. A. der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) e.v. Paula Tiefenthaler und Adolf Armbruster, Augsburg, Hofmann – Verlag, 1991
252. Werenka D. – *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Öesterreich (1774 – 1785)*. Nach Akten aus folgenden Archiven: k.u.k. Kriegsministerium, dessen Kartenarchiv, k.u.k. Ministerium für Kultus und Unterricht, Czernowitz, Com. Tip. u. Lithographie des Erzbischofs Silvester Morar Andrievici Selbstverlag, 1895
253. Xenopol A. D. – *Românii și Austro-Ungaria*, Iași, Tipografia „H. Goldner“, 1914
254. Zaharovschi V. – *Die Habsburger und Rumänen. Eine historische Skizze*, Czernowitz, 1909
255. Zieglauer F. – *Geschichtliche Bilder aus de Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung*, Czernowitz, 1893 – 1908, Bde I – XII
256. Zub Al. – *Ioan Sbiera și Academia Română*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»“, XIII, 1976, p.119 – 132

257. Буковина, її минуле і сучасне. Париж – Філадельфія – Детройт, „Зелена Буковина“, 1956
258. Буковина. Історичний нарис, Чернівці, „Зелена Буковина“, 1998
259. Карпенко Ю. О. – *Топонімія Буковини*, Київ, Видавництво „Наукова Думка“, 1973
260. *Чернівецький університет, 1875 – 1995. Сторінки історії*, Чернівці, „Рута“, 1995
261. Кордуба М. – *Ілюстрована історія Буковини*, Чернівці, Руська Рада, 1906
262. Димитрович В. – *Православни румынски богословски факултет у Черновици: по проф. Исидору витезу Ончулу*, Нови Сад, Српска Монастирска Штампариза, 1893
263. Добржанський О. – *Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.*, Чернівці, Видавництво Золоті Литаври, 1999
264. Idem – *Українська радикальна партія Буковини (поч. ХХ ст.)*, mss.
265. Idem – *Der politische Kampf in der Bukowina um die Landsreformen am Anfang de 20 Jahrhunderts*, „Südostdeutsches Archiv“, Band XXXVIII/ XXXIX, 1995/ 1996, p.117 – 132
266. Глуговський А., Компанієць І. – *Проти „буржуазної фальсифікації історії Буковини“*, Комуніст України, 1968, №. І, с.37 – 47
267. Грабовецький В. В. – *Гуцульщина ХІІІ – ХІХ століть. Історичний нарис*, Львів, Вища Школа, 1982
268. Жуковський А. – *Історія Буковини. Частина перша до 1774 р.*, Чернівці, Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву, 1991
269. Idem – *Історія Буковини. Частина друга після 1774 р.*, Чернівці, Видавнича спілка „Час“, 1993
270. Масан О. – *Перші буковинські парламентарії*, „Молодий Буковинець“, 1994, №. 19
271. *Нариси з історії Північної Буковини*, Київ, Наукова Думка, 1980
272. *Пам'ятка з народного віча в Чернівцях, дня 25-го мая (6-го червня) 1898 р.*, Чернівці, Накладом товариства „Руська Рада“, 1898
273. Семака Е. – *Ілюстрована історія „Руської Бесіди“*, Б.м., Б.г.
274. Смаль-Стоцький С. – *Буковинська Русь. Культурно-історичний образок*, Чернівці, Руська Рада, 1897

INDICE DE LOCURI

A

Alba Iulia · 57
Arad · 61
Augsburg · 4, 12, 13, 17, 18, 37, 50, 115, 189
Austria (Austro-Ungaria) · 3, 5, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 25, 28, 32, 33, 36, 37, 41, 44, 46, 48, 52, 54, 61, 69, 70, 74, 76, 78, 82, 84, 88, 90, 91, 98, 104, 108, 116, 118, 120, 121, 122, 129, 133, 137, 141, 148, 149, 157, 158, 169, 183, 185, 189, 196, 198

B

Basarabia · 3, 5, 38, 43, 57, 80, 92, 118
Bălăceana · 138
Bobești · 159
Brünn · 168, 169, 177
Bucovina · passim.
București · 5, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 21, 25, 27, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 67, 69, 73, 77, 79, 85, 86, 91, 92, 96, 97, 99, 105, 113, 126, 128, 132, 139, 150, 168, 173, 179
Budapesta · 85, 86

C

Carpați · 33, 45
Ceremuș · 147
Cernauca · 34, 59, 159
Cernăuți · 4, 11, 12, 13, 15, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 67, 71, 72, 73, 74,

76, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 104, 105, 106, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 141, 142, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 168, 170, 176, 184, 185, 186, 187, 194, 196, 200, 203

Chicago · 41, 149

Chișinău · 28, 35, 53, 57

Cisleithania · 41, 50, 76, 95, 174, 194

Cluj-Napoca · 106, 151

Costești · 159

Cozmeni · 29, 80, 81, 82, 96, 98, 121, 129, 176, 192

Cracovia · 98

D

Dacia · 18, 53, 79, 81, 106, 151

Deia-Câmpulung · 138

Dorna · 134, 138

Dortmund · 33

Dracineț · 159

Dragomirna · 176

Dunărea · 45

E

Europa · 5, 12, 15, 16, 20, 21, 22, 38, 41, 50, 56, 60, 84, 91, 118, 149, 190, 195, 202

Europa Centrală (Mitteleuropa) · 16, 20, 24, 36, 41

F

Franța · 40
Frătăuții Vechi · 143
Fundu Moldovei · 143

G

Galiția · 3, 11, 25, 36, 37, 39, 44, 45, 46,
48, 49, 65, 77, 78, 81, 83, 101, 109,
110, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 159,
162, 183
Germania · 4, 5, 12, 17, 50, 61, 115
Giurgiu · 128
Graz · 19, 37, 38
Gura Humorului · 142, 144, 165, 183

H

Halici-Volânia · 39
Hlinița · 148

I

Iași · 12, 16, 20, 21, 24, 26, 36, 42, 63, 68,
86, 90, 92, 128, 149
Illinois · 41, 149
Innsbruck · 126, 128
Italia · 5
Ivancăuți · 159

K

Kamciatka · 82
Kiev · 117, 118
Köln · 19, 37, 38

L

Liov (Lemberg) · 36, 98, 117, 118, 120,
137

Londra · 80
Lucavița · 154

M

Mămăiești · 147
Maramureș · 43
Mihalcea · 159
Mihoveni · 138
Milano · 41
Moldova · 3, 4, 13, 18, 25, 33, 35, 36, 38,
43, 44, 45, 46, 54, 55, 56, 58, 63, 64,
79, 90, 91, 118, 127, 128, 130, 139,
147, 148, 154, 171, 173
Molnița · 43
Montreal · 75
Moravia · 168, 189
München · 12, 26, 33, 37, 69

N

New York · 15
Nistru · 38, 41, 52, 80, 172

O

Oradea · 86, 92
Oxford · 70

P

Panonia · 38
Paris · 41, 48, 87
Pătrăuți · 138
Pisa · 86
Polonia · 12, 40, 173
Praga · 61, 126, 128
Prut · 19, 41, 52, 61, 80, 172
Putna · 32, 42, 58, 85, 86, 92, 104, 123,
176, 182

R

- Rădăuți · 3, 4, 5, 28, 84, 89, 98, 99, 134, 138, 174, 176, 190
România · 3, 4, 5, 10, 11, 12, 19, 32, 35, 36, 37, 42, 43, 46, 52, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 78, 92, 103, 105, 113, 124, 125, 127, 129, 137, 158, 159, 163, 171, 193, 194, 195, 198
Rusia · 5, 38, 46, 52, 81, 117, 118, 129
Rus-Mănăstioara · 138
Rus-Plăvălar · 137
-

S

- S.U.A. · 37
Salzburg · 126, 128, 176
Sibiu · 34, 44, 86, 99, 150
Siret · 84, 89, 115, 138, 143, 176
Storojineț · 11, 84, 115, 143, 148, 165, 174, 181, 185, 197, 204
Stroiești · 143
Suceava · 12, 13, 24, 29, 30, 33, 34, 35, 52, 53, 58, 61, 62, 63, 68, 72, 79, 80, 84, 89, 93, 95, 98, 111, 126, 131, 132, 134, 136, 137, 139, 149, 150, 152, 153, 156, 164, 165, 168, 170, 172, 175, 176
Șcheia · 138
Șomuzul-Mare · 43
Șomuzul-Mic · 43
-

T

- Timișoara · 35, 42
Tirol · 176
Tișăuți · 137, 138
Toporăuți · 159
Torino · 86
Transilvania · 3, 6, 21, 28, 42, 43, 44, 50, 60, 72, 92, 121, 123, 127, 130, 139, 152, 155, 181
-

- Triest · 126, 128
Troppau · 126, 128
Turcia · 5
Turnu-Severin · 128
-

T

- Țara de Sus (a Moldovei) · 13, 35, 44, 53, 63, 148, 171
-

U

- U.R.S.S. · 64, 193
Ucraina · 3, 4, 12, 40, 46, 50, 64, 78, 81, 117, 118, 193
Udești · 137
Ungaria · 5, 61, 75, 126
-

V

- Vălenii de Munte · 54
Vatra-Dornei · 107
Viena (Wien) · 3, 5, 6, 11, 13, 17, 20, 24, 21, 38, 61, 68, 69, 72, 81, 86, 89, 91, 92, 99, 100, 103, 106, 110, 113, 124, 126, 127, 128, 137, 144, 145, 149, 155, 157, 161, 164, 165, 168, 181, 183, 184, 185, 187, 190, 191, 197, 204
Vijnița · 18, 103
-

Z

- Zara · 28, 29, 126, 128
Zastavna · 18
-

INDICE DE PERSOANE

A

Alecsandri, Vasile · 44, 62
Alessani, Hieronymus · 17
Alth, W. · 89
Amadei, Rudolf · 17, 77
Ambros, Otto · 89, 142
Armbruster, Adolf · 17, 37, 48, 189
Aurelian, P. S. · 50

B

Babeți, Adriana și Horia · 16, 20
Bahr, Hermann · 24
Balan, T. · 12, 25, 34, 42, 58, 59, 65, 84,
86, 88, 89, 92, 93, 124, 125, 127, 131,
136, 137, 141, 193, 200
Bariț, George · 127
Bejan, Dionisie · 80, 101, 105, 166
Bellegarde · 165, 183, 184, 188
Berariu, C. · 99, 104, 125, 138, 150
Bienerth, Richard · 184, 187, 189
Blându, Nicu · 105, 106, 133, 138, 150,
166
Boca, Mihail · 166
Bodnărescul, Vasile · 164
Bogdan-Duică, George · 48
Bohatireț, C. · 81
Botușanski, V. M. · 40
Bourguignon · 17, 24, 55, 56, 107, 108,
109, 110, 115, 123, 125, 126, 127, 128,
129, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 139,
140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 152,
153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 167, 168, 196, 202, 203
Brătianu, D. · 86
Brach, Hermann · 22

Braniște, Valeriu și Victor · 24, 103, 105,
106, 107, 108, 132, 133, 135, 139, 141,
142, 146, 150, 151, 152, 153, 154, 155,
158, 160, 161
Budinszky, Johann · 171
Bumbac, Ion · 94
Bumbac, Vasile · 95

C

Călinescu, Miron · 80, 102, 105, 154
Candea, I. · 93
Cantemir, Dimitrie (domnitor) · 173
Capverde, Camelia · 21
Carol I · 42, 55, 87, 123
Călinescu, Miron · 178
Chisanovici · 185, 188
Ciceo-Pop, Ștefan · 42
Ciupercovici, Arcadie · 29, 55, 56, 89,
104, 105, 107, 126, 131, 133, 139, 141,
143, 144, 145, 153, 155, 161
Clary · 143
Clebik · 104
Cmeticz, Fr. · 88
Cocuz, Ioan · 24, 30, 31, 35, 61, 63, 68, 72,
74, 88, 94, 103, 108, 112, 113, 115,
116, 132, 150, 152, 154, 156, 158, 159,
160, 162, 164, 165, 166, 168
Constantinovici-Grecul, Ghedeon · 89
Corbea, Andrei · 24, 26
Corduba, Miron · 81
Corescu, Andrei Paul · 21
Cuparenco · 188

D

Dan, Dimitrie · 95
Deseanu, Adrian P. · 153

Dimitrie, Onciul · 62, 93, 154
Doboş, Filaret · 61
Dobrzanski, O. V. · 40, 72, 119
Dragomir, I. · 59
Dresdner · 104

E

Eminescu, Mihai · 5, 12, 35, 42, 44, 63, 85,
86, 91

F

Fedkovici, I. · 12, 40, 82
Ficker, A. · 88, 171
Filimon, Grigore · 137, 150
Fischer · 36, 49, 56
Flondor, Iancu · 11, 12, 55, 57, 62, 80, 105,
106, 108, 110, 111, 115, 132, 134, 135,
138, 140, 142, 143, 147, 148, 149, 150,
151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158,
159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167,
168, 169, 174, 181, 182, 183, 184, 185,
186, 187, 188, 190, 191, 197, 204
Flondor, T. · 108, 138
Furet, François · 73

G

Găină, Vasile · 94
Gane, Nicu · 91, 92
Geier, Luzian · 37
Gessmann · 186, 187, 189
Gherovski · 81
Goldiş, Vasile · 42
Grămadă, I. · 61
Grigorcea, Modest · 94, 99, 102, 105, 106,
114, 132, 138, 150, 151, 152, 164
Grigore Ghica al III-lea · 90, 91, 92
Grigorovici, Radu · 4, 13, 15, 18, 19, 36,
47, 62, 63, 70, 80, 116, 117, 190
Grigoroviță, Mircea · 19, 27, 63
Grincenko, B. · 81

H

Hacman, Eugeniu · 28, 29, 87, 115, 162
Hacquet · 49
Hailing · 104
Halip, Grigore · 94, 105, 114, 164, 177
Halip, T. · 120
Hallabrin, Otto · 37
Heitmann, Klaus · 36, 52, 190
Henry, R. · 41, 87
Hiichins, Keit · 36, 42, 105
Hofbauer, Hannes · 37, 46, 50
Hohenlohe, Konrad · 17, 23, 112, 162,
172, 182
Hostiuc, G. · 113, 177, 178
Hruszewski · 118
Hulubei, Matei · 24, 61, 88, 94, 103, 150
Hurmuzachi, Alexandru · 59, 80, 85
Hurmuzachi, Constantin · 179
Hurmuzachi, Doxachi · 59
Hurmuzachi, Eudoxiu · 3, 59, 67, 84, 103,
105, 108, 143, 154, 157
Hurmuzachi, Eudoxiu (Doxuță) · 103
Hurmuzachi, Gheorghe · 60, 80, 85, 89

I

Iacobescu, Mihai · 15, 35, 45, 46, 53, 77,
83, 137
Iorga, Nicolae · 12, 13, 34, 38, 43, 44, 48,
53, 54, 55, 58, 62, 112, 113, 117, 132
Iosif al II-lea · 18, 171
Iopescu · 108, 150, 188

J

Janik, Allan · 17
Johnston, William M. · 16, 20, 21, 22, 23,
25, 27
Joseph, Franz (împărat) · 20, 21, 22, 38,
88, 90, 100, 123, 141
Jukovski, Arcadii · 39, 40, 46, 47, 72, 74,
77, 81, 84, 87, 99, 118, 119, 121

K

Karl (arhiduce), Wyschewanyi · 57
Körber · 158
Kaindl, R. Fr. · 12, 37, 47, 126, 127, 189
Kaunitz · 90
Kerchmann · 189
Klitowski · 104
Kochanowski, Anton · 89, 125, 126, 139, 142
Kogălniceanu, M. · 90
Kolbenheyer, Erich · 126
Konrad, György · 15, 17, 23
Kostîşin, S. S. · 40
Kotzian, Ort. · 37, 189, 190
Kozak, E. · 36, 49, 81
Kundera, Milan · 16
Kupceanko, Gr. · 81

L

Lacea, C. · 48
Le Rider, Jaques · 24, 36, 149
Lemayer, Karl · 44
Leopold I · 22
Libloy, Fr. S. · 90
Loghin, Constantin · 15, 21, 34, 35, 53, 60, 65, 73, 78, 80, 85, 93, 132, 139, 150, 156, 159, 162, 193, 200
Luceac, Ilie · 64
Luegger · 24, 116, 165, 183, 185, 187, 197
Lupaş, Ion · 59
Lupu, Florea · 60, 99, 112, 115, 116, 150, 158, 161, 162, 164, 168, 172, 173, 174, 180, 181, 182, 184, 192, 198, 206
Lupul, I. · 96, 102, 103, 133, 146, 152, 154, 158, 175
Lupu, O., 41, 48, 57, 105
Lutic, Mircea · 64

M

Macovei, Osip · 81, 89, 95
Magris, Claudiu · 16

Makar, I. · 40
Malek, Arthur · 115
Marcu, V. · 94
Marmeliuc, Dimitrie · 44, 45, 61
Martinovici, Isidor · 77
Miculi, I. · 83
Mihalek, Maxim · 81
Milo, M. · 125
Mischler, Ernst · 37
Morariu, Aurel · 48, 50
Morariu, Constantin · 95, 99, 137, 138, 150, 166
Morariu, Leca · 172
Morariu-Andrievici, Silvestru · 55, 77, 85, 93, 94, 98, 101, 104, 124, 126, 131, 146
Mortina, Wenzal · 17
Mustaţa (Mustatza), N. · 87, 102, 106, 108, 135, 138, 152, 154, 157, 158

N

Nandriş, Grigore · 80
Negulescu, P. P. · 96, 97
Nistor, Ion I. · 25, 34, 35, 48, 50, 52, 55, 56, 57, 58, 62, 64, 65, 69, 77, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 99, 104, 105, 109, 117, 138, 139, 150, 159, 161, 162, 163, 166, 179, 180, 181, 182, 183, 187, 193, 200

O

Olaru, Dragoş · 64
Onciul, Aurel · 10, 12, 25, 39, 56, 60, 62, 68, 97, 111, 112, 113, 114, 115, 119, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 197, 198, 202, 204, 205
Onciul, Ilarion · 101, 108, 157
Onciul, Isidor · 94
Opric, Anca · 24
Osadciuk, S. · 40

P

Pace, Anton · 17, 56, 76, 97, 98, 99, 100, 104, 146, 150
Pascali, M. · 125
Patak, Julius · 136, 138
Pihuleak · 81, 103, 118, 120, 144, 182
Pino, Felix · 17
Platon, Gheorghe · 1, 7, 13, 42, 62
Plätter, Iulius · 37, 49
Polek, Johann · 36, 126
Popescu, Octavian · 94
Popescu, Orest · 92
Popovici, Constantin · 94, 99, 105
Popovici, Eusebie · 137, 145
Popovici, George · 57, 68, 95, 99, 105, 108, 110, 133, 143, 150, 154, 156, 158, 163, 175
Popovici, Omelian · 81, 118
Porumbescu, Ciprian · 64, 92
Porumbescu, Iраclie · 95
Procopowitsch, Erich · 19
Pruncul, Varteres · 76, 99, 105, 108, 164
Purici, Ștefan · 13, 19, 27, 52, 53, 64, 83, 87, 104
Pușcariu, Ion · 130
Pușcariu, Sextil · 64, 80

R

Rațiu, Ion · 42
Rauchberg, H. · 48
Rădulescu-Motru, C. · 97
Repta, Vladimir · 29, 30, 55, 56, 80, 96, 161, 167
Roman, Viorel · 38, 39, 46, 50
Rösler · 173
Roth · 92, 130

S

Sachs, Hanns · 23
Saghin, Ștefan · 94, 164, 183

Sbiera, I. G. · 34, 60, 76, 89, 92, 99, 124, 125, 153
Seleski · 104
Sfichi, Giuliano · 21
Simionovici · 185, 188
Simovici, Vasile · 81
Sireteanu, Eugen · 63
Skedl, A. · 97, 113, 144, 153, 161
Slușanschi, E. · 165
Smal-Stocki, Stefan · 38, 48, 81, 89, 103, 114, 119, 120, 164, 189
Spleny · 46, 48, 173
Stefanelli, Claudiu · 166
Stefanelli, Minodora · 154
Stefanelli, T. V. · 91, 185
Stârcea, Manolachi · 93
Stârcea, Victor · 98
Straucher, B. · 97, 111, 113, 114, 176, 178

Ș

Șevcenko, Taras · 117
Ștefan cel Mare · 85
Ștefanovici, C. · 94, 96

T

Taaffe · 100
Tardini, Fani · 125
Tarnavschi, T. · 94, 164, 166, 183
Tereza, Maria (împărăteasă) · 22
Thiesse, Anne-Marie · 21
Thugut · 90
Timinski, Ivan · 81
Toma, Iorgu G. · 53, 55, 61, 84, 89
Tomașciuc, C. · 84
Torouțiu, I. E. · 23, 31, 47, 48, 50, 51, 71
Toulenin, Steffen · 17, 25
Trebici, Vladimir · 13, 17, 18, 47, 62, 67, 69, 80
Tümlirz, Carol · 126
Turczynski, E. · 25, 26, 38, 41, 46, 49, 50

T

Topa, Dimitrie · 41
Turcan, I. · 96

U

Ungureanu, Cornel · 16, 20

V

Vatamaniuc, Dimitrie · 13, 16, 35, 63, 86,
91
Voiuțchi, E. · 94
Volcinski · 77, 101, 105, 106, 108, 134,
152, 158, 161, 165, 176
Voronca, Zaharia · 92, 97, 99, 105, 112,
139, 150, 151, 170, 172, 173
Vulcan, Iosif · 91

W

Wagner, Rudolf · 17, 26, 33, 37, 46, 49,
69, 96
Wassilko, Alexandru · 92, 93, 101, 102
Wassilko, George · 105, 108, 110, 152,
158, 188
Wassilko, I. · 83
Wassilko, Koko (Nekolay) · 25, 39, 97,
111, 134, 138, 144, 161
Wichmann · 185
Wolan · 96, 101
Wolffarth · 134, 136, 142
Würfel · 105

Z

Zelea, Zenencu · 81
Ziegler, Ferdinand · 126, 127
Zotta · 83, 93, 94, 97, 99, 101, 102, 149
Zweig, Stefan · 20, 21

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	3
INTRODUCERE	9
I. Imperiul Austro-Ungar și Ducatul Bucovinei. Dimensiunile politice ale raporturilor dintre centru și provincie	15
II. Mișcarea națională a românilor din Bucovina Excurs bibliografic	33
III. Rolul societăților culturale, politice și al elitelor în lupta națională a românilor bucovineni	67
1. Cadrul instituțional	67
2. Considerații generale privitoare la elite și la curente politice din Bucovina	69
3. Rolul societăților politice și cultural-naționale în viața politică din Bucovina istorică	75
IV. Mișcarea național-politică a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	83
1. Acțiuni și curente politice, 1862-1892	83
2. Partide politice în Bucovina, 1892-1910	96
V. Identitate și simbolistică națională în Bucovina – Lupta pentru Tricolor –	123
1. Guvernatorul Bourguignon în căutarea adevărului istoric	123
2. Românii bucovineni în apărarea Tricolorului	131
3. Evenimentele de la 18 august 1899. Reacția preoțimii și a românilor bucovineni	141

VI. Lideri ai mișcării național-politice	147
A. IANCU FLONDOR.....	147
1. Date generale despre familia Flondor în istorie.....	147
2. Curentul politic și național generat de P.N.R. în jurul publicației „Patria“ și activitatea lui Iancu Flondor	148
3. Problematika luptei naționale a românilor bucovineni și rolul lui Iancu Flondor, 1900-1910	156
B. AUREL ONCIUL	168
 CONCLUZII	 193
 BIBLIOGRAFIE.....	 213
I. Izvoare inedite	213
II. Izvoare editate	213
III. Publicații	216
IV. Lucrări generale.....	218
V. Lucrări speciale.....	227
 INDICE DE LOCURI	 245
INDICE DE PERSOANE.....	248

ENCICLOPEDIA BUCOVINEI

ÎN

STUDII ȘI MONOGRAFII

- 9 -

În această colecție au apărut

1. Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I – II, Îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele: Ion Popescu-Sireteanu, Introducere: D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996
2. *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998
3. Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775 – 1861*, Cuvânt înainte de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi“, 1998
4. Mircea Pahomi, *Biserici și schituri ortodoxe românești din Ținutul Cernăuți. Din Istoria Bisericii Ortodoxe Române în nordul Bucovinei. Episcopia de Rădăuți*, Suceava, Editura „Hurmuzachi“, 1998
5. Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, Ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi“, 1998
6. Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar“. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, 1999
7. *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788 – 1789)*. Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici. Prefață de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuți, Editura „Septentrion“, 2002
8. *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861 – 1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită? Materialele Conferinței științifice internaționale, Rădăuți, 20 – 22 septembrie 2000*, volum editat de Ștefan Purici, Suceava, Editura Universității, 2002

SPONSORI

S.C. GANIMEDE S.R.L., SUCEAVA

S.C. SERVIMPEX S.R.L., RĂDĂUȚI

COOPERATIVA DE CREDIT „VIITORUL ROMÂNESC“, RĂDĂUȚI

Marian Olaru, născut în anul 1957, absolvent al Facultății de Istorie - Filosofie a Universității București (1981), doctor în istorie al Universității „Al. I. Cuza“, Iași (2000), profesor la Colegiul Național „Eudoxiu Hurmuzachi“, cercetător științific la Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române, Rădăuți.

„Domnul Marian Olaru, distins profesor al prestigiosului Colegiu «Eudoxiu Hurmuzachi», din Rădăuți și membru al colectivului grupat în jurul Centrului de Studii «Bucovina» al Academiei Române, s-a aplecat asupra istoriei Bucovinei nu numai din curiozitate științifică, ci și dintr-un acut simț al responsabilității civice și morale. Angajarea în descifrarea istoriei acestui «colț de țară românească» implică o responsabilitate care depășește interesul strict documentar, științific (...). Cartea domnului Marian Olaru care finalizează cercetări anterioare este un rezultat al activității desfășurate în acord cu programul Centrului de Studii de la Rădăuți. Ea este o contribuție importantă, de ținută, la istoria Bucovinei din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și de la începutul celui următor, când s-au cristalizat curentele și partidele politice. Autorul își rostește, echilibrat, punctele de vedere, cu privire la problemele și tendințele pe care le comportă astăzi studierea istoriei Bucovinei“.

Acad. Gheorghe PLATON